अनुक्रमणिका

आंक	ग्रन्थ	पृष्ठ
१.	श्रीनिजाचार्याष्टकम्	१
२.	श्रीवल्लभपञ्चाक्षरस्तोत्रम्	५
३.	श्रीवल्लभभावाष्टकम्	७
* ४.	प्रभाताष्टकम्	९
* ५.	श्रीगोकुलेशसेवाह्निकम्	१३
* ६.	श्रीमद्गोकुचन्द्राष्टकम्	२२
७.	श्रीनवनीतप्रियाष्टकम्	२४
८.	भुजङ्गप्रयाताष्टकम्	२६
९.	स्मरणाष्टकम्	३०
१०.	स्वप्रभुविज्ञप्तिः	३३
११.	द्वितीया स्वप्रभुविज्ञप्तिः	३६
१२.	श्रीकृष्णचरणविज्ञप्तिः	३९
१३.	विज्ञप्तिः	५१
१४.	दैन्याष्टकम्	६३
*१५.	स्तोत्रम्	६५
१६.	षोडशस्तोत्रम्	६९
१७.	श्रीकृष्णशरणाष्टकम्	७३
१८.	द्वितीयं श्रीकृष्णशरणाष्टकम्	७५

---

* આ નિશાનીવાળા ૩૫ ગ્રન્થો પ્રથમ વારજ પ્રસિદ્ધ થાય છે; બાકીના ૫૭ કોઈ અને કોઈ સ્થળે છપાયેલા આપવામાં આવ્યા છે. —સમ્પાદક

आंक ग्रन्थ पृष्ठ
१९. पञ्चाक्षरमन्त्रगर्भस्तोत्रम् ७७
२०. भगवच्चरणचिह्नवर्णनम् ८०
*२१. नैवेद्यसम्बन्धिस्तोत्रम् ९१
*२२. मध्याह्नलीला ९३
*२३. श्रीगोकुलप्रवेशलीला ९६
*२४. प्रमाणिकाष्टकम् ९८
*२५. श्रीगिरिधराष्टकम् १००
*२६. प्रार्थनाष्टकम् १०४
२७. श्रीगोपीजनवल्लभाष्टकम् १०६
*२८. प्रातर्युगलस्मरणम् १०९
*२९. श्रीनागरीनागरस्तोत्रम् ११३
*३०. विपरीतशृङ्गारफलकम् १२६
३१. श्रीमद्राधाष्टकम् १३९
३२. श्रीमुख्यशक्तिस्तोत्रम् १४३
३३. श्रीस्वामिनीप्रार्थनाष्टकम् १४७
३४. श्रीयमुनाविज्ञप्तिः १५१
३५. श्रीवल्लभशरणाष्टकम् १५३
३६. श्रीवल्लभचरणविज्ञप्तिः १५५
३७. दैन्याष्टकम् १५७
३८. हाहा दैन्याष्टकम् १५९
३९. श्रीवल्लभभावाष्टकम् १६१
४०. श्रीवैश्वानराष्टकम् १६७

आंक ग्रन्थ पृष्ठ
४१. श्रीमदाचार्यसकलावतारसाम्यरूपनिरूपणम् ... १७१
४२. श्रीमहाप्रभोरष्टोत्तरशतनामानि १९१
४३. स्वस्वामिपाणियुगलाष्टकम् २०४
*४४. श्रीमदाचार्यचिन्तनम् २०६
४५. प्रातःस्मरणम् २१६
४६. श्रीविठ्ठलेश्वराष्टोत्तरशतनामावलिः २१८
*४७. श्रीविठ्ठलविभोरष्टकम् २३२
४८. श्रीगोकुलेशाष्टकम् २३६
*४९. श्रीगोकुलेशाष्टोत्तरशतनामावलिः २४०
५०. श्रीगुरुदेवाष्टकम् २५३
५१. प्रभुस्वरूपनिरूपणाष्टकम् २५६
*५२. स्वप्रभुविज्ञप्तिः २५९
५३. रसात्मकभावस्वरूपनिरूपणम् २६३
५४. चतुःश्लोकी २६७
*५५. प्रथमं भगवदीयपरिशिक्षणम् २६८
*५६. द्वितीयं भगवदीयशिक्षणम् २६९
*५७. तृतीयं तदीयानां शिक्षणम् २७२
*५८. प्रथमं सिद्धान्तसंक्षेपनिरूपणम् २७४
*५९. द्वितीयं ,, ... २७६
*६०. तृतीयं ,, ... २८०
*६१. स्वमार्गसर्वस्वम् २८५
६२. गर्वापहाराष्टकम् २८८

आंक ग्रन्थ पृष्ठ

*६३. राजभोगभावना २९१
*६४. वीटिका(बीडी)समर्पणभावनिरूपणम् २९४
*६५. स्वतन्त्रलेखः २९६
*६६. फलविवेकः २९९
*६७. भगवच्छास्त्रनिर्णयः ३०५
*६८. वाक्चक्षुर्मुख्यत्वनिरूपणम् ३१२
*६९. सर्वाभोग्यसुधाधिक्यनिरूपणम् ३१८
७०. चतुर्भुजस्वरूपविचारः ३१९
*७१. भावपोषकम् ३२४
*७२. गोपीवचनदिननिर्वाहकम् ३२८
*७३. दास्याष्टकम् ३३५
७४. श्रीनृसिंहवामनजयन्त्युत्सवव्रतवैशिष्ट्यनिरूपणम् ३३८
७५. श्रीभागवतपुस्तकनित्यपूजनविधिः ३४१
*७६. षट्षष्टिरपराधाः फलानि तत्प्रायश्चित्तानि च ... ३४७
७७–७८. अष्टपदीद्वयम् ३६५
७९–९०. द्वादश पदानि (प्रभोः स्तवनरूपाणि) ... ३६९
९१–९२. पदद्वयम् (श्रीमदाचार्यस्तवनरूपम्) ... ३७९

श्रीकृष्णाय नमः ।
श्रीगोपीजनवल्लभाय नमः ।
श्रीमदाचार्यचरणकमलेभ्यो नमः ।
श्रीहरिधनमहाप्रभुचरणकमलेभ्यो नमः ।

श्रीहरिराय-वाङ्मुक्तावली

[भाग २ जो]

१. अथ श्रीनिजाचार्याष्टकम् ।

[ઉપજાતિ][1]

श्रीवल्लवीवल्लभभावभावि-
सन्तापभावात्मक एव योऽग्निः ।
प्रादुर्भवद्भक्तिसुधासमुद्र-
मुद्भावयन् सोऽस्तु सदारणं मे ॥१॥

શ્રીગોપીજનવલ્લભ પ્રભુ શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીમાંના ભાવને લીધે [વિરહમાં] થતો જે સંતાપ, તદ્રૂપ એવા જે અગ્નિસ્વરૂપ શ્રીવલ્લભાચાર્યજી ભક્તિરૂપી અમૃતના સાગરને પ્રકટ કરતા પ્રાદુર્ભાવ પામ્યા, તે શ્રીમહાપ્રભુજી અમારી ગતિ થાવ. ૧

---

[1] ૧. પ્રથમના પાંચ શ્લોકોમાં ૧ લો શ્લોક ઈંદ્રવજ્રામાં છે, જ્યારે પછીનાઓમાં કોઈ ચરણ વંશસ્થનાં, કોઈ ઇંદ્રવંશાનાં, કોઈ ઉપેંદ્રવજ્રાનાં તો કોઈ ઈંદ્રવજ્રાનાં છે; એટલે ઉપજાતિ તરીકે આ શ્લોકો ગણી શકાય.

न यस्य कुत्रापि च धर्मयुक्तता
रहस्यतद्भावनभावनक्षमः ।
सदैव लीलालयलीननित्य-
विक्षेपयुक्तः शरणं सदा मे ॥२॥

ભગવાનના સંબંધથી બીજૂં જે કોઈ લૌકિક ફલ, તેની સાથે જેને ક્યાંય પણ સંબંધ નથી, વળી જે રહસ્ય અને રહસ્યના મનનને ભક્તના હૃદયમાં ઊતારવાને શક્તિમાન છે અને હમેશા લીલાના આશ્રયરૂપ પ્રભુમાં લીન થયેલા જે ભક્તો, તેઓને જે નિત્ય તાપકલેશ હોય છે, તે તાપકલેશ જેઓને છે, તેવા શ્રીમહાપ્રભુજી મારો આશ્રય હમેશાં છે. ૨

वियोगसंय्योगविशेषभोग-
संसाधनासादितनित्यविग्रहः ।
तत्साध्यसर्वोत्तमपुष्टिमार्ग-
प्रकाशनाकारणकारणं गतिः ॥३॥

વિયોગ અને સંયોગરસ એનો ખાસ અનુભવ, તેની સિદ્ધિ માટે નિત્યદેહ જેમણે ધારણ કર્યો છે અને તે દેહથી સિદ્ધ કરી શકાય એવો જે સર્વોત્તમ પુષ્ટિમાર્ગ, તેને પ્રકટ કરવામાં બીજા કોઇપણ કારણ વિના કારણ ખાતરજ કારણરૂપે રહેલા શ્રીમહાપ્રભુજી મારી ગતિ છે. ૩

निःसाधनस्वीयनिजाननस्मृति-
प्रमाणनिःसारितमार्गसंशयः ।
सदा दयार्द्रारुणलोचनद्वय-
प्रकाशितान्तःकरणः सदाश्रयः ॥४॥

નિઃસાધન એવાં જે પોતાનાં જનો, તેઓને આ માર્ગમાં ઉત્પન્ન થતો જે સંશય, તેને કેવળ પોતાના મુખારવિંદના સ્મરણ માત્રથીજ જેમણે દૂર કર્યો છે એવા અને નિત્ય દયામય લાલ નેત્રો વડે પોતાનૂં હૃદય જેમણે જણાવ્યૂં છે, તેવા શ્રીમહાપ્રભુજી મારો હંમેશનો આશ્રય છે. ૪

श्रीगोकुलेशाङ्घ्रिसरोजसेवा
विशेषदोषादरदोषदाहकः ।
संशोधकोऽशुद्धिविबुद्धचेतसां
स वल्लभो वल्लभ एव मेऽस्तु ॥५॥

શ્રીગોકુલેશના ચરણકમલની સેવામાં ખાસ દોષો જોનારાઓના પણ દોષોને બાળી નાખનારા, અને અશુદ્ધિને લઇને જેઓને ખોટો ભ્રમ પોતાના મનમાં ઉત્પન્ન થયો છે, તેવાઓને પણ શુદ્ધ કરનારા શ્રીવલ્લભાચાર્યજી મારા સ્વામી થાવ.૫

[વસંતતિલકા]

कृष्णाभिमर्शजनितातिविचित्रभाव-
सद्भावभावितनिजाद्भुतसत्प्रतीकः ।
सर्वात्मभावविहितात्मतनुस्थितिश्री-
मद्विट्ठलेशजनको ह्यवलम्बनं मे ॥६॥

પ્રભુ સાથેનો સંબંધ, તેને લઇ ઉત્પન્ન થયેલ અતિ અલૌકિક જે ભાવ, તે તરફ આદરવાળાં છે અંતઃકરણ જેનાં એવા નિજભક્તોની આગળ અલૌકિક સુંદર આદર્શરૂપ, અને સર્વાત્મભાવ ખાતરજ જેણે પોતાનૂં શરીર ધારણ કર્યૂં એવા શ્રીગુસાંઇજીના પિતા શ્રીમહાપ્રભુજી મારો આશ્રય છે. ૬

अस्मत्पतिः स्वपरपालनदत्तबुद्धि-
रत्यन्तसार्द्रहृदयो दयितस्वकीयः ।
मच्चित्तधामविलसन्निजनामसाम-
गानप्रियः प्रियजने करुणां करोतु ॥७॥

અમારા સ્વામી, અમારૂં અને બીજાનૂં જે રક્ષણ તે બાબતમાં અમારી બુદ્ધિને દોરનારા, અત્યંત કરુણાળુ હૃદયવાળા, નિજજનો જેઓને બહુ વહાલાં છે એવા, અને મારા ચિત્તમાં વિલાસ કરતાં પોતાનાં નામો, એરૂપી સુંદર સામવેદની ઋચાઓ, એનૂં જે ગાન તે જેમને બહુ પ્રિય છે, એવા શ્રીમહાપ્રભુજી પોતાના પ્રિયજન એવા મારા ઊપર કરુણા કરો. ૭

[પુષ્પિતાગ્રા]

स्वचरणकमलं फलं सदा मे
स यदि ददातु कृपाविशेषयुक्तः ।
निजजनविहिताघसङ्घहर्ता
हरतु रतिप्रतिबन्धकं हरिर्नः ॥८॥

ખાસ કૃપા કરી તે શ્રીમહાપ્રભુજી પોતાના ચરણકમલરૂપી ફળનૂં દાન સદાને માટે મને કરે તો નિજ ભક્તોયે કરેલાં પાપોના સમૂહને દૂર કરનારા હરિ ભગવદ્ભાવમાં પ્રતિબંધ કરનારી વસ્તુઓને ચોક્કસ દૂર કરે. ૮

इति श्रीहरिदासोक्तं श्रीनिजाचार्याष्टकं सम्पूर्णम् ।

२. श्रीवल्लभपञ्चाक्षरस्तोत्रम् ।

[અનુષ્ટુભ]

श्रीवल्लवीवल्लभास्य वियोगाग्ने कृपाकर ।
अलौकिकनिजानन्द श्रीवल्लभ तवास्म्यहम् ॥१॥

હે શ્રીગોપીજનવલ્લભ પ્રભુ શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીના મુખારવિંદરૂપ, વિયોગાગ્નિરૂપ, હે કૃપા કરનારા અને અલૌકિક નિજ આનંદવાળા શ્રીવલ્લભાચાર્યજી ! હું આપનો છું. ૧

कृष्णाधरसुधागारभरितावयवावृत ।
श्रीभागवतभावाब्धे श्रीवल्लभ तवास्म्यहम् ॥२॥

શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીની અધરસુધાના ધામથી ભરપૂર એવાં નિજ અંગોથી આવૃત અને શ્રીમદ્‌ભાગવતના તત્ત્વના મહાસાગરરૂપ હે શ્રીવલ્લભાચાર્યજી ! હું આપનો છું. ૨

भावात्मकस्वरूपार्तिभावसेवाप्रदर्शक ।
भाववल्लभपादाब्ज श्रीवल्लभ तवास्म्यहम् ॥३॥

ભાવાત્મક જે પ્રભુ, તેમની આર્તિભાવ (તાપક્લેશ) થી જે સેવા, તે બતાવનારા અને તે ભાવને કારણેજ જેનાં ચરણકમળ વહાલાં બને છે, તેવા હે શ્રીવલ્લભાચાર્યજી ! હું આપનો છું. ૩

करुणायुतदृक्प्रान्तपातपातकनाशक[1] ।
[2]निःसाधनजनाधीश श्रीवल्लभ तवास्म्यहम् ॥४॥

કરુણાવાળાં નેત્રોના અંતભાગથી દૃષ્ટિ કરતાંજ પાપોનો નાશ કરનારા અને નિઃસાધન જનોના સ્વામી હે શ્રીવલ્લભાચાર્યજી ! હું આપનો છૂં. ૪

---

[1] करुणायुतदृक्पातादुपपातकनाशक । [2] साधनज्ञानधीशैक ।

मधुरास्यातिमधुरदृगन्त मधुराधर ।
स्वरूपमधुराकार श्रीवल्लभ तवास्म्यहम् ॥५॥

હે મધુર મુખવાળા ! હે મધુર નેત્રોના અંતભાગવાળા ! હે મધુર અધરવાળા અને મધુર સ્વરૂપવાળા શ્રીવલ્લભાચાર્યજી ! હું આપનો છૂં. ૫

दीनतामात्रसन्तुष्ट दीनतामार्गबोधक ।
दीनतापूर्णहृदय श्रीवल्लभ तवास्म्यहम् ॥६॥

માત્ર દીનતાથી સંતોષ પામેલા, દીનતાના માર્ગનો બોધ કરનારા અને દીનતાથી પૂર્ણ હૃદયવાળા શ્રીવલ્લભાચાર્યજી ! હું આપનો છું. ૬

अङ्गीकृतकृतानेकापराधविहृतिक्षम ।
गृहीतहस्तनिर्वाह श्रीवल्लभ तवास्म्यहम् ॥७॥

જે ભક્તોને આપે આપના કર્યા છે, તેવા ભક્તોના અનેક અપરાધોનો નાશ કરવાને શક્તિવાળા અને તેવા ભક્તોનાં યોગક્ષેમ વહાવનારા હે શ્રીવલ્લભાચાર્યજી ! હું આપનો છૂં. ૭

अशेषहरिदासैकसेवितस्वपदाम्बुज ।
अदेयफलदानार्थ श्रीवल्लभ तवास्म्यहम् ॥८॥

ન આપી શકાય તેવા દાનને માટે સંપૂર્ણ ભાવે હરિદાસો માત્રથી જેમનાં ચરણકમલની સેવા કરવામાં આવી છે, તેવા હે શ્રીવલ્લભાચાર્યજી ! હું આપનો છૂ. ૮

इति श्रीहरिदासोक्तं श्रीवल्लभपञ्चाक्षरस्तोत्रं सम्पूर्णम् ।

३. श्रीवल्लभभावाष्टकम् ।

[અનુષ્ટુભ]

पतिः श्रीवल्लभोऽस्माकं गतिः श्रीवल्लभः सदा ।
मतिः श्रीवल्लभे ह्यास्तां रतिः श्रीवल्लभेऽस्तु मे ॥१॥

શ્રીવલ્લભાચાર્ય પ્રભુ અમારા સ્વામી છે. શ્રીવલ્લભાધીશ સદૈવ અમારી ગતિ છે. અમારી બુદ્ધિ શ્રીવલ્લભમાં રહો; મારો પ્રેમ શ્રીવલ્લભાધીશમાં રહો. ૧

वृत्तिः श्रीवल्लभीयैव कृतिः श्रीवल्लभार्थिनी ।
दर्शनं श्रीवल्लभस्य स्मरणं वल्लभप्रभोः ॥२॥

મારૂં વલણ શ્રીવલ્લભ સંબંધીજ રહો. કાર્ય શ્રીવલ્લભ માટેજ થાવ. દર્શન શ્રીવલ્લભપ્રભુનું અને સ્મરણ પણ શ્રીવલ્લભાચાર્યજીનું થાવ. ૨

तत्प्रसादसुमाघ्राणमस्तूच्छिष्टरसाग्रहः ।
श्रवणं तद्गुणानां हि स्मरणं तत्पदाब्जयोः ॥३॥

એ પ્રભુનાં પ્રસાદી પુષ્પોનેજ સૂંઘવાનું થાવ. એમના ઉચ્છિષ્ટ રસમાંજ આગ્રહવાળો થાઉં. એમના ગુણોનું શ્રવણ અને એમના ચરણકમલનું સ્મરણ થાવ. ૩

गृणनं तन्महित्वस्य सेवनं करयोर्भवेत् ।
तत्स्वरूपान्तरो भोगो गमनं तस्य सन्निधौ ॥४॥

એમના મહિમાનું ગાન અને એમના કરની સેવા થાવ.

તે શ્રીવલ્લભપ્રભુના સ્વરૂપમાં રહેતોજ ભોગ થાવ અને તે પ્રભુની નિકટજ મારૂં જવૂં થાવ. ૪

तदग्रे सर्वदा स्थानं सङ्गस्तत्सेवकैः सदा ।
तद्वार्तातिरुचिर्निष्ठा भूयात्तद्वाक्यमात्रगा ॥५॥

તે શ્રીમહાપ્રભુજી આગળજ હમેશાં રહેવાનું થાવ અને તેમના સેવકોનોજ સદા સંગ થાવ. શ્રીમહાપ્રભુજીનીજ કથામાં ભારી રુચિ અને આપશ્રીનાં વચનોમાંજ નિષ્ઠા રહો. ૫

श्रद्धा तदेकसम्बन्धे विश्वासस्तत्पदाब्जयोः ।
दास्यं तदीयमेवास्तु भूयात्तच्चरणाश्रयः ॥६॥

તે શ્રીમહાપ્રભુજીના સંબંધમાં શ્રદ્ધા, આપશ્રીનાં ચરણકમળમાં વિશ્વાસ, એઓશ્રીનૂંજ દાસ્ય અને એઓશ્રીના ચરણમાં આશ્રય થાવ. ૬

मस्तके श्रीवल्लभोऽस्तु हृदि तिष्ठतु वल्लभः ।
अभितः श्रीवल्लभोऽस्तु सर्वं श्रीवल्लभो मम ॥७॥

મારા મસ્તક ઊપર શ્રીમહાપ્રભુજી બિરાજો; મારા હૃદયમાં શ્રીઆચાર્યજી બિરાજો; મારી ચારે બાજૂ શ્રીવલ્લભ રહો અને મારૂં સર્વ શ્રીવલ્લભ થાવ. ૭

नमः श्रीवल्लभायैव दैन्यं श्रीवल्लभे सदा ।
प्रार्थना श्रीवल्लभेऽस्तु तत्पदाधीनता मम ॥८॥

શ્રીવલ્લભાચાર્યજીને નમસ્કાર હો. સદૈવ શ્રીવલ્લભાચાર્યજી વિશેજ મારી દીનતા થાવ. પ્રાર્થના શ્રીવલ્લભ વિશેજ થાવ અને તે શ્રીમહાપ્રભુજીના ચરણકમલમાંજ મારી પરવશતા રહો. ૮

एतदष्टकपाठेन श्रीवल्लभपदाम्बुजे ।
भवेद्भावो विनायासं भक्तिमार्गवृतात्मनाम् ॥९॥

આ અષ્ટકનો પાઠ કરવાથી ભક્તિમાર્ગમાં જેઓના આત્માનૂં વરણ થયૂં છે, તેવા જીવોને કોઇપણ જાતની મહેનત વિના શ્રીમદ્‌વલ્લભાચાર્ય પ્રભુના ચરણકમલમાં ભાવ થાય. ૯

इति श्रीहरिदासोक्तं श्रीवल्लभभावाष्टकं सम्पूर्णम् ॥

* * *

४. प्रभाताष्टकम् ।

[વસંતતિલકા]

उत्फुल्लतामगमदम्बुजमण्डजानां
यूथं विरौति, शिशिरः पवनोऽपि वाति ।
मथ्नन्ति गोपवनिता दधि, मङ्गलानि
गायन्ति, तानि शृणु गोकुलरम्भणं च ॥१॥

[માતા યશોદાજી બાલક શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીને પ્રાતઃકાલમાં જાગૃત કરતાં સ્તુતિ કરે છે કે:–] કમલ ખીલી ઊઠયાં છે; પંખીયોનાં વૃંદોયે કલરવ કરી મૂકયો છે; શીતળ પવન વાઈ રહ્યો છે; ગોપાંગનાઓ દહીં વલોવી રહી છે અને મંગલ ગીતો ગાઈ રહી છે, તે સાંભળ; અને આ ગાયોનાં ઘણુ ભાંભરે છે, તે સાંભળ. ૧

उत्तिष्ठ बाल, तव बालकमण्डलीयं
त्वामाह्वयत्यखिलवीथिषु खेलनाय ।

हैयङ्गवं दधि पयःसरमुत्तमान्नं
स्वीकृत्य याहि निजगोकुलचारणाय ॥२॥

હે બાળક! તૂં ઊભો થા; આ તારા બાળકોની મંડલી તને બધી શેરીયોમાં રમવાને માટે બોલાવી રહી છે. માખણ, દહીં, કઢિયલ દૂધ અને આ લાડૂ આરોગી આપણી ગાયોનાં ધણ ચારવાને માટે જા. ૨

वेणुं करेण परिगृह्य, निजं वसित्वा
पीताम्बरं, लकुटिकां विनिधाय कक्षे ।
याहि स्वगोकुलयुतो विपिनं, सिताया
उत्सङ्गसङ्गिवसने शकलानि धृत्वा ॥३॥

હાથે બંસી ગ્રહી, તારૂં પીતાંબર પહેરી, કાખમાં ગેડી રાખી અને ખોળાની ખોમાં સાકરના ગાંગડા લઈ આપણી ગાયોનાં ધણ સાથે તૂં વૃંદાવનમાં જા. ૩

उच्छ्वासमुन्नतसुनासिकमम्बुजाक्षं
वक्त्रं विशोधय, दृशौ विशदीविधेहि ।
कूजन्ति कोकिलगणा मधुरस्वरेण,
भित्तौ दिवाकरकराः प्रसृतीभवन्ति ॥४॥

ઊંચા શ્વાસ લેતૂં, ઊંચી સુંદર નાસિકાવાળૂં આ તારૂં મુખ સાફ કર અને આંખો ઉઘાડ. આ કોયલનાં વૃંદ મધુરે સ્વરે ટહુકા કરી રહ્યાં છે અને સામે દિવાલ ઊપર સૂરજનાં કિરણ પથરાઈ રહેલાં છે. ૪

गोपीजना अपि निरीक्षितुमाननं ते
भूयो विभाव्य हृदये विकलीभवन्ति ।
उद्यद्विधूपममुखं प्रकटं विधाय
तेषां मनोरथचयः परिपूरणीयः ॥५॥

આ ગોપાંગનાઓ પણ તારૂં મુખ જોવાને માટે આવી છે; તે વારંવાર ઊંચાનીચી થાય છે અને તેઓના હૈયામાં કાંઇનૂં કાંઇ થઈ જાય છે. ઊગતા ચંદ્રના જેવૂં તારૂં મુખ ઉઘાડી તેઓના મનનો મનોરથ પૂરો કર. ૫

तातस्य तातसदनं वदनं प्रकाश्य
सप्रेम लोचनयुगं च विरोचनीयम् ।
नित्यं विलोकितमथो नवतामुपैति
चित्रं तवाननसरोजमिदं दधाति ॥६॥

તારા પિતાને જીવવાના સ્થાનરૂપ એવૂં તારૂં મુખ તારા પિતાને બતાવી પ્રેમસહિત તારા બંને નેત્રને શોભાવવાનાં છે. તારા મુખકમલને નિત્યનિત્ય જોવામાં આવે છે, છતાં તે દરરોજ નવૂં અને નવૂં જણાય છે. ખરેખર આ તારૂં મુખકમલ દરરોજ અચરજજ ધારણ કરે છે. ૬

कार्यं विहाय सकलं भवतश्च बोध-
सम्पादनाय तव सन्निधिमागताहम् ।
त्वद्वक्त्रपद्ममथ दर्शय यामिनीज-
सन्तापभारहरणाय हरे जनन्याः ॥७॥

બધાં કામકાજ છોડીને તને જગાડવાને માટે હું તારી પાસે આવી છું. હે હરિ ! તારી માતાનો રાત્રિને લીધે ઉત્પન્ન થયેલો બોજો દૂર કરવા માટે તારૂં મુખકમલ મને બતાવ. ૭

आगच्छ गोकुलजनाधिकभाग्यहेतु-
स्वीयावतारकृतितारितविश्व विष्णो ।
उत्सङ्गमम्बुजकरद्वययोगिकण्ठे
लग्नं विधेहि सकलं ललितं स्वरूपम् ॥८॥

ગોકુલવાસીયોના અધિક ભાગ્યને કારણે લીધેલા પોતાના અવતરણથી જેણે વિશ્વને તાર્યૂં છે, તેવા હે વિષ્ણુ ! તૂં મારા ખોળામાં આવ અને તારા કમળ જેવા હાથથી વળગવામાં આવેલા મારા કંઠમાં તારા સમગ્ર લલિત સ્વરૂપને લાગેલૂં કર. ૮

इति श्रीहरिदासविरचितं प्रभाताष्टकं सम्पूर्णम् ।

५. श्रीगोकुलेशसेवाह्निकम् ।

[ઉપગીતિ]

श्रीगोकुलजनजीवनमूर्तिः श्रीगोकुलाधीशः ।
स्वीयत्वाङ्गीकरणे मामपि दीनं निवेशयतु ॥१॥

શ્રીગોકુલવાસીયોના જીવનસ્વરૂપ શ્રીગોકુલાધીશ પ્રભુ પોતાનો કરી સ્વીકાર કરે તે ક્રિયામાં મને ગરીબને પણ સામેલ કરો. ૧

[અનુષ્ટુભ]

प्रियप्रबोधवचनैः शङ्खवीणाजयस्वनैः ।
प्रातः समुत्थितं श्रीमद्गोकुलेशमहं भजे ॥२॥

મીઠાં જગાવવાનાં વચનો અને શંખ-વીણાના મંગલનાદથી સવારે ઊઠેલા શ્રીમદ્ગોકુલેશનો હું આશ્રય કરૂં છું. ૨

पार्श्वद्वयस्थितस्वीयप्रियाभुजलताश्रयम् ।
तमालश्यामलतनुं गोकुलेशमहं भजे ॥३॥

બંને બાજૂયે ઊભેલાં પોતાનાં પ્રિયાની ભુજવેલીને આશ્રયે રહેલા, તમાલવૃક્ષના જેવા શ્યામ શરીરવાળા શ્રીમદ્ગોકુલેશ પ્રભુનો હું આશ્રય કરૂં છું. ૩

रात्र्यधिश्रितदुग्धादिपक्वान्ननवनीतकैः ।
बालभोगभुजं श्रीमद्गोकुलेशमहं भजे ॥४॥

રાત્રિને સમયે તૈયાર કરવામાં આવેલાં દૂધ વગેરે મિષ્ટાન્ન અને માખણ વગેરેથી ‘ બાલ-ભોગ ’ કરતા શ્રીમદ્ગોકુલેશનો હું આશ્રય કરૂં છું. ૪

आचम्य श्रीमुखं प्रोञ्छ्य वीटिकाग्रहणोत्सुकम् ।
मङ्गलारात्रिकयुतं गोकुलेशमहं भजे ॥५॥

આચમન કરી શ્રીમુખ લૂંછી પાનબીડું લેવાને ઉત્સુક અને મંગલાની આરતી લેતા શ્રીમદ્ગોકુલેશનો હું આશ્રય કરૂં છું. ૫

ततः शृङ्गारसामग्रीं सज्जीकृत्य स्वसेवकैः ।
कृपातिशायितैः सेव्यं गोकुलेशमहं भजे ॥६॥

ત્યાર પછી શૃંગારની સામગ્રી તૈયાર કરીને કૃપાને લીધે ઉત્સાહિત થયેલા પોતાના સેવકોથી સેવાતા શ્રીમદ્ગોકુલેશનો હું આશ્રય કરૂં છું. ૬

ग्रीष्मादिसमयौचित्यैर्वासःस्रग्भूषणोत्तमैः ।
यथासुन्दरतां यातं गोकुलेशमहं भजे ॥७॥

ગ્રીષ્મ વગેરે ઋતુઓને અનુકૂળ વસ્ત્ર, માળા અને ઉત્તમ આભૂષણોથી જેવી જોઇયે તેવી સુંદરતાને પામેલા શ્રીમદ્ગોકુલેશનો હું આશ્રય કરૂં છું. ૭

मयूरचन्द्रिकागुञ्जामालापुष्पादिभिः पुनः ।
परप्रीतिकरं श्रीमद्गोकुलेशमहं भजे ॥८॥

મોરપીછના ચાંદલા, ગુંજાની માલાઓ અને ફૂલો વગેરેથી ફરી બીજાઓને પ્રીતિકારક શ્રીમદ્ગોકુલેશનો હું આશ્રય કરૂં છું. ૮

वेणुवेत्रे करे धृत्वा त्रिभङ्गललिताकृतिम् ।
दर्शितादर्शमुदितं गोकुलेशमहं भजे ॥९॥

વેણુ-વેત્ર કરકમલમાં ધારણ કરીને ત્રણ ભાગે ભાંગતા ત્રિભંગ-લલિત સ્વરૂપવાળા અને દેખાડવામાં આવેલા દર્પણથી આનંદ પામેલા શ્રીમદ્ગોકુલેશનો હું આશ્રય કરૂં છું. ૯

गोपीवल्लभसामग्रीभुजं गोपीजनप्रियम् ।
गोपीमण्डलमध्यस्थं गोकुलेशमहं भजे ॥१०॥

‘ગોપીવલ્લભ-ભોગ’ આરોગતા, ગોપીજનોને વહાલા અને ગોપીજનોના મંડલના મધ્ય ભાગમાં બિરાજતા શ્રીમદ્ગોકુલેશનો હું આશ્રય કરૂં છું. ૧૦

आचम्य श्रीमुखं प्रोञ्छ्य वीटिकाग्रहणोत्सुकम् ।
उदाररुचिरक्रीडं गोकुलेशमहं भजे ॥११॥

આચમન કરી શ્રીમુખ લૂંછી પાનબીડૂં લેવાને ઉત્સુક અને ઉદાર–સુંદર ખેલવાવાળા શ્રીગોકુલેશનો હું આશ્રય કરૂં છૂં. ૧૧

ततो गोष्ठे पयःफेनपातारं गोपमण्डले ।
वनलीलाविचारोत्कं गोकुलेशमहं भजे ॥१२॥

ત્યાર પછી ગોકુલમાં ગોવાળિયાઓની મંડલીમાં દૂધનાં ઘૈયાં આરોગતા અને વનલીલા કરવાના વિચારને માટે ઉત્કંઠાવાળા શ્રીમદ્ગોકુલેશનો હું આશ્રય કરૂં છૂં. ૧૨

फेनपानादरोच्छ्वासोन्नतनासापुटाञ्चलम् ।
उत्तारितविभूषं श्रीगोकुलेशमहं भजे ॥१३॥

દૂધનાં ઘૈયાં આરોગવાની ક્રિયાને માન આપતાં થતા ઊતાવળા શ્વાસને લીધે ઊંચાં થઇ ગયેલાં નાસિકા અને વસ્ત્રવાળા, અને તેથી નાસિકામાંનૂં નકવેસર જેમણે ઊતારી નાખ્યૂં છે, તેવા શ્રીમદ્ગોકુલેશ્વરનો હું આશ્રય કરૂં છૂં. ૧૩

सृण्ठीसुरभितं मिष्टं पयः पीत्वा सुतर्पितम् ।
नासाधृतविभूषं श्रीगोकुलेशमहं भजे ॥१४॥

સૂંઠથી સુંદર સુગંધવાળૂં મીઠૂં દૂધ આરોગી સારી રીતે તૃપ્તિ પામેલા અને નાસિકામાં જેમણે નકવેસર ધારણ કર્યૂં છે, તેવા શ્રીમદ્ગોકુલેશનો હું આશ્રય કરૂં છૂં: ૧૪

शृङ्गारभोगं भुक्त्वाथ सारिकाक्रीडनोत्सुकम् ।
शृङ्गारारात्रिकयुतं गोकुलेशमहं भजे ॥१५॥

‘શૃંગાર-ભોગ’ને આરોગી લીધા પછી ચોપાટ ખેલવાને ઉત્સુક અને શૃંગાર સમયની આરતી લેતા શ્રીમદ્ગોકુલેશનો હું આશ્રય કરૂં છૂં. ૧૫

पुष्पमालां वेणुवेत्रे धृत्वा दर्शितदर्पणम् ।
वनक्रीडार्थमुद्यन्तं गोकुलेशमहं भजे ॥१६॥

પુષ્પમાલા અને વેણુવેત્ર ધરાવ્યા બાદ જેમને દર્પણ દેખાડવામાં આવ્યું છે તેવા અને વનક્રીડા માટે તૈયાર થતા શ્રીમદ્ગોકુલેશનો હું આશ્રય કરૂં છૂં. ૧૬

अविदूरे व्रजभुवः सह गोपालदारकैः ।
नानाक्रीडापरं श्रीमद्गोकुलेशमहं भजे ॥१७॥

વ્રજભૂમિની નિકટમાંજ ગોવાળિયાઓના છોકરાઓ સાથે ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારની રમતોમાં પરોવાયેલા શ્રીમદ્ગોકુલેશનો હું આશ્રય કરૂં છૂં. ૧૭

ततश्च व्रजराजाख्यभोगं गेहे वनेऽथवा ।
सम्भोजनीयैर्भुञ्जानं गोकुलेशमहं भजे ॥१८॥

ત્યાર પછી ‘ વ્રજરાજ—ભોગ ’ ને ગૃહમાં અથવા તો વનમાં, ભોજન કરાવવા જેવા ગોપાલબાલકો સાથે આરોગતા શ્રીગોકુલેશનો હું આશ્રય કરૂં છૂં. ૧૮

गोपालवल्लभं भोगं तत्तत्प्रीत्या समाहृतम् ।
भुञ्जानं भोजयन्तं च गोकुलेशमहं भजे ॥१९॥

તે તે ગોપબાલકે પ્રીતિ વડે લાવેલા 'ગોપાલવલ્લભભોગ'-ને આરોગતા અને આરોગાવતા શ્રીગોકુલેશ પ્રભુનો હું આશ્રય કરૂં છૂં. ૧૯

परिहासकथाकेलीरपि कुर्वन्तमन्तरे ।
तत्तद्भावभुजं श्रीमद्गोकुलेशमहं भजे ॥२०॥

પરિહાસની વાર્તાઓ અને ક્રીડાઓ પણ વચ્ચે વચ્ચે કરતા, અને તે તે વાર્તાના આશયને સમજતા શ્રીમદ્ગોકુલેશ પ્રભુનો હું આશ્રય કરૂં છૂં. ૨૦

चतुर्विधं बहुगुणमन्नं सम्भुज्य रोचकम् ।
आचान्तश्रीमुखोन्मृष्टं गोकुलेशमहं भजे ॥२१॥

ચાર પ્રકારની–પીવાની, ચૂસવાની, ચાટવાની અને ચાવીને ખાવાની–બહુ ગુણવાળી રોચક સામગ્રી આરોગીને આચમન લીધેલૂં શ્રીમુખ જેમણે પોંછી લીધૂં છે તેવા શ્રીગોકુલેશ પ્રભુનો હૂં આશ્રય કરૂં છૂં. ૨૧

ताम्बूलवीटिकायुग्मं कर्पूरादियुतं पुनः ।
प्रियार्पितग्राहकं श्रीगोकुलेशमहं भजे ॥२२॥

પ્રિયાયે આપેલાં કપૂર વગેરેથી સુવાસિત બે પાનબીડાંનો સ્વીકાર કરનારા શ્રીમદ્ગોકુલેશ પ્રભુનો હું આશ્રય કરૂં છૂં.૨૨

पुष्पमालाङ्गरागादिताम्बूलास्तरणाश्रितम् ।
नानाक्रीडनकासक्तं गोकुलेशमहं भजे ॥२३॥

પુષ્પમાલા, અંગરાગ વગેરે, તાંબૂલ, બિછાવટ એ વગેરેથી સત્કારાયેલા અને અનેક પ્રકારનાં ખિલોનાંમાં આસક્તિવાળા

શ્રીગોકુલેશ પ્રભુનો હું આશ્રય કરું છું. ૨૩

राजभोगारात्रिकश्रीयुतं प्रणमितं स्वकैः ।
शय्यामन्दिरसंविष्टं गोकुलेशमहं भजे ॥२४॥

'રાજભોગ'ની આરતીની શોભાવાળા અને પોતાના ભક્તોથી વંદન કરાયેલા, હવે શય્યામંદિરમાં જેમણે પ્રવેશ કર્યો છે તેવા શ્રીગોકુલેશ પ્રભુનો હું આશ્રય કરું છું. ૨૪

ताम्बूलपुष्पमालादिशय्याभोगं समर्पितम् ।
यथारुचिभुजं श्रीमद्गोकुलेशमहं भजे ॥२५॥

તાંબૂલ, પુષ્પમાલા વગેરે અને સમર્પવામાં આવેલ શય્યાભોગ વગેરેને યથારુચિ આરોગતા શ્રીમદ્ગોકુલેશ પ્રભુનો હું આશ્રય કરું છું. ૨૫

क्वचित्पल्लवतल्पेषु योगिना(?)मन्तराश्रयम् ।
श्रमलीलालसं श्रीमद्गोकुलेशमहं भजे ॥२६॥

કોઈકવાર ઝાડપાલાના નવા અંકુરોની બનાવેલી શય્યાઓમાં ગોપાંગનાઓ વચ્ચે રહેલા અને શ્રમપૂર્વકની લીલાથી તંદ્રાવાળા શ્રીગોકુલેશ પ્રભુનો હું આશ્રય કરું છું. (**योगिनाम्** ને સ્થાને **गोपीनाम्** પાઠ જોઇયે, એમ પ્રસંગ પરથી જણાય છે.)૨૬

यमुनातीरवानीरनिकुञ्जक्रीडनोत्सुकम् ।
गोचारणायानुगतं गोकुलेशमहं भजे ॥२७॥

યમુનાજીના કિનારા પરના બરૂઓની બનાવેલી નિકુંજોમાં ખેલવાને ઉત્સુક અને ગોચારણ માટે તે બાજૂ ગયેલા શ્રીગોકુલેશ પ્રભુનો હું આશ્રય કરું છું. ૨૭

तुर्ययामसमाक्रान्ते दिवसे शङ्खनादिते ।
समुत्थितालसयुतं गोकुलेशमहं भजे ॥२८॥

દિવસનો ચોથો પહોર આવી લાગતાં શંખનાદને લીધે ઊઠેલા આલસયુક્ત શ્રીગોકુલેશ પ્રભુનો હું આશ્રય કરૂં છૂં. ૨૮

आवर्तितपयोबन्धं फलान्यन्यानि पानकम् ।
सालसग्रहणोत्कण्ठं गोकुलेशमहं भजे ॥२९॥

તાજા ઊતારવામાં આવેલા માખણ, બીજાં ફળ અને પીવાના પદાર્થને તંદ્રાળુપણે સ્વીકારવાની ઉત્કંઠાવાળા શ્રીગોકુલેશ પ્રભુનો હું આશ્રય કરૂં છૂં. ૨૯

आचम्य श्रीमुखं प्रोञ्छ्य वीटिकाग्रहणोत्सुकम् ।
सारिकाक्रीडनोत्कण्ठं गोकुलेशमहं भजे ॥३०॥

આચમન લઈ અને શ્રીમુખને પોંછી પાનબીડું લેવાને ઉત્સુક અને ચોપાટ ખેલવાની ઉત્કંઠાવાળા શ્રીગોકુલેશ પ્રભુનો હું આશ્રય કરૂં છૂં. ૩૦

भोगापसारसमये दर्शनानन्ददायकम् ।
गवाह्वानसमुल्लासं गोकुलेशमहं भजे ॥३१॥

'ભોગ' સરાવવાને સમયે દર્શનનો આનંદ દેતા અને ગાયોને બોલાવવાના ઉત્સાહવાળા શ્રીગોકુલેશ પ્રભુનો હું આશ્રય કરૂં છૂં. ૩૧

गोपगोधनसंश्लिष्टं कुसुमाकल्पभूषितम् ।
मुरलीं वादयन्तं श्रीगोकुलेशमहं भजे ॥३२॥

ગોવાળિયાઓ અને ગાયોનાં ધણ સાથે મળેલા, ફૂલોની

શોભાથી વિભૂષિત થયેલા અને મુરલી બજાવતા શ્રીગોકુલેશ પ્રભુનો હું આશ્રય કરું છું. ૩૨

व्रजस्त्रीनेत्रमधुपपीतश्रीवदनाम्बुजम् ।
सन्ध्याभोगभुजं श्रीमद्गोकुलेशमहं भजे ॥३३॥

વ્રજાંગનાઓનાં નેત્રરૂપી ભ્રમરોથી જેમના વદનકમળનું પાન કરવામાં આવ્યું છે, તેવા અને 'સંધ્યા સમયના ભોગ'ને આરોગતા શ્રીગોકુલેશ પ્રભુનો હું આશ્રય કરું છું. ૩૩

वीटिकां वेणुवेत्रे च गृहीत्वा गोष्ठमागतम् ।
सन्ध्यारात्रिकसन्दृश्यं गोकुलेशमहं भजे ॥३४॥

પાનબીડું અને વેણુવેત્ર ધરી ગોકુલમાં પધારેલા અને સંધ્યા–આરતીથી દર્શનીય બનેલા શ્રીગોકુલેશ પ્રભુનો હું આશ્રય કરું છું. ૩૪

शृङ्गारवस्त्राभरणगुञ्जाद्युत्तारिताङ्गकम् ।
सूक्ष्मवस्त्राकल्पयुतं गोकुलेशमहं भजे ॥३५॥

શૃંગાર, વસ્ત્ર, આભરણ, ગુંજાની માળા એ વગેરે અંગોમાંથી જેમણે ઉતારી નાખ્યાં છે અને જેઓયે બારીક વસ્ત્રની શોભા ધારણ કરી છે, તેવા શ્રીગોકુલેશનો હું આશ્રય કરું છું. ૩૫

गोदोहनानीतपयःफेनपानादरं पुनः ।
रसलीलारसाविष्टं गोकुलेशमहं भजे ॥३६॥

ફરી ગાયોને દોહીને લાવવામાં આવેલાં દૂધનાં ઘૈયાં આરોગવા તરફ પ્રેમવાળા અને રસલીલાના રસવાળા શ્રીગોકુલેશનો હું આશ્રય કરું છું. ૩૬

ततः शयनसामग्रीं भुक्त्वा दुग्धौदनान्तरम् ।
आचान्तोन्मृष्टवदनं गोकुलेशमहं भजे ॥३७॥

ત્યાર પછી દૂધ-ભાતવાળી શયન-સામગ્રી આરોગી પ્રથમ આચમન લઈ પછી શ્રીમુખ જેમણે પોંછ્યૂં છે તેવા શ્રીગોકુલેશ પ્રભુનો હું આશ્રય કરૂં છૂં. ૩૭

ताम्बूलवीटिकायुग्मं कर्पूरादियुतं पुनः ।
प्रियाकरार्पितभुजं गोकुलेशमहं भजे ॥३८॥

ત્યાર પછી પ્રિયાએ હાથે આપેલાં કપૂર વગેરેવાળાં બે પાનબીડાં આરોગતા શ્રીગોકુલેશ પ્રભુનો હું આશ્રય કરૂં છૂં. ૩૮

शयनारात्रिकयुतं यशोदोत्सङ्गलालितम् ।
वरशय्यासन्निविष्टं गोकुलेशमहं भजे ॥३९॥

શેન-આરતી જેમને અર્પવામાં આવી છે તેવા, શ્રીયશોદાજીના ખોળામાં લાડ પામેલા અને પછી ઉત્તમ શય્યા ઊપર બિરાજેલા શ્રીગોકુલેશનો હું આશ્રય કરૂં છૂં. ૩૯

इति श्रीगोकुलेशस्य सेवाविधिसमाश्रितम् ।
आह्निकं रचितं पूर्णं, तेन सन्तुष्यतु प्रभुः ॥४०॥

એ પ્રમાણે શ્રીગોકુલેશ પ્રભુની સેવાવિધિ રજૂ કરતૂં આ આહ્નિક પૂર્ણ રચ્યૂં છે, તેનાથી શ્રીગોકુલેશ પ્રભુ પ્રસન્ન થાવ. ૪૦

इति श्रीहरिदासोक्तं श्रीगोकुलेशसेवाह्निकं सम्पूर्णम् ।

* * *

६. श्रीमद्गोकुलचन्द्राष्टकम् ।

[આર્યા]

श्रीमद्गोकुलचन्द्रे त्रिभङ्गसन्दर्शिताङ्गमाधुर्ये ।
गोपीनयनचकोरे नन्दकिशोरे मतिर्मेऽस्तु ॥१॥

શરીરને ત્રણ ભાગે વાળીને જેમણે પોતાના અંગનૂં માધુર્ય બતાવ્યૂં છે તેવા, ગોપાંગનાઓનાં નેત્રોના ચકોર નંદકિશોર શ્રીગોકુલચંદ્ર પ્રભુમાં મારી બુદ્ધિ રહો. ૧

श्रीमद्गोकुलजलदेऽधरसुधया वृष्टिपूरणैकपरे ।
विद्युन्निभात्रिरेखासुवर्णतिलके मतिर्मेऽस्तु ॥२॥

શ્રીમદ્ગોકુલના મેઘરૂપ અને અધરામૃતથી માત્ર વૃષ્ટિ પૂર્ણ કરનારા અને વીજળીની કાંતિ જેવી કાંતિવાળી ભાલ-પ્રદેશમાં આવેલી ત્રિવલીમાં સુવર્ણ-તિલકવાળા શ્રીગોકુલચંદ્ર પ્રભુમાં મારી બુદ્ધિ રહો. ૨

चिबुकविराजितचिबुके शोभितनासाविभूषणे मधुरे ।
तिलकसुभालितभालेऽलकवृतभाले मतिर्मेऽस्तु ॥३॥

ચિબુક ભાગમાં શોભીતા ચિબુકવાળા, નાસિકામાં સુશોભિત મધુર નકવેસરવાળા, તિલકથી સુંદર દેખાતા અને વાંકડિયા કેશથી વીંટાયેલા ભાલ-પ્રદેશવાળા શ્રીગોકુલચંદ્રમાજીમાં મારી બુદ્ધિ રહો. ૩

वक्रितदक्षिणभागोष्णीषे वामैकचन्द्रिकादेशे ।
गुञ्जामालाविशदे भूषितभूषे मतिर्मेऽस्तु ॥४॥

દક્ષિણ ભાગ પર વાંકી પાઘવાળા અને ડાબા ભાગ ઊપર એક માત્ર ચંદ્રિકાવાળા, ગુંજાની માલાથી ખીલતા દેખાતા અને જેમણે શૃંગાર કર્યો છે તેવા શ્રીગોકુલચંદ્રમાજીમાં મારી બુદ્ધિ રહો. ૪

मुखरितनूपुरचरणे कटिबद्धक्षुद्रघण्टिकावरणे ।
त्रिवलीभूषणरचितश्रीकण्ठे मे मतिर्भूयात् ॥५॥

ઝમકાર કરતાં ઝાંઝર પહેરેલાં ચરણવાળા, કેડ ઊપર બાંધેલા ઝીણી ઘૂઘરીવાળા કણદોરાનાં આભરણવાળા અને ત્રિસરી માળાથી શણગારેલ કંઠવાળા શ્રીગોકુલચંદ્રમાજીમાં મારી બુદ્ધિ રહો. ૫

[ઉદ્ગીતિ]

चोरितदुग्धं वदने भृत्वा, गोपाङ्गनावदने ।
कृतगण्डूषं चलितं गोकुलचन्द्रं भजाम्यहं सततम् ॥६॥

ચોરેલું દૂધ વદનમાં ભરી પછી ગોપાંગનાના વદનમાં કોગળો કરી દોડી ગયેલા શ્રીગોકુલચંદ્રમાજીનો હું સદા આશ્રય કરૂં છું. ૬

[આર્યા]

[गोदोहनसमयात्प्राक् वत्सानुन्मुच्य दामतःक्षुधितान् ।]
उच्छालयन् प्रभुर्मे धावँश्चित्तं तथा नयतु ॥७॥

ગાયો દોહવાના સમય પહેલાંજ ભૂખ્યાં વાછરડાંઓને દોરડેથી છૂટાં કરી હાંકી મૂકતા અને દોડી જતા મારા પ્રભુ મારા ચિત્તને દોરો. ૭

[અનુષ્ટુભ]

देवाङ्गनादर्शनीयकुमारे व्रजसुन्दरे ।
वत्सपुच्छावलम्बेऽस्मिन्मनो मे सम्प्रधावतु ॥८॥

દેવાંગનાઓને દર્શન કરવા લાયક, વાછરડાંઓનાં પૂછડાંઓને વળગતા વ્રજસુંદર આ શ્રીનંદકુમાર શ્રીગોકુલચંદ્રમાજી વિશે મારૂં ચિત્ત દોડી જાવ. ૮

इति श्रीहरिदासोदितं श्रीमद्गोकुलचन्द्राष्टकं समाप्तम् ।

७. श्रीनवनीतप्रियाष्टकम् ।

[ઉપગીતિ]

अलकावृतलसदलिके विरचितकस्तूरिकातिलके ।
चपलयशोदाबाले शोभितमाले मतिर्मेऽस्तु ॥१॥

વાંકડિયા કેશથી સુશોભિત ભાલ–પ્રદેશવાળા, કસ્તૂરીના કરેલા તિલકવાળા, ધારણ કરેલી સુશોભિત માલાવાળા યશોદાજીના ચપલ બાલક શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજી વિશે મારી બુદ્ધિ રહો. ૧

[આર્યા]

मुखरितनूपुरचरणे कटिबद्धक्षुद्रघण्टिकावरणे ।
द्वीपिकरजकृतभूषणभूषितहृदये मतिर्मेऽस्तु ॥२॥

ઝમકાર કરતાં. ઝાંઝર પહેરેલાં ચરણવાળા, કેડ ઊપર બાંધેલા ઝીણી ઘૂઘરીયોવાળા કણદોરાના આભરણવાળા, અને વાઘનખના બનેલા આભૂષણથી સુશોભિત ઉર–પ્રદેશવાળા શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજી વિશે મારી બુદ્ધિ રહો. ૨

करधृतनवनवनीते हितकृतजननीविभीषिकाभीते ।
रतिमुद्वहताचेतो गोपीभिर्वश्यतां नीते ॥३॥

કરમાં ધારણ કરેલા તાજા માખણવાળા, ભલાંને માટે

માતા યશોદાજી વડે બતાવવામાં આવેલી ધાકથી બીધેલા, અને ગોપીજનોને વશ થયેલા પ્રભુ શ્રીનવનીતપ્રિય કૃષ્ણચંદ્રજીમાં મારૂં ચિત્ત આનંદ મેળવો. ૩

बालदशामतिमुग्धे चोरितदुग्धे व्रजाङ्गनाभवनात् ।
तदुपालम्भवचोभयविभ्रमनयने मतिर्मेऽस्तु ॥४॥

બાલ્યદશાની મતિમાં મુગ્ધ, જેણે ગોપાંગનાઓના ઘરમાંથી દૂધની ચોરી કરી છે તેવા, અને તેઓના ઠપકાના વચનનો જે ભય, તેનાથી વિહ્વલ થયેલાં છે નેત્ર જેનાં, એવા શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીમાં મારી બુદ્ધિ રહો. ૪

[ઉપગીતિ]

व्रजकर्दमलिप्ताङ्गे स्वरूपसुषमाजितानङ्गे ।
कृतनन्दाङ्गणरिङ्गणविविधविहारे मतिर्मेऽस्तु ॥५॥

વ્રજભૂમિમાંના કાદવથી લીંપાયેલાં અંગો-વાળા, સ્વરૂપના અસાધારણ સૌંદર્યથી જેમણે કામદેવ ઊપર વિજય મેળવ્યો છે તેવા, અને જેમણે નંદરાયજીના આંગણામાં ઘૂંટણ વતી ચાલવૂં એ વગેરે અનેક જાતની ક્રીડા કરી છે, તેવા શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીમાં મારી બુદ્ધિ રહો. ૫

[આર્યા]

करवरधृतलघुलकुटे विचित्रमायूरचान्द्रिकामुकुटे ।
नासागतमुक्तामणिजटितविभूषे मतिर्मेऽस्तु ॥६॥

પોતાના ઉત્તમ કર વિશે ધારણ કરેલી નાની ગેડી-વાળા, ચિત્રવિચિત્ર મોરપીછના ચાંદલાના મુકુટવાળા અને નાકની

અંદર રહેલાં મોતી અને મણિથી જડેલા ભૂષણવાળા શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીમાં મારી બુદ્ધિ રહો. ૬

[ઉપગીતિ]

अभिनन्दनकृतनृत्ये विरचितनिजगोपिकाकृत्ये ।
आनन्दितनिजभृत्ये प्रहसनमुदिते मतिर्मेऽस्तु ॥७॥

હુલાવવાથી જેમણે નૃત્ય કર્યું છે તેવા, પોતાની ગોપાંગનાઓનું જેમણે ચીંધેલું કામ કરી આપ્યું છે તેવા, જેમણે પોતાના સેવકોને આનંદ આપ્યો છે તેવા અને હાસ્ય–ગોષ્ઠીથી આનંદ પામેલા ભગવાન શ્રીકૃષ્ણચંદ્રમાં મારી બુદ્ધિ રહો. ૭

कामादपि कमनीये नमनीये ब्रह्मरुद्राद्यैः ।
निःसाधनभजनीये भावतनौ मे मतिर्भूयात् ॥८॥

કામદેવ કરતાં પણ સુંદર, બ્રહ્મા–રુદ્ર વગેરે દેવતાઓ જેમને નમન કરે તેવા, સાધન વિનાના ભક્તજનો જેમનું ભજન કરે તેવા અને ભાવાત્મક દેહવાળા નવનીતપ્રિય ભગવાન શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીમાં મારી બુદ્ધિ રહો. ૮

इति श्रीहरिदासोदितं श्रीनवनीतप्रियाष्टकं सम्पूर्णम् ।

८. भुजङ्गप्रयाताष्टकम् ।

[ભુજંગી]

सदा गोपिकामण्डले राजमानं
लसन्नृत्यबन्धादिलीलानिदानम् ।
गलद्दर्पकन्दर्पशोभाभिधानं
भजे नन्दसूनुं सदानन्दरूपम् ॥१॥

સદા ગોપાંગનાઓના મંડલમાં વિરાજતા, સુશોભિત નૃત્ય-બંધ વગેરે લીલાઓના સૂત્રધાર, જેનો દર્પ ગળતો જાય છે તેવા કામદેવની શોભા જેવી શોભા જેની છે તે સદાનંદરૂપ નંદનંદન શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીનો હું આશ્રય કરૂં છૂં. ૧

व्रजस्त्रीजनानन्दसन्दोहसक्तं
सुधावर्षिवंशीनिनादानुरक्तम् ।
त्रिभङ्गाकृतिस्वीकृतस्वीयभक्तं
भजे नन्दसूनुं सदानन्दरूपम् ॥२॥

વ્રજાંગનાઓના અપરંપાર આનંદમાં આસક્તિવાળા, અમૃતને વરસાવનારા બંશીના નાદમાં અનુરાગવાળા, ત્રણ ભાગે વાંકા વાળેલા દેહના સ્વરૂપથી જેણે પોતાના ભક્તોનો સ્વીકાર કરી લીધો છે તેવા સદાનંદરૂપ નંદનંદન શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીનો હું આશ્રય કરૂં છૂં. ૨

स्फुरद्रासलीलाविलासातिरम्यं
परित्यक्तगेहादिदासैकगम्यम् ।
विमानस्थिताशेषदेवादिनम्यं
भजे नन्दसूनुं सदानन्दरूपम् ॥३॥

ખીલતા રાસલીલાના વિલાસથી અતિ રમણીય, જેઓયે ઘરબાર વગેરે સર્વવસ્તુઓનો ત્યાગ કરી દીધો છે તેવાજ ભક્તોથી પ્રાપ્ત કરી શકાય તેવા, વિમાનોમાં રહેલા સમગ્ર દેવ-ગાન્ધર્વ-કિન્નર વગેરેથી નમન કરાતા સદાનંદરૂપ નંદનંદનનો હું આશ્રય કરૂં છૂં. ૩

स्वलीलारसानन्ददुग्धोदमग्नं
प्रियस्वामिनीबाहुकण्ठैकलग्नम् ।
रसात्मैकरूपावबोधं त्रिभङ्गं
भजे नन्दसूनुं सदानन्दरूपम् ॥४॥

પોતાની લીલાઓના રસના ક્ષીરસાગરમાં તલ્લીન થયેલા, વહાલાં નિજ સ્વામિનીજીના બાહુ અને કંઠમાંજ વળગી રહેલા, એક માત્ર રસાત્મક સ્વરૂપે વ્યક્ત થતા ત્રિભંગલલિત સદાનંદરૂપ નંદનંદનનો હું આશ્રય કરૂં છું. ૪

रसामोदसम्पादकं मन्दहासं
कृताभीरनारीविहारैकरासम् ।
प्रकाशीकृतस्वीयनानाविलासं
भजे नन्दसूनुं सदानन्दरूपम् ॥५॥

રસના પરમ આનંદને પ્રાપ્ત કરનારા, મંદમંદ હાસ્યવાળા, ગોપાંગનાઓના વિહાર માટેજ એકમાત્ર રાસ જેમણે કર્યો છે અને જેમણે પોતાની અનેક પ્રકારની ક્રીડાઓ વ્યક્ત કરી છે તેવા સદાનંદરૂપ નંદનંદન શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીનો હું આશ્રય કરૂં છું. ૫

जितानङ्गसर्वाङ्गशोभाभिरामं
क्षपापूरितस्वामिनीवृन्दकामम् ।
निजाधीनतावर्तिरामातिवामं
भजे नन्दसूनुं सदानन्दरूपम् ॥६॥

જેણે કામદેવને પણ જીતી લીધો છે તેવાં સમગ્ર અંગોની શોભાથી સારી રીતે સુશોભિત, શરદની રાત્રિયોમાં સ્વામિનીયો—

ગોપાંગનાઓના ટોળાંઓની ઇચ્છા જેમણે પૂર્ણ કરી છે તેવા, પોતાની (પ્રભુની) અધીનતા પ્રમાણે વર્તનારાં ગોપાંગનાથી બહુ સુંદર લાગતા નંદનંદનનો હું આશ્રય કરું છું. ૬

स्वसङ्गीकृतानन्तगोपालबालं
वृतस्वीयगोपीमनोवृत्तिपालम् ।
कृतानन्दचौर्यादिलीलारसालं
भजे नन्दसूनुं सदानन्दरूपम् ॥७॥

જેમણે અનંત ગોપ બાલકોને પોતાના સોબતી બનાવ્યા છે તેવા, પોતે વરેલાં ગોપાંગનાઓની મનોવૃત્તિનું પાલન કરનારા અને પોતે કરેલી આનંદની તેમજ નવનીતની ચોરી એ વગેરે લીલાઓથી રસવાળા સદાનંદરૂપ શ્રીનંદનંદનનો હું આશ્રય કરું છું. ૭

धृताद्रीशगोवर्धनाधारहस्तं
परित्रातगोगोपगोपीसमस्तम् ।
सुराधीशशर्वादिदेवप्रशस्तं
भजे नन्दसूनुं सदानन्दरूपम् ॥८॥

જેમણે આધારરૂપ સ્વકીય હસ્ત વડે કરીને ગિરિરાજ ગોવર્ધનને ધારણ કર્યો, જેમણે ગાયો, ગોવાળિયા અને ગોપાંગનાઓ એ સમસ્ત ભક્તોનું રક્ષણ કર્યૂં અને જેમની ઇંદ્ર–રુદ્ર વગેરે સમસ્ત દેવોયે સારી રીતે સ્તુતિ કરી, તે સદાનંદરૂપ શ્રીનંદનંદનનો હું આશ્રય કરું છું.૮

इति श्रीहरिदासोक्तं भुजङ्गप्रयाताष्टकं सम्पूर्णम् ।

९. स्मरणाष्टकम् ।

[ઉપજાતિ]

यदीयसौभाग्यभरेण गोकुल-
स्त्रियो नयोग्यानि वचांसि सत्पतेः ।
न मानयामासुरुदारमानसा-
स्तदङ्घ्रिसेवासमयं स्मरामि ॥१॥

જેમના સૌભાગ્યના ભારે કરીને સત્પતિ શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીનાં 'તમે ઘેર જાવ' તેવા પ્રકારનાં અયોગ્ય વચનોને ગોકુલનાં ઉદાર ચિત્તવાળાં ગોપાંગનાએ કબૂલ ન કર્યાં, તે શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીના ચરણકમલની સેવાના સમયને હું યાદ કરું છું. ૧

यद्रूपसौन्दर्यवशीकृताशया
मृगीगणाः पूजनमादधुर्मुदा ।
हित्वा समीपस्थितभर्तृभीतिं
तदङ्घ्रिसेवासमयं स्मरामि ॥२॥

શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીના સ્વરૂપ–સૌંદર્યથી જેઓનાં હૃદય પરાધીન થઈ ગયાં છે, તેવી હરણીયોનાં ટોળાંઓયે નજીકમાં રહેલા કાળિયરોના ભયનો ત્યાગ કરીને જેમનો આનંદપૂર્વક સત્કાર કર્યો, તે શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીના ચરણકમલની સેવાના સમયને હું યાદ કરું છું. ૨

यद्वेणुनादश्रवणैकजात-
भावाङ्कुरा देववधूसमूहाः ।
प्रवृद्धभावा मुमुहुः सभर्तृका-
स्तदङ्घ्रिसेवासमयं स्मरामि ॥३॥

જે પ્રભુના વેણુનાદનું શ્રવણ કરતા વાંતજ જેમને ભાવનો અંકુર ઉત્પન્ન થયો છે અને પછી જેમના ભાવમાં વૃદ્ધિ થઈ, તેવી દેવાંગનાઓનાં ટોળેટોળાં પોતાના સ્વામીયો સહિત મોહ પામ્યાં, તે શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીના ચરણકમલની સેવાના સમયને હું યાદ કરૂં છૂં. ૩

यत्पादसञ्चारणजातकाम-
भावा यदङ्के न नयत्यनल्पाम् ।
शान्तिं विचित्रा व्रजभूमिरेषा
तदङ्घ्रिसेवासमयं स्मरामि ॥४॥

પ્રભુના પાદસંચારથી જેને કામભાવ ઉત્પન્ન થયો છે તેવી આ વિચિત્ર વ્રજભૂમિ જેના ખોળામાં રહી પુષ્કળ શાંતિ નથી લેતી, તે શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીના ચરણકમલની સેવાના સમયને હું યાદ કરૂં છૂં. ૪

यद्बाललीलाकृतचौर्यजात-
सन्तोषभावा व्रजगोपवध्वः ।
उपालभन्ते समये यमर्भकं
तदङ्घ्रिसेवासमयं स्मरामि ॥५॥

પ્રભુની બાલલીલામાં કરેલા ચોરીના કર્મથી જેને સંતોષ ઉત્પન્ન થયો છે તેવી વ્રજાંગનાઓ સમય મળતાં જે બાળકરૂપ પ્રભુને ઠપકો આપે, તે શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીના ચરણકમલની સેવાના સમયને હું યાદ કરૂં છૂં. ૫

यं गोपनारीगणदर्शनीय-
लीलं मुदा गोसुतपुच्छकर्षकम् ।
प्रेक्षन्त्य एवोज्झितगेहकृत्या-
स्तदङ्घ्रिसेवासमयं स्मरामि ॥६॥

ગોપાંગનાઓના સમૂહને જોવા લાયક છે લીલા જેની એવા અને વાછરડાંનાં પૂછડાંને ખેંચનારા જે પ્રભુનું આનંદપૂર્વક દર્શન કરતાંજ ગોપાંગનોયે ઘરનાં બધાં કામ છોડી દીધાં, તે શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીના ચરણકમલની સેવાના સમયને હું યાદ કરૂં છૂં. ૬

यद्बाहुसंस्पर्शनजातभाव-
रसालतावर्तुलभूतविग्रहः ।
गोवर्धनो वेद न वृष्टिपातं
तदङ्घ्रिसेवासमयं स्मरामि ॥७॥

જે પ્રભુના બાહુના સ્પર્શ માત્રથી ઉત્પન્ન થયેલા ભાવની રસાલતાના સમૂહરૂપ જેનો દેહ થયો છે, એવા ગોવર્ધન પર્વતને મેઘવૃષ્ટિની અસર ન થઈ, તે શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીના ચરણકમલની સેવાના સમયને હું યાદ કરૂં છૂં. ૭

[ચરણાકુલ]

यदधरसङ्गतवेणुनिनादं
विहितविषयसुखभरनिर्वादम् ।
श्रुतवत्यो [१]मुदमापुर्गावः
किं नहि कुरुते तद्गतभावः ॥८॥

---

[१] मुवक्ष्याः જેનો અર્થજ ન થાય તેવો પાઠ પ્રાપ્ત થતાં ઊપર મુજબ સુધારી પાઠ મૂક્યો છે.

વિષયના સુખસમૂહનો જેનાથી વિનાશ થયો છે, તેવો જે પ્રભુના અધરપલ્લવ સાથે સંલગ્ન થયેલો વેણુનાદ ગાયોયે સાંભળ્યો અને પરમાનંદને પ્રાપ્ત કર્યો, તેવા પ્રભુ વિશે રહેલો ભાવ શૂં નથી કરતો ? ૮

इति श्रीहरिदासोदितं स्मरणाष्टकं समाप्तम् ।

१०. स्वप्रभुविज्ञप्तिः ।

[અનુષ્ટુભ]

श्रीवल्लभपदाम्भोजं विचिन्त्य सकलोत्तमम् ।
स्वनाथसविधे दुःखं स्वकीयं विनिवेदये ॥१॥

સર્વથી ઉત્તમ એવૂં શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્ય પ્રભુનૂં જે ચરણકમળ તેનૂં ધ્યાન ધરીને મારા નાથની સમક્ષ મારૂં દુઃખ હૂં જાહેર કરૂં છૂં. ૧

पुरा कृपा मयि कृता दोषवत्यपि मत्प्रभो ।
ततः किमधिकं जातं दोषजातसमुद्भवात् ॥२॥

હે મારા પ્રભુ! પહેલાં મારામાં દોષો હતા છતાંયે આપે મારા પર કૃપા કરી હતી; તો પછી હવે દોષોનો સમૂહ ઉત્પન્ન થયેલો હોવાથીયે શૂં વધૂ થયૂં છે? ૨

दोषा एव हि लक्ष्यन्ते त्वत्कृपायां कृपानिधे ।
हेतवः, स्वीकृतो यस्मादतिदुष्टोऽप्यजामिलः ॥३॥

હે કૃપાના ભંડાર પ્રભુ! આપ અમારા ઉપર જે કૃપા

કરો છો તેમાં કારણરૂપે તો દોષો જણાય છે; કેમકે અતિ દુષ્ટ હતો છતાં પણ અજામિલને આપે આપનો કર્યો હતો. ૩

कथं सदोषं स्वीकुर्यान्निर्दोषानन्दरूपवान् ।
लोकेऽपि प्रभवो वस्तु स्वीकुर्वन्तु सदेव हि ॥४॥

નિર્દોષ અને આનંદાત્મક સ્વરૂપવાળા પ્રભુ દોષયુક્તનો સ્વીકાર કેવી રીતે કરે? લૌકિકમાં પણ શેઠિયાઓ સદ્ વસ્તુનોજ સ્વીકાર કરે. ૪

अङ्गीकारे तु सम्बन्धात्सदोषत्वं च सम्भवेत् ।
अङ्गीकृत्य स्वबलतः स्वत्वसम्पादने हरेः ॥५॥
'प्रक्षालना'दिति न्यायो बाधकत्वेन संस्फुरेत् ।
अस्मदर्थे कथं कुर्यादात्मानं दोषसंश्रितम् ॥६॥

દોષવાળાઓનો સ્વીકાર કરે તો તેથી દોષવાળાઓનો સંબંધ થવાથી પ્રભુને દોષો લાગી જવાપણું થાય. હરિને પોતાના બળ વડે સ્વીકાર કરી દોષિત જીવને પોતાનો કરી લેવામાં 'કાદવમાં ખરડાઈ પછી તેને ધોઈ નાખવા કરતાં કાદવથી દૂરજ રહેવૂં એ ઉત્તમ' એ કહેવત આડી આવીને ઊભે; એટલે કે દોષિતોનો સ્વીકાર કરી તેના સંબંધે પોતે દોષિત થવૂં, તેના કરતાં તેવા દોષિતોથી દૂર રહેવૂંજ સારૂં, એમ લાગે; અને તેથી અમારે ખાતર એ પ્રભુ પોતાને દોષિત કરવા શા માટે તૈયાર થાય? ५-६

एतावानाग्रहः को वा मदङ्गीकरणे हरे ।
त्वन्नामसमनामाभिधानं हेतुरजामिले ॥७॥

હે પ્રભુ! આપ મારો સ્વીકાર કરો, એ વિષયમાં મારો આટલો બધો આગ્રહ શા માટે? આપ જાણો છોજ કે અજામિલનો સ્વીકાર કરવામાં આપના 'નારાયણ' એ નામને મળતા પુત્રના 'નારાયણ' નામને લેવામાં આવ્યૂં તેજ કારણ હતૂં. ૭

संसारासक्तविकले मयि कुत्र तथाविधम् ।
साधनं, येन भगवान् दययेत्करुणाकरः ॥८॥

સંસારમાં આસક્તિવાળા અને હૃદયના ઠેકાણા વિનાના મારામાં એવા પ્રકારનૂંયે સાધન ક્યાંથી હોય કે જેને લીધે કરુણાના ભંડાર પ્રભુ મારા ઊપર કૃપા કરે? ૮

अङ्गीकृत्य स्वानुभवं प्रदर्श्य दयया स्वतः ।
कथं त्यजसि मन्नाथ मामाचार्यपदाश्रितम् ॥९॥

પ્રથમ મારો સ્વીકાર કરીને અને કૃપાપૂર્વક આપની મેળે આપના સ્વરૂપનો અનુભવ કરાવીને, હવે, હૂં શ્રીમદાચાર્ય ચરણોને શરણે આવી રહેલો હોવા છતાં પણ, હે મારા નાથ! આપ મારો શા માટે ત્યાગ કરો છો? ૯

दण्डेनाहं प्रसन्नोऽस्मि स्वकीयत्वविनिश्चयात् ।
किन्तु दूये दयाधीनं कालवैयर्थ्यचिन्तया ॥१०॥

આપે મને આપનો કર્યો છે, એવૂં ચોક્કસ હોવાથી આપ મને દંડ કરશો તોપણ હૂં તો રાજી છૂં; આમ છતાં કાલ ફોકટ પસાર થાય છે, એ વિચારે, હે દયાને વશ થનારા પ્રભુ! મને દુઃખ થાય છે. ૧૦

पुनः कुत्रेदृशं जन्म क्वाचार्यचरणाश्रयः ।
कुतः साधनसम्पत्तिः सामग्री दुर्लभाखिला ॥११॥

હે પ્રભુ! આવા પ્રકારનો ઉત્તમ અવતાર પણ ફરી ક્યાંથી આવે; શ્રીઆચાર્યજી મહાપ્રભુનો આશરો પણ ફરી ક્યાં મળે; આ અત્યારે મળેલાં સાધનો અને મુશ્કેલીથી મળે તેવી આ બધી સામગ્રી પણ ફરી ક્યાંથી મળવાની? ૧૧

दयालो दीनसौहार्द स्वसेवाविमुखं जनम् ।
सेवायामेव सततं प्रवर्तय परात्पर ॥१२॥

હે દયાળુ, હે ગરીબોની તરફ ભલમનસાઈવાળા, હે પરથી પણ પર પ્રભુ! આપની સેવામાં જેનું ચિત્ત નથી એવા આ દાસજનને હમેશાં આપની સેવામાં રચ્યોપચ્યો રહેતો કરો. ૧૨

इति श्रीहरिदासविरचिता स्वप्रभुविज्ञप्तिः समाप्ता ।

११. द्वितीया स्वप्रभुविज्ञप्तिः ।

[અનુષ્ટુભ]

कृपानाथ कृपाकाले किमित्यस्मानुपेक्षसे ।
पदलग्नानार्तिमग्नान् दुष्टभग्नान् विशेषतः ॥१॥

હે કૃપાના સ્વામી! સંસારની આર્તિમાં ડૂબેલા અને ખાસ કરીને દુષ્ટ તેમજ નષ્ટ હોવા છતાંયે અમે આપના ચરણકમલનો આશ્રય કરી રહ્યા છિયે, તો આ કૃપા કરવાના સમયે આપ શા માટે અમારી તરફ બેદરકાર રહો છો? ૧

त्वदुपेक्षावशादेव कालकर्मादयोऽखिलाः ।
विदित्वा निर्बलानस्मान् पीडयन्ति क्षणे क्षणे ॥२॥

આપની અમારા તરફની બેદરકારીને લીધેજ આ બધાં કાલ, કર્મ, સ્વભાવ વગેરે અમોને નિર્બળ જાણીને ક્ષણેક્ષણે ત્રાસ આપી રહ્યાં છે. ૨

येषां विराजते मूर्ध्नि पतिर्युष्मद्विधः सदा ।
भवन्ति तेऽपि चेद्दीना हीनता महती प्रभो ॥३॥

જેઓના મસ્તક ઊપર સદાને માટે આપના જેવો સ્વામી બિરાજતો હોય તેઓ પણ જો કંગાલ બની જાય તો, હે પ્રભુ ! એ મોટી હીનતા ગણાય. ૩

मा विचारय चित्तेऽस्मद्दोषान् दीनदयानिधे ।
सहजो दीनदोषस्तु निवर्त्यो भवतैव हि ॥४॥

દીનો તરફ દયાના ભંડાર એવા હે પ્રભુ ! આપ આપના ચિત્તમાં અમારા દોષોનો વિચાર ન કરો. અમારા જેવા દીનનો જો કોઈ સહજ દોષ હોય તો તે આપેજ નક્કી દૂર કરવાનો છે. ૪

न साधनैस्त्वदीयाः स्मः किन्त्वनुग्रहतस्तव ।
साधनं वा फलं वापि केवलाचार्यसंश्रयः ॥५॥

અમે કાંઈ સાધનો કરીને આપના નથી થયા; અમે તો આપની અમારા ઊપરની કૃપાથી આપના થયા છિયે. અમારી પાસે જો કાંઈ સાધન કે જો કાંઇ ફલ હોય તો તે માત્ર શ્રીમદ્‌વલ્લભાચાર્ય પ્રભુને આશરે આવી રહ્યા છિયે તેજ. ૫

गृहदासेषु नैवास्ति गुणदोषविचारणम् ।
प्रभूणामुचितं कर्तुं, यतस्तेषां गतिः प्रभुः ॥६॥

ઘરના જે નોકરો હોય તેઓના ગુણ અને દોષોનો ઘરમાલેકોયે વિચાર કરવો, એ કાંઇ યોગ્ય નથી; કેમકે એ નોકરોને તો એનો શેઠ એજ આશરો છે. ૬

कुसेवका भवन्त्येव नहि स्वामी तथाविधः ।
अतो विधेयमखिलं स्वामित्वमवलोक्य हि ॥७॥

નોકરો દુષ્ટ પાકે, પણ કાંઇ સ્વામીથી તેવા દુષ્ટ ન બનાય. આમ હોવાથી આપે આપના સ્વામીપણાનો બરોબર વિચાર કરીને (આપના સ્વામીપણા સામે જોઇને) બધૂં કરવાનૂં છે. ૭

कं प्रार्थयेयुः कृपणाः पतिं हित्वाखिलेश्वरम् ।
दासाः स्वदुःखसम्प्राप्तावनन्यगतयो यतः ॥८॥

પોતાને દુઃખ આવી પડ્યાં હોય એવી સ્થિતિમાં પણ પ્રભુ સિવાય બીજા કોઇનો સેવકોને આશ્રય નથી; તો પછી તેવા દીન સેવકો સર્વેશ્વર એવા આપ સિવાય બીજા કોની પાસે જઇ પ્રાર્થના કરે ? ૮

यद्यप्यनुचिता कर्तुं प्रार्थना सर्वकर्तरि ।
स्वतस्तथापि कार्पण्यं दर्शयामो निजं हरे ॥९॥

સર્વના કર્તા પ્રભુને જીવે જાતે પ્રાર્થના કરવી એ યોગ્ય નથી, છતાં પણ હે હરિ! અમે તો આ અમારૂં કંગાલપણૂં બતાવી રહ્યા છિયે. ૯

आचार्यं शरणं यातान् सदारातान् स्वतस्त्वया ।
तद्वंशजातानधुना मोपेक्षाविषयान् कुरु ॥१०॥

આચાર્ય શ્રીમહાપ્રભુજીને શરણે ગયેલા અને આપનાથી જાતે હમેશાંને માટે રક્ષણ પામેલા, અને તે શ્રીમહાપ્રભુજીના વંશમાં ઉત્પન્ન થયેલા એવા અમોને આપ બેદરકારીને પાત્ર ન બનાવો. ૧૦

इति श्रीहरिदासविरचिता स्वप्रभुविज्ञप्तिः सम्पूर्णा ।

१२. श्रीकृष्णचरणविज्ञप्तिः ।

[અનુષ્ટુભ]

स्वयं रक्षाकृतौ नाथ न विचारमपेक्षसे ।
अस्मान्निजाचार्यकुलप्रसूतान् किमुपेक्षसे ॥१॥

હે નાથ! જ્યારે આપ આપની મેળે રક્ષણ કરવા માગો છો, ત્યારે વિચાર કરવા માગતા નથી; તો પછી આપના આચાર્ય શ્રીમહાપ્રભુજીના વંશમાં જન્મેલા અમો તરફ આપ બેદરકારી શા માટે બતાવો છો? ૧

अचिन्त्यानन्तशक्तेः किमशक्यं स्वीयरक्षणम् ।
विलम्बं कुरुषे नाथ, वद को वा तवाशयः ॥२॥

અચિંત્ય અને અનંતશક્તિવાળા આપને આપનાઓનું રક્ષણ કરવું શું બની શકે તેવું નથી? હે નાથ! આપ આટલી ઢીલ કરો છો તો કહો, એમ કરવામાં આપનો શો આશય છે? ૨

पृथासम्बन्धमात्रेण पाण्डवा रक्षिता मुहुः ।
कुतः श्रीमन्निजाचार्यवंशजान्नाद्य रक्षसे ॥३॥

શ્રીકુંતીજીના સંબંધ માત્રથી આપે પાંડવોનું વારંવાર રક્ષણ કર્યું છે; તો આપનાજ આચાર્ય શ્રીમહાપ્રભુજીનાં વંશમાં જન્મેલા એવા જે અમે, તેઓનું આપ શા માટે આજ રક્ષણ કરતા નથી ? ૩

महेन्द्रक्रोधसञ्जातमहावर्षाद् व्रजस्थिताः ।
गोवर्धनधरेणैवाविता, नास्मान् कुतोऽवसि ॥४॥

વ્રજમાં ઇંદ્રના ક્રોધને લીધે થયેલી ભારે વૃષ્ટિમાંથી, ગોવર્ધન પર્વતને ધારણ કરનારા આપે વ્રજવાસીયોનું રક્ષણ કરી લીધું હતું, તો અમારૂં આપ રક્ષણ શા માટે નથી કરતા ? ૪

ग्राहग्रस्तो गजपतिः स्वयमागत्य रक्षितः ।
तथैवास्मानिहागत्य प्रभो रक्षातिकातरान् ॥५॥

આપે જાતે આવીને ગ્રાહે પકડેલા ગજેંદ્રનું રક્ષણ કર્યું હતું, તેજ પ્રમાણે અહીં આવીને, હે પ્રભુ ! બેબાકળા થયેલા અમોને બચાવી લો. ૫

यथा स्वधर्मो द्रौपद्याः स्थापितो वस्त्रवर्धनात् ।
अस्मद्धर्मं तथा नाथ स्थापयातिकृपायुतः ॥६॥

જે પ્રમાણે દ્રૌપદીજીનાં વસ્ત્રો પૂરીને આપે એના ધર્મનૂં સ્થાપન કર્યું, તેજ પ્રમાણે હે નાથ ! અતિ કૃપાવાળા આપ અમારા ધર્મનૂં સ્થાપન કરો. ૬

गतिर्नान्या निजस्वामिन्नाश्रयामः कमुत्तमम् ।
त्वां विहाय न चास्माकमैहिके पारलौकिके ॥७॥

હે અમારા નાથ ! આ લોકમાં કે પરલોકમાં આપના સિવાય અમારે બીજૂં કોઇ આશ્રયસ્થાન નથી; તો પછી અમે

કિયા ઉત્તમ પુરુષનો આશ્રય કરિયે ? આપના સિવાય અમારે આ લોક–સંબંધી કે પરલોકસંબંધી કાર્યોમાં બીજૂં કોઈ નથી. ૭

वयं दुष्टा दोषगणैस्तथापि त्वं कृपानिधिः ।
अतो विस्मृत्य दोषान् स्वानव स्मृत्वा निजान् गुणान् ८

અમે અનેક દોષોથી દૂષિત થઈ ગયેલા છિયે; છતાં પણ આપ તો કૃપાના ભંડાર છો; તેથી અમારા દોષોને ભૂલી જઇ આપના આ જનોના ગુણોને યાદ કરી અમારૂં રક્ષણ કરો. ૮

विचारयन्ति न स्वामिन् स्वरक्षायां तु किञ्चन ।
निसर्गकरुणाः स्वीयदासमात्रदयालवः ॥९॥

હે પ્રભુ ! સ્વભાવથીજ કરુણાલુ અને પોતાના દાસ માત્ર તરફ દયાલુ સ્વામીયો પોતાના જનોનૂં રક્ષણ કરવામાં કશો વિચાર કરતા નથી (અને રક્ષણ કરે છે.) ૯

वयं न दुःखिताः स्यामः समर्थं प्रभुमाश्रिताः ।
तथापि जीवभावेन भवामो लौल्यकातराः ॥१०॥

સમર્થ પ્રભુને આશ્રયી રહેલા અમે દુઃખી નથી થવાના; આમ છતાં જીવભાવે આતુરતાથી વિહ્વલ બની જઇયે છિયે. ૧૦

त्वत्सुखेनैव दासानां सुखं नाथ, न चान्यथा ।
तथा तिष्ठ निजस्थाने भासेतास्मद्दृशा सुखी ।११।

હે નાથ ! આપના સુખેજ આ સેવકોનૂં સુખ છે, બીજી રીતે નહીં. અમારી નજરે સુખી જણાવ, તે પ્રમાણે આપ આપના સ્થાન પર આવી ઊભો. ૧૧

आर्तानामार्तिहरणं धर्मस्ते सहजः प्रभो ।
विशेषतः स्वदासानां तथात्वे त्वं विचारय ॥१२॥

હે પ્રભુ! દુઃખિતોનાં દુઃખને દૂર કરવાં, એ આપનો સહજ ધર્મ છે; ખાસ કરીને આ આપના દાસોનાં દુઃખો દૂર કરવાના વિષયમાં આપ વિચાર કરો. ૧૨

क यामः किं करिष्यामस्त्वत्सेवारहिता वयम् ।
तथा सम्पादय हरे यथा सेवैव निर्वहेत् ॥१३॥

આપની સેવા વિનાના અમે કયાં જઇયે અને શું કરિયે? હે હરિ! જે પ્રમાણે સેવા ચાલૂ રહે તે પ્રમાણે કરી આપો. ૧૩

प्रकटीभूतभावेन कारयित्वा तु सेवनम् ।
अनुभाव्य सुखं कस्मादिदानीं तानुपेक्षसे ॥१४॥

પ્રકટ થયેલા ભાવથી સેવા કરાવીને અને સુખનો અનુભવ કરાવીને, હવે આ સમયે તેવા દાસો તરફ શા માટે બેદરકારી બતાવો છો? ૧૪

लोकत्रये प्रसिद्धं ते प्रभो स्वजनरक्षणम् ।
उपेक्षण इदानीं त्वं कीर्तिमन्यथयिष्यसि ॥१५॥

ત્રણે લોકમાં, હે પ્રભુ! આપ સ્વજનોની રક્ષા કરો છો, એ વાત પ્રસિદ્ધ છે. આ ટાણે ઉપેક્ષા કરશો (બેદરકાર બનશો) તો આપ આપની કીર્તિને અપકીર્તિના રૂપમાં ફેરવી નાખશો. ૧૫

यद्यपि प्रार्थनं नैवोचितं सहजकर्तरि ।
अस्मद्दोषमिमं नाथ दैन्यान्मा हृदि धारय ॥१६॥

સહજ કર્તા એવા આપને પ્રાર્થના કરવી એ જોકે યોગ્ય નથી, છતાં હે નાથ! દૈન્યે કરીને આ અમારા દોષને આપના હૃદયમાં આપ ન લેજો. ૧૬

[ઉપજાતિ]

क्षुद्रा अधीरा अविवेकिनश्च
भवन्ति जीवाः करुणानिधान ।
तथापि दासाः समुपाश्रितास्ते
नोपेक्षणीया महदङ्गजाताः ॥१७॥

હે કરુણાલુ પ્રભુ! હલકા જીવો અધીર અને અવિવેકી થાય છે; તથાપિ તેવા સેવકો આપને શરણે આવી રહ્યા છે, તો મહત્કુલમાં ઉત્પન્ન થયેલા એ સેવકો તરફ બેદરકારી ન કરશો. ૧૭

[અનુષ્ટુભ]

वयमन्यं न जानीमो, न सक्तत्वं च भासते ।
अन्यस्मिन् केवलानन्यगतयोऽन्यास्ततस्त्वया ॥१८॥

दीनेषु दीननाथस्य करुणैव सदोचिता ।
तत्रापि सर्वदा धैर्यविवेकराहितेषु च ॥१९॥

અમે કોઈ બીજાને જાણતા નથી કે બીજામાં અમારી આસક્તિ દેખાતી નથી. બીજા દેવમાં કેવળ અનન્યગતિવાળા તો કોઇ બીજાજ છે; તેથી કરીને આપ ગરીબના બેલીયે, દીન એવા અમારા ઊપર–તેમાં પણ હમેશાં વિવેક–ધૈર્ય વગેરે ગુણ રહિત એવા અમારા ઊપર–સદા દયાજ કરવી યોગ્ય છે. ૧૮–૧૯

न दैन्यं भक्तिमार्गीयं यतस्त्वद्दर्शनार्थकम् ।
तथापि लोकतो दीना दासा इति विचिन्त्यताम् ॥२०॥

આપના દર્શનના ખાસ હેતુવાળી ભક્તિમાર્ગીય દીનતા અમારામાં નહીં હોય; તોપણ લૌકિક દૃષ્ટિયે પણ 'અમે દીન દાસ છિયે' એવો આપે વિચાર કરવો જોઇયે. ૨૦

न वयं शास्त्रतो दासा, न भक्त्या, न विवेकतः ।
न स्वधर्मस्थितेः, किन्तु निजाचार्यनिवेदनात् ॥२१॥

અમે શાસ્ત્રથી આપના દાસ નથી, નથી ભક્તિયે, નથી વિવેકે કે નથી સ્વધર્મમાંની સ્થિતિયે; માત્ર આપના આચાર્ય શ્રીમહાપ્રભુજી સમક્ષ આપને આત્મનિવેદન કર્યૂં છે, તેટલી ક્રિયાથી આપના દાસ છિયે. ૨૧

तन्निवेदनतो ये वै स्वत एवात्मसात्कृताः ।
नित्याङ्गीकृतिना ते वै त्यक्तव्याः कृतिना कथम् ॥२२॥

તે શ્રીઆચાર્યજી સમક્ષ આપને નિવેદન કરેલૂં છે તેવા જે જીવોને સદૈવ આપના કરનારા આપે આપની મેળેજ પોતાના કર્યા છે, તો સમજૂ એવા આપે તેઓનો ત્યાગ કેમ કરવો જોઇયે? ૨૨

जानीमः प्रार्थनां कर्तुं प्रभो त्वय्युचितां वयम् ।
विकलास्तु वदामोऽत्र यत्किञ्चित्क्षम्यतां प्रभो ॥२३॥

હે પ્રભુ! આપને યોગ્ય કેવા પ્રકારની પ્રાર્થના કરવી જોઇયે, તે અમારા ખ્યાલમાં છે; છતાં પણ આકુલવ્યાકુલ થઇને ગમે તેવી પ્રાર્થના કરિયે છિયે, તેને માટે હે પ્રભુ! આપે ક્ષમા આપવાની છે. ૨૩

यवनारण्यसञ्जातवह्निभीता विशेषतः ।
कृपादृग्वर्षणेनैव निजाः कार्या अमी यतः ॥२४॥

અમે ખાસ કરીને મ્લેચ્છ–રૂપી વનમાં ઉત્પન્ન થયેલા દાવાનળથી ત્રાસી ગયા છિયે, તો આ અમોને આપે કૃપાયુક્ત દૃષ્ટિરૂપી વરસાદથી આપના કરવાના છે. ૨૪

अनागसो वयं नित्यं पीड्यन्तेऽधर्मवादिभिः ।
स्थास्यामः केन जगति हेतुना त्वदुपेक्षया ॥२५॥

નિર્દોષ એવા અમોને અધર્મવાદીયો તરફથી નિત્ય ઉપદ્રવ કરવામાં આવે છે. આવી સ્થિતિમાં જો આપ અમારા તરફ બેદરકાર રહેશો તો જગતમાં કિયા હેતુયે અમે ટકી રહેવાના? ૨૫

अस्मान्हृदि स्वतो दुष्टान् मा नयादोषविग्रह ।
किन्त्वस्मत्पूर्वजाचार्यान् विचिन्त्य करुणां कुरु ॥२६॥

હે નિર્દોષ સ્વરૂપવાળા પ્રભુ! અમો જાતે દુષ્ટ છિયે એમ માનીને આપે અમોને આપના હૃદયમાં સ્થાન નથી આપવાનું; પરંતુ અમારા પૂર્વજ આચાર્યોનો વિચાર કરીને આપે અમારા ઉપર દયા કરવાની છે. ૨૬

दुष्टापि चेन्निजा भार्या भ्रियते स्वाश्रया स्वतः ।
भर्त्रैव लोकलज्जातस्तथास्मासु विचारय ॥२७॥

પોતાને આશ્રયે આવી રહેલી પોતાની સ્ત્રી દુષ્ટ હોય, છતાં પણ પતિ લોકલજ્જાથી જાતે એનું ભરણપોષણ કરે છે; તેજ પ્રમાણે આપે અમારા વિષયમાં વિચાર કરવાનો છે. ૨૭

लोका उपहसिष्यन्ति त्वदीयान् वीक्ष्य दुःखितान् ।
आरोपं त्वयि दोषस्य करिष्यन्ति भ्रमाज्जनाः ॥२८॥

अस्माकं महती लज्जा स्वामिन् स्वपतिनिन्दनात् ।
अतो यथा न चास्माकं भवेत्सा क्रियतां तथा ॥२९॥

આપના આ જીવોને દુઃખી જોઈ લોકો મશ્કરી કરશે; ભ્રમથી માણસો આપનામાં દોષનું આરોપણ કરશે. અમારા પતિ એવા આપની આમ નિંદા થવાથી, હે સ્વામી! અમોને ભારે શરમાવું પડશે. માટેજ અમોને શરમાવાનું ન થાય તે પ્રમાણે આપે કરવાનું છે. ૨૮–૨૯

दृष्टं श्रुतं च बहुधा दुष्टस्वजनरक्षणम् ।
अत एव भवन्त्याशास्तदाशाः सफलीकुरु ॥३०॥

આપનાં સ્વજનો દુષ્ટ હોય તો તેનું પણ આપે અનેક વાર રક્ષણ કર્યું છે, એવું અમે જોયું છે અને સાંભળ્યું છે. એથી કરીનેજ અમો આશા રાખી રહ્યા છિયે. અમારી એ આશાઓને સફલ કરો. ૩૦

आशयैव वयं वर्तामहे धैर्येण मत्प्रभो ।
तस्यां सपदि भग्नायां विगताशाः कुतो वयम् ॥३१॥

હે મારા સ્વામી! ધૈર્યપૂર્વક આશાયે અમે જીવન નિભાવી રહ્યા છિયે. એ આશા પટ દેખે ભાંગી પડતાં આશાફૂટ્યા અમો કયાના? ૩૧

महेन्द्रमदभेत्तुस्ते किमशक्यं जगत्त्रये ।
अस्मद्दोषवशेनैव भवामो दुःखिता वयम् ॥३२॥

મહેંદ્રના મદનો ભાંગીને ભૂકો કરી નાખનારા આપ ત્રણે જગતમાં શું નથી કરી શકો તેમ? અમે તો અમારા દોષોયે કરીનેજ દુઃખી થઈ રહ્યા છિયે. ૩૨

दोषा अथास्मदीयास्ते निवार्याः स्वसदुक्तिभिः ।
अङ्गीकृतजनोद्धारभारः सर्वो निजाधिपे ॥३३॥

હવે અમારા જે કાંઈ પણ દોષો હોય તેનું નિવારણ આપે આપનાં વચનામૃતોયે કરવાનું છે. જેનો સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો છે તેવા જનોના ઉદ્ધારનો સઘળો ભાર તેઓના સ્વામીને માથેજ હોય. ૩૩

प्रतिज्ञैव स्वकीया ते 'न मे भक्तः प्रणश्यति' ।
सर्वं विस्मृत्य तामेव करुणाकर चिन्तय ॥३४॥

આપે ગીતાજીમાં 'મારો ભક્ત નાશ નહીં પામે' તેવી પ્રતિજ્ઞા કરી છેજ. તો બીજૂં બધૂં ભૂલી જઈ, હે દયાના ભંડાર! એ એકમાત્ર પ્રતિજ્ઞાનોજ ખ્યાલ કરો. ૩૪

अन्यापि या प्रतिज्ञा ते प्रसिद्धा गोकुलेश्वर ।
'अभयं सर्वभूतेभ्यो ददामी'ति न विस्मर ॥३५॥

હે ! ગોકુલેશ્વર રામાવતારમાં વિભીષણ શરણે આવ્યો ત્યારે આપે એક બીજી પણ પ્રતિજ્ઞા કરી હતી કે 'શરણાગત બધાં પ્રાણીયોને હું અભયનું દાન કરૂં છું;' આ પ્રતિજ્ઞાને આપ ભૂલો નહીં. ૩૫

प्रार्थनां वा कृतिं वापि साधनं चान्यदेव वा ।
स्वीयानां स्वीयतामेव स्मर स्मरणदुःखहृत् ॥३६॥

સ્મરણમાત્રે દુઃખને હરનારા હે પ્રભુ ! અમારી પ્રાર્થના, કાંઈ કાર્ય, સાધન કે બીજૂં કાંઈ, એ બધાને છોડી આપ 'આપના આ અમો આપના છિયે' એટલીજ વસ્તુને સ્મરણમાં રાખો. ૩૬

यद्यपि स्वीयतास्मासु दुर्लभा भक्तिशास्त्रतः ।
तथाप्याचार्यवंश्यत्वादस्ति तन्निखिलार्पणात् ॥३७॥

જોકે ભક્તિશાસ્ત્રની મર્યાદા પ્રમાણે જોઈતી 'સ્વકીયતા' અમારામાં મળવી મુશ્કેલ હશે; છતાં પણ શ્રીમદાચાર્ય શ્રીમહાપ્રભુજીના વંશમાં ઉત્પન્ન થયેલા હોવાથી અને તેઓશ્રીની મારફત આપને અમે સર્વ સમર્પણ કર્યું હોવાથી અમે આપના છિયેજ. ૩૭

वयमज्ञा न जानीमो बाला इव महात्मनाम् ।
त्वद्दयां, नाथ जानासि त्वं तु स्वजनमूढताम् ॥३८॥

બાળકો જે પ્રમાણે મહાત્માઓની દયાને નથી જાણતા હોતા, તે પ્રમાણે અમે અજ્ઞાનીયો આપની દયાને ઓળખતા નહીં હોઈયે; તથાપિ હે નાથ! આપ તો આપનાઓની મૂઢતાને જાણો છોજ. ૩૮

मूढा अपि त्वया नाथ रक्षिता बहवः स्वकाः ।
गवाद्यो दवाग्न्यादेस्तथा रक्ष्या वयं विभो ॥३९॥

મૂઢ છતાં પણ આપનાં ગાય વગેરે ઘણાંઓનું, હે નાથ! આપે દાવાગ્નિ વગેરેમાંથી રક્ષણ કર્યું છે; તેજ પ્રમાણે હે પ્રભુ! આપે અમારી રક્ષા કરવાની છે. ૩૯

उपस्थितं भयं नाथ सन्निधौ धर्महानिजम् ।
भवानेव स्वकीयानां धर्मं रक्ष भयागतौ ॥४०॥

હે નાથ! ધર્મની હાનિમાંથી ઉત્પન્ન થનારો ભય આ સામે આવી ખડો છે. આમ ભય આવ્યો છે, ત્યાં આપજ આપનાઓના ધર્મનું રક્ષણ કરો. ૪૦

चिन्तासन्तानहरणं शरणं यस्य सर्वतः ।
त्वदेकशरणाश्चिन्तां प्राप्नुमः शिरसि स्थिते ॥४१॥

જે આપનૂં રક્ષણ ચોગમથી ચિંતાના સંતાનોનો વિનાશ કરનારૂં છે, તેવા આપને એકમાત્ર શરણે આવેલા અમે આપ માથે બિરાજતા હોવા છતાં ચિંતા પામી રહ્યા છિયે. ૪૧

कृपानाथ निजं हस्तमभयं स्वीयमूर्धनि ।
चिन्तानिवृत्तये धेहि पीयूषस्त्रावि (?) सर्वतः ॥४२॥

હે કૃપાનાથ ! ચિંતાની નિવૃત્તિ થાય તે ખાતર ચોગમથી અમૃતને ઝરનારો અભયરૂપ આપનો હસ્ત આપના આ અમારા મસ્તક ઊપર મૂકો. ૪૨

[ઉપજાતિ]

श्रीवल्लभाचार्यकृपाबला अपि
प्रभो बलं नैव, विवेकवर्जिताः ।
चित्ते स्मरामः स्मरणीयपूर्ण-
गुण, त्वमेव स्वबलं विबोधय ॥४३॥

અમો શ્રીવલ્લભાચાર્યજીની કૃપારૂપી બળવાળા હોવા છતાં, હે પ્રભુ ! અમારામાં બળ નથી. સ્મરવા લાયક પૂર્ણ ગુણવાળા હે પ્રભુ ! અમે ચિત્તમાં આપનૂં સ્મરણ કરિયે છિયે; તો આપજ આપના બળનો અમને બોધ આપો. ૪૩

[અનુષ્ટુભ]

न जानाति जनो नाथ करुणां स्वामिनः स्वतः ।
परतो वापि, सततं ज्ञापनीयः कृपालुना ॥४४॥

હે નાથ! મનુષ્ય પોતાથી કે પરથી સ્વામીની દયાની પિછાન કરી શકતો નથી. દયાળુ એવા આપે હમેશાં તેને આપની કૃપાની પિછાન આપતા રહેવૂં જોઇયે. ૪૪

तदज्ञानात्प्रकुरुते जीवश्चिन्तां स्वदोषतः ।
निवारय हरे चिन्तां ज्ञापनाद्रक्षणादपि ॥४५॥

અજ્ઞાનને લીધે જીવ પોતાના દોષે કરી ચિંતા કર્યા કરે છે. હે પ્રભુ! એને જ્ઞાન આપીને અને એનૂં રક્ષણ કરીને પણ આપ એની ચિંતાનૂં નિવારણ કરો. ૪૫

चिन्तया यदि लौकिक्या स्थितया हृदि सर्वदा ।
सेवनं स्मरणं वापि कीर्तनं वा कुतस्तव ॥४६॥

જો હમેશાં લૌકિક ચિંતા હૃદયમાં સ્થિતિ કરી રહેલી હોય તો આપની સેવા, આપનૂં સ્મરણ અથવા કીર્તન એ ક્યાંથી થાય? ૪૬

सर्वेषां हृदयं नाथ वेत्सि सर्वहृदि स्थितः ।
यथोचितं यथा नाथ येषु, तत्र तथा कुरु ॥४७॥

હે નાથ! બધાના હૃદયમાં રહેલા આપ બધાના હૃદયને જાણો છો, તો જે પ્રમાણે જેમાં યોગ્ય હોય, તેમાં તે પ્રમાણે આપ કરો. ૪૭

नौदास्यं श्रीमदाचार्यदासेषु तव साम्प्रतम् ।
यतस्तेषु महानेव पक्षपातः प्रभोऽस्ति हि ॥४८॥

શ્રીમદાચાર્ય શ્રીમહાપ્રભુજીના સેવકોમાં આપની ઉદાસીનતા સમયસરની નથી; કેમકે તેઓને માટે, હે પ્રભુ! આપને મોટો પક્ષપાત છે. ૪૮

हा कृष्ण हा निजाधार हा गोविन्द दयानिधे।
हा समर्थ स्वकीयानां न विधेयमुपेक्षणम् ॥४९॥

હે કૃષ્ણ! હે નિજ ભકતોના આધાર! હે ગોવિંદ! હે દયાના ભંડાર! હે સર્વસમર્થ પ્રભુ! આપના ભકતો તરફ આપે બેદરકારી બતાવવાની નથી. ૪૯

इति श्रीहरिरायजीकृता श्रीकृष्णचरणविज्ञप्तिः सम्पूर्णा।

* * *

१३. विज्ञप्तिः।

[અનુષ્ટુભ]

पादयोर्मस्तकं धृत्वा प्रार्थये निजवल्लभ।
अतःपरं तु नोपेक्षा स्वकीयानां विधीयताम् ॥१॥

હે મારા વહાલા! આપના ચરણકમલમાં મસ્તક મૂકીને હું પ્રાર્થના કરૂં છૂં કે–હવે પછી આપના આ અમો તરફ આપે બેદરકારી નથી કરવાની. ૧

दशाङ्गुलिचयं वक्त्रे निधाय प्रार्थयाम्यहम्।
निजाचार्यकुलोद्भूता न हेयाः सर्वथा त्वया ॥२॥

દશે આંગળાં મોઢામાં મૂકીને હૂં પ્રાર્થના કરૂં છૂં કે આપના આચાર્યજીના કુલમાં ઉત્પન્ન થયેલા એવા જે અમો, તેઓનો આપે કોઈ રીતે ત્યાગ કરવાનો નથી. ૨

प्रार्थये वल्लभाधीश भूमावुद्धर्ष्य नासिकाम्।
अस्माकमपराधा ये न ते धार्या हृदि प्रभो ॥३॥

જમીન ઉપર નાક ઘસીને, હે વહાલા સ્વામી! આપને

પ્રાર્થના કરૂં છૂં કે—હે પ્રભુ! અમારા જે અપરાધો હોય, તેઓને આપે આપના દિલ પર લેવા નહીં. ૩

पतितः प्रार्थये भूमौ साष्टाङ्गनमनेन हि ।
दयैवाचार्यवंशीयदासेषु न विधीयताम् ॥४॥

સાષ્ટાંગ દંડવત્પ્રણામપૂર્વક પૃથ્વી ઊપર પડેલો હું આપને પ્રાર્થના કરૂં છૂં કે આચાર્યશ્રીના વંશમાં જન્મેલા અમો દાસો તરફ આપ કૃપા નહીં કરો ? ૪

अन्धः पङ्गुर्जडो मूको निष्क्रियो गतसन्मतिः ।
श्रीवल्लभकुलोद्भूतो रक्षणीयः कृपालुना ॥५॥

શ્રીવલ્લભાચાર્યજીના કુલમાં જન્મેલો અંધ, પાંગળો, જડ, મૂંગો, હલન–ચલન વિનાનો અને સન્મતિ વિનાનો હોય, છતાં પણ એવાની દયાળુ એવા આપે રક્ષા કરવી. ૫

अकृताराधनो नाथ विपरीतैकसाधनः ।
निःसाधनो नो विधेयः कृपाधनविवर्जितः ॥६॥

હે નાથ! જેણે આરાધના કરી નથી તેવો, જેનાં સાધન માત્ર ઊલટાં છે તેવો, જેને કાંઇ સાધન નથી તેવો અને જે કૃપારૂપી ધનવિનાનો છે, તેને આપે આપનો કરવાનો છે. ૬

उपस्थिते भये नाथ कं वदाम स्वपीडनम् ।
ईदृशानामपि स्वाम्यं त्वयैवाङ्गीकृतं यतः ॥७॥

ભય આવીને જ્યાં હાજર થઇ ગયો છે, ત્યાં મારી પીડા હું કોને કહું ? કેમકે અમો આવા છિયે, છતાં પણ આપે અમારા સ્વામી તરીકે હોવાનો સ્વીકાર કર્યો છેજ. ૭

बुद्धिदोषाद्वयं नाथ चिन्तयामः स्वसाधनम् ।
भवताद्रक्षणं स्वेषां भवता स्वामिनैव हि ॥८॥

બુદ્ધિના દોષે કરીને હે નાથ! અમે અમારા સાધનનો વિચાર કરી રહ્યા છિયે. આપ સ્વામી વડેજ આપનાઓનૂં રક્ષણ થવૂં જોઇયે. ૮

नहि सर्वसमर्थस्य श्रमः स्वजनरक्षणे ।
अस्मद्दोषादुपेक्षां त्वं मा कुरु स्वजनेषु हि ॥९॥

સર્વસમર્થને પોતાના જનનૂં રક્ષણ કરવામાં કાંઈ શ્રમ નથી પડતો. અમારા દોષે કરીને માત્ર આ અમો આપના સ્વજનો તરફ આપ બેદરકારી ન બતાવો. ૯

प्रभो नास्मत्कृतिं चित्ते स्मराचार्यनिवेदनम् ।
तद्ग्राहितकरानस्मान्मा त्यजानन्यतां गतान् ॥१०॥

હે પ્રભો! આપના દિલ પર આપ અમારાં કાર્ય ન લો; અમોયે શ્રીઆચાર્યજીદ્વારા આપને આત્મનિવેદન કર્યૂં છે, તેનેજ યાદ કરો. શ્રીમહાપ્રભુજીયે જેઓની બાંહ્યડી આપને પકડાવી છે તેવા, અનન્યપણાને પામેલા જે અમો, તેનો ત્યાગ ન કરો. ૧૦

दयालोः प्रार्थना नैव रक्षणायोपयुज्यते ।
तथापि धीरताभावादाश्रिताः प्रार्थयामहे ॥११॥

જે દયાળુ હોય, તેની પાસે રક્ષણ માટે પ્રાર્થના કરવાપણૂં ન હોય; તોપણ આપને આશ્રયે રહેલા અમે ધીરજના અભાવને લીધે આપની પ્રાર્થના કરી રહ્યા છિયે. ૧૧

प्रसार्य वदनं दीनाः कं वदामस्त्वदाश्रिताः ।
स्वरक्षणाय शिरसि यत आस्ते भवादृशः ॥१२॥

જ્યાં આપના જેવા અમારા રક્ષણને માટે માથે બિરાજી રહ્યો છે, ત્યાં આપને આશ્રયે આવી રહેલા રાંકડા અમે મોઢું પ્રસારીને કોને બીજાને કહિયે ? ૧૨

यथा क्रोधेनासुराणां दोषान्दूरीकरोषि हि ।
तथा निजानै कृपया द्रुतं तानन्यथाकुरु ॥१३॥

જે પ્રમાણે અસુરોના દોષોને તેઓ તરફ ક્રોધ બતાવીને આપ દૂર કરો છો, તેજ પ્રમાણે આપના જે અમો તેના તરફ કૃપા બતાવીને અમારા દોષોને દૂર કરો. ૧૩

निजाचार्यकुलोद्भूता गताश्चेत्सर्वथा प्रभो ।
त्रपा तवैव नास्माकं सर्वथा पक्षपातिनः ॥१४॥

હે પ્રભુ ! આપના આચાર્યના વંશમાં જન્મેલા દરેક રીતે જો નિરાધાર થઇ પડે તો દરેક રીતે પક્ષપાતી એવા આપનેજ લજ્જા આવવો જોઇયે, અમને નહીં. ૧૪

स्वबलेन स्वदासास्तु रक्षणीयाः स्वरक्षया ।
तृणावर्तवधेनैव यथा गोकुलवासिनः ॥१५॥

જે પ્રમાણે તૃણાવર્તનો વધ કરીને ગોકુલવાસીયોની રક્ષા કરી, તે પ્રમાણે આપના બળે આપના ભક્તોની રક્ષાથી આપના આ દાસોનૂં આપે રક્ષણ કરવાનૂં છે. ૧૫

अङ्गीकृता वयं दुष्टा ज्ञात्वैवाचार्यवंशजाः ।
अतःपरं न कर्तव्यो विचारः कोऽपि रक्षणे ॥१६॥

અમે દુષ્ટ હતા છતાં પણ ‘ અમો શ્રીઆચાર્યજીના વંશમાં ઉત્પન્ન થયા છે ’ એમ જાણીને આપે અમોને આપના કર્યા; તો

પછી હવે રક્ષણ કરવામાં કોઇપણ જાતનો વિચાર કરવો ન જોઇયે. ૧૬

यद्यप्यस्मासु सततं बाहिर्मुख्यादसन्मतिः ।
बुद्धिप्रेरक कर्तव्यं तथा तत्प्रेरणं विभो ॥१७॥

જોકે અમારામાં સતત બહિર્મુખતાને લીધે દુષ્ટમતિ વાસ કરી રહી છે, છતાં પણ બુદ્ધિને પ્રેરણા આપનારા હે પ્રભુ! આપે અમારી બુદ્ધિને પ્રેરતા રહેવાનું છે. ૧૭

उपायैरेव कर्तव्याः स्वजनाः स्वपराः प्रभो ।
न तु त्याज्या यतो भार्यान्यपरत्वे, त्रपा तव ॥१८॥

હે પ્રભુ! આપના જનોને આપનામાં ઉપાયો વડે કરીનેજ પરાયણ કરવા જોઇયે. સ્ત્રી બીજામાં આસક્તિવાળી થાય તો તેનાથી તેનો ત્યાગ કરવાનો ન હોય. એમ થવામાં તો ઊલટૂં (તેના ધણીને જેમ શરમાવાનું થાય કે તે પત્નીને પોતા તરફ ખેંચી શકે તેવી શક્તિ ધરાવતો નથી, તેમ) આપને શરમાવાનું હોય. ૧૮

यतो वल्लभता ते च तदीयेष्वपि जायते ।
असत्स्वपि तथास्मासु विधेया निर्गुणेष्वपि ॥१९॥

તદીય ભક્તો અસત્પુરુષો હોય છતાં પણ આપનો પ્રેમ તેઓમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તેજ પ્રમાણે અમો નગુણા છિયે તોપણ આપે અમારા તરફ વહાલ બતાવવાનું છે. ૧૯

रक्ष्यन्ते शरणायाता यादृशास्तादृशा अपि ।
तदुपेक्षाकृतौ नाथ तवापेयाच्छरण्यता ॥२०॥

શરણે આવેલા ગમે તેવા હોય છતાં પણ તેઓનું રક્ષણ કરવામાં આવે છે; હે નાથ! શરણે આવેલાઓ તરફ જો બેદરકારી બતાવવામાં આવે તો 'આપ શરણે આવેલાના રક્ષક છો', એ વાતજ મારી જાય. ૨૦

निजाचार्यकुलं नाथ स्वकुलत्वेन मन्यसे ।
अतोऽस्मांस्तत्समुद्भूतान्दीनान् कथमुपेक्षसे ॥२१॥

હે નાથ! આપના આચાર્યજીના કુલને આપ આપનું પોતાનું કુલ કરી માનો છો; આમ છતાં તે કુલમાં ઉત્પન્ન થયેલા અમો રાંકડાઓ પ્રતિ આપ કેમ બેદરકારી રાખો છો? ૨૧

त्वदुपेक्षितदासानां त्रिलोक्यां न क्वचित्स्थलम् ।
अबलानामिव स्वामिन् यतः स्वामिबलं बलम् ॥२२॥

આપે જેના તરફ બેદરકારી રાખી હોય તેવા સેવકોને ત્રણે જગતમાં ક્યાંય સ્થાન નથી. હે સ્વામી! જેમ અબળા સ્ત્રીયોને સ્વામીના બળે બળ હોય છે, તેમ અમોને આપના બળે બળ છે. ૨૨

व्योमासुरमुखे याता यथा गोकुलवासिनः ।
रक्षिताः कालमुखगा रक्ष्याः स्वाचार्यवंशजाः ॥२३॥

વ્યોમાસુરના મુખમાં પેઠેલાં ગોકુલવાસીયોનું આપે જે પ્રમાણે રક્ષણ કર્યું હતું તે પ્રમાણે કાળના ડાચામાં ગયેલા અમો આપના આચાર્યના વંશજોનું આપ રક્ષણ કરો. ૨૩

न विवेको न वा धैर्यं नाश्रयोऽपि तथाविधः ।
तथापि करुणाहेतुरस्ति स्वाचार्यवंश्यता ॥२४॥

અમારામાં નથી વિવેક, નથી ધીરજ કે નથી તેવા પ્રકારનો આશ્રય; આમ છતાં ‘અમો આપના આચાર્યજીના વંશમાં ઉત્પન્ન થયેલા છે,’ આ એક વસ્તુ આપની દયાના કારણરૂપે છે. ૨૪

यद्यपि प्रार्थनं नैव घटेत सर्वकर्तरि ।
तथापि दीनतां नाथ ज्ञापयामो वयं हरे ॥२५॥

આપ સર્વકર્તા છો, તેની સમક્ષ પ્રાર્થના કરવી જોકે યોગ્ય નથી, છતાં અમે તો, હે હરિ! હે નાથ! અમારી દીનતા આપને જણાવિયે છિયે. ૨૫

एतावदेव दासानां कृत्यं यत्स्वामिनं निजम् ।
ज्ञापयन्ति, कृतिः सर्वा स्वाम्यधीनैव, नान्यथा ॥२६॥

પોતાના સ્વામીને પોતાની દીનતા બતાવવી, એટલૂંજ માત્ર દાસોનૂં કર્તવ્ય છે. જે કાંઈ કરવૂં તે તો સ્વામીને હસ્તક છે, બીજાને નહીં. ૨૬

स्वामिन् निजाचार्यकुलं नोपेक्ष्यं सर्वथा तव ।
यतो बाला न जानन्ति वक्तुं कर्तुं च सेवितुम् ॥२७॥

હે સ્વામી! આપના આચાર્યજીના કુલ તરફ આપે કોઈ પણ રીતે ઉપેક્ષાવૃત્તિ બતાવવાની નથી; કેમકે બાળકો કેમ બોલવૂં, કેમ કરવૂં અને કેમ સેવા કરવી, એ કાંઇ જાણતા નથી હોતા. ૨૭

निजसेवारसाभासैर्मोहयित्वाधुना प्रभो ।
कथमस्मांश्चोपभुक्तानिव त्यजसि वल्लभ ॥२८॥

હે પ્રભુ! હે વહાલા! પ્રથમ આપની સેવાના રસના આભાસ માત્રથી અમને મોહ ઉત્પન્ન કરાવી હવે ‘અમારી સેવા લઇ લીધી હોય,’ તેના જેવા ગણી શા માટે અમારો ત્યાગ કરી જાવ છો? ૨૮

सान्निध्यमेव वाञ्छामः स्वाचार्यचरणाश्रिताः ।
दूरस्थिताः कथं नाथ स्थास्यामो विधवा इव ॥२९॥

અમારા આચાર્યજીને શરણે રહેલા અમે આપના સામીપ્યનીજ ઇચ્છા કરી રહ્યા છિયે. હે નાથ! વિધવાઓની માફક દૂર રહેલા અમો કેવી રીતે ટકી શકિયે? ૨૯

अनन्तपूर्णगुणभूः सर्वसामर्थ्यसंयुतः ।
पतिर्येषां, कथं तेऽद्य स्थास्यन्ति विरहार्दिताः ॥३०॥

જેઓનો સ્વામી અનન્ત અને પૂર્ણ ગુણોના ઉદ્ભવસ્થાનરૂપ છે અને બધાં સામર્થ્યથી યુક્ત છે, તેઓ આજે વિરહથી પીડાયેલા કેવી રીતે જીવન ટકાવી શકશે? ૩૦

न जानामि कुतो हेतोरुपेक्षा जायतेऽधुना ।
बहुधा रक्षिताः पूर्वं त्वया दुस्तरदुःखतः ॥३१॥

શા કારણે હમણાં અમારા તરફ આપ બેદરકાર બન્યા છો, તે હું જાણતો નથી. પહેલાં તો દુસ્તર દુઃખોમાંથી આપે અનેક વાર અમારૂં રક્ષણ કર્યૂં હતૂં. ૩૧

दीननाथ न वै दैन्यमितोऽधिकमिहास्ति हि ।
उपेक्षयाधुना त्वेषां पुनः किं कर्तुमिच्छसि ॥३२॥

હે દીનના સ્વામી! આનાથી વિશેષ દીનતા અહીં નથી.

હવે આ દાસો તરફ બેદરકારી ભરેલું વલણ બતાવી આપ શું કરવા માગો છો? ૩૨

आविर्भूतोऽसि मन्नाथ निजार्थं, न प्रयोजनम् ।
अन्यत्, ततः कथं तेषामुपेक्षां कुरुषेऽधुना ॥३३॥

આપ આપનાઓને માટે, હે નાથ! પ્રકટ થયા છો; બીજું કોઈ કારણ નથી; તો હવે આપ તેઓ તરફ બેદરકારી શા માટે બતાવો છો? ૩૩

पतिता अपि मत्ताश्चेद्प्रमत्तेन सर्वथा ।
उत्थाप्याः सर्वतः स्वीया यथा लज्जाखिला तव ॥३४॥

પોતાના જનો મત્ત હોય અને પતિત થઇ ચૂક્યા હોય, તોપણ દરેક રીતે ચોગમથી એઓને ઉદ્ધારવા જોઇયે; કારણકે એ બધી આબરૂ આપની છે. ૩૪

पार्था बहिर्मुखाः पूर्वं पृथासम्बन्धतो यथा ।
रक्षिता मत्प्रभो, रक्ष्यास्तथा स्वाचार्यवंशजाः ॥३५॥

પ્રથમ પાંડવો આપનાથી બહિર્મુખ થઈ ગયા હતા, પણ આપે, હે મારા પ્રભુ! શ્રીકુંતીજીના સંબંધને લીધે તેઓનું રક્ષણ કર્યું હતું; તે પ્રમાણે આપના આચાર્યજીના વંશમાં ઉત્પન્ન થયેલા જે અમો, તેઓનું આપે રક્ષણ કરવાનું છે. ૩૫

कियद्वदामि सर्वज्ञे दयालौ, निजदीनताम् ।
दर्शयामः, प्रभो यत्ते हृद्यायाति विधेहि तत् ॥३६॥

સર્વજ્ઞ અને દયાળુ એવા આપને કેટલું કહું? અમે તો અમારી દીનતા બતાવિયે છિયે. હે પ્રભુ! આપના હૃદયમાં જે આવતું હોય તે કરો. ૩૬

निजान् विधाय किं नाथ कालाधीनान् करोषि हि ।
'भक्षयिष्यत्यसौ स्वीया'निति नैव विचारितम् ॥३७॥

અમને પોતાના કરીને હવે, હે નાથ! કાળને અધીન શા માટે કરો છો? 'આ કાળ આપનાઓનો ભક્ષ કરી જશે,' એમ આપે વિચાર નથી કર્યો? ૩૭

जीवस्वभावदोषेण वयं यद्यपि न स्थिराः ।
तथाप्यङ्गीकृतिस्थैर्यं निजं नाथ विचारय ॥३८॥

જીવ-સ્વભાવ-દોષે અમે જોકે સ્થિર નથી; છતાં પણ આપે જે અમારો સ્વીકાર કર્યો છે, તેવી આપની સ્થિરતાનો, હે નાથ! આપે વિચાર કરવાનો છે. ૩૮

अङ्गीकृतापराधानामदोषत्वं हि मन्यते ।
लोके, भवान् भावयतु गुणत्वमधिकं ततः ॥३९॥

લોકમાં જેઓને પોતાના કરવામાં આવેલા હોય તેઓના અપરાધોને દોષ-રહિત માનવામાં આવે છે; તેથી કરીને આપ અમારામાં રહેલા ગુણોને અધિક કરીને માનો. ૩૯

सर्वज्ञत्वात्त्वया ज्ञातं पुरा 'दुष्टा' इति स्वतः ।
स्वाचार्यवंशसम्बन्धस्त्विदानीमपि वर्तते ॥४०॥

આપ સર્વજ્ઞ હોવાથી આપે આપની મેળેજ પ્રથમથી 'અમે દુષ્ટ છિયે' એમ જાણી લીધેલૂં; (તેમ છતાં આપે અમારો સ્વીકાર કર્યો; અને) અત્યારે પણ આપના આચાર્યજીના વંશનો સંબંધ તો રહેલો છેજ. ૪૦

दुष्टा अपि निजा नैव त्यज्यन्ते दोषनाशकैः ।
न ह्यग्निस्तादृशान्नैव निर्मलीकुरुते क्षणात् ॥४१॥

દુષ્ટ હોય છતાં પણ પોતાના હોય, તેઓનો દોષનો નાશ કરનારાઓ ત્યાગ કરતાજ નથી. તેવાઓને અગ્નિ ક્ષણ માત્રમાં પવિત્ર કરતો નથી, તેમ નથી; અર્થાત્ પવિત્ર કરે છે. ૪૧

नाथ त्वदाननात्मानं वयमग्निमलौकिकम् ।
सम्बद्धास्तु कथं दुष्टाः स्थिता इति विचारय ॥४२॥

હે નાથ! આપના મુખારવિંદરૂપ અલૌકિક અગ્નિ (શ્રીમહાપ્રભુજી) સાથે સંબંધ ધરાવનારા અમે કેમ દુષ્ટ રહિયે, એનો આપ વિચાર કરો. ૪૨

अथापि दोषसम्बन्धे भवानेव निवारकः ।
नान्यः, प्रभो यतः स्वाम्यमस्माकं भवदेकगम् ॥४३॥

આમ છતાં પણ જો દોષનો સંબંધ હોય તો તેને દૂર કરનાર આપજ છો, બીજો કોઈ નહીં; કેમકે હે પ્રભુ! અમારા ઊપરનૂં આપનૂં સ્વામીપણૂં માત્ર એકલા આપને વિશેજ રહેલૂં છે. ૪૩

भावेन न वयं नाथ भवदीयास्तु यद्यपि ।
तथापि देहसम्बन्धाद्यतस्त्वद्वदनाग्निजाः ॥४४॥

હે નાથ! ભાવથી જોકે અમે આપના નથી, છતાં દેહના સંબંધે કરીને તો આપનાજ છિયે; કેમકે આપના મુખારવિંદાત્મક આધિભૌતિક અગ્નિના કુલમાં અમે જન્મેલા છિયે. ૪૪

यद्यसौ कठिनः कालस्त्वदीयान् भक्षयिष्यति ।
तदा त्वद्वाक्यविश्वासः शास्त्रमार्गविदां कथम् ॥४५॥

જો આ કઠિન કાળ આપનાઓનું ભક્ષણ કરી જશે, તો શાસ્ત્રમાર્ગ જાણનારાઓને આપના વાક્યમાં વિશ્વાસ કેમ રહેશે? ૪૫

नाथ नाथ न मे तावत्, सनाथानां दयानिधे ।
अनुग्रहो वा दण्डो वा स्वयमेव विधीयताम् ॥४६॥

હે નાથ! એ સાથે મારે તો કાંઇ લેવા દેવા નથી. હે દયાના ભંડાર! ધણિયાતા એવા અમારા ઊપર કૃપા કે સજા આપ આપની મેળેજ કરો. ૪૬

नान्याधीनत्वमुचितं त्वदीयानां सति त्वयि ।
यथाकथञ्चित्करुणानिधे स्वीयान् करे कुरु ॥४७॥

આપ બિરાજતા હો ત્યાં આપના જનો બીજાની અધીનતામાં જાય તે યોગ્ય નથી. હે કરુણાના ભંડાર! આપનાઓને આપ આપના હસ્તક રાખો. ૪૭

हाहा गजोद्धृते हाहा द्रौपदीवस्त्रपूरक ।
हाहा सुदामभार्यार्थदायकास्मान् हि पालय ॥४८॥

હે ગજેંદ્રનો ઉદ્ધાર કરનારા! હે દ્રૌપદીનાં વસ્ત્ર પૂરનારા! અને હે સુદામાજીની પત્નીને સંપત્તિ આપનારા પ્રભુ! અમારૂં આપ રક્ષણ કરો. ૪૮

व्रजनाथ व्रजस्वामिन् व्रजजीवन जीवय ।
निजानतिजडान्दीनानिति विज्ञापयाम्यहम् ॥४९॥

હે વ્રજનાથ! હે વ્રજના સ્વામી! હે વ્રજના પ્રાણ! અતિ જડ એવા આ આપનાઓને આપ જીવાડો, એવી હું વીનતી કરૂં છૂં. ૪૯

सदानन्द कथं दुःखं निजानां द्रक्ष्यसि प्रभो ।
अतः कदापि सान्निध्यं निवर्तय हरे निजम् ॥५०॥

હે સદાનંદ ! હે પ્રભુ ! આ આપનાઓના દુઃખને કેમ જોશો ? માટેજ, હે હરિ ! કોકવાર આપનું સાન્નિધ્ય પાછું આપો. ૫૦

श्रीवल्लभ निजस्वामिसहितान्निजवंशजान् ।
निजस्वरूपबलतः पालयासुरजाद्भयात् ॥५१॥

(છેવટ શ્રીહરિરાયજી આ શ્લોકમાં શ્રીમહાપ્રભુજીને વિજ્ઞપ્તિ કરે છે કે—) હે શ્રીવલ્લભાધીશ પ્રભુ ! અમારા સ્વામી શ્રીવિઠ્ઠલેશસહિત આપના વંશજોને આપના સ્વરૂપના બળે કરીને અસુરતાથી ઉત્પન્ન થતા ભયમાંથી બચાવી લો. ૫૧

इति श्रीहरिदासविरचिता विज्ञप्तिः समाप्ता ।

१४. दैन्याष्टकम् ।

[અનુષ્ટુભ]

श्रीकृष्ण गोकुलाधीश नन्दगोपतनूद्भव ।
यशोदागर्भसम्भूत मयि दीने कृपां कुरु ॥१॥

હે શ્રીકૃષ્ણ ! હે ગોકુલના પતિ, શ્રીનંદરાયજીના પુત્ર, શ્રીયશોદાજીના ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થયેલા પ્રભુ ! રાંક એવા મારા પર કૃપા કરો. ૧

व्रजानन्द व्रजावास व्रजस्त्रीहृदयास्थित ।
व्रजलीलाकृते नित्यं मयि दीने कृपां कुरु ॥२॥

હે વ્રજને આનંદરૂપ! હે વ્રજમાં રહેનારા! હે વ્રજાંગનાઓના હૃદયમાં રહેનારા અને હે વ્રજની લીલાઓ કરનારા! હમેશાં રાંક એવા મારા પર કૃપા કરો. ૨

श्रीभागवतभावार्थरसात्मन् रसिकात्मक ।
नामलीलाविलासार्थं मयि दीने कृपां कुरु ॥३॥

શ્રીમદ્ભાગવતજીના ભાવાર્થરૂપ રહેલો જે રસ, તે રસ–સ્વરૂપ! હે રસિકોના આત્મા! નામલીલાના વિલાસને માટે રાંક એવા મારા પર કૃપા કરો. ૩

यशोदाहृदयानन्द विहिताङ्गणरिङ्गण ।
अलकावृतवक्त्राब्ज मयि दीने कृपां कुरु ॥४॥

હે યશોદાજીના હૃદયને આનંદ આપનારા! હે યશોદાજીના આંગણામાં ઘૂંટણે ચાલતા અને હે વાંકડિયા કેશથી ઘેરાયેલા મુખકમળવાળા પ્રભુ! રાંક એવા મારા પર કૃપા કરો. ૪

विरहार्तिव्रतस्थात्मन् गुणगानश्रुतिप्रिय ।
महादैन्यदयोद्भूत मयि दीने कृपां कुरु ॥५॥

હે વિરહની આર્તિના વ્રતમાં સ્થિતિ કરેલા આત્માવાળા! હે ગુણગાન સાંભળવાનું પસંદ કરનારા અને હે મોટી દીનતાયે ઉપજેલી કૃપાવાળા! રાંક એવા મારા પર કૃપા કરો. ૫

अत्यासक्तजनासक्त परोक्षभजनप्रिय ।
परमानन्दसन्दोह मयि दीने कृपां कुरु ॥६॥

હે અતિ આસક્તિવાળા જનોમાં આસક્તિવાળા! પરોક્ષ રીતે કરતા ભજનથી ખુશ થતા અને પરમાનંદના તત્ત્વરૂપ પ્રભુ! રાંક એવા મારા પર કૃપા કરો. ૬

निरोधशुद्धहृदय दयितागीतमोहित ।
आत्यन्तिकवियोगात्मन्मयि दीने कृपां कुरु ॥७॥

હે નિરોધથી શુદ્ધ હૃદયવાળા, હે વહાલીયોના ગીતથી મુગ્ધ થયેલા અને આત્યંતિક વિયોગસ્વરૂપ પ્રભુ! રાંક એવા મારા પર કૃપા કરો. ૭

स्वाचार्यहृदयस्थायिलीलाशतयुत प्रभो ।
सर्वथा शरणं याते मयि दीने कृपां कुरु ॥८॥

આપના આચાર્યજીના હૃદયમાં રહેલી સેંકડો લીલાઓથી યુક્ત હે પ્રભુ! દરેક રીતે આપને શરણે આવી રહેલા હું રાંક પર આપ કૃપા કરો. ૮

इति श्रीहरिदासोक्तं दैन्याष्टकं सम्पूर्णम् ।

* * *

१५. स्तोत्रम् ।

[દ્રુતવિલંબિત]

सुरभिसङ्घरजःप्रसृताननं
श्रमजलाकुलितालकमण्डितम् ।
मदनमानविमर्दनवीक्षणं
नमत नेत्रवतां फलमीप्सितम् ॥१॥

ગાયોના સમૂહોની ઊડેલી રજથી ઘેરાયેલૂં છે મુખકમલ જેનૂં, શ્રમના જલબિંદુથી ઘેરાયેલા કેશનો શણગાર છે જેનો, કામદેવના માનને ચોળી નાખનારી દૃષ્ટિ છે જેની અને જે નયનવાળાંઓની આંખોના ઇચ્છેલા ફળરૂપ છે, તેવા પ્રભુને નમન કરો. ૧

[માલિની]

तरणिदुहितृतीरे मण्डले वल्लवीनां
कनकरुचिरभासां मध्यगो गीतवेणुः ।
मरकतमणिकान्तिः कामितः कामिनीनां
जयति मधुरमूर्तिर्वल्लभेन्द्रः किशोरः ॥२॥

સૂર્યપુત્રી યમુનાજીના કાંઠા ઊપર સોનાના જેવી સુંદર કાંતિવાળી ગોપાંગનાઓના મંડલના મધ્યભાગમાં બિરાજતા, બંસી બજાવતા, મરકતમણિની કાંતિ જેવી કાંતિવાળા, કામિનીયોના વહાલા અને મધુરી મૂર્તિવાળા સૌથી વહાલા કિશોરાકૃતિ શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીનો વિજય છે. ૨

[ઉપજાતિ]

यदैव दृष्टः पथि नन्दसूनु-
स्तरङ्गिणीतीरतमालमूले ।
अतीव हृष्यन्मनसा तदैव
क्रीतेव नीता वशमालि तस्य ॥३॥

(એક ગોપાંગના બીજી ગોપાંગનાને કહે છે કે—) હે સખી! માર્ગમાં યમુનાજીના કિનારા ઊપર તમાલવૃક્ષના મૂળમાં અત્યંત પ્રસન્ન મનથી હું ખરીદાઈ ચૂકી ન હોઉં એવી રીતે તેને વશ થઇ ગઇ. ૩

तद्रूपमाधुर्यरसावगाह-
तृष्णं मनः कं न जहाति कामम् ।
यद्गीतमाकर्ण्य गता मुनीन्द्रा
विहाय गेहादि, किमत्र चित्रम् ॥४॥

જે પ્રભુના વેણુગીતનું શ્રવણ કરીને મહાન મુનિયો પણ ઘરબાર છોડી ચાલી નીકળ્યા, (ચાલી નીકળ્યા એમાં શું આશ્ચર્ય હોઇ શકે ?) તે પ્રભુના સ્વરૂપની મધુરતાના રસમાં અવગાહન કરવાની તૃષ્ણાવાળું (મારૂં) મન બીજી કયી ઇચ્છાનો ત્યાગ નથી કરતું ? ૪

कर्तुं न किञ्चित्प्रभवामि भीरु-
र्हितं तथेदं नहितं न जाने ।
इत्थं महामोहमहान्धकारे
मग्नं व्रजेशोद्धर मामधीरम् ॥५॥

બીકણુ એવો હું કાંઇ કરવાને શક્તિમાન નથી; આ હિતકર છે કે આ અહિતકર છે, તે હું નથી જાણતો; આ પ્રમાણે મહામોહરૂપી અંધકારમાં ડૂબી ગયેલા અને ધીરજ વિનાના આ હું દાસનો આપ ઉદ્ધાર કરો. ૫

त्वन्नामनावं ह्यधिरुह्य धीरा-
स्तरन्ति किं किं न भवार्णवेऽस्मिन्[1] ।
अनुग्रहीतासि [2]यदत्र तेषां
मम स्वदास्यं दिश विट्ठलेश ॥६॥

(આ અને નીચેના બીજા શ્લોકમાં શ્રીગુસાંઇજીનું સ્તવન છે:–) હે વિઠ્ઠલેશ પ્રભુ ! આપના નામરૂપી નાવ ઉપર ચઢીને ધીર પુરુષો આ ભવસાગરને શું શું નથી તરી જતા ? આમ આપ તેઓના ઉપર અનુગ્રહ કરનારા છો; તેથી (પણ) આપનું દાસ્ય બતાવો. ૬

---

[1] भवांत्वधिकः અપપાઠ. [2] वदन्नमेषा અપપાઠ.

कुर्वन्ति सर्वे बहुधावधानतो
धर्मानधर्मान्परिवर्जयन्त्यपि ।
तथापि तेषां त्वदनुग्रहं विना
कृष्णप्रसादो नहि वल्लभात्मज ॥૭॥

બધા લોકો અનેક પ્રકારે અવધાનપૂર્વક ધર્મોનું આચારણ કરે છે અને અધર્મોનો ત્યાગ પણ કરે છે; આમ છતાં હે શ્રીવલ્લભનંદન! આપની કૃપા વિના પ્રભુની કૃપા તેઓ ઉપર નથી થતી. ૭

यो गोपिकानां निलये निलीय
बालैः परीतो नवनीतमत्ति ।
निवारितो मुग्धमुखेन्दु-राभि-[1]
र्निष्ठीव्य गच्छत्यनिशं, तमाश्रये ॥૮॥

જે પ્રભુ ગોપીજનોના ગૃહમાં છૂપાઇને બાળકોથી ઘેરાઈ માખણ ખાઇ જાય છે, અને જ્યારે ગોપીજનોથી તેમ કરતાં રોકવામાં આવે છે, ત્યારે મૂંઝાયેલા મુખકમળવાળા થઈ માખણ થૂંકી સદૈવ નાસી જાય છે, તે પ્રભુને હું શરણે જાઉં છું. ૮

इति श्रीहरिदासोक्तं स्तोत्रं सम्पूर्णम् ।

* * *

---

[1] °मुग्धं અપપાઠ.

१६. षोडशस्तोत्रम् ।

[અનુષ્ટુભ]

प्रभुर्नन्दकुमारो मे स्वामिनी वृषभानुजा ।
को वा ब्रह्मा महेशो वा महेन्द्रो वा परोऽपि वा ॥१॥

નંદકુમાર મારા શેઠ છે; શ્રીરાધિકાજી મારાં શેઠાણી છે; ત્યાં કોણ બ્રહ્મા, કોણ મહેશ, કોણ ઇંદ્ર કે કોણ અન્ય કોઇ ? ૧

प्रभुर्नन्दकुमारो मे स्वामिनी वृषभानुजा ।
अहमेव कृतार्थोऽस्मि हीना ब्रह्मादयः सुराः ॥२॥

નંદકુમાર મારા શેઠ છે; શ્રીરાધિકાજી મારાં શેઠાણી છે; તેથી મારાં કામ બધાંજ સરી ગયાં છે; મારી આગળ બ્રહ્માદિ દેવોય ઓછા છે. ૨

प्रभुर्नन्दकुमारो मे स्वामिनी वृषभानुजा ।
त्रयो लोका दरिद्रास्तु, अहमेव समृद्धिमान् ॥३॥

નંદકુમાર મારા શેઠ છે; શ્રીરાધિકાજી મારાં શેઠાણી છે; ત્યાં ત્રણે લોક કંગાલ છે; હુંજ માત્ર સમૃદ્ધિવાળો છું. ૩

प्रभुर्नन्दकुमारो मे स्वामिनी वृषभानुजा ।
विश्वस्योपरि राजेऽहं किमन्यैः सुरराजिभिः ॥४॥

નંદકુમાર મારા શેઠ છે; શ્રીરાધિકાજી મારાં શેઠાણી છે; તેથી હું વિશ્વનીયે ઊપર બિરાજી રહ્યો છું; બીજાં દેવતાઓનાં ઝૂંડનાં ઝૂંડથીયે શું ? ૪

प्रभुर्नन्दकुमारो मे स्वामिनी वृषभानुजा ।
मोक्षानन्दं न याचेऽहं तुच्छमन्यत्सुखं किमु ॥ ५ ॥

નંદકુમાર મારા શેઠ છે; શ્રીરાધિકાજી મારાં શેઠાણી છે;

તેથી હું મોક્ષાનંદની માગણી નથી કરતો, તો બીજા તુચ્છ સુખની ક્યાં વાત કરું ? ૫

प्रभुर्नन्दकुमारो मे स्वामिनी बृषभानुजा ।
तुष्टै रुष्टैस्तदीयस्य भगवत्किङ्करैः परैः ॥६॥

નંદકુમાર મારા શેઠ છે; શ્રીરાધિકાજી મારાં શેઠાણી છે; ત્યાં પ્રભુના ખુશ થયેલા કે રોષે ભરાયેલા બીજા કિંકરોથીયે પ્રભુના હું દાસને શું ? ૬

प्रभुर्नन्दकुमारो मे स्वामिनी वृषभानुजा ।
एतावता महानर्थे न त्रैलोक्याधिपत्यकम् ॥७॥

નંદકુમાર મારા શેઠ છે; શ્રીરાધિકાજી મારાં શેઠાણી છે; આટલાથી મહાન બનેલો હું ત્રણ લોકોનું સ્વામીપણું પણ માગતો નથી. ૭

प्रभुर्नन्दकुमारो मे स्वामिनी वृषभानुजा ।
एतेनाखिलधर्मै किं तपोदानमखादिभिः ॥८॥

નંદકુમાર મારા શેઠ છે; શ્રીરાધિકાજી મારાં શેઠાણી છે; આનાથીજ બધા ધર્મ સિદ્ધ થઈ ગયા છે, ત્યાં તપ, દાન અને યજ્ઞાદિકથીયે શું ? ૮

प्रभुर्नन्दकुमारो मे स्वामिनी वृषभानुजा ।
एतेन गुणवानस्मि किं चातुर्यादिभिर्गुणैः ॥९॥

નંદકુમાર મારા શેઠ છે; શ્રીરાધિકાજી મારાં શેઠાણી છે; એનાથીજ હું ગુણશાલી છૂં; ચતુરાઈ વગેરે ગુણોની સાથે મારે શી પડી છે ? ૯

प्रभुर्नन्दकुमारो मे स्वामिनी वृषभानुजा ।
संसारप्रभवैर्नो किं वैराग्यज्ञानसंश्रयैः ॥१०॥

નંદકુમાર મારા શેઠ છે; શ્રીરાધિકાજી મારાં શેઠાણી છે; તો પછી અમોને સંસારમાંથી થયેલાં વૈરાગ્ય જ્ઞાન વગેરેના આશ્રયોથીયે શું? ૧૦

प्रभुर्नन्दकुमारो मे स्वामिनी वृषभानुजा ।
प्रयोजनं न विधिभिर्निषेधैर्न प्रयोजनम् ॥११॥

નંદકુમાર મારા શેઠ છે; શ્રીરાધિકાજી મારાં શેઠાણી છે; ત્યાં મારે નથી વિધિ સાથે પ્રયોજન કે નથી નિષેધ સાથે પ્રયોજન. ૧૧

प्रभुर्नन्दकुमारो मे स्वामिनी वृषभानुजा ।
अन्यालभ्यं मयालब्धं का चिन्ता तर्हि सम्प्रति ॥१२॥

નંદકુમાર મારા શેઠ છે; શ્રીરાધિકાજી મારાં શેઠાણી છે; આમ બીજાને જે મળી શકે તેમ ન હતૂં, તે મેં મેળવ્યું છે; તો પછી અત્યારે શી ફિકર છે? ૧૨

प्रभुर्नन्दकुमारो मे स्वामिनी वृषभानुजा ।
वाच्यमेवं सदा ध्येयं नरैरेवं तदर्थिभिः ॥१३॥

નંદકુમાર મારા શેઠ છે; શ્રીરાધિકાજી મારાં શેઠાણી છે; આમ પ્રભુપ્રાપ્તિની ઇચ્છા કરનારાઓને હમેશાં જે ધ્યેયરૂપ છે, તે આ પ્રમાણે મને સ્પષ્ટાર્થમાં થયેલી છે. ૧૩

प्रभुर्नन्दकुमारो मे स्वामिनी वृषभानुजा ।
भविष्यत्यस्तभूदेवं जायते स्म इतः सुखम् ॥१४॥

નંદકુમાર મારા શેઠ છે; શ્રીરાધિકાજી મારાં શેઠાણી છે; ત્યાં આ લોકમાંથી જે સુખ જન્મેલૂં, તે આ પ્રમાણે અસ્ત થઈ જશે. (એવા લૌકિક સુખની અલૌકિક સુખ પાસે મારે શી જરૂર?) ૧૪

प्रभुर्नन्दकुमारो मे स्वामिनी वृषभानुजा ।
कृतार्थोऽहं कृतार्थोऽहं कृतार्थोऽहं, न संशयः ॥१५॥

નંદકુમાર મારા શેઠ છે; શ્રીરાધિકાજી મારાં શેઠાણી છે; ત્યાં મારાં કાર્ય બધાં સરી ગયાં છે, સરી ગયાં છે, સરી ગયાં છે; તેમાં જરાયે શંકા નથી. ૧૫

प्रभुर्नन्दकुमारो मे स्वामिनी वृषभानुजा ।
एवमेव सदा भूयाद् भूयादेवं, न संशयः ॥१६॥

નંદકુમાર મારા શેઠ છે; શ્રીરાધિકાજી મારાં શેઠાણી છે. આજ પ્રમાણે હમેશાં થાવ; આજ પ્રમાણે હમેશાં થાવ. (એમજ થશે) એમાં જરાયે શંકા નથી. ૧૬

प्रभुर्नन्दकुमारो मे स्वामिनी वृषभानुजा ।
पठतः षोडश श्लोकानेतान् प्रीतिपुरःसरम् ॥१७॥
श्रीवल्लभात्मजो विप्रस्वरूपो विट्ठलेश्वरः ।
सुप्रसन्नः सदा भूयादनेन विहितेन मे ॥१८॥

"નંદકુમાર મારા શેઠ છે; શ્રીરાધિકાજી મારાં શેઠાણી છે;" એવા આ સોળ શ્લોકોનો પ્રીતિપૂર્વક પાઠ કરતા મારા ઊપર મારા આ કાર્યથી શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યના પુત્ર, દ્વિજસ્વરૂપ શ્રીવિઠ્ઠલેશ્વર પ્રભુ હમેશાં સારી રીતે પ્રસન્ન રહો. [૧૮મા શ્લોકમાં **श्रीवल्लभतनुजन्मा द्विजरूपो विट्ठलेश्वरः** એવો અપપાઠ–છન્દોભંગદૂષિત છે, તે ઊપર મુજબ સુધારી મૂક્યો છે.] ૧૭–૧૮

इति श्रीहरिदासोदितं षोडशस्तोत्रं समाप्तम् ।

* * *

१७. श्रीकृष्णशरणाष्टकम् ।

[અનુષ્ટુભ]

सर्वसाधनहीनस्य पराधीनस्य सर्वतः ।
पापपीनस्य दीनस्य श्रीकृष्णः शरणं मम ॥१॥

દરેક જાતનાં સાધન વિનાનો, ચારે બાજૂથી પરાધીન, પાપથી ભરપૂર અને દીન એવો જે હું, તેનું શરણ શ્રીકૃષ્ણ છે. ૧

संसारसुखसम्प्राप्तिसन्मुखस्य विशेषतः ।
बहिर्मुखस्य सततं श्रीकृष्णः शरणं मम ॥२॥

ખાસ કરીને સંસારનાં સુખોને મેળવવા તરફ મુખ કરી બેઠેલો અને પ્રભુ સિવાય અન્ય તરફ વળેલો બહિર્મુખ એવો જે હું, તેનું શરણ શ્રીકૃષ્ણ છે. ૨

सदा विषयकामस्य देहारामस्य सर्वथा ।
दुष्टस्वभाववामस्य श्रीकृष्णः शरणं मम ॥३॥

હમેશાં વિષયનીજ ઇચ્છા કરતો, દરેક રીતે દેહમાંજ રચ્યોપચ્યો રહેતો અને દુષ્ટ સ્વભાવને લીધે વાંકો થયેલો એવો જે હું, તેનું શરણ શ્રીકૃષ્ણ છે. ૩

संसारसर्पदष्टस्य धर्मभ्रष्टस्य दुर्मतेः ।
लौकिकप्राप्तिकष्टस्य श्रीकृष्णः शरणं मम ॥४॥

સંસારરૂપી સર્પથી કરડવામાં આવેલો, ધર્મભ્રષ્ટ, દુષ્ટ બુદ્ધિવાળો અને લૌકિક પદાર્થોની પ્રાપ્તિના કષ્ટવાળો એવો જે હું, તેનું શરણ શ્રીકૃષ્ણ છે. ૪

विस्मृतस्वीयधर्मस्य कर्ममोहितचेतसः ।
स्वरूपज्ञानशून्यस्य श्रीकृष्णः शरणं मम ॥५॥

જે પોતાનો ધર્મ ભૂલી ગયો છે, કર્મમાં જેનું ચિત્ત મોહ પામેલૂં છે, અને પોતાના સ્વરૂપનું જેને જ્ઞાન નથી એવો જે હું, તેનું શરણ શ્રીકૃષ્ણ છે. ૫

संसारसिन्धुमग्नस्य भग्नभावस्य दुष्कृतेः ।
दुर्भावलग्नमनसः श्रीकृष्णः शरणं मम ॥६॥

સંસારરૂપી સાગરમાં ડૂબી ગયેલો, જેનો ભાવ ભાંગી પડયો છે તેવો, દુષ્ટકાર્યવાળો અને દુષ્ટ ભાવમાં લાગેલા મનવાળો એવો જે હું, તેનું શરણ શ્રીકૃષ્ણ છે. ૬

विवेकधैर्यभक्त्यादिरहितस्य विशेषतः ।
विरुद्धकरणासक्तेः श्रीकृष्णः शरणं मम ॥७॥

ખાસ કરીને વિવેક, ધીરજ, ભક્તિ એ વગેરે જેમાં જરાયે નથી તેવો અને વિરોધી કાર્યોમાં આસક્તિવાળો એવો જે હું, તેનું શરણ શ્રીકૃષ્ણ છે. ૭

विषयाक्रान्तदेहस्य वैमुख्यहृतसन्मतेः ।
इन्द्रियाश्वगृहीतस्य श्रीकृष्णः शरणं मम ॥८॥

વિષયોથી જેનો દેહ ઘેરાઇ ગયેલો છે, વિમુખ થઇ જવાથી જેની સદ્બુદ્ધિ હરાઇ ગઇ છે અને ઇંદ્રિયરૂપી ઘોડાઓયે જેને જકડયો છે, એવો જે હું, તેનું શરણ શ્રીકૃષ્ણ છે. ૮

एतदष्टकपाठेन ह्येतदुक्तार्थभावनात् ।
निजाचार्यपदाम्भोजसेवको दैन्यमाप्नुयात् ॥९॥

આ શ્રીકૃષ્ણશરણાષ્ટકના પાઠથી અને એમાં કહેલા અર્થનો વિચાર કરવાથી આપણા આચાર્ય શ્રીવલ્લભાચાર્યજીનાં ચરણકમલનો સેવક દીનતા પ્રાપ્ત કરે. ૯

इति श्रीहरिदासविरचितं शरणाष्टकं सम्पूर्णम् ।

* * *

१८. द्वितीयं श्रीकृष्णशरणाष्टकम् ।

[અનુષ્ટુભ]

स्वामिनीचिन्तया चित्तखेदखिन्नमुखाम्बुजः ।
नमन्नयनयुगलः स कृष्णः शरणं मम ॥१॥

શ્રીસ્વામિનીજી–વિષયક ચિંતાને લીધે થયેલા ચિત્તમાંના ખેદને લીધે જેમનું મુખકમલ ખિન્ન થયેલું છે અને જેમનાં બંને નેત્રકમલ નીચાં ઢળી રહ્યાં છે, તે શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજી મારૂં શરણ છે. ૧

मनोजभावभरितो भावयन्मनसा रतिम् ।
मीलनव्याकुलमनाः स कृष्णः शरणं मम ॥२॥

મનોભવ કંદર્પના ભાવથી ભરેલા, મનથી રતિની ભાવના કરતા અને મળવાને માટે વ્યાકુલ ચિત્તવાળા તે શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજી મારૂં શરણ છે. ૨

निःश्वासशुष्यद्वदनो मधुराधरपल्लवः ।
मुरलीनादनिरतः स कृष्णः शरणं मम ॥३॥

નિસાસાઓને લીધે સૂકાઈ જતા મુખકમલવાળા, મધુર અધર–વાળા અને મુરલીના નાદમાં ચકચૂર એવા તે શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજી મારૂં શરણ છે. ૩

निकुञ्जमन्दिरान्तःस्थसुमपल्लवतल्पकृत् ।
प्रतीक्षमाणः स्वप्राप्तिं स कृष्णः शरणं मम ॥४॥

નિકુંજમંદિરના અંદરના ભાગમાં રહેલાં પુષ્પો અને ફણગાઓની શય્યાના કરનારા અને સ્વામિનીજીની પ્રાપ્તિની રાહ જોતા તે શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજી મારૂં શરણ છે. ૪

वियोगभावविहसद्वदनाम्बुजसुन्दरः ।
आकर्णयन्नलिरुतं स कृष्णः शरणं मम ॥५॥

વિયોગ ભાવે કરીને હસતા મુખકમલને લીધે સુંદર દેખાતા અને ભ્રમરોના ગણગણાટને સાંભળતા તે શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજી મારૂં શરણ છે. ૫

मुञ्चन्नश्रूणि विलुठन् गायन् मत्त इव क्वचित् ।
नृत्यन् रसासक्तमनाः स कृष्णः शरणं मम ॥६॥

આંખોમાંથી આંસૂ ખાળતા, લોટી પડતા, કોઈકવાર ગાંડાની માફક ગાન કરતા અને નાચ કરતા અને રસમાં આસક્ત ચિત્તવાળા તે શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજી મારૂં શરણ છે. ૬

शयान एकलस्तल्पे स्वप्नसम्बन्धसिद्धये ।
प्रबोधपश्चात्तप्तो यः स कृष्णः शरणं मम ॥७॥

શય્યામાં એકલાજ સૂતેલા અને જાગ્યા પછી સ્વપ્નમાં થયેલો શ્રીસ્વામિનીજીનો સંબંધ સિદ્ધ થાય એ ઉદ્દેશે જેમને સંતાપ થયો છે તેવા શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજી મારૂં શરણ છે. ૭

रसात्मा रसरीतिज्ञो रसलीलापरायणः ।
रसात्मगोपीरासिकः स कृष्णः शरणं मम ॥८॥

રસસ્વરૂપ, રસની રીતિના જાણકાર, રસાત્મક લીલાઓમાં તત્પર, અને રસાત્મા એવાં ગોપીજનોમાં રસવૃત્તિવાળા તે શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજી મારૂં શરણ છે. ૮

इति श्रीहरिदासोक्तं शरणाष्टकं सम्पूर्णम् ।

* * *

१९. पञ्चाक्षरमन्त्रगर्भस्तोत्रम् ।

[સવૈયો]

दुष्टतमोऽपि दयारहितोऽपि
विधर्मविशेषकृतिप्रथितोऽपि ।
दुर्जनसङ्गरतोऽप्यवरोऽपि च
'कृष्ण तवास्मि', न चास्मि परस्य ॥१॥

હું અત્યંત દુષ્ટ છું; દયારહિત છું; અન્ય પ્રકારના ધર્મનાં કાર્યથી જાહેર થયેલો છું; દુર્જનના સંગમાં પ્રેમવાળો છું અને હલકોય છું; આમ છતાં **'હે કૃષ્ણ! હું તારો છું'**, બીજાનો નથી. ૧

लोभरतोऽप्यभिमानयुतोऽपि
पराहितकारणकृत्यकरोऽपि ।
क्रोधपरोऽप्यविवेकहृतोऽपि च
'कृष्ण तवास्मि', न चास्मि परस्य ॥२॥

હું લોભમાં રચ્યોપચ્યો રહેનારો છું; અભિમાનવાળો છું; બીજાનાં બૂરાંને માટે કામ કરનારો છું; ક્રોધપરાયણ છું, અને અવિવેકથી ડઘાઇ ગયેલો છું; આમ છતાં પણ **'હે કૃષ્ણ! હું તારો છું,'** બીજાનો નથી. ૨

काममयोऽपि गताश्रयणोऽपि
पराश्रयगाशयचञ्चलितोऽपि ।
वैषयिकादरसंव्वलितोऽपि च
‘कृष्ण तवास्मि’ न चास्मि परस्य ॥३॥

હું કામી છૂં; જેનો આશ્રય છૂટી ગયો હોય તેવો છૂં; પારકાના આશ્રયે જવાની ઇચ્છાયે ચંચલ થઇ ગયેલો છૂં અને વિષય–સંબંધી પદાર્થો તરફના આદરવાળો છૂં; છતાં પણ ‘હે કૃષ્ણ ! હૂં તારો છૂં,’ બીજાનો નથી. ૩

उत्तमधैर्यविभिन्नतरोऽपि
निजोदरपोषणहेतुपरोऽपि ।
स्वीकृतमत्सरमोहमदोऽपि च
‘कृष्ण तवास्मि’, न चास्मि परस्य ॥४॥

ઉત્તમ એવા ધૈર્ય વિનાનો છૂં; મારૂં પેટ ભરવાનાં ફાંફલાંમાં પડેલો છૂં, અને જેણે મત્સર, મોહ અને મદનો સ્વીકાર કર્યો છે, તેવો છૂં; છતાં પણ ‘હે કૃષ્ણ ! હૂં તારો છૂં,’ બીજાનો નથી. ૪

भक्तिपथादरमात्रकृतोऽपि
व्यर्थविरुद्धकृतिप्रसृतोऽपि ।
त्वत्पदसम्मुखतापतितोऽपि च
‘कृष्ण तवास्मि’, न चास्मि परस्य ॥५॥

ભક્તિમાર્ગ તરફ આદર માત્ર કર્યો છતાં પણ નકામી ભક્તિમાર્ગથી વિરુદ્ધ કૃતિમાં પડ્યોપાથર્યો રહૂં છૂં; અને

આપના ચરણારવિંદમાં આવી પડેલો છું; 'હે કૃષ્ણ ? હું તારો છું,' બીજાનો નથી. ૫

संसृतिगेहकलत्ररतोऽपि
व्यर्थधनार्जनखेदसहोऽपि ।
उन्मदमानससंश्रयणोऽपि च
'कृष्ण तवास्मि', न चास्मि परस्य ॥६॥

સંસાર, ઘર અને સ્ત્રીમાં રચ્યોપચ્યો પડ્યો છું (**संसृतिसन्ततिगेहरतोऽपि** પાઠ લેતાં સંસાર, સંતાન અને ઘરમાં રચ્યોપચ્યો પડ્યો છું;) ધન મેળવવાના ખોટા ખેદને સહી રહેલો છું અને ગાંડપણ ભરેલા માનસવાળો છું; છતાં પણ 'હે કૃષ્ણ! હું તારો છું,' બીજાનો નથી. ૬

कृष्णपथेतरधर्मरतोऽपि
स्वस्थितिविस्मृतिमद्धृदयोऽपि ।
दुर्जनदुर्वचनादरणोऽपि च
'कृष्ण तवास्मि', न चास्मि परस्य ॥७॥

આપ શ્રીકૃષ્ણના માર્ગ સિવાયના બીજા માર્ગમાં પ્રેમવાળો છું; મારી સ્થિતિની વિસ્મૃતિવાળા હૃદયવાળો છું, અને દુર્જનોના દુષ્ટ વચનોમાં આદરવાળો છું; હે કૃષ્ણ ! હું તારો છું,' બીજાનો નથી. ૭

वल्लभवंशजनुःसबलोऽपि
स्वप्रभुपादसरोजफलोऽपि ।
लौकिकवैदिकवादखलोऽपि च
'कृष्ण तवास्मि', न चास्मि परस्य ॥८॥

શ્રીવલ્લભાચાર્યજીના વંશમાં જન્મ લેવાથી એ પ્રકારના બળવાળો છું, મારા પ્રભુના ચરણકમળરૂપી ફલવાળો છું, અને લૌકિક વૈદિક વાદોથી (ધર્મ પાઠ લેતાં ધર્મોથી) દુષ્ટ છું; છતાં પણ 'હે કૃષ્ણ! હું તારો છું,' બીજાનો નથી. ૮

'पञ्चाक्षरमहामन्त्रगर्भितस्तोत्र'पाठतः ।
श्रीमदाचार्यदासानां तदीयत्वं भवेद् ध्रुवम् ॥९॥

આ "પંચાક્ષર-મહામંત્ર-ગર્ભિત' સ્તોત્રનો પાઠ કરવાથી શ્રીમદ્‌વલ્લભાધીશ્વર શ્રીઆચાર્યજી મહાપ્રભુજીના સેવકોને ભગવદીયપણું અવશ્ય થશે. ૯

इति श्रीहरिदासोक्तं पञ्चाक्षरमन्त्रगर्भस्तोत्रं समाप्तम् ।

२०. भगवच्चरणचिह्नवर्णनम् ।

[અનુષ્ટુભ]

प्रणम्य ब्रह्मरुद्रादिवन्दनीयपदाम्बुजम् ।
वर्णये पदचिह्नानि सदनानि शुभाशिषाम् ॥१॥

બ્રહ્મા, રુદ્ર વગેરેથી નમન કરવા લાયક ચરણકમલવાળા શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીને પ્રણામ કરી શુભાશીર્વાદનાં ધામરૂપ એવાં પ્રભુનાં ચરણકમલનાં ચિહ્નોનું હું વર્ણન કરું છું. ૧

[ઉપગીતિ]

यद्ध्यानाच्चेतोऽपि [1]सद्यः षोडशकलं भवति ।
नखपूर्णचन्द्रतायै तानि च षोडशकसङ्ख्यानि ॥२॥

---

[1] षोडशकलमञ्जसा भवति ।

જે ચરણચિહ્નોના ધ્યાનથી ચિત્ત પણ ષોડશકલાવાળૂં (ખીલેલૂં) થાય છે, નખચંદ્રની પૂર્ણતા માટે તે પદચિહ્નો પણ સોળ છે. ૨

दक्षिणवामपदद्वयचिह्नानां चिन्तनाद्भवति ।
दाक्षिण्यं, काम्यं[1] तत्स्वरूपसम्प्राप्तये नृणाम् ॥३॥

પ્રભુનાં જમણા અને ડાબા ચરણકમલમાંનાં ચિહ્નોના ચિંતનથી ચતુરાઈ પ્રાપ્ત થાય છે. મનુષ્યોને પ્રભુનાં સ્વરૂપની પ્રાપ્તિને માટે આ ચરણ ઇષ્ટ છે. ૩

क्रमशः साभिप्रायं प्रत्येकं तानि चिह्नानि ।
भावुकसन्तोषार्थं निरूपयिष्ये यथाबुद्धि ॥४॥

ભાવિકોને સંતોષ થાય, એ માટે મારી બુદ્ધિ પ્રમાણે હૂં તે પ્રત્યેક ચિહ્નનૂં તેની ભાવનાની સમઝુતી સાથે નિરૂપણ કરીશ. ૪

ब्रह्मादिदुर्गमे मे प्रभवति बुद्धिः कथं वक्तुम् ।
कृपया सर्वमशक्यं साधयितुं शक्यते दासैः ॥५॥

જેનૂં બ્રહ્માદિકને પણ જ્ઞાન મુશ્કેલ છે, તેવાં તે ચિહ્નોનૂં વર્ણન કરવાને મારી બુદ્ધિ કેમ હામ ભીડે છે? પ્રભુની કૃપા વડે કરીને, જે કાંઈ સર્વ અશકય હોય તે પણ સાધવાને સેવકો શક્તિમાન થાય છે. ૫

निर्भयसततस्थितये भक्तानां ज्ञापनायापि ।
धारयति ध्वजाचिह्नं सर्वोपरि विद्यमानत्वात् ॥६॥

---

[1] वाम्यम् ।

ભક્તો હમેશાં નિર્ભય થઇ રહે અને તેઓને જ્ઞાન થાય એ હેતુથી અને એ ચિહ્ન બધાં ચિહ્નોમાં સર્વોપરિ હોવાથી પ્રભુ ચરણમાં **ધ્વજાનું** ચિહ્ન ધારણ કરે છે. ૬

यत्रानुग्रहवान्स तत्सम्मुखमेतदायाति ।
इति विज्ञातुं ध्वजमिह धत्ते, विमुखे सदा विमुखम् ॥७॥

પ્રભુનો જેના ઊપર અનુગ્રહ હોય, તેવાજ ભક્ત સન્મુખ ચરણ ચાલી આવે છે, એમ જણાવવાને ચરણમાં **ધ્વજાનું** ચિહ્ન પ્રભુ ધારણ કરે છે. જેઓ વિમુખ હોય છે, તેને આ ચરણ પણ વિમુખજ હોય છે. ૭

[1]एतच्चिन्तय चेतो मत्तगजस्यान्यथागमनम् ।
न भवति कदाचिदथवा तथाविधोऽस्त्यङ्कुशस्तत्र ॥८॥

હે ચિત્ત ! આ વિચારઃ મત્તહાથીને ઊલટી દિશાયે જવાનૂં કદી થતૂં નથી; અથવા તો જેમ અંકુશથી કાબૂમાં આવે છે, તેમ આવો ભક્ત આ ધ્વજ ચિહ્નથી કાબૂમાં રહે છે. ૮

स्वयमङ्कुशमपि वक्रं वक्रमनोवारणे शक्तम् ।
अत एव नैव दण्डादिकमन्यत्तत्र धारयति ॥९॥

અંકુશ પોતે વાંકૂં હોય છે, છતાં આડા હાથીયોનાં મનને કાબૂમાં લાવવા શક્તિમાન હોય છે; એથી કરીનેજ માવતને દંડાદિક બીજૂં કાંઇ ધારવૂં પડતૂં નથી. ૯

सजले चक्षुषि हृदि च स्थापयितुं योग्यमेवैतम् ।
चरणमिति प्रत्येतुं चरणे कमलाभिधं चिह्नम् ॥१०॥

---

[1] एतच्चिन्तकचेतो (?) ।

જલવાળા નેત્રમાં તેમજ હૃદયમાં ચરણ સ્થાપન કરાય તેવું છે, તેવું બતાવવાને માટે ચરણમાં કમલનું ચિહ્ન છે. ૧૦

[ઉદ્ગીતિ]

सुखसेव्यत्वसमाख्यासिद्ध्यै वृद्ध्यै तथासक्तेः ।
जातेऽखिलप्रकाशे तद्रसलभ्यत्वसिद्धये जलजम् ॥११॥

અખિલ પ્રકાશ થતાં 'પ્રભુ સુખસેવ્ય છે,' એવું સિદ્ધ કરવાને માટે તેમજ આસક્તિની વૃદ્ધિ થવાને માટે અને 'ચરણકમલનો રસ પ્રાપ્ય છે,' એ વાતની સિદ્ધિ માટે કમલ છે. ૧૧

[આર્યા]

जनविरचितपापानां पर्वतसदृशां निवृत्तये वज्रम् ।
धारयति वज्रसदृशः कठिनहृदश्छेदनायापि ॥१२॥

મનુષ્યોનાં પર્વત જેવડાં થયેલાં પાપોની નિવૃત્તિ કરવાને માટે અને કઠિન હૃદયને છેદવા માટે વજ્રના જેવા ચરણે (હે પ્રભુયે) વજ્રનું ચિહ્ન ધારણ કર્યું છે. ૧૨

[ઉપગીતિ]

एतच्चिह्नं सततं स्थापयतश्चेतसि प्रायः ।
देवाधिदेवता स्यात्सपदि समस्तेषु चन्द्र इव ॥१३॥

હમેશાં આ ચિહ્નને હૃદયમાં સ્થાપિત કરનારાને ચંદ્રની જેમ બધાંજ કાર્યોમાં દેવાધિદેવતા તરત આવી બિરાજે. ૧૩

चरणं शिरसि निधाय स्थितस्य नैवास्ति कुत्रापि ।
इह परलोकेऽप्यशुभं स्वस्तिकमित्थं निवेदयति ॥१४॥

મસ્તક ઊપર પ્રભુનું ચરણ ધારીને જે રહેલો છે, તેને ક્યાંય પણ—આ લોકમાં અને પરલોકમાં પણ—અશુભ થતું નથી, એવું **સાથિયાનું** ચિહ્ન જણાવે છે. ૧૪

दुःखाभावसुखाभिधपुरुषार्थद्वैतसम्बन्धः ।
सुलभश्चरणानुसरणकर्तुरिति स्वस्तिकं ब्रूते ॥१५॥

પ્રભુના ચરણનું અનુસરણ કરનારાને દુઃખનો અભાવ અને સુખરૂપી પુરુષાર્થની પ્રાપ્તિ સુલભ છે, એમ **સાથિયો** કહે છે. ૧૫

[આર્યા]

अष्टविधैश्वर्याप्तौ न कापि चैवास्ति साधनापेक्षा ।
एतच्चिन्तयतस्तन्निरूपयत्यष्टकोणाख्यम् ॥१६॥

આ પ્રભુચરણનું ચિંતન કરનારાને આઠ પ્રકારના ઐશ્વર્યની પ્રાપ્તિ કરવામાં બીજા કોઇ પણ સાધનની જરૂર નથી, એવું ચરણમાં રહેલું આ **અષ્ટકોણનું** ચિહ્ન જણાવે છે. ૧૬

[ગીતિ.]

अष्टविधैर्भूकोणैर्युक्तं राज्यं न दुर्लभं भवति ।
एतद्धृदि भावयत[1]स्तदष्टकोणाख्यचिह्नतो वेद्यम्॥१७॥

આ પ્રભુચરણનું હૃદયમાં ધ્યાન કરનારાને આઠે પ્રકારના પૃથ્વીના ખૂણાઓવાળું રાજ્ય મળવું મુશ્કેલ નથી, એવું તે ચરણમાંના **અષ્ટકોણના ચિહ્નથી** સમઝવું. ૧૭

[આર્યા]

अतिशयितकीर्तिमत्त्वं ख्यापयति स्वस्य धारयांश्चिह्नम् ।
यवसञ्ज्ञं विज्ञानां, [2]यतो हि धान्यैकराजा सः ॥१८॥

---

[1] एतद्धृतिभावयतः । एतद्बुद्धिविभाव्यम् । [2] यवतो धा० ।

જવનૂં ચિહ્ન ધારણ કરતા પ્રભુ પોતાનૂં સૌથી વધૂ કીર્તિમાન હોવાપણું પ્રસિદ્ધ કરે છે, એવૂં બુદ્ધિશાળી પુરુષોને જણાવવા માટે **જવનૂં** ચિહ્ન છે; કેમકે ધાન્યમાત્રના રાજા તે પ્રભુજ છે. ૧૮

[ઉપગીતિ]

श्रौताखिलकृत्यानां साधनसम्पूर्णता चरणात् ।
स्मरणपथारूढादिति यवाङ्कमत्रैव धारयति ॥१९॥

ભક્તના સ્મરણ–માર્ગમાં આવી રહેલા ચરણથી વૈદિક સમગ્ર કર્મોનાં સાધન સંપૂર્ણ થાય છે, એ બતાવવા પ્રભુ ચરણમાં જવનૂં ચિહ્ન ધારણ કરે છે. ૧૯

एतच्चरणमतीनामधोगतिर्नैव कुत्रापि ।
इति वेदयितुं चरणे बिभर्ति रेखास्तथैवोर्ध्वाः ॥२०॥

આ શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીના ચરણમાં જેઓની બુદ્ધિ છે, તેવા ભક્તોની ક્યાંય પણ કદી અધોગતિ થતી નથી, એવૂં બતાવવાને માટે પ્રભુ ચરણમાં **ઊભી રેખાઓનાં** ચિહ્ન ધારણ કરે છે. ૨૦

[ઉદ્ગીતિ]

चरणाश्रयणविधातुर्निःश्रेण्यो मोक्षमार्गस्य ।
इति लोके विज्ञातुं सन्ति पदाब्जे तथाविधा रेखाः॥२१॥

પ્રભુના ચરણકલમનો આશ્રય કરવાને એ મોક્ષમાર્ગની નીસરણીયો છે, એમ લોકમાં જણાવવાને માટે ચરણકમલમાં **તેવી ઊભી રેખાઓ** છે. ૨૧

[ઉપગીતિ]

सरसस्यैव स्थितिरिह न कदाचिन्नीरसस्यापि ।
इति बोधयितुं कलशं बिभर्ति चिह्नं पदाम्भोजे ॥२२॥

રસકિત હૃદયવાળાઓનીજ પ્રભુના માર્ગમાં સ્થિતિ છે; નીરસની તો ક્યારેય નહીં; એવૂં બતાવવાને માટે ચરણકમલમાં પ્રભુ **કલશનૂં** ચિહ્ન ધારણ કરે છે. ૨૨

एतद्ध्यातुरमङ्गलसम्भावनमेव नैवात्र ।
यत इह चरणे तिष्ठति कलशं लावण्यजलपूर्णम् ॥२३॥

આ ચરણકમલનૂં ધ્યાન કરનારાને અમંગલની સંભાવનાજ નથી; આ માટે ચરણમાં સુંદર જલથી પૂર્ણ એવો **કલશ** બિરાજે છે. ૨૩

[આર્યા]

सुरनरमुनिगणसेवितमिति बोधयितुं स्वसेविलोकस्य ।
गोष्पदनामकचिह्नं वामपदाब्जे वहत्येषः ॥२४॥

આ ચરણકમલની સેવા સુર, નર અને મુનિગણે પણ કરી છે, એવૂં પોતાના સેવકગણને જણાવવાને માટે પ્રભુ વામચરણમાં **ગોપદ=ગાયની ખરીનૂં** ચિહ્ન ધારણ કરે છે. ૨૪

[ઉપગીતિ]

तीर्थैरखिलैरपि या शुद्धिः सम्पादनीयास्ति ।
चरणाम्बुजमाश्रयतां सुलभा सा गोष्पदाब्जे या ॥२५॥

બધાં તીર્થોથી પણ જે શુદ્ધિ મેળવવાની હોય છે, તે શુદ્ધિ પ્રભુના ચરણકમલનો આશ્રય કરનારાઓને એ **ગોપદ**વાળા ચરણકમલમાં સુલભ છે. ૨૫

[ઉદ્ગીતિ]

लौकिकलक्ष्मीफलमपि सुलभं चरणाश्रयादेव ।
इति विज्ञातुं जम्बूफलमिह सौवर्णकारणं वहति ॥२६॥

લૌકિક લક્ષ્મીનું ફળ પ્રભુના ચરણકમલના આશ્રયથીજ સુલભ છે, એમ જણાવાવને માટે સોનાની ઉત્પત્તિમાં કારણરૂપ એવા **જાંબૂના ફળનું** ચિહ્ન પ્રભુ ચરણકમલમાં ધારે છે. ૨૬

[ઉપગીતિ]

सर्वविलक्षणफलवच्चरणं नहि निष्फलं क्वापि ।
इति जम्बूफलमद्भुतचिह्नं चरणं सदा वहति ॥२७॥

સર્વ પ્રકારનાં ભિન્નભિન્ન લક્ષણવાળાં ફલવાળું ચરણ ક્યાંય પણ નિષ્ફળ નથી, એવૂં બતાવવાને માટે પ્રભુ સ્વચરણમાં **જાંબૂના ફળનું** અદ્ભુત ચિહ્ન હમેશાં ધારે છે. ૨૭

बहुधाध्यातं तिष्ठति चाञ्चल्यात्सन्ततं नैव ।
इति मत्स्याख्यं चिह्नं वामपदाब्जे दधात्येषः ॥२८॥

ચરણકમલનૂં અનેક પ્રકારે ધ્યાન કરવામાં આવે તો તે હૃદયમાં સ્થિતિ કરી રહે; જો ચંચલતા રાખવામાં આવે તો પ્રભુચરણનૂં ધ્યાન સતત ન રહે; એવૂં બતાવવાને પ્રભુ વામચરણમાં **મત્સ્યનૂં** ચિહ્ન ધારણ કરે છે. ૨૮

[આર્યા]

यत्र सदा जलवत्त्वं तिष्ठति तत्रैव सर्वदा चैतत् ।
शुष्कत्वे गच्छति पुनरेवं मत्स्यो विबोधयति ॥२९॥

જ્યાં પાણી (રસાર્દ્રતા) હોય ત્યાંજ આ ચરણ સદૈવ બિરાજે છે; જ્યાં સૂકવાણ (ભાવરહિતપણૂં) છે, ત્યાંથી ચાલ્યૂં જાય છે; એમ આ **મત્સ્યનૂં** ચિહ્ન જણાવે છે. ૨૯

[ગીતિ]

स्तब्धजनस्यागम्यं, [1]गम्यं नम्रस्य सर्वथा चैतत् ।
अत एव चिह्नमेतद् धनुराख्यं पादपङ्कजे [2]वहति ॥३०॥

આ ચરણને કડક માણસ માપી ન શકે; માત્ર જે નમ્ર હોય (દીન હોય) તેનેજ તે મળી શકે; આ માટેજ પ્રભુ ચરણકમલમાં ધનુષનું આ ચિહ્ન ધારણ કરે છે. ૩૦

[ઉપગીતિ]

कामक्रोधजविषया वारयितुं येन शक्यन्ते ।
वसतिस्तस्य हि चरणे स्यादिति धनुषा विबोधयति॥३१॥

જે જીવ કામ–ક્રોધમાંથી ઉત્પન્ન થનારા વિષયોને નિવારવાને શક્તિમાન હોય, તેનોજ ચરણકમલમાં વાસ થાય, એવું આ ચરણ ધનુષથી સમઝાવે છે. ૩૧

त्रिगुणस्वजनोद्धरणे शक्तत्वं स्वस्य बोधयति ।
चिह्नं वहत्त्रिकोणं चरणाम्भोजे स्वभक्तेभ्यः ॥३२॥

ચરણકમલમાં રહેલું ત્રિકોણનું ચિહ્ન 'પોતે ત્રિગુણથી ભરેલા એવા સ્વજનોનો પણ ઉદ્ધાર કરવાને શક્તિમાન છે,' તેવો સ્વભક્તોને બોધ કરે છે. ૩૨

त्रिष्वपि दृष्टेः समता देवमनुष्यासुरेष्वस्य ।
आश्रयमात्रमपेक्ष्यं त्विति त्रिकोणं निवेदयति ॥३३॥

પ્રભુને તો દેવ, મનુષ્ય અને અસુરોમાં–એ ત્રણેમાં એક સરખી નજર છે; માત્ર પ્રભુને તો આશ્રયની દરકાર છે, એવું આ ત્રિકોણ બતાવે છે. ૩૩

---

[1] नम्रस्य च सर्वथा । [2] वसति ।

[આર્યા]

शिवशिरसः सम्बन्धं ख्यापयितुं स्वस्य सर्वदा चरणे ।
चिह्नं तदर्धचन्द्रं तन्मस्तकभूषणं वहति ॥३४॥

પ્રભુના પોતાના ચરણકમલમાં શિવજીના મસ્તકને નિત્ય સંબંધ રહેલો છે, તેવૂં જણાવવાને માટે શિવજીના મસ્તકના ભૂષણ–રૂપે રહેલા **અર્ધચંદ્ર**ના ચિહ્નને પ્રભુ ચરણમાં ધારે છે. ૩૪

[ઉપગીતિ]

एवं निश्चलबुद्धेर्धारणतो मस्तके शिवता ।
भवतीति ज्ञापयति स्वयं वहन्नर्धचन्द्रार्कम् ॥३५॥

આ પ્રમાણે નિશ્ચલ બુદ્ધિવાળો મનુષ્ય પ્રભુપદને મસ્તક પર ધારણ કરે એટલે શિવપણૂં (કલ્યાણ) થાય, એવૂં પ્રભુ પોતે ચરણમાં **અર્ધચંદ્ર** ધારણ કરી બતાવે છે. ૩૫

सर्वाधारं सूक्ष्मं सर्वव्यापि स्वयं चैतत् ।
विज्ञापयति वहन्निह चिह्नं व्योमाभिधं चरणे ॥३६॥

આ ચરણકમલ સર્વના આધારરૂપ છે, સૂક્ષ્મ છે છતાં સર્વવ્યાપી છે, એવૂં ચરણકમલમાં રહેલૂં **આકાશનૂં** ચિહ્ન ધારણ કરતા પ્રભુ આપણને બોધ કરે છે. ૩૬

ऊर्ध्वगतीनां प्रभवति गतिराकाशे न चान्येषाम् ।
व्योम वहञ्ज्ञापयति स्वीयगतिं तादृशीमेव ॥३७॥

જેમની ઊંચે જતી ગતિ હોય તેઓનીજ ગતિ આકાશમાં થઇ શકે, બીજાની નહીં; પ્રભુ **આકાશ**ના ચિહ્નને ચરણમાં ધારણ કરીને પોતાની ગતિ પણ તેવીજ છે, એમ જણાવે છે. ૩૭

[વસંતતિલકા]

ये भावयन्ति सततं परिशीलयन्ति
ये वा स्मरन्ति बहुशोऽप्यथ कीर्तयन्ति ।
चिह्नानि गोकुलपतेश्चरणस्थितानि
तेषां भवेच्चरणपङ्कजमात्रभक्तिः ॥३८॥

જેઓ શ્રીગોકુલપતિના ચરણકમલમાં રહેલાં સોળ ચિહ્નોની ભાવના કરે છે, એનું પરિશીલન કરે છે, અથવા સ્મરણ કરે છે અને વારંવાર કીર્તન કરે છે, તેઓને પ્રભુના ચરણકમલમાં ભકિત થાય છે. ૩૮

[આર્યા]

इति हरिरायनिरूपितमभवत्पूर्णं पदाब्जयोः प्रकटम् ।
चिह्नानां वर्णनमिह, तेन हरिर्मे प्रसन्नोऽस्तु ॥३९॥

આ પ્રમાણે હરિરાયે કહેલું પ્રભુના ચરણકમલનાં ચિહ્નોનું પ્રકટ વર્ણન પૂર્ણ થયું, તેનાથી પ્રભુ મારા પર પ્રસન્ન થાવ. ૩૯

इति श्रीहरिदासोक्तं [1]भगवच्चरणचिह्नवर्णनं सम्पूर्णम् ।

२१. नैवेद्यसम्बन्धिस्तोत्रम् ।

[અનુષ્ટુભ]

विट्ठलेश्वरहस्तेन गृहीतं गिरिधारिणि ।
अन्नं सर्वं समारोप्यं राधिकारूपराञ्जिते ॥१॥

---

[1] श्रीगोकुलपतेश्चरणचिह्ननिरूपणम् ।

રાધિકાજીના રૂપથી રંજિત થયેલા પ્રભુ શ્રીગોવર્ધનધર સમક્ષ શ્રીગુસાંઈજીના હસ્તથી સિદ્ધ કરેલી સામગ્રી ધરવામાં આવી હોય તે પ્રમાણે ધરવી. ૧

राधिका करुणासिन्धो श्रीकृष्ण रसवारिधे ।
भोजनं कुरुते, भुक्तं भुज्यतां प्रीतिपूर्वकम् ॥२॥

હે કરુણાના સાગર, હે રસના મહાસાગર શ્રીકૃષ્ણ! રાધિકાજી આરોગી રહ્યાં છે. આપ પણ પ્રીતિપૂર્વક (રસશાસ્ત્રની મર્યાદાયે) રાધિકાજીયે આરોગી સામગ્રી આરોગો. ૨

राधाधरसुधापातुः किमन्यन्मधुरं हि ते ।
यन्निवेद्यं त्वदर्थे तन्नान्यसम्बन्धतो भवेत् ॥३॥

રાધિકાજીની અધરસુધાનું પાન કરનારા આપને એ સિવાય બીજું શું મધુર હોઈ શકે? આપને જે કાંઇ નિવેદિત કરવાનું હોય તે રાધિકા સિવાય કોઇ અન્યના સંબંધવાળું નજ હોઇ શકે. (રસશાસ્ત્રની મર્યાદા પ્રમાણે નાયિકાનું જ માત્ર ઉચ્છિષ્ટ નાયક લે.) ૩

[શિખરણી]

यशोदायाः स्तन्ये, रुचिरनवनीते, व्रजभुवां
विहारे, दध्यन्ने द्विजयुवतिदत्ते बहुगुणे ।
तथा मित्रात्प्राप्ते पृथुकवरमुष्टौ मुरारिपो-
र्यथा प्रीतिस्तां स प्रकटयतु नैवेद्यनिचये ॥४॥

શ્રીયશોદાજીના ધાવણમાં, સુંદર નવનીતમાં, વ્રજભૂમિ વિશેની ક્રીડામાં, બ્રાહ્મણ સ્ત્રીયોયે બહુ ગુણવાળા આપેલા

દહીં-ભાતમાં, તેમજ મિત્ર સુદામા પાસેથી મળેલા મૂઠીભર ચોખામાં મુરરિપુ શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીને જેવી પ્રીતિ હતી, તેવી પ્રીતિ તે પ્રભુ આ ધરાવવામાં આવેલા નૈવેદ્યના સમૂહ ઊપર પ્રકટ કરો. ૪

[અનુષ્ટુભ]

विदुरस्य गृहे प्रीत्या यथा भुक्तं निजेच्छया ।
तथैव भुक्त्वा नैवेद्यं मयि नाथ कृपां कुरु ॥५॥

હે નાથ! આપે વિદુરજીને ઘેર આપની ઇચ્છાયે જે પ્રમાણે સામગ્રી આરોગી, તેજ પ્રમાણે આ સામગ્રી આરોગી મારા ઊપર કૃપા કરો. ૫

[શાર્દૂલવિક્રીડિત]

श्रीराधावर सर्वदास्तु वसतिः श्रीगोकुले मामकी,
भोज्यं तावकभुक्तशिष्टमनिशं, भास्वत्तनूजाजलम् ।
पेयं, त्वज्जनसङ्गतिस्त्वयि रतिर्वृन्दावने मञ्जुले
कुञ्जालीललिते गतिस्तनुभृतां त्वद्दास्यमात्रं कदा ॥६॥

હે રાધિકાપ્રિય! શ્રીગોકુલને વિશે મારો સદા વાસ થાવ; આપના આરોગ્યા પછી બાકી રહેલી પ્રસાદીજ હું અહર્નિશ ભોજનમાં લઊં; પીવાને માટેનું જલ શ્રીસૂર્યતનયા યમુનાજીનુંજ મને મળે; ભગવદીયજનોનો સંગ થાવ; આપનામાં અનુરાગ થાવ; કુંજોની પંક્તિથી સુંદર થયેલા મંજુલ વૃંદાવનમાંજ હું વિચરૂં; અને તનુધારી એવાં અમોને આપનું માત્ર દાસ્યજ ક્યારે થાય? ૬

[અનુષ્ટુભ]

नैवेद्यं मा त्यज प्राणप्रिये गोपवधूपतेः ।
त्वन्मुखामोदसुरभि भोज्यं भुङ्क्तेऽधिकं प्रियः ॥७॥

ગોપાંગનાઓના કાંત પ્રભુ શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીનાં પ્રાણપ્રિય હે રાધિકાજી! આપ નૈવેદ્યનો ત્યાગ ન કરશો; કેમકે આપના મુખના સૌરભથી સુગંધિત થયેલી સામગ્રીનેજ પ્રભુ વધૂ આરોગે છે. ૭

इति श्रीहरिदासोदितं नैवेद्यसम्बन्धिस्तोत्रं समाप्तम् ।

* * *

२२. मध्याह्नलीला ।

[અનુષ્ટુભ]

मध्याह्ने *सुरभीयूथं कालिन्दीपुलिनागतम्[1] ।
श्रीमद्वृन्दावने रम्ये वारयन्तं [2]स्मराम्यहम् ॥१॥

મધ્યાહ્નને સમયે રમ્ય એવા શ્રીમદ્વૃંદાવનમાં કાલિંદીના કાંઠે આવેલાં ગાયોનાં ધણને વારતા શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીનું હું સ્મરણ કરૂં છૂં. ૧

मध्याह्ने प्रेषितं मात्रा [3]भोजनं गोरसान्वितम् ।
विभज्य सर्वगोपानां स्वयं भुङ्क्ते बलान्वितः[4] ॥२॥

---

* આ ગ્રન્થમાં અને પછીના ગ્રન્થના ૬ઠ્ઠા શ્લોકમાં શ્રીહરિરાયજીએ સુરભી દીર્ઘાંત પ્રયોજ્યો છે. આ ગ્રંથ સૌથી વધૂ અશુદ્ધ સ્વરૂપમાં મળ્યો છે. ઊપર પાઠો સુધારી મૂક્યા છે. અપપાઠો ક્રમે આ છેઃ
१. °ने गतम् । २. सुखाप्यतम् । ३. साश्रुहृद्गुरसा° । ४. °तम् ।

મધ્યાહ્નને સમયે માતા યશોદાજીયે મોકલેલ ગોરસથી યુકત એવૂં ભોજન બધા ગોપાલ બાલકોને વહેંચી આપી બલદેવજીની સાથે રહી આપ આરોગે છે. ૨

मध्याह्ने संस्मरेत्कृष्णं मूले कनकशालिनः[1] ।
संस्थितं [2]सखिभिः साकं नियुद्धेऽन्योन्यकर्षकम् ॥३॥

મધ્યાહ્નને સમયે સુવર્ણરંગી સાગના મૂલમાં બિરાજેલા અને મિત્રોની સાથે કુસ્તીમાં એક બીજાને ખેંચતા એવા શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીનૂં સ્મરણ કરવૂં. ૩

मध्याह्ने गोकुलाधीशं वयस्यैर्व्रजबालकैः ।
[3]अन्योन्यखेलनासक्तं संस्मरेत्तं गदाग्रजम् ॥४॥

મધ્યાહ્નને સમયે સરખી ઉમરના વ્રજબાલકો સાથે એક-બીજાની સાથે ખેલવામાં આસક્તિકવાળા અને ગદના મોટા ભાઈ શ્રીગોકુલાધીશ પ્રભુનૂં સ્મરણ કરવૂં. ૪

नानाकेलीरतं कृष्णं मध्याह्ने गोगणान्वितम् ।
[4]प्रकर्षन्तं मनः स्त्रीणां [5]वेणुनादेन तं स्मरेत् ॥५॥

મધ્યાહ્નને સમયે ગાયોના ધણની સાથે રહેલા, તેમજ જુદીજુદી જાતની ક્રીડાઓમાં આસક્તિવાળા અને વેણુનાદથી ગોપાંગનાઓનાં મન ખેંચતા તે શ્રીકૃષ્ણનૂં સ્મરણ કરવૂં. ૫

नानापक्वफलाद्यं[6] यदानीतं गोपबालकैः ।
भुङ्क्ते न्यग्रोधच्छायास्थो वयस्यैर्बलसंयुतः[7] ॥६॥

---

१. °शायिने । २. च सखावितं नियुधसंकर्षिनम् । ३. अत्योभ्यशासनाक्रीडं... तदा° । ४. प्रकर्षति । ५. वेणुनादं मनोहरम् । ६. °फलाप्तं हृद्य° । ७. °तम् ।

ગોપાલ બાલકોયે ભિન્નભિન્ન પ્રકારનાં પાકાં ફળ વગેરે જે કાંઇ આણ્યૂં છે, તે પ્રભુ વડના ઝાડને છાંયડે બેસી ગોપ બાલકોની સાથે બલદેવજીને સાથે રાખી આરોગે છે. ૬

मध्याह्ने [1]दूरगान् कृष्णः मेघगम्भीरया गिरा ।
क्वचिदाह्वयति प्रीत्या गोगोपालवयस्यकान्[2] ॥७॥

મધ્યાહ્નને સમયે દૂર ગયેલાં ગાયો, ગોવાળિયાઓ અને મિત્રોને મેઘના જેવી ઘેરી વાણીથી પ્રેમપૂર્વક પ્રભુ કોઇવાર બોલાવે છે. ૭

[3]विश्राम्यतः क्वचिद्वृक्षच्छायायां दिनमध्यमे[4] ।
[5]अली द्वौ कमलभ्रान्त्या सङ्गतौ पादपङ्कजे ॥८॥

મધ્યાહ્નને સમયે કોઇકવાર વૃક્ષની છાયા નીચે વિસામો લેતા પ્રભુના ચરણકમલમાં કમલની ભ્રાંતિથી બે ભમરો આવી ચઢ્યા. ૮

मध्याह्ने मध्यमां लीलां कृष्णस्य वनचारिणः ।
स्मरेत्सर्वात्मभावश्चेद्[6] गोपीनाथः प्रसीदति ॥९॥

મધ્યાહ્નને સમયે વનમાં ફરનારા પ્રભુ શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીની મધ્યમ લીલાનૂં સર્વાત્મભાવવાળો ભક્ત સ્મરણ કરે તો શ્રીગોપીજનવલ્લભ પ્રભુ શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજી પ્રસન્ન થાય. ૯

इति श्रीहरिदासोक्ता मध्याह्नलीला सम्पूर्णा ।

* * *

---

[1] दृगान्याणान् । [2] °स्ववशकान् । [3] विश्रांमितो । [4] °मध्यगे । [5] सकलालिनौ मदियुक्तौ यंगुंठौ । [6] °भावस्थो ।

२३. श्रीगोकुलप्रवेशलीला ।

[અનુષ્ટુભ]

निशामुखे स्मरेत्प्रेष्ठं पद्मपत्रायतेक्षणम् ।
बर्हिपिच्छधरं मौलौ मुरलीवादनं मुदा ॥१॥

સાંઝને સમયે, સૌથી પ્રિય, કમલપત્રજેવાં વિસ્તૃત નેત્રવાળા, મોરપિચ્છ જેમણે મુકુટમાં ધારણ કર્યાં છે તેવા અને મુરલી બજાવનારા શ્રીકૃષ્ણનું આનંદપૂર્વક સ્મરણ કરું છું. ૧

निशामुखे सुचित्राङ्गं विचित्रमणिभूषितम् ।
विचित्रवाससा वीतं चित्रमाल्यैरलङ्कृतम् ॥२॥

इन्द्रनीलनिभं श्यामं गोधूलिच्छुरितालकम् ।
मोहयन्तं मनः स्त्रीणां सस्मितापाङ्गवीक्षितैः ॥३॥

गोपीनां परमानन्दं दिनसन्तापहारकम् ।
अधिकान्यूनसत्कारदृष्टिपीयूषसिञ्चनम् ॥४॥

સાંઝને સમયે, ચિત્રવિચિત્ર અંગોવાળા, વિચિત્ર મણિનાં ભૂષણોથી શણગારેલા, વિચિત્ર પીતાંબર ધારણ કરેલા, વિચિત્ર માળાઓથી શણગારેલા, ગોકુળ ગાય જેવી શ્યામ કાંતિવાળા, ગાયોની ખરીની રજથી ધૂંસરા કેશવાળા, સ્મિતસહિત કટાક્ષવાળી દૃષ્ટિથી ગોપાંગનાઓના મનને મોહ પમાડતા, ગોપાંગનાઓના પરમાનંદરૂપ અને દિવસના વિરહ–તાપને દૂર કરતા, અને અધિક અને પૂર્ણ સત્કારવાળી દૃષ્ટિસુધાનું તેઓ પર સિંચન કરતા પ્રભુનું સ્મરણ કરવું. ૨–૩–૪

निशामुखे वैजयन्तीतुलसीदामशोभितम् ।
हारकुण्डलकेयूरैर्जटितं मणिकाञ्चनैः ॥५॥

સાંઝને સમયે, વૈજયંતીમાળા અને તુલસીની માળાથી સુશોભિત લાગતા તેમજ મણિ અને સોનાના હાર, કુંડલ અને બાજૂબંધવાળા પ્રભુનું સ્મરણ કરવૂં. ૫

निशामुखे सखियुतं सुरभीगणसेवितम् ।
गोपीनां दर्शनानन्दं मनोभवविवर्धनम् ॥६॥

સાંઝને સમયે, મિત્ર–ગોપાલબાલકો સહિત પધારતા અને જેમણે ગાયોનાં ધણની પરિચર્યા કરી છે તેવા, વળી ગોપિકાઓના દર્શનના આનંદરૂપ અને તેમના કામને વધારનારા એવા પ્રભુનું સ્મરણ કરવૂં. ૬

निशामुखे घनश्यामं विद्युदम्बरधारिणम् ।
लोलाक्षं कोमलाङ्गं च युवत्यानन्दवर्धनम् ॥७॥

સાંઝને સમયે, મેઘના જેવા શ્યામ, વીજળીના જેવા પીતાંબર વસ્ત્રવાળા, ચપળ નેત્રવાળા, કોમલ અંગવાળા અને યુવતિયોના આનંદને વધારનારા પ્રભુનું સ્મરણ કરવૂં. ૭

निशामुखे व्रजाधीशं गोपभूषणसुन्दरम् ।
मुखस्निग्धकलावन्तं वेणुपीयूषसिञ्चनम् ॥८॥

સાંઝને સમયે, ગોવાળિયાઓને પહેરવાનાં ભૂષણોથી સુંદર લાગતા, મુખની સ્નેહાળ કલાવાળા અને બંસીમાંના અધરામૃતનું સિંચન કરતા શ્રીવ્રજાધીશનું સ્મરણ કરવૂં. ૮

प्रवेशवर्णितां लीलां चिन्तयेद्यः सदा नरः ।
गोपिकाभावचित्तश्रीकृष्णदासत्वमाप्नुयात् ॥९॥

જે મનુષ્ય પ્રભુની આ ગોકુલપ્રવેશ સમયે વર્ણવાયેલી લીલાનું નિત્ય સ્મરણ કરે, તે ગોપાંગનાઓના ભાવથી પૂર્ણ ચિત્તવાળા શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીનું દાસ્ય પ્રાપ્ત કરે. ૯

इति श्रीहरिदासोक्ता श्रीगोकुलप्रवेशलीला सम्पूर्णा ।

२४. प्रमाणिकाष्टकम् ।

[પ્રમાણિકા]

भजे व्रजैकभूषणं सदा निरस्तदूषणम् ।
नवीनमेघसुन्दरं नमामि गोपुरन्दरम् ॥१॥

વ્રજભૂમિના અલંકારરૂપ, જેણે વ્રજભૂમિના દોષ સદાને માટે દૂર કર્યા છે તેવા અને નવીન મેઘસમા સુંદર શ્રીગોકુલેંદ્ર શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીનો હું આશ્રય કરૂં છું. ૧

यशोमतीयशोधरं व्रजाङ्गनामनोहरम् ।
सुरारिसान्निकन्दनं नमामि नन्दनन्दनम् ॥२॥

શ્રીયશોદાજીની કીર્તિના ધારક, શ્રીવ્રજાંગનાઓના મનનું હરણ કરનારા નંદનંદન શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીને હું નમન કરૂં છું. ૨

अधीरकिङ्किणीधरं हिरण्यहारिनूपुरम् ।
व्रजाङ्गणे विहारिणं नमामि गव्यहारिणम् ॥३॥

ચંચળ ઘૂઘરી ધારણ કરનારા, સુવર્ણનાં સુંદર ઝાંઝરવાળા, વ્રજભૂમિમાં ખેલનારા અને માખણ ચોરનારા પ્રભુ શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીને હૂં નમૂં છૂં. ૩

विषाणवेत्रहारिणं कुमारकेलिकारिणम् ।
पिशङ्गवस्त्रधारिणं नमामि धेनुपालिनम् ॥४॥

શીંગી અને છડી વહતા, વળી ગોપબાલકોની સાથે ક્રીડા કરતા, પીતાંબરધારી ગોપાલકૃષ્ણને હું નમૂં છું. ૪

लसत्कपोलकुण्डलं सपिच्छमौलिमण्डलम्[1] ।
कुमारिकाविहारिणं नमामि नीपचारिणम् ॥५॥

કપોલપ્રદેશ ઊપર આવી જેમને કુંડલ શોભી રહ્યાં છે, જેમના મસ્તકે મયૂર–પિચ્છવાળો મુકુટ આવી રહ્યો છે, તેવા વળી કુમારિકાઓને રમાડનારા અને કદંબનાં વૃક્ષોમાં ફરનારા શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીને હું નમન કરૂં છું. ૫

त्रिधोरुवेणुगायिनं सुतानतालदायिनम् ।
नितम्बिनीविलासिनं नमामि रासवासिनम् ॥६॥

મંદ્ર, મધ્યમ અને તાર એમ ત્રણ પ્રકારે બંસી પર સારી રીતે ગાન કરનારા, સારા તાનવાળો તાલ દેનારા, શ્રીગોપાંગનાઓને ખેલાવનારા અને રાસમાં સ્થિતિ કરનારા શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીને હું નમન કરૂં છું. ૬

कलिन्दजातटे वटे निकुञ्जकुञ्जसङ्कटे ।
निकामकामशालिनं नमामि धेनुचारिणम् ॥७॥

શ્રીયમુનાજીના કાંઠા ઊપર વટવૃક્ષ નીચે કુંજ અને નિકુંજોમાં યથેચ્છ સ્વેચ્છાઓ પૂરી પાડતા અને ગાયો ચરાવતા શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીને હું નમૂં છું. ૭

सदा सुरेन्द्रमेऽचले (?) विहारिणं वने जले ।
कृतात्मभूपराभवं नमामि राधिकाधवम् ॥८॥

---

[1] °मण्डितम् ।

ઇંદ્રે જેનૂં માપ કાઢવાનો પ્રયત્ન કર્યો (?) તેવા ગિરિરાજ પર્વતમાં, વનમાં અને જલમાં વિહાર કરતા અને જેણે બ્રહ્માજીનો પરાભવ કર્યો તેવા શ્રીરાધિકાજીના સ્વામી શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીને હું નમૂં છૂં. ૮

प्रमाणिकाष्टकं त्विदं पठन्ति नित्यमेव ये ।
इहैव कृष्णसेवया हताशुभा भवन्ति ते ॥९॥

આ '**પ્રમાણિકાષ્ટક**'નો જેઓ હમેશાંજ પાઠ કરે છે, તેઓનાં અહીંજ કૃષ્ણસેવા વડે કરી બધાં અશુભ નષ્ટ થઈ જાય છે. ૯

इति श्रीहरिदासोक्तं प्रमाणिकाष्टकं समाप्तम् ।

* * *

૨૫. श्रीगिरिधराष्टकम् ।

[ચામર]

दिव्यकेलिकर्तुकामवेशगोपबालकं
नृत्यगीतहासहर्षधेनुवत्सपालकम् ।
वेणुवादने लसन्निजालकं सुभालकं
श्रीगिरीन्द्रधारिणं व्रजेन्द्रसूनुमाश्रये ॥१॥

દિવ્ય એવી રાસક્રીડા કરવાની ઇચ્છાયે ગોપબાલકનો વેષ ધારણ કરનારા, વળી નૃત્ય-ગીત-હાસ્ય અને હર્ષથી ગાયોનાં વાછરડાંઓનૂં રક્ષણ કરનારા, વેણુ બજાવતી વેળા શોભી ઊઠતા કેશવાળા અને સુંદર ભાલપ્રદેશવાળા શ્રીગોવર્ધનધારી નંદનંદન કૃષ્ણચંદ્રનો હું આશ્રય કરૂં છૂં. ૧

यागभागवञ्चितामरेन्द्रगर्वगञ्जकं
घोषलोकनेत्रयुग्मरेफरागरञ्जकम् ।
गोकदम्बगोपगोपिकाद्विजातिसञ्जकं
श्रीगिरीन्द्रधारिणं व्रजेन्द्रसूनुमाश्रये ॥२॥

ઈંદ્રયાગના ભાગથી વંચિત રાખવામાં આવેલા ઈંદ્રના ગર્વને ગાંજી નાખનારા, વળી વ્રજવાસીયોનાં નેત્રરૂપી ભ્રમરની આસક્તિને સંતોષનારા, તેમજ ગાયોનાં ધણ, ગોપાલ, ગોપાંગનાઓ અને પક્ષીયોને પોતાનાં કરનારા શ્રીગોવર્ધનધર નંદનંદન કૃષ્ણચંદ્રનો હું આશ્રય કરૂં છું. ૨

सप्तरात्रिवृष्टिहीनदेवभूपकारकं
कामधेनुदत्तनामगीतमात्रतारकम् ।
ब्रह्मरुद्रदेवहस्तमुक्तपुष्पवृष्टिकं
श्रीगिरीन्द्रधारिणं व्रजेन्द्रसूनुमाश्रये ॥३॥

સાત રાત્રિ સૂધીની વૃષ્ટિયે ઈંદ્રનો મદ ઊતારનારા, વળી કામધેનુયે આપેલા ‘ગોવિંદ’ એ નામના ગીત માત્રથી ભક્તોનો ઉદ્ધાર કરનારા તેમજ બ્રહ્મા-રુદ્ર એ વગેરે દેવોયે સ્વહસ્તે જેમના પર ફૂલોની વૃષ્ટિ કરી છે, તેવા શ્રીગોવર્ધનધર નંદનંદન કૃષ્ણચંદ્રનો હું આશ્રય કરૂં છું. ૩

गोपराजनन्दघोषहृद्यमीतिदायकं
बालमित्रमण्डलीसुचारुकेलिगायकम् ।
सुन्दरीषु दृष्टिभङ्गमुक्तकामसायकं
श्रीगिरीन्द्रधारिणं व्रजेन्द्रसूनुमाश्रये ॥४॥

ગોવાળિયાઓના સ્વામી શ્રીનંદરાયજીની વ્રજભૂમિના

હૃદયને નિર્ભયતાનૂં દાન કરનારા, બાળક મિત્રોની મંડલીમાં સુંદર ક્રીડા કરનારા અને ગાન કરનારા, વળી ગોપાંગનાઓમાં નજર કરવા માત્રથી જેણે કામબાણ છોડયાં છે, તેવા શ્રીગોવર્ધનધર નંદનંદન શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીનો હૂં આશ્રય કરૂં છૂં. ૪

श्यामसुन्दराङ्गरत्नयुक्तापिङ्गभूषितं
कुङ्कुमाभिरक्तसारकृष्णनाभिरूषितम् ।
केकिपिच्छचूडकान्तिमेघचापदूषितं
श्रीगिरीन्द्रधारिणं व्रजेन्द्रसूनुमाश्रये ॥५॥

શ્યામ અને સુંદર અંગો પર રત્નોથી યુક્ત અને પીળા વસ્ત્રથી સુશોભિત, વળી કંકૂ, રતાંજળી અને કસ્તૂરીથી લેપવામાં આવેલા, તેમજ મયૂરપિચ્છના મુકુટની કાંતિથી મેઘધનુષની શોભાને હઠાવી દીધી છે તેવા શ્રીગોવર્ધનધર નંદનંદન શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીનો હૂં આશ્રય કરૂં છૂં. ૫

कल्पवृक्षगौररक्तपीतपुष्पदामकं
गोत्रराजराजिताभयस्वहस्तवामकम् ।
वामपार्श्वराधिकाप्रियं च कृष्णनामकं
श्रीगिरीन्द्रधारिणं व्रजेन्द्रसूनुमाश्रये ॥६॥

કલ્પવૃક્ષનાં શ્વેત, રાતાં અને પીળાં પુષ્પોની માળાવાળા, વળી નંદરાયજી ઊપર મૂકેલા અભયદાયી સુંદર હસ્તવાળા, તેમજ ડાબી બાજૂયે પ્રિયા રાધિકાજીવાળા શ્રીકૃષ્ણ નામના શ્રીગોવર્ધનધર શ્રીનંદનંદનનો હૂં આશ્રય કરૂં છૂં ૬

गोकुलस्थजीवमात्रदुःखमोक्षकारणं
भक्तहेतुकल्पितामृतादृतावतारणम् ।

दुष्टदैत्यवीरवृष्टिधारणाभ्रवारणं
श्रीगिरीन्द्रधारिणं व्रजेन्द्रसूनुमाश्रये ॥७॥

ગોકુલવાસી જીવ માત્રને દુઃખમાંથી મુક્ત કરાવવામાં કારણરૂપે રહેલા, વળી ભક્તોને માટેજ ભક્તિરૂપી અમૃતનો માનસહિત અવતાર આપનાર તેમજ દુષ્ટ સમર્થ દૈત્યો, ઇંદ્રે કરેલી વૃષ્ટિ, એ વગેરેને ધારણ કરતાં ભયનાં વાદળને દૂર કરનારા શ્રીગોવર્ધનધર નંદનંદન શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીનો હું આશ્રય કરૂં છૂં ૭

सूरपुत्रिकासुतीररासरङ्गरागिणं
पक्षिराजमुक्तनागचारुवासभागिनम् ।
विट्ठलेशविप्ररूपमोक्षकामयागिनं
श्रीगिरीन्द्रधारिणं व्रजेन्द्रसूनुमाश्रये ॥८॥

સૂર્યપુત્રી યમુનાજીના કાંઠા ઊપરની રાસક્રીડાના રંગમાં પ્રેમવાળા, વળી ગરુડજીયે મુક્ત કરેલા રમણક દ્વીપ ઊપર કાલિય નાગને સુંદર રહેઠાણ કરી આપનારા, તેમજ શ્રી-ગુસાંઈજી–શ્રીવિઠ્ઠલનાથજીરૂપી બ્રાહ્મણ–સ્વરૂપે જીવોને પરમ મોક્ષનૂં દાન કરવારૂપી યજ્ઞ કરનારા શ્રીગોવર્ધનધર નંદનંદન શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીનો હું આશ્રય કરૂં છૂં. ૮

इति श्रीहरिदासोदितं श्रीगिरिधराष्टकं सम्पूर्णम् ।

२६. प्रार्थनाष्टकम् ।

[ઉપગીતિ]

स्वामिन्नविनयमपनय, नय हृदये दासदोषं मा ।
मामधुना करुणाकर कुरु निजसेवापरं सद्यः ॥१॥

હે સ્વામી ! મારા અવિનયને દૂર કરો; આ દાસના દોષને આપ આપના હૃદયમાં ન લો. હે કરુણાના ભંડાર ! અત્યારે આપ મને આપની સેવામાં તત્પર જલદી બનાવી દો. ૧

दुर्जनजनितोद्वेगैरहमधुना सर्वथा दूये ।
अस्माकं प्रतिबन्धाहरणे शरणं भवानेव ॥२॥

દુર્જનોયે ઉત્પન્ન કરેલાં ઉદ્વેગજનક કાર્યોથી હમણાં હું દરેક રીતે દુ:ખી થઇ રહેલો છું. અમારા પ્રતિબંધોને ચારે બાજૂથી હરી લેવામાં અમારૂં શરણ આપજ છો. ૨

[અનુષ્ટુભ]

को वेद केन दोषेण प्रभुरस्मानुपेक्षसे ।
दासा वयं गमिष्यामः कुत्र दुर्जनपीडिताः ॥३॥

આપ પ્રભુ અમારા કિયા દોષે કરી અમારા તરફ બેદરકાર થયા છો, તે કોણ જાણે છે ? દુર્જનોથી પીડાયેલા અમે આપના દાસો ક્યાં જઈશૂં ? ૩

वयं तु दोषसंयुक्तास्त्वयैवाङ्गीकृता हरे ।
अतो नो दोषसम्बन्धं मा विचारय चेतसि ॥४॥

અમો દોષથી ભરેલા હતા, છતાં પણ આપે, હે હરિ ! અમોને આપના કર્યા છે; આથી અમારા દોષનો સંબંધ આપ આપના ચિત્તમાં વિચારો નહીં. ૪

कथं त्वद्दर्शनाभावे स्थास्यामः दुःखिताः प्रभो ।
यदि त्वया दयापूर्ण प्रत्यूहो नोपनीयते ॥५॥

હે દયાથી ભરેલા પ્રભુ! આપના વડે કરીને અમારૂં વિઘ્ન દૂર કરવામાં ન આવે તો દુઃખિત એવા અમો આપનૂં દર્શન ન થતાં કેવી રીતે નભી શકિયે? ૫

त्वद्दर्शनमहानन्दप्राप्त्या पूर्वमतिक्रमः ।
सोढः, कथं सहिष्यामो दुर्बला दुष्टपीडनम् ॥६॥

દુષ્ટોયે અમારા ઊપર જુલ્મ કરેલો, પણ આપના દર્શનના મહા આનંદની પ્રાપ્તિથી એ અમે સહી લીધેલો; પણ હવે (આપના દર્શનને અભાવે) દુર્બલ એવા અમો દુષ્ટો તરફની પીડાને કેવી રીતે સહન કરી શકીશૂં? ૬

सर्वज्ञ सर्वसामर्थ्य सह्यते केन हेतुना ।
दीनदुःखं दुष्टजीवजनितं परमं प्रभो ॥७॥

હે સર્વજ્ઞ, હે સર્વ સામર્થ્યવાળા પ્રભુ! દુષ્ટ જીવોયે ઊપજાવેલા, આ દીન દાસના ભારે દુઃખને આપ કેમ નિભાવી લો છો? ૭

हा नाथ हा व्रजस्वामिन्ननन्यमनुजाश्रय ।
सद्यः समापय हरे प्रत्यूहं निजदर्शने ॥८॥

હે નાથ, હે વ્રજસ્વામી, અનન્યાશ્રયવાળા મનુષ્યોના આશ્રયરૂપ હે હરિ! આપના દર્શન થવામાં જે કાંઈ વિઘ્ન હોય તેને આપ જલદી દૂર કરો. ૮

इति श्रीहरिदासोक्तं प्रार्थनाष्टकं सम्पूर्णम् ।

૨૭. श्रीगोपीजनवल्लभाष्टकम्[1] ।

[ઉપજાતિ]

नवाम्बुदानीकमनोहराय
प्रफुल्लराजीवविलोचनाय ।
वेणुस्वनैर्मोदितगोकुलाय
नमोऽस्तु गोपीजनवल्लभाय ॥१॥

નવીન આષાઢી મેઘના યૂથ જેવા મનોહર, ખીલેલાં કમળના જેવાં નેત્રવાળા અને બંસીના નિનાદથી જેમણે ગોકુલને આનંદિત કર્યું છે, તેવા શ્રીગોપીજનવલ્લભ શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીને નમન હો. ૧

किरीटकेयूरविभूषिताय
ग्रैवेयमालामणिरञ्जिताय ।
स्फुरच्चलत्काञ्चनकुण्डलाय
नमोऽस्तु गोपीजनवल्लभाय ॥२॥

મુકુટ અને બાજૂબંધથી શણગારેલા, કંઠમાં રહેલી માળામાંના મણિથી આનંદ પામેલા, પ્રકાશતાં અને આમતેમ હલતાં સુવર્ણ–કુંડળવાળા શ્રીગોપીજનવલ્લભ શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીને નમન હો. ૨

दिव्याङ्गनावृन्दनिषेविताय
स्मितप्रभाचारुमुखाम्बुजाय ।

---

[1] આ અષ્ટક શ્રીમહાપ્રભુજીનું રચેલું પણ મનાય છે. શ્રીહરિરાયજીની રચના હોવાનો વધુ સંભવ છે; કેમકે શ્રીમહાપ્રભુજીના ગ્રંથો ઉપર સં. ટીકાઓ પ્રાપ્ત થાય છે, ત્યારે આના પર કોઈ ટીકા પ્રાપ્ત નથી.

त्रैलोक्यसम्मोहनसुन्दराय
नमोऽस्तु गोपीजनवल्लभाय ॥३॥

દેવાંગનાઓનાં ટોળાંઓથી જેમની સેવા થઈ રહી છે તેવા, હાસ્યની કાંતિથી સુંદર મુખકમળવાળા, ત્રણે લોકને મોહ પમાડનારા સુંદર શ્રીગોપીજનવલ્લભ શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીને નમન હો. ૩

रत्नादिमूलालयसंश्रिताय
कल्पद्रुमच्छायसमाश्रिताय ।
हेमस्फुरन्मण्डलमध्यगाय
नमोऽस्तु गोपीजनवल्लभाय ॥४॥

રત્ન વગેરેના મૂલ સ્થાનરૂપ મહાસાગરનો આશ્રય કરી રહેલા, કલ્પદ્રુમની છાયામાં આશ્રયવાળા અને સુવર્ણથી પ્રકાશતી ગોપાંગનાઓના મંડલના મધ્ય ભાગમાં રહેલા શ્રીગોપીજનવલ્લભ શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીને નમન હો. ૪

श्रीवत्सरोमावलिरञ्जिताय
वक्षःस्थले कौस्तुभभूषिताय ।
सरोजकिञ्जल्कनिभांशुकाय
नमोऽस्तु गोपीजनवल्लभाय ॥५॥

શ્રીવત્સલાંછનની રોમાવલીથી આનંદ પામેલા, વક્ષઃસ્થલ પર કૌસ્તુભમાલાથી શણગારેલા અને કમલના પરાગ જેવા પીતાંબરવાળા શ્રીગોપીજનવલ્લભ શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીને નમન હો. ૫

दिव्याङ्गुलीयाङ्गुलिरञ्जिताय
मयूरपिच्छच्छविशोभिताय ।

वन्यस्रजालङ्कृतविग्रहाय
नमोऽस्तु गोपीजनवल्लभाय ॥६॥

દિવ્ય એવી વીંટીવાળી આંગળીયોથી આનંદ પામેલા, મોર-પીછની શોભાવાળા સ્વરૂપથી શોભીતા અને વનમાલાથી શણગારેલા દેહવાળા શ્રીગોપીજનવલ્લભ શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીને નમન હો. ૬

मुनीन्द्रवृन्दैरभिसंस्तुताय
क्षरत्पयोगोकुलसङ्कुलाय ।
धर्मार्थकामामृतसाधकाय
नमोऽस्तु गोपीजनवल्लभाय ॥७॥

મુનીંદ્રોના સમૂહોથી સ્તુતિ કરાયેલા, ઝરતા દૂધવાળાં ગાયોનાં પુષ્કળ ધણવાળા અને ધર્મ અર્થ–કામરૂપી અમૃતને સિદ્ધ કરાવનારા શ્રીગોપીજનવલ્લભ શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીને નમન હો. ૭

एनस्तमःस्तोमदिवाकराय
भक्तस्य चिन्तामणिसाधकाय ।
अशेषदुःखामयभेषजाय
नमोऽस्तु गोपीजनवल्लभाय ॥८॥

પાપરૂપી અંધકારના સમૂહ સામે સૂર્ય જેવા, વળી ભક્તને ચિંતામણિની સિદ્ધિ કરાવનારા અને સમગ્ર દુઃખરૂપી રોગોના ઔષધરૂપ શ્રીગોપીજનવલ્લભ શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીને નમન હો. ૮

इति श्रीहरिदासोदितं श्रीगोपीजनवल्लभाष्टकं समाप्तम् ।

* * *

२८. प्रातर्युगलस्मरणम्[१] ।

[વસંતતિલકા]

यत्कुञ्जरन्ध्रगतसौरकरच्छटाभिः
सम्भिन्नहेमहरिनीलमनोहराङ्गम् ।
विस्रस्तकेशवसनं लुलिताङ्गरागं
प्रातस्तदद्भुतमहं मिथुनं स्मरामि ॥१॥

કુંજભવન ઊપરનાં છિદ્રોમાંથી આવેલાં સૂર્યકિરણોની કાંતિથી ચિત્રવિચિત્ર લાગતાં પીળાં, લીલાં અને શ્યામ મનોહર અંગવાળા, જેમના કેશ અને વસ્ત્ર વીખેરાઇ ગયાં છે અને જેમના દેહ ઊપરનો અંગરાગ શીખર–વીખર થઇ ગયો છે, તેવાં અદ્દ્ભુત શ્રીકૃષ્ણરાધાજીની જોડીનું હું સ્મરણ કરૂં છું. ૧

नीत्वा समस्तरजनीमतिजागरेण
निद्रायितं मिथउदारभुजोपगूढम् ।
नाबोधितं सुसुखभङ्गभिया सखीभिः
प्रातस्तदद्भुतमहं मिथुनं स्मरामि ॥२॥

આખી રાત્રિ ભારે ઊજાગરામાં પસાર કરીને સવારે

---

[૧] આ સ્તોત્ર અને આ પછીનું સ્તોત્ર સાં. ૧૬૬૫ની એક હસ્તલિખિત પ્રતિ પરથી તૈયાર કરેલ છે; આ સ્તોત્રો સાં. ૧૬૬૫ની છાપવાળા લખાણથી જુદા હાથે છતાં પડીમાત્રામાં લખાયેલ છે, એટલે સં. ૧૭૦૦ સુધીમાં એટલે શ્રીહરિરાયજીના જીવનકાળમાં નકલ થયેલાં છે. આ સ્તોત્ર શ્રીહરિરાયજીના તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. श्रीनागरीनागरस्तोत्र એ આ પછીજ લખેલું હોવાથી અને અન્ય કોઇનું હોવાનું જાણીતું ન હોવાથી શ્રીહરિરાયજીનું હોવૂ સંભવિત માની લીધૂં છે.

પરસ્પર ગાઢ બથ ભરીને નિદ્રા લઈ રહેલાં અને જેને એમના સારા સુખમાં ભંગ પાડવાનું કાર્ય થાય એવા ભયે સખીયોયે જગાડયાં નથી, તેવાં અદ્ભુત શ્રીકૃષ્ણ–રાધાજીની જોડીનું હું સ્મરણ કરૂં છૂં. ૨

“प्राणेश मुञ्च, शिथिलीकुरु बाहुबन्धं,
बन्धूकरोचिरुदगादरविन्दबन्धुः ।”
इत्थं विभातसमये वृषभानुजायाः
श्रुत्वापि वाचमलसं हरिमाश्रितोऽस्मि ॥३॥

“હે પ્રાણનાથ! મને છૂટી કરો. આ તમારી બથને ઢીલી કરો. બપોરિયાનાં પુષ્પની કાંતિ જેવી કાંતિવાળો કમળોનો મિત્ર સૂર્ય આ ઊગ્યો છે,” એવા પ્રકારની સવારને સમયે વૃષભાનુજા શ્રીરાધિકાજીની વાણી સાંભળ્યા છતાં પણ તંદ્રામાં પડેલા શ્રીહરિભગવાનને આશ્રયે હું રહેલો છૂં. ૩

“नाथ प्रभातमभवद्, भवदीयगोष्ठे
संश्रूयते तुमुलवेणुरवः शिशूनाम् ।
तद्याहि याहि, सुचिरं, प्रिय मुञ्च शय्यां”
राधागिरेति हरिमुत्थितमाश्रितोऽस्मि ॥४॥

“હે પ્રાણનાથ! સવાર થઇ ચૂકયું છે. આપના ગોકુલમાં બાળકોયે કરેલો બંસીનો ભારે સ્વર સંભળાય છે; તો જાવ, જાવ; ભારે વાર થાય છે. હે પ્રિય! બિછાનાનો ત્યાગ કરો;” એવી શ્રીરાધિકાજીની વાણીથી જાગેલા શ્રીહરિભગવાનનો હું આશ્રય કરી રહ્યો છૂં. ૪

सिन्दूरमुद्रितसुभालमुरोनखाङ्कं
नीलं निचोलमुपगुह्य बहिर्भ्रमन्तम् ।
कुञ्जालये ललितया परिहास्यमानं
स्मेरं हरिं स्मर मनः प्रविभातकाले ॥५॥

જેમના ભાલપ્રદેશમાં સિંદૂરની છાપ પડી ગઈ છે, જેમના છાતીના ભાગ પર નખની નિશાનીયો પડી છે, વળી જે શ્યામ ઓઢણી વીંટીને બહાર ભ્રમણ કરી રહ્યા છે, જેમની કુંજાલયમાં લલિતા મશ્કરી કરી રહી છે, તેવા હસતા શ્રીહરિભગવાનનૂં, હે મન! તૂં પ્રાતઃકાલમાં સ્મરણ કર. ૫

प्रातः स्मरामि विगलन्नवबर्हिचूडं
वक्षः स्फुरत्त्रुटितहारसराभिरामम् ।
आम्लानमालमलसायितघूर्णमानं
नेत्राम्बुजं सुरभितं वृषभानुपुत्र्याः ॥६॥

શ્રીરાધિકાજીનો ખરતાં મયૂરપિચ્છવાળો અંબોડો, પ્રકાશિત અને ત્રુટિત હારની સરથી સુંદર લાગતો ચીમળાયેલી માળાવાળો ઉરઃપ્રદેશ અને તંદ્રાવાળૂં અને તેથી ઘેને ભરાયેલૂં સુંદર નેત્રકમળ, તેનૂં હૂં પ્રાતઃકાળે સ્મરણ કરૂં છૂં. ૬

प्रातः स्मरामि दयितास्तनशातकुम्भ-
कुम्भद्वयं करयुगेन हृदि प्रणीय ।
उत्तीर्य कामकदनाम्बुनिधिं दुरन्त-
मानन्दितं कमपि नागरराजमौलिम् ॥७॥

પ્રિયાના સ્તનરૂપી સુવર્ણકુંભોને પોતાના બંને કરકમલથી પોતાની છાતી નજીક લઈ દુરંત એવા સુરતરૂપી મહાસાગરને

પ્યાર કરી આનંદ પામેલા, નાગરિકોમાંના સર્વશ્રેષ્ઠ કોઇએક પ્રભુનૂં હૂં પ્રાતઃકાલમાં સ્મરણ કરૂં છૂં. ૭

प्रातः श्रयामि ललिताद्युपनीतरत्न-
भृङ्गारपूरितसुशीतसुगन्धतोयैः ।
द्वारे निकुञ्जनिलयस्य निविश्य नेत्रे
प्रक्षालयन्तमथ चारुमुखं तमेवम् ॥८॥

લલિતા વગેરેયે આણી આપેલા રત્નના વાસણમાં પૂરેલા સારી રીતે શીતળ અને સુગંધિત જલ વડે કરીને નિકુંજના દ્વાર ઊપર બેસી નેત્રકમળ સ્વચ્છ કરતા અને આ પ્રમાણે હવે સુંદર મુખવાળા શ્રીહરિનો હું પ્રાતઃકાલમાં આશ્રય કરૂં છૂં. ૮

तच्छ्यामगौरमिथुनं परिभूष्य गोपी-
वृन्दैर्वराम्बरविभूषणगन्धमाल्यैः ।
सम्भोज्य किञ्चन समर्प्य सचन्द्रपूगं
प्रातः श्रये क्वचन कारितमक्षखेलम् ॥९॥

તે શ્યામ અને ગૌર એવી શ્રીકૃષ્ણ–રાધાની જોડીને ગોપાંગનાઓનાં વૃંદોથી ઉત્તમ વસ્ત્ર–ઘરેણાં–ગંધ અને માળાયે વિભૂષિત કરાયા બાદ ભોજન લેવડાવીને બરાસસોપારી અર્પિત થયા પછી ક્યાંક ચોપટ ખેલાવવામાં આવી છે, તેવી તે શ્રીકૃષ્ણરાધિકાજીની જોડીનો હું પ્રાતઃકાલમાં આશ્રય કરૂં છૂં. ૯

दृष्ट्वा निशि स्फुरितरत्नमयप्रदीपे
कुञ्जोदरे प्रियतमाङ्गरहस्यलक्ष्मीम् ।
तन्मग्नवद्बहिरसक्तदृशं श्रयेऽहं
प्रातर्हरिं नवरतिं स्मृतिरोमहर्षम् ॥१०॥

રાત્રિને સમયે પ્રકાશિત રત્નમય દીવાના પ્રકાશે કુંજભવનના મધ્ય ભાગમાં પ્રિયતમાના દેહની ગુપ્ત શોભાને જોઈ, તેમાં જાણે કે મગ્ન હોય તેવી રીતે બહારના કોઈ પણ પદાર્થોમાં જેમની દૃષ્ટિ ચોંટી નથી તેવા, ફરી નવો પ્રેમ ઉત્પન્ન થયો છે અને તે વસ્તુનું સ્મરણ થતાં જેમનાં રોમાંચ ખડાં થયાં છે, તેવા પ્રભુનો હું પ્રાતઃકાલે આશ્રય કરૂં છૂં. ૧૦

इति श्रीहरिदासोक्तं प्रातर्युगलस्मरणं सम्पूर्णम् ।

* * *

२९. श्रीनागरीनागरस्तोत्रम् ।

[માલિની]

द्रुतकनकसुगौरस्निग्धमाहेन्द्रनील-
च्छविभिरखिलवृन्दारण्यमुद्भासयन्तौ ।
मृदुलनवदुकूले नीलपीते वसानौ
भज निभृतनिकुञ्जे नागरीनागरौ तौ ॥१॥

પીગળેલા સુવર્ણના જેવી અત્યંત પીતવર્ણી અને ઘેરા મેઘના જેવી અત્યંત શ્યામવર્ણી છબીથી અખિલ વૃંદાવનને પ્રકાશિત કરતાં અને સુકોમલ નવીન રેશમી શ્યામ અને પીળું વસ્ત્ર ધારણ કરતાં અને એકાંતે કુંજભવનમાં બિરાજતાં શ્રીરાધિકાજી અને શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીનો આશ્રય કર. ૧

नवकिसलयतल्पे कल्पयन्तौ विचित्रां
सुरतसमरकेलीमुन्मदानङ्गसङ्गौ ।

ललितवलयकाञ्चीनूपुरध्वानरम्यौ
भज निभृतनिकुञ्जे नागरीनागरौ तौ ॥२॥

નવીન કૂંપળોની તૈયાર કરેલી શય્યામાં વિચિત્ર એવી સુરત–યુદ્ધની ક્રીડા કરતાં, ઉન્મત્ત અનંગનાં સંગી, સુંદર કંકણ–કટિમેખલા–ઝાંઝરના ધ્વનિથી રમ્ય લાગતાં, એકાંત કુંજભવનમાં બિરાજતાં શ્રીરાધિકાજી અને શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીનો આશ્રય કર. ૨

तदतिललितलीलालोललोलाङ्गलक्ष्म्या
सुललितललितादेर्निर्निमेषाक्षिरन्ध्रैः ।
हृदयमुपनयन्तौ पूर्णसौख्याम्बुराशी
भज निभृतनिकुञ्जे नागरीनागरौ तौ ॥३॥

અત્યંત સુંદર લીલાથી સારી રીતે ચપળ એવાં અંગોની શોભાથી અત્યંત સુંદર એવાં લલિતા વગેરે સખીયોનાં તેઓનાં મટકૂં માર્યા વિનાનાં નેત્રદ્વારા હૃદયને ખેંચતાં અને પૂર્ણ સુખનાં મહાસાગરરૂપ એવાં, એકાંત કુંજભવનમાં બિરાજતાં શ્રીરાધિકાજી અને શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીનો આશ્રય કર. ૩

प्रतिपदमनुकूलौ साग्रहाव्यग्रमूर्ती
बहुविरचितनानाचारुचाटुप्रकारैः ।
नवसुरतविलासौत्सुक्यगूढप्रकाशौ
भज निभृतनिकुञ्जे नागरीनागरौ तौ ॥४॥

પ્રતિપદે એકબીજાને અનુકૂળ થઈ રહેતાં, વળી આગ્રહવાળાં અને વ્યગ્રતા વિનાનાં સ્વરૂપવાળાં, તેમજ બહુ કરવામાં આવેલા ભિન્નભિન્ન પ્રકારના સુંદર અને ટીખળી પ્રકારોયે નવીન

સુરતના વિલાસમાંની ઉત્સુકતાના ગુપ્ત એવા પ્રકાશવાળાં, એકાંત કુંજભવનમાં બિરાજતાં શ્રીરાધિકાજી અને શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીનો આશ્રય કર. ૪

सततसुरततृष्णाव्याकुलावुन्मादिष्णू
विपुलपुलकराजद्गौरनीलोज्ज्वलाङ्गौ ।
मिथउरुपरिरम्भादेकदेहायमानौ
भज निभृतनिकुञ्जे नागरीनागरौ तौ ॥५॥

સતત સુરતની તૃષ્ણાથી વ્યાકુલ થયેલાં, (અને તેથી) ઉન્મત્ત બનવાના સ્વભાવવાળાં, વળી વિપુલ એવા રોમાંચથી શોભી ઊઠતા ગૌર અને શ્યામ ઉજ્જ્વલ અંગવાળાં અને પરસ્પર પુષ્કળ ભેટી પડવાથી એક દેહરૂપ થઈ જતાં, એકાંત કુંજભવનમાં રહેલાં શ્રીરાધિકાજી અને શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીનો આશ્રય કર. ૫

जघनलुलितवेणीविस्फुरद्बर्हचूडौ
रुचिरकनकचूडाकङ्कणद्वन्द्वपाणी ।
विलसदरुणरोचिःपीतकौशेयरम्यौ
भज निभृतनिकुञ्जे नागरीनागरौ तौ ॥६॥

કેડ સૂધી પહોંચેલી વેણીવાળાં (રાધિકાજી) અને પ્રકાશિત મયૂરપિચ્છના મુકુટવાળા (કૃષ્ણજી) છે એવાં, અને અનુક્રમે એકના હાથમાં સુંદર કનકની ચૂડીયો અને પ્રભુના હાથમાં સુંદર કનકનાં કડાંની જોડ રહેલી છે તેવાં, તેમજ શોભી ઊઠતી લાલ કાંતિવાળી રેશમી સાડી અને રેશમી પીતાંબર અનુક્રમે ધારણ કર્યું છે તેનાથી રમણીય લાગતાં, એકાંત

કુંજભવનમાં બિરાજતાં શ્રીરાધિકાજી અને શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીનો આશ્રય કર. ૬

प्रियतमकृतगाढाश्लेषखर्वायितोरु-
स्तनमुकुलमनोजावल्लभैकात्मतेच्छू ।
किमपिरचितशुष्कक्रान्दितोदारहारौ
भज निभृतनिकुञ्जे नागरीनागरौ तौ ॥७॥

પ્રિયતમે કરેલા ગાઢ આશ્લેષથી નાનાં બનેલ છે જઘન અને સ્તનભાગ તેમજ કામદેવ જેનો એવાં જે શ્રીરાધિકાજી અને જે પ્રિય પ્રભુ પરસ્પર એકાત્મ થઈ જવાની ઇચ્છાવાળાં છે તેવાં, વળી કાંઈક થયેલા નીરસ ખણખણાટથી અવાજ કરતા હારવાળાં, એકાંત કુંજભવનમાં બિરાજતાં શ્રીરાધિકાજી અને શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીનો આશ્રય કર. ૭

ललितनवकिशोरौ लास्यलावण्यराशी
सकलरसिकचूडालङ्कृती मुग्धवेषौ ।
मधुरमधुरमूर्ती विद्युदम्भोदकान्ती
भज निभृतनिकुञ्जे नागरीनागरौ तौ ॥८॥

સુંદર અને નવલકિશોર, વળી લાસ્ય અને સૌંદર્યના ભંડારરૂપ, તેમજ બધાં રસિકજનોમાં શ્રેષ્ઠ અને મુગ્ધવેષવાળાં, અત્યંત મધુરી મૂર્તિવાળાં, અનુક્રમે વીજળી અને મેઘની કાંતિ જેવી કાંતિવાળાં, એકાંત કુંજભવનમાં બિરાજતાં શ્રીરાધિકાજી અને શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીનો આશ્રય કર. ૮

निखिलनिगमगूढौ नित्यमन्योन्यगाढ-
प्रमथभरविवृद्धोच्छृङ्खलानङ्गचेष्टौ ।

सुरतरसमदान्धौ न्यस्तजीवौ मिथोऽङ्गे
भज निभृतनिकुञ्जे नागरीनागरौ तौ ॥९॥

સમગ્ર વેદશાસ્ત્ર પણ જેમના સ્વરૂપને જાણી શકયાં નથી, નિત્ય અન્યોન્ય ગાઢ આલિંગનની વૃદ્ધિ પામેલા કામદેવની ચેષ્ટાવાળાં, સુરતના રસના મદે ભાન ભૂલેલાં અને પરસ્પર અંગમાં જેમણે આત્મા અર્પણ કરી દીધો છે તેવાં, એકાંત કુંજભવનમાં બિરાજતાં શ્રીરાધિકાજી અને શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીનો આશ્રય કર. ૯

प्रियकरपरिमर्दोज्जृम्भमाणोरुवक्षो-
रुहमनसिजकण्डूदण्डकन्दर्पलोलौ ।
वलितललितपाणिस्पृष्टनीवीनिबन्धौ
भज निभृतनिकुञ्जे नागरीनागरौ तौ ॥१०॥

પ્રિયના કરથી ચોળવામાં આવતાં જાગૃત થયેલો જઘન અને સ્તનભાગમાંનો જે કામદેવ, તેની ખંજોળને શાંત કરવાની બાબતમાં કામદેવને લીધે ચપલ બનેલાં, વળતા સુંદર હાથથી પરસ્પર નીવીબંધને સ્પર્શ કર્યો છે તેવાં, એકાંત કુંજભવનમાં રહેલાં શ્રીરાધિકાજી અને શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીનો તું આશ્રય કર. ૧૦

मिथउरुपुलकश्रीदोर्लताबद्धकण्ठौ
प्रतिमिलितमुखेन्दू किङ्किणीलालिताङ्गौ ।
नवरतिरणखेलाश्रान्ततन्द्रालुनेत्रौ
भज निभृतनिकुञ्जे नागरीनागरौ तौ ॥११॥

અત્યંત પુલકની શોભાવાળી ભુજલતાઓથી પરસ્પર કંઠે બાઝેલાં, સામસામા જેમના મુખચંદ્ર સક્રાંત થયા છે તેવાં, ઘૂઘરીયોથી લાડ પામતાં ચરણવાળાં, નવીન રતિરણખેલથી થાકી ગયેલાં અને તેથી તંદ્રાયુક્ત નેત્રવાળાં, એકાંત કુંજભવનમાં બિરાજતાં શ્રીરાધિકાજી અને શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીનો આશ્રય કર. ૧૧

मनसिजरससिन्धोरद्भुतावृत्तवेग-
भ्रमिततनुमनस्कौ केलिविस्मापिताली ।
मिथउरुविधगात्रस्पर्शजल्पप्रहासौ
भज निभृतनिकुञ्जे नागरीनागरौ तौ ॥१२॥

કામદેવના રસસાગરના અદ્ભુત ઘૂમરા પાડતા વેગથી ભમી ગયેલાં શરીર અને મનવાળાં, ક્રીડાથી જેમણે સખીયોને આશ્ચર્યચકિત કરી દીધી છે તેવાં, અને પરસ્પર અનેક પ્રકારના ગાત્રસ્પર્શથી કાંઈક જલ્પના કરતાં અને ખૂબ હસી પડતાં, એકાંત કુંજભવનમાં બિરાજતાં શ્રીરાધિકાજી અને શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીનો આશ્રય કર. ૧૨

सुरतरससमुद्रेऽपार आचूलमग्नौ
त्रुटिलव इव जातामर्त्यरत्यौ त्रियामा ।
प्रतिनिमिषमसीमोज्जृम्भितानङ्गतृष्णौ
भज निभृतनिकुञ्जे नागरीनागरौ तौ ॥१३॥

સુરતરસના અપાર સાગરમાં કેશપર્યંત મગ્ન થઇ ગયેલાં, વળી જેઓને અલૌકિક રમણમાં આખી રાત્રિ એક નિમેષ

જેવી થઈ રહી, અને તેમાં પ્રત્યેક મટકે જેમને અનંગની તૃષ્ણા અત્યંત વધી ગયેલી તેવાં, એકાંત કુંજભવનમાં બિરાજતાં શ્રીરાધિકાજી અને શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીનો આશ્રય કર. ૧૩

बहुसुसुरतखेलायासससस्पन्दगात्रौ
दयितनिजसखीभिर्वार्यमाणौ पटान्ते ।
सरसभुजगवल्ली भुज्यमानौ च भूयो
भज निभृतनिकुञ्जे नागरीनागरौ तौ ॥१४॥

અત્યંત સુરતખેલમાં લીધેલા શ્રમથી ધ્રૂજી ઊઠેલાં અંગવાળાં અને વસ્ત્રની આડમાંથી પ્રેમાળ નિજ સખીયો વડે વારવામાં આવતાં, સુંદર ભુજારૂપી વેલવાળાં અને વારંવાર એકબીજાથી ભોગ પામતાં, એકાંત કુંજભવનમાં બિરાજતાં શ્રીરાધિકાજી અને શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીનો આશ્રય કર. ૧૪

विलुलितवरवेणीहारमालावतंसौ
मृदुलमधुरहासोल्लासवक्त्रेन्दुबिम्बौ ।
अतिरसमदलोलौ चित्रकन्दर्पकेली
भज निभृतनिकुञ्जे नागरीनागरौ तौ ॥१५॥

સારી રીતે લોડતી એવી ઉત્તમ વેણી, હાર તેમજ માલા અને કાનમાં ઘરેણાંવાળાં, સુકોમળ મધુર હાસ્યોલ્લાસવાળા મુખચંદ્રવાળાં, અત્યંત રતિરસના મદથી ચપળ અને વિચિત્ર કામકેલીવાળાં, એકાંત કુંજભવનમાં બિરાજતાં શ્રીરાધિકાજી અને શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીનો આશ્રય કર. ૧૫

बहुमिषपरिमृष्टान्योन्यगात्रावजस्रं
बहुविधपरिपृच्छाकर्णितान्योन्यवाचौ ।

अनिमिषनयनालिस्वादितान्योन्यवक्त्रौ
भज निभृतनिकुञ्जे नागरीनागरौ तौ ॥१६॥

અનેક બહાનાંયે કરી જેમણે વારંવાર એકબીજાનાં અંગો પર હાથ ફેરવ્યા છે તેવાં, વળી અનેક પ્રકારની પ્રશ્નાવલીયોથી પરસ્પરની વાણી સાંભળી છે તેવાં, તેમજ મટકું માર્યા વિનાનાં નેત્રરૂપી ભ્રમરથી જેમણે એકબીજાનાં મુખકમલનો આસ્વાદ લીધો છે તેવાં, એકાંત કુંજભવનમાં બિરાજતાં શ્રીરાધિકાજી અને શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીનો આશ્રય કર. ૧૬

सुरतरसमहाब्धौ सन्ततं सन्तरन्तौ
त्रुटितललितकाञ्चीदामहारावलीकौ ।
मणिकनकविभूषोत्सर्पिभासत्यरागौ
भज निभृतनिकुञ्जे नागरीनागरौ तौ ॥१७॥

સુરતરસરૂપી સાગરમાં સતત તરતાં, સુંદર તૂટેલાં કટિમેખલા અને હારાવલીવાળાં, મણિ અને સુવર્ણનાં ઘરેણાંઓની ફેલાતી કાંતિમાં સત્ય પ્રેમવાળાં, એકાંત કુંજભવનમાં બિરાજતાં શ્રીરાધિકાજી અને શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીનો આશ્રય કર. ૧૭

नवललितवयःस्थौ नव्यलावण्यपुञ्जौ
नवरसचलचित्तौ नूतनप्रेमवित्तौ ।
नवनिधुवनखेलाकौतुकेनातिलोलौ
भज निभृतनिकुञ्जे नागरीनागरौ तौ ॥१८॥

નવીન લાલિત્યવાળી ઉમરમાં રહેલાં, નવીન લાવણ્યના સમુદ્રરૂપ, નવીન રસથી ચલિત ચિત્તવાળાં અને નવીન પ્રેમરૂપી દ્રવ્યવાળાં, વળી નવીન સુરતરસની ક્રીડામાંના કૌતુકથી

ચપળ બની ઊઠેલાં એકાંત કુંજભવનમાં બિરાજતાં શ્રીરાધિકાજી અને શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીનો આશ્રય કર. ૧૮

प्रथममिलनभीतिद्राविताेच्छ्वासवाचौ
प्रियतमभुजरुद्धव्यग्रहस्तारतोक्तौ ।
'अलमल'मितिलीलागद्गदात्युन्मदान्धौ
भज निभृतनिकुञ्जे नागरीनागरौ तौ ॥१९॥

પ્રથમ મિલનના ભયથી ઢીલી પડેલી અને તેથી શ્વાસોચ્છ્વાસવાળી વાણીવાળાં, પ્રિયતમના બાહુથી રુદ્ધ થવાને કારણે વ્યગ્ર થયેલા હાથે રમણ ન કરવાને કહેતાં અને 'બસ, બસ' એ પ્રકારે લીલાયુક્ત ગદ્ગદ શબ્દવાળાં અને સુરતના ભારે ઉન્માદથી અત્યંત ક્રીડાસક્ત થઇ ગયેલાં, એકાંત કુંજભવનમાં બિરાજતાં શ્રીરાધિકાજી અને શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીનો તું આશ્રય કર. ૧૯

स्तबकितमतिदाम्ना प्रेयसा गुम्फितात्य-
द्भुतसुवलितवेणीप्रेयसीक्लृप्तचूडौ ।
मिथउरुवदखण्डप्रेमरज्ज्वा निबद्धौ
भज निभृतनिकुञ्जे नागरीनागरौ तौ ॥२०॥

રાધિકાજીને સ્તબકરૂપ થયેલી બુદ્ધિરૂપી દોરીથી પ્રિયતમે અત્યંત અદ્ભુત વેણી ગૂંથી આપી છે અને શ્રીકૃષ્ણજીને પ્રિયતમા રાધિકાજીયે મુકુટ રચી આપ્યો છે તેવાં, પરસ્પર પુષ્કળ અખંડ પ્રેમરૂપી દોરડીથી બંધનવાળાં, એકાંત કુંજભવનમાં બિરાજતાં શ્રીરાધિકાજી અને શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીનો તું આશ્રય કર. ૨૦

सुरतकलहशूरौ काकुवादप्रणामा-
दिकविरचितसत्त्वैर्दुर्गमप्रेमभङ्गौ ।
स्मितमधुरमृदूपालम्भहृन्नीतकान्तौ
भज निभृतनिकुञ्जे नागरीनागरौ तौ ॥२१॥

સુરતના કલહમાં શૂરાં, કાકુવાણી–પ્રણામ વગેરે રચવામાં આવેલા કાર્યાદિકથીયે જેમનો પ્રેમભંગ અશક્યવત્ છે તેવાં, સ્મિતયુક્ત મધુર અને સુકોમળ ઠપકાથી પ્રિયપાત્રોને પરસ્પર હૃદયમાં ગ્રહી લીધાં છે તેવાં, એકાંત નિકુંજભવનમાં બિરાજતાં શ્રીરાધિકાજી અને શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીનો આશ્રય કર. ૨૧

प्रियरतिसमनुज्ञामार्गणानम्रवक्त्रो-
न्नमितचिबुकदृष्टी सौरकान्तामुखाब्जौ ।
'किमिव कुरुष' इत्यास्वाद्यवत्किञ्चनाक्षौ
भज निभृतनिकुञ्जे नागरीनागरौ तौ ॥२२॥

પ્રિયપાત્ર સાથેના રમણ માટેની અનુજ્ઞા માગવાને માટે ચારે બાજૂથી ઓશિયાળા થયેલા મુખમાં ઊંચા કરેલ ચિબુક અને નેત્રવાળાં, સૂર્ય પત્નીના જેવા મુખકમલવાળાં, વળી 'આ શૂં કરો છો?' એ પ્રમાણે કાંઈક આસ્વાદ લેવાતાં નેત્રવાળાં, એકાંત કુંજભવનમાં બિરાજતાં શ્રીરાધિકાજી અને શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીનો તૂં આશ્રય કર ૨૨

रमणवदनचन्द्रे-दत्ततांबूलवल्ली-
निजरसनिधिवक्त्रे-न्यस्तसञ्चर्विताग्रौ ।
मिथउरुरसदाङ्गस्पर्शलोलुभ्यमानौ
भज निभृतनिकुञ्जे नागरीनागरौ तौ ॥२३॥

શ્રીરાધિકાજીયે પ્રિયતમના મુખચંદ્રમાં નાગરવેલના પાનનું બીડું દીધું છે અને શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીયે પોતાના રસનાં ભંડારરૂપ શ્રીસ્વામિનીજીને મુખમાંથી ચાવેલું તંબોળ પાછું આપ્યું છે તેવાં, વળી પરસ્પર પુષ્કળ રસ આપનારાં અંગોના સ્પર્શ માટે સ્પૃહાવાળાં, એકાંત કુંજભવનમાં બિરાજતાં શ્રીરાધિકાજી અને શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીનો તું આશ્રય કર. ૨૩

व्रततिभवनरन्ध्रायातसम्मोदशीता-
निलविदलिततुङ्गानङ्गसङ्ग्रामखेदौ ।
क्षणमिव च विरम्यारब्धभूयोविहारौ
भज निभृतनिकुञ्जे नागरीनागरौ तौ ॥२४॥

લતાભવનમાં છિદ્રોમાંથી આવતા સૌરભયુક્ત શીતલ વાયુ વડે કરીને સારી રીતે દબાવવામાં આવેલા અનંગના જબરદસ્ત સંગ્રામને લીધે ખેદવાળાં અને ક્ષણમાત્રને માટે વિસામો લઈ ફરી જેમણે વિહારનો આરંભ કર્યો છે તેવાં, એકાંત કુંજભવનમાં બિરાજતાં શ્રીરાધિકાજી અને શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીનો તું આશ્રય કર. ૨૪

प्रणयमयवयस्यां कुञ्जरन्ध्रार्पिताक्षीं
क्षितितलमनुलब्धानन्दमूर्छापतन्तीम् ।
प्रति रतिविदधानौ चेष्टितैश्चित्रचित्रै-
र्भज निभृतनिकुञ्जे नागरीनागरौ तौ ॥२५॥

કુંજભવનમાંનાં છિદ્રો વાટે અંદર જેણે નજર નાખેલી છે અને તેથી પ્રાપ્ત થયેલા આનંદને લીધે આવેલી મૂર્છાથી પૃથ્વીતલ પર જે પડી જાય છે તેવી પ્રણયમય સખી તરફ

દૃષ્ટિ રાખી ચિત્રવિચિત્ર લીલાઓથી રમણ કરતાં, એકાંત કુંજભવનમાં બિરાજેલાં શ્રીરાધિકાજી અને શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીનો તું આશ્રય કર. ૨૫

किमपि-परमशोभामाधुरीरूपचेष्टा-
हसितलपितकेष्टाद्यद्भुतोत्कर्षकाष्ठाम् ।
परगरसरहस्यां नैकशः सन्दधानौ
भज निभृतनिकुञ्जे नागरीनागरौ तौ ॥२६॥

કાંઈએક પરમ શોભાનૂં જે માધુર્ય, તે રૂપી ચેષ્ટા, હસવૂં, બોલવૂં એ વગેરે ઈષ્ટ કાર્યાદિકથી અદ્ભુત બનેલા ઉત્કર્ષવાળી એકબીજામાં રહેલા રસના રહસ્યવાળી પરાકાષ્ઠાની સ્થિતિનૂં વારંવાર અનુસંધાન કરતાં, એકાંત કુંજભવનમાં બિરાજેલાં શ્રીરાધિકાજી અને શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીનો તું આશ્રય કર.૨૬

सततरमणमानोज्जृम्भमाणानुरागो-
न्मदरसभरासिन्धूल्लोलदोलायिताङ्गौ ।
दलितसकलसेतू धन्यगोपैकरम्यौ
भज निभृतनिकुञ्जे नागरीनागरौ तौ ॥२७॥

સતત રમણના માપથી તંદ્રિલ થતા અનુરાગથી ઊભરાતા રસના ભરેલા મહાસાગરના તરંગોથી દોલાયમાન થયેલાં અંગવાળાં, જેમણે બધા બંધને તોડી નાખ્યા છે તેવાં, ધન્યવાદને પાત્ર ગોકુલવાસીયોને એક માત્ર રમ્ય લાગતાં, એકાંત કુંજભવનમાં બિરાજેલાં શ્રીરાધિકાજી અને શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીનો તું આશ્રય કર. ૨૭

अतिरसमद्वेगान्निस्त्रपाधैर्यतृप्ती
त्वमरमुदितत्तत्सौरताश्चर्यरीती ।
बहिरतिसुखलीनावुद्वृताक्षानुवर्ण्यौ
भज निभृतनिकुञ्जे नागरीनागरौ तौ ॥२८॥

રસમદના અતિ વેગથી નિર્લજ્જતા, અધીરાઇ અને અતૃપ્તિવાળાં, વળી દેવતાઓ પણ જેનાથી આનંદ પામ્યા તેવી તેતે સુરતક્રીડાની આશ્ચર્યજનક રતિવાળાં, બહાર પણ અત્યંત સુખમાં લીન થયેલાં અને ઊઘડેલાં નેત્રોથી અનુવર્ણિત થતાં, એકાંત કુંજભવનમાં વિરાજેલાં શ્રીરાધિકાજી અને શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીનો તૂં આશ્રય કર. ૨૮

तदतिमधुरधाम्नोर्नामवात्सल्यमात्रात्
कथमपि कलनीयौ कस्यचिद्भाग्यसीम्नः ।
श्रुतिततिभिरलक्ष्यौ सत्समाजप्रसङ्गौ
भज निभृतनिकुञ्जे नागरीनागरौ तौ ॥२९॥

અત્યંત મધુર સ્થાનવાળા તે પ્રભુ અને શ્રીરાધિકાજીના નામ તરફની વત્સલતા માત્રથી ભાગ્યની સીમાવાળા કોઇ એક ભક્તથીજ કોઇ રીતે ગાઇ શકાય તેવા સ્વરૂપવાળાં, તેમ છતાં સમગ્ર શ્રુતિયો જેને જાણી શકી નથી તેવાં અને માત્ર સાધુજનોના સમાજમાં જેમના પ્રસંગો વર્ણિત થાય છે તેવાં, એકાંત કુંજભવનમાં બિરાજેલાં શ્રીરાધિકાજી અને શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીનો તૂં આશ્રય કર. ૨૯

“क्वचन विचलितां च प्रास्य मां मृत्युहस्ते
कलयति मणिवंशं काञ्चिदाहातुकामः।”

इति मिलितवयस्यान्सूक्तिभिर्हासयन्तौ
भज निभृतनिकुञ्जे नागरीनागरौ तौ ॥३०॥

'હું ક્યાંક જરા વારને માટે ખસી, તેટલીવારમાંજ મને મૃત્યુના હસ્તમાં સોંપી બીજી કોઈને બોલાવવાની ઇચ્છાયે એ મણિવંશ બજાવી રહ્યા છે;' આવી આવી સુંદર ઉક્તિયોથી મળેલા મિત્રોને હસાવતાં, એકાંત કુંજભવનમાં બિરાજતાં શ્રીરાધિકાજી અને શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીનો તું આશ્રય કર. ૩૦

इति श्रीहरिदासोदितं (?) श्रीनागरीनागरस्तोत्रं सम्पूर्णम् ।

* * *

३०. विपरीतशृङ्गारफलकम् ।

[અનુષ્ટુબ]

यस्मिन्नहं कृतवती सखि शृङ्गारमुत्तमम् ।
स कालः पुनरागन्ता, यतोऽयं दुःसहो मम ॥१॥

[પ્રભુના વિરહતાપથી તપી ઊઠેલાં શ્રીસ્વામિનીજી, પ્રભુની સાથે ગાળેલા સમય દરમિયાન પ્રભુને ખુશ કરવા જે કાંઈ આભૂષણાદિક સૌભાગ્ય ધારણ કરેલાં તેમજ જે વિહારાદિક કરી આનંદ મેળવેલો તેનું વિરહના સમયમાં સ્મરણ કરી કરી આ ગ્રંથમાં પોતાની વિરહવેદના પોતાની સખીને કહી બતાવે છે. વિરહદશાનો સમય તો પોતાને અતિદુઃસહ છે. પ્રભુના સહભાવ સમયનો એ સમય ફરી પાછો આવશે ખરો ? એવી ઇચ્છા આ ગ્રંથમાં શ્રીસ્વામિનીજી કાકુપ્રશ્નથી વ્યક્ત કરે છેઃ—) હે સખી! જે સમયે મેં ઉત્તમ પ્રકારનો શૃંગાર

કર્યો હતો, તે સમય ફરી પાછો આવશે? અત્યારનો વિરહદશાનો સમય તો મારાથી સહ્યો જાતો નથી. ૧

यस्मिन्सुतैलनखरैः प्रसाधितवती कचान् ।
स कालः पुनरागन्ता, यतोऽयं दुःसहो मम ॥२॥

જે સમયે સુંદર તેલવાળી કાંસકીથી મેં મારા કેશ ઓળ્યા હતા, તે સમય ફરી પાછો આવશે? અત્યારનો વિરહદશાનો સમય તો મારાથી સહ્યો જાતો નથી. ૨

यस्मिन्नुद्ग्रथिता वेणी विभज्योभयथा कचान् ।
स कालः पुनरागन्ता, यतोऽयं दुःसहो मम ॥३॥

જે સમયે કેશને બે વિભાગમાં કરી નાખી મેં વેણી ગૂંથી હતી, તે સમય ફરી પાછો આવશે ? અત્યારનો વિરહદશાનો સમય તો મારાથી સહ્યો જાતો નથી. ૩

यस्मिन्समारोपितानि पुष्पाणि विविधानि च ।
स कालः पुनरागन्ता, यतोऽयं दुःसहो मम ॥४॥

જે સમયે એ વેણીમાં મેં અનેક પ્રકારનાં પુષ્પો ઘાલ્યાં હતાં, તે સમય ફરી પાછો આવશે ? અત્યારનો વિરહદશાનો સમય તો મારાથી સહ્યો જાતો નથી. ૪

यस्मिन्मया मूर्ध्नि धृतं शिरःकुसुमभूषणम् ।
स कालः पुनरागन्ता, यतोऽयं दुःसहो मम ॥५॥

જે સમયે મેં મસ્તક ઊપર શીશફૂલ ધારણ કર્યું હતું, તે સમય ફરી પાછો આવશે ? અત્યારનો વિરહદશાનો સમય તો મારાથી સહ્યો જાતો નથી. ૫

यस्मिंस्तत्पार्श्वयोर्मुक्तावृतभूषे मया धृते ।
स कालः पुनरागन्ता, यतोऽयं दुःसह्यो मम ॥६॥

જે સમયે તે શીશફૂલની બાજૂમાં મેં મોતીસર બાંધી હતી, તે સમય ફરી પાછો આવશે ? અત્યારનો વિરહદશાનો સમય તો મારાથી સહ્યો જાતો નથી. ૬

यस्मिंस्ताम्रमया रेषा सिन्दूरेण कचान्तरा ।
स कालः पुनरागन्ता, यतोऽयं दुःसह्यो मम ॥७॥

જે સમયે સેંથામાં સિંદૂરથી લાલચોળ સેંથી પૂરી હતી, તે સમય ફરી પાછો આવશે ? અત્યારનો વિરહદશાનો સમય તો મારાથી સહ્યો જાતો નથી. ૭

यस्मिन्भाले विशालेऽहं चकार तिलकं समम् ।
स कालः पुनरागन्ता, यतोऽयं दुःसह्यो मम ॥८॥

જે સમયે વિશાલ ભાલ પ્રદેશમાં મેં સરખો ચાંદલો કર્યો હતો, તે સમય ફરી પાછો આવશે ? અત્યારનો વિરહદશાનો સમય તો મારાથી સહ્યો જાતો નથી. ૮

यस्मिन् काश्मीरनीरेण गण्डयोश्चित्रकं कृतम् ।
स कालः पुनरागन्ता, यतोऽयं दुःसह्यो मम ॥९॥

જે સમયે કેશરના રસથી ગાલ પર મેં ભાત ચીતરી હતી, તે સમય ફરી પાછો આવશે ? અત્યારનો વિરહદશાનો સમય તો મારાથી સહ્યો જાતો નથી. ૯

यस्मिंस्तमालपत्रान्तर्विहितं बिन्दुभूषणम् ।
स कालः पुनरागन्ता, यतोऽयं दुःसह्यो मम ॥१०॥

જે સમયે તમાલપત્રની આડમાં રહી મેં બિંદુભૂષણ કર્યું હતું, તે સમય પાછો આવશે ? અત્યારનો વિરહદશાનો સમય તો મારાથી સહ્યો જાતો નથી. ૧૦

यस्मिन् कृतं मृगमदागुरुसम्भवबिन्दुकम् ।
स कालः पुनरागन्ता, यतोऽयं दुःसहो मम ॥११॥

જે સમયે કસ્તૂરી અને અગરની ટપકી કરી હતી, તે સમય ફરી પાછો આવશે ? અત્યારનો વિરહદશાનો સમય તો મારાથી સહ્યો જાતો નથી. ૧૧

यस्मिन्नयनयोर्नीतमञ्जनं गर्वगञ्जनम् ।
स कालः पुनरागन्ता, यतोऽयं दुःसहो मम ॥१२॥

જે સમયે નેત્રોમાં પારકીયોના ગર્વને હઠાવનારૂં આંજણ મેં આંજ્યૂં હતૂં, તે સમય ફરી પાછો આવશે ? અત્યારનો વિરહદશાનો સમય તો મારાથી સહ્યો જાતો નથી. ૧૨

यस्मिन्दृगञ्चलप्रान्ते कृता रेषाञ्जनोद्भवा ।
स कालः पुनरागन्ता, यतोऽयं दुःसहो मम ॥१३॥

જે સમયે નેત્રોના છેડા ઊપર આંજણની રેખા કરી હતી, તે સમય ફરી પાછો આવશે ? અત્યારનો વિરહદશાનો સમય તો મારાથી સહ્યો જાતો નથી. ૧૩

दक्षिणभ्रूतटे यस्मिन् बिन्दुः कज्जलतः कृतः ।
स कालः पुनरागन्ता, यतोऽयं दुःसहो मम ॥१४॥

જે સમયે જમણી ભમાં ઊપર આંજણની ટપકી કરી ભ્રૂ-
હતી, તે સમય ફરી પાછો આવશે ? અત્યારનો વિરહદશાનો સમય તો મારાથી સહ્યો જાતો નથી. ૧૪

यस्मिन्सुनासिकारन्ध्रे कृतं मौक्तिकभूषणम् ।
स कालः पुनरागन्ता, यतोऽयं दुःसहो मम ॥१५॥

જે સમયે નાકમાં મેં મોતીની વાળી પહેરી હતી, તે સમય ફરી પાછો આવશે? અત્યારનો વિરહદશાનો સમય તો મારાથી સહ્યો જાતો નથી. ૧૫

अधरेऽलक्तकरससम्बन्धो यत्र भावितः ।
स कालः पुनरागन्ता, यतोऽयं दुःसहो मम ॥१६॥

જે સમયે હોઠમાં અળતાનો રસ લગાવ્યો હતો, તે સમય ફરી પાછો આવશે? અત્યારનો વિરહદશાનો સમય તો મારાથી સહ્યો જાતો નથી. ૧૬

यस्मिन् विरचितं कण्ठे कण्ठश्रीभूषणं वरम् ।
स कालः पुनरागन्ता, यतोऽयं दुःसहो मम ॥१७॥

જે સમયે કંઠમાં ઉત્તમ કંઠી ધારણ કરી હતી, તે સમય ફરી પાછો આવશે? અત્યારનો વિરહદશાનો સમય તો મારાથી સહ્યો જાતો નથી. ૧૭

यस्मिन्सुवर्णसङ्काशा कञ्चुकी परिधापिता ।
स कालः पुनरागन्ता, यतोऽयं दुःसहो मम ॥१८॥

જે સમયે સોના જેવી તેજદાર ચોળી મેં પહેરી હતી, તે સમય ફરી પાછો આવશે? અત્યારનો વિરહદશાનો સમય તો મારાથી સહ્યો જાતો નથી. ૧૮

यस्मिन् कृता स्वहस्तेन ग्रीवायां मौक्तिकावली ।
स कालः पुनरागन्ता, यतोऽयं दुःसहो मम ॥१९॥

જે સમયે મેં મારે હાથે કંઠમાં મોતીસર ઘાલી હતી, તે સમય ફરી પાછો આવશે ? અત્યારનો વિરહદશાનો સમય તો મારાથી સહ્યો જાતો નથી. ૧૯

यस्मिन्नु कुचयोर्मध्ये स्थापितं पदकं महत् ।
स कालः पुनरागन्ता, यतोऽयं दुःसहो मम ॥२०॥

જે સમયે મેં સ્તનો વચ્ચે મોટો ચંદ્રક મૂક્યો હતો, તે સમય ફરી પાછો આવશે ? અત્યારનો વિરહદશાનો સમય તો મારાથી સહ્યો જાતો નથી. ૨૦

यस्मिंस्तदुपयोगीनि कृतान्याभूषणानि च ।
स कालः पुनरागन्ता, यतोऽयं दुःसहो मम ॥२१॥

જે સમયે સ્તનોને યોગ્ય એવાં ભૂષણો સજ્યાં હતાં, તે સમય ફરી પાછો આવશે ? અત્યારનો વિરહદશાનો સમય તો મારાથી સહ્યો જાતો નથી. ૨૧

यस्मिन्भुजद्वये नीते कञ्चुकी सङ्गतां गता ।
स कालः पुनरागन्ता, यतोऽयं दुःसहो मम ॥२२॥

જે સમયે બે હાથ લેતાં ચોળી બંધબેસતી થઇ હતી, તે સમય ફરી પાછો આવશે ? અત્યારનો વિરહદશાનો સમય તો મારાથી સહ્યો જાતો નથી. ૨૨

यस्मिन्नकरवं नीलकङ्कणानि करद्वये ।
स कालः पुनरागन्ता, यतोऽयं दुःसहो मम ॥२३॥

જે સમયે બંને હાથમાં શ્યામ કંકણો પહેર્યાં હતાં, તે સમય ફરી પાછો આવશે ? અત્યારનો વિરહદશાનો સમય તો મારાથી સહ્યો જાતો નથી. ૨૩

यस्मिन्न्यधामङ्गुलीषु मुद्रिका दशसु प्रियाः ।
स कालः पुनरागन्ता, यतोऽयं दुःसहो मम ॥२४॥

જે સમયે દશે આંગળીયોમાં ગમતી વીંટીયો ધરી હતી, તે સમય ફરી પાછો આવશે ? અત્યારનો વિરહદશાનો સમય તો મારાથી સહ્યો જાતો નથી. ૨૪

यस्मिन् विरचितं रत्न–खचितं कङ्कणं पुनः ।
स कालः पुनरागन्ता, यतोऽयं दुःसहो मम ॥२५॥

જે સમયે ફરી રત્નકંકણ પહેર્યૂં હતું, તે સમય ફરી પાછો આવશે ? અત્યારનો વિરહદશાનો સમય તો મારાથી સહ્યો જાતો નથી. ૨૫

यस्मिन्नकरवं नीलनीवीं कटितटे पुनः ।
स कालः पुनरागन्ता, यतोऽयं दुःसहो मम ॥२६॥

જે સમયે મેં ફરી કેડ ઊપર શ્યામ ઘાઘરો રાખ્યો હતો, તે સમય ફરી પાછો આવશે ? અત્યારનો વિરહદશાનો સમય તો મારાથી સહ્યો જાતો નથી. ૨૬

यस्मिन्नु दामतो बद्धाः कट्यां मे क्षुद्रघण्टिकाः ।
स कालः पुनरागन्ता, यतोऽयं दुःसहो मम ॥२७॥

જે સમયે પછી દોરીથી કેડમાં મેં નાની ઘૂઘરીયો બાંધી હતી, તે સમય ફરી પાછો આવશે ? અત્યારનો વિરહદશાનો સમય તો મારાથી સહ્યો જાતો નથી. ૨૭

नीलनीवी मया कट्यां यस्मिन्नु परिधापिता ।
स कालः पुनरागन्ता, यतोऽयं दुःसहो मम ॥२८॥

જે સમયે પછી એ શ્યામ ઘાઘરો કેડ ઊપર પહેરી લીધો હતો, તે સમય ફરી પાછો આવશે ? અત્યારનો વિરહદશાનો સમય તો મારાથી સહ્યો જાતો નથી. ૨૮

यस्मिन् विचित्रितं नीतं चरणे भूषणद्वयम् ।
स कालः पुनरागन्ता, यतोऽयं दुःसहो मम ॥२९॥

જે સમયે ચરણમાં વિચિત્ર ઝાંઝર પહેર્યાં હતાં, તે સમય ફરી પાછો આવશે? અત્યારનો વિરહદશાનો સમય તો મારાથી સહ્યો જાતો નથી. ૨૯

यस्मिन् कृतं पदद्वन्द्वमलक्तकविचित्रितम् ॥
स कालः पुनरागन्ता, यतोऽयं दुःसहो मम ॥३०॥

જે સમયે બંને ચરણ મેં અળતાથી ચીતર્યાં હતાં, તે સમય ફરી પાછો આવશે ? અત્યારનો વિરહદશાનો સમય તો મારાથી સહ્યો જાતો નથી. ૩૦

यस्मिन्पदाङ्गुलीष्वेत्कृतं वृश्चिकभूषणम् ।
स कालः पुनरागन्ता, यतोऽयं दुःसहो मम ॥३१॥

જે સમયે પગની આંગળીયોમાં મેં વીંછિયા પહેર્યા હતા, તે સમય ફરી પાછો આવશે ? અત્યારનો વિરહદશાનો સમય તો મારાથી સહ્યો જાતો નથી. ૩૧

अनेकपुष्पसम्बन्धा माला कण्ठे मया कृता ।
स कालः पुनरागन्ता, यतोऽयं दुःसहो मम ॥३२॥

જે સમયે અનેક ફૂલની ભરેલી માળા મેં કંઠમાં પહેરી હતી, તે સમય ફરી પાછો આવશે ? અત્યારનો વિરહદશાનો સમય તો મારાથી સહ્યો જાતો નથી. ૩૨

यस्मिन्नासमहं चापि तद्भाववशतस्तथा ।
स कालः पुनरागन्ता, यतोऽयं दुःसहो मम ॥३३॥

જે સમયે હું મારા પ્રભુના ભાવે વશ થઈ રહી હતી, તે સમય ફરી પાછો આવશે? અત્યારનો વિરહદશાનો સમય તો મારાથી સહ્યો જાતો નથી. ૩૩

यस्मिन्नभून्नीलमेघे सदर्था चपलोपमा ।
स कालः पुनरागन्ता, यतोऽयं दुःसहो मम ॥३४॥

જે સમયે આષાઢી મેઘમાં વીજળી રહી હોય તેવી ઉપમા (અમારે બંને માટે) સાર્થક થઈ હતી, તે સમય ફરી પાછો આવશે? અત્યારનો વિરહદશાનો સમય તો મારાથી સહ્યો જાતો નથી. ૩૪

यस्मान्निन्दीवरे जातो मधुपो रजसा सितः ।
स कालः पुनरागन्ता, यतोऽयं दुःसहो मम ॥३५॥

જે સમયે કમળ (મારા)માં ભ્રમર (પ્રભુ) પરાગથી સફેદ થઈ ગયો, તે સમય ફરી પાછો આવશે? અત્યારનો વિરહદશાનો સમય તો મારાથી સહ્યો જાતો નથી. ૩૫

यस्मिन्नु सितचन्द्रोऽभूच्चन्द्रान्तरकलाङ्कितः ।
स कालः पुनरागन्ता, यतोऽयं दुःसहो मम ॥३६॥

જે સમયે (મારા મુખરૂપી)એક ઉજ્જવલ ચંદ્ર (મારા પ્રભુના મુખરૂપી) બીજા ચંદ્રથી સંક્રાંત થયો હતો, તે સમય ફરી પાછો આવશે? અત્યારનો વિરહદશાનો સમય તો મારાથી સહ્યો જાતો નથી. ૩૬

यस्मिन्नु हृदयाम्भोजं मृणालपरिवारितम्।
स कालः पुनरागन्ता, यतोऽयं दुःसहो मम ॥३७॥

જે સમયે (મારૂં) હૃદયકમળ (પ્રભુના હૃદયરૂપી) મૃણાલડાંડીથી વારવામાં આવ્યૂં હતૂં, તે સમય ફરી પાછો આવશે? અત્યારનો વિરહદશાનો સમય તો મારાથી સહ્યો જાતો નથી. ૩૭

यस्मिन्नभूदब्जदले सम्बन्धो बिम्बसम्भवः।
स कालः पुनरागन्ता, यतोऽयं दुःसहो मम ॥३८॥

જે સમયે (મારા મુખરૂપી) કમળના દલ ઊપર (પ્રભુનૂં મુખરૂપી) ચંદ્રબિંબ પ્રતિબિંબત થયૂં હતૂં, તે સમય ફરી પાછો આવશે? અત્યારનો વિરહદશાનો સમય તો મારાથી સહ્યો જાતો નથી. ૩૮

यस्मिन् बिम्बफलद्वन्द्वपीडनाद्रस आच्युतत्।
स कालः पुनरागन्ता, यतोऽयं दुःसहो मम ॥३९॥

જે સમયે (હૂં અને મારા પ્રભુના) બેઉ મુખચંદ્રબિંબના સંઘર્ષથી પ્રેમરસ ઝરવા લાગ્યો, તે સમય ફરી પાછો આવશે? અત્યારનો વિરહદશાનો સમય તો મારાથી સહ્યો જાતો નથી. ૩૯

यस्मिन् भवति सम्भूतमर्धचन्द्रसहस्रकम्।
स कालः पुनरागन्ता, यतोऽयं दुःसहो मम ॥४०॥

હે સખી! જે સમયે વિહારશ્રમને લીધે સેંકડો અર્ધચંદ્ર આંખે દેખાવા લાગ્યા હતા, તે સમય ફરી પાછો આવશે? અત્યારનો વિરહદશાનો સમય તો મારાથી સહ્યો જાતો નથી.૪૦

यस्मिंश्चक्रद्वयद्वन्द्वं वियुक्तं कमलावृतम् ।
स कालः पुनरागन्ता, यतोऽयं दुःसहो मम ॥४१॥

જે સમયે કમલમાં લપાયેલૂં (અમો બંને-રૂપી) ચક્રવાકનૂં જોડૂં છૂટૂં થયૂં હતૂં, તે સમય ફરી પાછો આવશે ? અત્યારનો વિરહદશાનો સમય તો મારાથી સહ્યો જાતો નથી. ૪૧

यस्मिन्नदृश्यत पुनः परमाणुः समूर्तिमान् ।
स कालः पुनरागन्ता, यतोऽयं दुःसहो मम ॥४२॥

જે સમયે ફરી મૂર્તિમાન પ્રેમરૂપી પરમાણુનાં દર્શન થયાં હતાં, તે સમય ફરી પાછો આવશે ? અત્યારનો વિરહદશાનો સમય તો મારાથી સહ્યો જાતો નથી. ૪૨

यस्मिन्कमलयोश्चन्द्रसान्निध्यमभवद्गतैः ।
स कालः पुनरागन्ता, यतोऽयं दुःसहो मम ॥४३॥

જે સમયે અનેક જવાઆવવાથી મારાં નેત્રકમળોને પ્રભુના મુખચંદ્રનૂં સામીપ્ય થયૂં હતૂં, તે સમય ફરી પાછો આવશે ? અત્યારનો ,આ વિરહદશાનો સમય તો મારાથી સહ્યો જાતો નથી. ૪૩

यस्मिन्कमलसम्बद्धः कलहः सस्वनोऽभवत् ।
स कालः पुनरागन्ता, यतोऽयं दुःसहो मम ॥४४॥

જે સમયે કમળના સંબંધવાળો અવાજયુક્ત ખડખડાટ થયો હતો, તે સમય ફરી પાછો આવશે ? અત્યારનો વિરહદશાનો સમય તો મારાથી સહ્યો જાતો નથી. ૪૩

कदलीकाण्डयुगला भूमिर्यस्मिन्नम्भोयुता ।
स कालः पुनरागन्ता, यतोऽयं दुःसहो मम ॥४५॥

જે સમયે વચ્ચે પોલાણવાળી (સાથળરૂપી) કેળના બે થંભવાળી ભૂમિ થઈ રહેલી હતી, તે સમય ફરી પાછો આવશે? અત્યારનો વિરહદશાનો સમય તો મારાથી સહ્યો જાતો નથી. ૪૫

अदृश्यत घने विद्युदाविर्भूतातिरोहिता ।
स कालः पुनरागन्ता, यतोऽयं दुःसहो मम ॥४६॥

જે સમયે પ્રભુરૂપી શ્યામ મેઘમાં હુંરૂપી વીજળી વારંવાર દેખાતી હતી અને અદૃશ્ય થતી હતી, એ સમય ફરી પાછો આવશે? અત્યારનો વિરહદશાનો સમય તો મારાથી સહ્યો જાતો નથી. ૪૬

यत्राभवत्परिश्रान्तौ चकोरविधुसञ्ज्ञकौ ।
स कालः पुनरागन्ता, यतोऽयं दुःसहो मम ॥४७॥

જે સમયે (હું) ચકોર અને (પ્રભુ) ચંદ્ર થાકી ગયાં હતાં, તે સમય ફરી પાછો આવશે? અત્યારનો વિરહદશાનો સમય તો મારાથી સહ્યો જાતો નથી. ૪૭

यस्मिन्नहं जलक्रीडां चकार यमुनाम्भसि ।
स कालः पुनरागन्ता, यतोऽयं दुःसहो मम ॥४८॥

જે સમયે મેં યમુનાજલમાં જલક્રીડા કરી હતી, તે સમય ફરી પાછો આવશે? અત્યારનો વિરહદશાનો સમય તો મારાથી સહ્યો જાતો નથી. ૪૮

यस्मिन् करिवरस्येव रमणं विपिने कृतम् ।
स कालः पुनरागन्ता, यतोऽयं दुःसहो मम ॥४९॥

જે સમયે ઉત્તમ હાથીની જેમ પ્રભુયે વનમાં રમણ કર્યું હતું, તે સમય ફરી પાછો આવશે ? અત્યારનો વિરહદશાનો સમય તો મારાથી સહ્યો જાતો નથી. ૪૯

यस्मिन्नवचितानीह पुष्पाणि प्रेयसा सह ।
स कालः पुनरागन्ता, यतोऽयं दुःसहो मम ॥५०॥

જે સમયે મારા વહાલા સાથે અહીં વનમાં પુષ્પો એકઠાં કર્યાં હતાં, તે સમય ફરી પાછો આવશે ? અત્યારનો વિરહદશાનો સમય તો મારાથી સહ્યો જાતો નથી. ૫૦

यस्मिन् विविधकुसुमैर्वेणी विरचिता शुभा ।
स कालः पुनरागन्ता, यतोऽयं दुःसहो मम ॥५१॥

જે સમયે એકઠાં કરેલાં તે અનેક પ્રકારનાં પુષ્પોથી મારા પ્રભુયે મારી વેણી તૈયાર કરી આપી હતી, તે સમય ફરી પાછો આવશે ? અત્યારનો વિરહદશાનો સમય તો મારાથી સહ્યો જાતો નથી. ૫૧

यस्मिन्नहर्निशं पूर्णो रसोऽभूत्प्रेयसोर्मिथः ।
स कालः पुनरागन्ता, यतोऽयं दुःसहो मम ॥५२॥

જે સમયે અમો બંને પ્રિયજનોનો પરસ્પરનો રસ નિત્ય પૂર્ણ થતો હતો, તે સમય ફરી પાછો આવશે ? અત્યારનો વિરહદશાનો સમય તો મારાથી સહ્યો જાતો નથી. ૫૨

इत्थं विलपयन्त्या मत्स्वामिन्याश्चरणाम्बुजे ।
रतिरस्तु सदा, दासी ह्येवं वदति भाविता ॥५३॥

આમ ઉપર પ્રમાણે વિલાપ કરતાં મારાં શ્રીસ્વામિનીજી

શ્રીરાધિકાજીના ચરણકમલમાં મારો સદૈવ પ્રેમ રહો: એ પ્રમાણે ભાવવાળી આ હું દાસી યાચી રહી છું. ૫૩

इदमेव सदा प्रार्थ्यं फलमीप्सोः कृपावतः।
नान्यन्मुक्त्यादिकं सर्व-मखिलं तुच्छमेव हि ॥५४॥

ફલની જેને ઈચ્છા છે, તેવા અને જેના ઊપર પ્રભુનો અનુગ્રહ છે, તેવા જીવે આજ ફલની સદા પ્રાર્થના કરવી, બીજાં સૌ કૈં મુક્તિ વગેરેની નહીં; કારણકે એ સર્વ તો તુચ્છજ છે. ૫૪

इति श्रीहरिदासोदितं विपरीतशृङ्गारफलकं सम्पूर्णम्।

* * *

३१. श्रीमद्राधाष्टकम्।[1]

[શિખરણી]

निकुञ्जे [2]मञ्जूशाद्विविधमृदुपुष्पैकनिचयैः
समाकीर्णं दान्तं सुमणिजटितं केलिशयनम्।
हृदि प्रादुर्भूतोद्भटविरहभावैः सपदि यत्
करे कृत्वा पत्रव्यजनमु विशन्तीं हृदि भजे ॥१॥

હૃદયમાં પ્રકટ થયેલ મહાવિરહના ભાવોથી તુરત જે, હાથમાં પત્રોના વીંજણાનૂં ગ્રહણ કરીને નિકુંજમાં સુંદર સુંદર

---

[1] આ અને આ પછીનૂં સ્તોત્ર, એ બંનેનો અનુવાદ મારા પૂજ્ય પિતૃચરણોયે કરેલો છે.—**સમ્પાદક**

[2] मञ्जूनि उशन्ति कमनीयानि विविधानि मृदूनि पुष्पाणि तेषा-मेकनिचयैः।

વિવિધ પ્રકારના કોમલ પુષ્પોનાજ ઢગલાઓથી ભરપૂર, હાથીદાંતની શોભા-વાળા ક્રીડાશયનમાં પ્રવેશ કરી રહ્યાં છે, એવાં શ્રીસ્વામિનીજીનો હૃદયમાં હું આશ્રય કરૂં છૂં. ૧

विदित्वा गोपीशं श्रमविहितनिद्रं हृदि भिया
रणत्कारैर्भूयान्न खलु गतनिद्रः परमिति ।
द्वितीयेन स्तब्ध्वा चलनचपलं कङ्कणचयं
वितन्वन्तीं मन्दं व्यजनमथ राधां हृदि भजे ॥२॥

શ્રમથી નિદ્રાયુક્ત એવા શ્રીગોપીશને જાણીને બીકથી આપે વિચાર્યું કે નક્કી પ્રાણનાથ કંકણાદિના રણત્કારથી જાગી ઊઠે, એમ ન થવા માટે બીજા હાથથી, ચાલવાથી ચપલ એવાં કંકણોના સમૂહને પકડીને, ધીમે ધીમે વીંજણાને ચલાવતાં એવાં શ્રીરાધિકાજીનો હવે હું હૃદયમાં આશ્રય કરૂં છૂં. ૨

विधायाच्छैः पुष्पैर्विविधरचनां चारुमृदुलां
पदप्रान्तालम्बां स्वकरकमलाभ्यां पुनरसौ ।
स्थितं स्वप्राणानां प्रियतममनन्यं निजपुरो-
ऽवगत्या तन्वन्तीमुरसि वनमालां हृदि भजे ॥३॥

સુન્દર પુષ્પોથી વિવિધ પ્રકારની રચનાવાળી, સુન્દર અને કોમળ ચરણના અન્ત સૂધી લટકતી એવી વનમાલાને પોતાના કરકમલોથી બનાવીને અને ફરી પોતાના પ્રાણપ્રિય પ્રભુને પોતાની આગળ રહેલા એકલા જોઈને, પ્રભુના વક્ષ:સ્થલમાં વનમાલાને ધારણ કરાવતાં શ્રીરાધાજીનો હૃદયમાં હું આશ્રય કરૂં છૂં. ૩

पुरा रासारम्भे शरदमलरात्रिष्वपि हरि-
प्रभावोद्यल्लीलास्मरणकृतचिन्ताशतयुताम् ।
हृदि प्रादुर्भूतं बहिरपि समुद्वीक्षितुमिव
स्वतो वारंवारं विकसितदृगब्जां हृदि भजे ॥४॥

પ્રથમ રાસના આરંભમાં, શરદ્ઋતુની નિર્મળ રાત્રિઓમાં પણ પ્રભુના પ્રભાવથી ઉદય પામતી લીલાઓના સ્મરણથી પ્રકટ કરાયેલ સેંકડો ચિન્તાઓથી યુક્ત, હૃદયમાં પ્રકટ થયેલ પ્રભુને બહાર પણ સારી રીતે જોવાને પોતાની મેળે વારંવાર વિકસિત નેત્રકમલવાળાં શ્રીરાધિકાજીનો હું હૃદયમાં આશ્રય કરું છું. ૪

विचिन्वन्तीं नाथं निरतिशय-लीलाकृतिरतं
प्रपश्यन्तीं चिह्नं चरणयुगसम्भूतमतुलम् ।
प्रकुर्वन्तीं मूर्धन्यहह पदरेणूत्करमपि
प्रियां गोपीशस्य [1]प्रणतनिजनाथां हृदि भजे ॥५॥

નિરતિશય લીલા કરવામાં પ્રીતિવાળા—નાથને શોધતાં, જેને બીજાની ઉપમા ન આપી શકાય એવાં બન્ને ચરણ-કમલોથી થયેલ ચિહ્નને નિહાળીને જોતાં, અહહ—મારા મડ-

---

[1] "स्मरगरलखण्डनं मम शिरसि मण्डनं निधेहि पादपल्लवमुदारम्" આ ગીતગોવિન્દની સપ્તપદીમાંનું ચરણ જયદેવ પોતે લખી શક્યા નહીં ને અધૂરું પદ મૂકી સ્નાન કરવા ગયા. પાછળથી શ્રીઠાકોરજીએ આવીને લખી દીધું કે કામવિષનું ખંડન કરનાર ઉદાર આપના ચરણપલ્લવને મારા મસ્તકના ભૂષણરૂપે પધરાવો. આટલું શ્રીસ્વામિનીજી માટે જેને માન છે તે કેમ તેને ન નમે?

ભાગ્ય છે એમ વિચારી પ્રભુના ચરણકમલની રેણુના સમૂહને પણ પોતાના મસ્તક ઊપર ધારણ કરતાં, ગોપીશ-શ્રીકૃષ્ણચંદ્રનાં પ્રિયા, અને નિજનાથ પણ માનાપનોદ કરવા જેના ચરણમાં નમી પડે છે, એવાં શ્રીરાધિકાજીનો હૃદયમાં હું આશ્રય કરૂં છૂં. ૫

निजप्राणाधीश-प्रसभमिलनानन्दविकसत्-
समस्ताङ्गप्रेमोद्गतमतनुरोमावलिमपि ।
स्फुरत्सीत्कारान्तःस्थितसभयभावैकनयनां
पुनःपश्चात्तापामतुलरसपात्रं हृदि भजे ॥६॥

નિજ પ્રાણાધીશનું એકદમ મિલન, તેના આનંદથી ખીલતાં સમસ્ત અંગોમાંથી પ્રેમ બહાર નીકળી આવ્યો હોય તેમ ઘાટી રોમરાજિવાળાં છતાં બહાર નીકળતા સીત્કારના અવાજથી અન્તઃસ્થિત ભયયુક્ત ભાવ જેઓનાં નેત્રમાં દેખાઇ રહ્યો છે, પુનઃ (ફરીને) માન કર્યાનો પશ્ચાત્તાપ જેમનામાં છે એવાં અનુપમ-રસનાં પાત્ર શ્રીરાધિકાજીનો હું હૃદયમાં આશ્રય કરૂં છૂં. ૬

लसद्गोपीनाथाननकमलसंयोजितमुखां
मुखाम्भोधिप्रादुर्भवदमृतपानैकचतुराम् ।
परीरम्भप्राप्तप्रियतमशरीरैक्यरसिकां
तृतीयार्थप्राप्तिप्रकटहारिसिद्धिं हृदि भजे ॥७॥

સુંદર શ્રીગોપીનાથના મુખકમલ સાથે પોતાના મુખકમલને જોડનારાં, મુખરૂપી સાગરમાંથી પ્રકટ તથા અમૃતના પાનમાં એક ચતુર, પરિરંભણ વખતે પ્રાપ્ત પ્રિયતમના શ્રીઅંગ સાથેની

એકતામાં રસિક, ત્રીજો અર્થ જે કામ તેની પ્રાપ્તિથી પ્રકટ જેમને પ્રભુસિદ્ધિ પ્રાપ્ત થઈ છે એવાં શ્રીરાધિકાજીનો હૂં હૃદયમાં આશ્રય કરૂં છૂં. ૭

न मे वाञ्छ्यो मोक्षः श्रुतिषु चतुरात्मा निगदितो,
न शास्त्रीया भक्तिर्न पुनरिह विज्ञानमपि मे ।
कदाचिन्मां स्वामिन्यहह मयि दासे कृपयतु
स्वतः स्वाचार्याणां चरणशरणे दीनकरुणा ॥८॥

વેદોમાં (સાલોક્ય, સામીપ્ય, સારૂપ્ય, અને સાયુજ્ય) એમ ચારરૂપે કહેલ મોક્ષ મને જોતો નથી, તેમ શાસ્ત્રીય ભક્તિની પણ મારે અપેક્ષા નથી; અને ફરી અહીં વિજ્ઞાન (સાનુભૂત જ્ઞાન) પણ જરૂરનૂં નથી. અહહ—આશ્ચર્ય થાય છે કે—કદાચિત્ મને (પોતાનો દાસ જાણીને) શ્રીસ્વામિનીજી દાસ એવા મારામાં કૃપા કરો, અને પોતાથી શ્રીમદાચાર્યચરણોના ચરણશરણમાં જતા મારામાં સદૈન્ય કરુણા પ્રકટે, એવી દયા કરો. ૮

इति श्रीहरिदासोदितं श्रीमद्राधाष्टकं सम्पूर्णम् ।

३२. श्रीमुख्यशक्तिस्तोत्रम् ।

[આર્યા]

जयति सदा सा राधा, हरिहृदये या विलक्षणा दर्शे ।
प्रतिबिम्बितेव दृष्टा बिम्बपरोक्षे वयस्याभिः ॥१॥

તે શ્રીરાધાજી સદા વિજય પામે છે કે જે વિલક્ષણ અરીસારૂપ શ્રીહરિના હૃદયમાં પ્રતિબિમ્બિત થયાં હોય તેમ [1]બિમ્બના પરોક્ષસમયમાં સખીઓથી જોવાયેલાં છે. ૧

[ઉપગીતિ]

निजपतिहृदयसरोजे सदा वसन्ती प्रिया राधा ।
कमलालयेव लोकैरलोकि लोकत्रयातीता ॥२॥

પોતાના પ્રિયના હૃદયકમલમાં સદા નિવાસ કરતાં પ્રિયા રાધિકાજીને લોકોએ એવાં જોયાં કે જાણે અલૌકિક (લોકત્રયાતીત) કમલમાં વાસ કરનારાં લક્ષ્મીજીજ હોય! ૨

वक्षसि लक्षणमिषतो लक्ष्मीमुपरिस्थितां तनुते ।
यद्गोपनाय सततं, सा जयति स्वामिनी राधा ॥३॥

શ્રીસ્વામિનીજી ઠાકોરજીના હૃદયમાં બિરાજે છે તેને છાનાં (ગુપ્ત) રાખવા સારૂ દક્ષિણાવર્ત રોમરાજિના બહાનાથી ઉપર વક્ષઃસ્થળમાં રહેલાં લક્ષ્મીજીને પ્રભુ પ્રત્યક્ષ કરી રહ્યા છે તે સ્વામિનીજી શ્રીરાધા સદા વિજયને પામે છે. ૩

श्रीवत्सेन बिभर्ति स्फुटां बाहिः सर्वथा लक्ष्मीम् ।
यामन्तःस्थितिरूपां बोधयितुं राधिका जयति ॥४॥

પ્રભુ અન્દર બિરાજતાં જે શ્રીસ્વામિનીજીને જણાવવા સારૂ શ્રીવત્સના ચિહ્નથી લક્ષ્મીજીને બહાર ખુલ્લાં ધારણ કરે છે તે રાધિકાજી સદા જય પામે છે. ૪

---

[1] બિમ્બના પ્રત્યક્ષ ભાવમાંજ પ્રતિબિમ્બ દેખાય. આ તો શ્રીહરિનો હૃદયરૂપી અરીસો એવો વિલક્ષણ છે કે (બિમ્બ) શ્રીસ્વામિનીજી પ્રત્યક્ષ છતાં તેમનું પ્રતિબિમ્બ શ્રીઠાકોરજીના હૃદયાદર્શમાં જોવામાં આવે છે.

हरिहृदयप्रतिबिम्बितनिजरूपप्रेक्षणामोदा ।
तत्रास्थितमीक्षन्ती(?) प्रियमतिविमना मनस्यास्ते ॥५॥

શ્રીહરિના હૃદયમાં પ્રતિબિમ્બિત પોતાના રૂપને જોવાના આનન્દવાળાં, પણ ત્યાં પ્રિયને ન રહેલા જોતાં શ્રીસ્વામિનીજી મનમાં અતિ ઉદાસીન રહે છે. ૫

निजहृद्गतहरिरूपं विलोकयन्ती बहिः स्वं च ।
विरहे विस्मितचित्ता जयति सदा स्वामिनी राधा ।६।

પોતાના હૃદયમાં બિરાજતા શ્રીહરિના રૂપને અને બહાર પોતાના રૂપને જોતાં, વિરહથી વિસ્મિત ચિત્તવાળાં શ્રીસ્વામિની રાધા સદા વિજય પામે છે. ૬

जपति सदा यन्नाम स्वयं निकुञ्जस्थितो नाथः ।
मन्त्रमिव प्राप्त्यर्थं, सा जयति स्वामिनी राधा ॥७॥

નિકુંજમાં બિરાજતા પ્રભુ સ્વયં પ્રાપ્તિને માટે મન્ત્રની માફક જેના નામને જપે છે તે શ્રીસ્વામિનીજી રાધા વિજય પામે છે. ૭

यत्सहितो गोपीनां हृदयाम्भोधौ सदा क्रीडाम् ।
कुरुते भावतरङ्गैर्जयति हरेरर्धमङ्गं सा ॥८॥

જે શ્રીસ્વામિનીજી સહિત, ગોપીઓના હૃદય–સમુદ્રમાં પ્રભુ સદા ભાવરૂપી તરંગોથી ક્રીડા કરે છે, શ્રીહરિના અર્ધ અંગરૂપ તે શ્રીસ્વામિનીજી વિજય પામે છે. ૮

[આર્યા]

यद्भुजदण्डाहृतियुतकण्ठा कृष्णस्य नीलमेघस्य ।
वहति पुरन्दरधनुषावृतस्य शोभां प्रभौ श्यामे ॥९॥

જે પ્રભુના ભુજદંડથી આવૃત કંઠવાળાં શ્રીરાધાજી શ્યામ પ્રભુનાં ઇન્દ્ર ધનુષથી વીંટાયેલ-નીલ મેઘની શોભાને ધારણ કરે છે. ૯

[ઉપગીતિ]

यद्रूपस्मरणाहितसंस्कारः कामिनीकान्तः ।
भजति जितेन्द्रियतायाः पदं हरिः, सा सदा जयति ।१०।

જે શ્રીસ્વામિનીજીના રૂપના સ્મરણનો જેને સંસ્કાર પડી ગયો છે એવા અનેક કામિનીના કાન્ત શ્રીહરિ જિતેન્દ્રિયપણાના પદને ભજે છે,તે શ્રીસ્વામિનીજી સદા વિજય પામે છે.૧૦

हरति हरेरपि चेतस्तथापि न हरिर्हरति यस्याः ।
नक्षणभेदसहिष्णुः सा वृषभानोः सुता जयति ॥११॥

જે શ્રીહરિ ભગવાનના ચિત્તનું હરણ કરે છે, તથાપિ શ્રીહરિ જેના ચિત્તને હરી શકતા નથી, તેમ જેના ક્ષણમાત્રના ભેદ (વિરહ)ને સહી શકતા નથી, તેવાં શ્રીવૃષભાનુનાં પુત્રી શ્રીરાધાજી વિજય પામે છે. ૧૧

जयति जिताखिलयुवती-परिवृढदृढसम्भ्रमच्चित्ता ।
नक्षणरमणविमुक्ता दोषविमुक्ताश्रया सततम् ॥१२॥

સમસ્ત યુવતિના પતિ પ્રભુના મજબૂત ભમતા ચિત્તને જેણે જીત્યું છે, ક્ષણ પણ જે રમણ-પ્રભુથી વિમુક્ત નથી, તેવાં દોષરહિત શુદ્ધ આશ્રયવાળાં શ્રીરાધાજી હમેશાં વિજય પામે છે. ૧૨

[આર્યા]

भावतनौ भावात्मा स्थितास्वभावेन भाविता सततम्।
श्रीवल्लभाभिधाने तद्रूपा वा सदा जयति ॥१३॥

સ્વભાવથી હમેશાં ભાવના કરેલાં જે પ્રેમતનુ–પ્રભુમાં પ્રેમસ્વરૂપા થઈને રહ્યાં છે અને શ્રીવલ્લભાભિધાન[1] શ્રીમહાપ્રભુજીમાં જેને રૂપે છે, તે શ્રીરાધિકા સદા વિજય પામે છે. ૧૩

[ઉપગીતિ]

श्रीवल्लभसंश्रयणादेतत्करुणायुतानां हि ।
कृष्णः करोति शीघ्रं निजफलदानं नसंशयःक्वापि ॥१४॥

શ્રીમહાપ્રભુજીના આશ્રયથી આ શ્રીસ્વામિનીજીના કૃપાયુક્ત ભગવદીયોને શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન્ ફલનૂં દાન તુરતજ કરે છે, તેમાં ક્યાંય પણ સંશય નથી. ૧૪

इति श्री हरिदासोदितं श्रीमुख्यशक्तिस्तोत्रं सम्पूर्णम् ।

३३. श्रीस्वामिनीप्रार्थनाष्टकम् ।

[ઉપજાતિ]

विभावयन्त्याः प्रियरूपमन्तः
सन्तोषफुल्लाननलोचनायाः ।
लीलासमारोपितचेतसः स्यां
कदा तवाहं पदपांशुजन्मा ॥१॥

હૃદયમાં પ્રિય શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીના સ્વરૂપનીજ ભાવના કરતાં,

---

[1] શ્રીમહાપ્રભુજીને "**प्रिया गोपीभर्त्तुः**" ગોપીભર્ત્તા શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રના પ્રિયારૂપે શ્રીગુસાંઇજીએ "**શ્રીસ્ફુરત્કૃષ્ણપ્રેમામૃત**"માં જણાવ્યા છે તેને લઇને "श्रीवल्लभाभिधाने तद्रूपा" એમ શ્રીહરિરાયજીએ લખ્યૂં છે, એમ મને ભાસે છે.

સંતોષથી પ્રફુલ્લ મુખ અને લોચનવાળાં અને લીલામાં આરોપિત ચિત્તવાળાં આપ શ્રીસ્વામિનીજીનો હું ક્યારે ચરણરજ–સેવક થાઉં? ૧

रसालपत्रे शतपत्रपत्रे
प्रियं लिखन्त्या मृगनाभिना रहः ।
आयातनीराकुलहृद्दृशः स्यां
कदा तवाहं पदपांशुजन्मा ॥२॥

આંબાના પાંદડામાં અને કમળના પાંદડામાં એકાંતે પ્રિય શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીનૂં સ્વરૂપ આલેખતાં અને પ્રભુના વિરહે આવેલાં આંસૂઓથી વ્યાકુલ થયેલાં હૃદય અને નેત્રવાળાં આપ શ્રીસ્વામિનીજીનો હું ક્યારે ચરણરજ–સેવક થાઉં? ૨

विधाय शय्यादिकमच्छपुष्पै-
र्हृदश्रुनेत्रैर्निजनाथमार्गम् ।
स्यां सर्वभावैरवलोकयन्त्याः
कदा तवाहं पदपांशुजन्मा ॥३॥

સુંદર પુષ્પોથી શય્યા વગેરે તૈયાર કરી હૃદયથી અને આંસૂવાળાં નેત્રોથી સર્વભાવે શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીના માર્ગને નિહાળતાં એવાં આપ શ્રીસ્વામિનીજીનો હું ક્યારે ચરણરજ-સેવક થાઉં? ૩

गुणैर्युतायाः स्ववपुःसमाश्रितै-
र्वोढुं व्रजाधीश्वरमात्मवश्यम् ।
स्यां राधिकायाः सकलाधिकायाः
कदा तवाहं पदपांशुजन्मा ॥४॥

'શ્રીવ્રજાધીશ્વર આપને વશ છે,' એ જાણવાને માટે આપના દેહમાં રહેલા ગુણોથી યુક્ત એવાં અને બીજાં સર્વથી અધિક એવાં આપ શ્રીરાધિકાજીનો હું ક્યારે ચરણરજ–સેવક થાઉં? ૪

सखीसदासेवितपादपद्म–
लसन्नखाग्रेण भुवं लिखन्त्याः ।
वियोगभावैकगतात्मनः स्यां
कदा तवाहं पदपांशुजन्मा ॥५॥

સખીઓ વડે કરીને હમેશાં જેની પરિચર્યા કરવામાં આવી છે તેવાં ચરણકમલમાં લસતા નખના અગ્ર વડે કરીને પૃથ્વી ખણતાં અને જેમનો આત્મા કેવળ વિપ્રયોગના ભાવમાં મગ્ન થયો છે, તેવાં આપ શ્રીસ્વામિનીજીનો હું ક્યારે ચરણરજ-સેવક થાઉં? ૫

प्रतिक्षणप्राप्तिसदार्तचेतः–
स्वप्राणनाथोदयजाततद्व्रते ।
गुणानुवादं सततं रटन्त्याः
कदा तवाहं पदपांशुजन्मा ॥६॥

પ્રતિક્ષણે પ્રભુની પ્રાપ્તિ માટે સદૈવ આર્ત ચિત્તવાળાં, પોતાના પ્રાણનાથ પ્રકટ થાય તેવા પ્રકારનાં વ્રતવાળાં અને સતત પ્રભુના ગુણગાનનું રટણ કરતાં આપ શ્રીસ્વામિનીજીનો હું ક્યારે ચરણરજ–સેવક થાઉં? ૬

स्वाधीनगोपीजनवल्लभाया
निःसाधनानुग्रहकारणायाः ।

[1]स्वद्वारसम्प्रापितमत्प्रभोः स्यां
कदा तवाहं पदपांशुजन्मा ॥७॥

ગોપીજનવલ્લભ પ્રભુ શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજી જેને સ્વાધીન છે, વળી જેઓ નિઃસાધન ભક્તો ઊપર કૃપા કરાવવામાં કારણરૂપે રહેલાં છે અને જેણે પોતાના દ્વાર ઊપર મારા પ્રભુને ખડા કરાવી દીધા છે, તેવાં આપ શ્રીસ્વામિનીજીનો હું કયારે ચરણરજ–સેવક થાઉં? ૭

[શિખરણી]

इति श्रीमत्स्वामिन्यतिशयितदीने मयि परं
पराधीने पीनेऽखिलभजनदोषैरपि सदा ।
कृपा कार्या धार्या हृदि च, मम चित्तं मुररिपौ[2],
प्रियस्वाचार्याणां चरणशरणोऽहं हरिरातिः ॥८॥

હે શ્રીસ્વામિનીજી! મારૂં ચિત્ત શ્રીમુરારિમાં રહ્યું છે અને આપના કૃપાપાત્ર શ્રીવલ્લભાચાર્યજીના ચરણમાં હું હરિરાય શરણવાળો છું, એ જોઈ, અત્યંત દીન, વળી ખૂબ પરાધીન અને હમેશાં ભજન–વિષયક સર્વ દોષોથી ભરપૂર છું છતાં પણ તેવા મારા પર આપે કૃપા કરવી અને તે કૃપાને આપે આપના હૃદયમાં સદા સ્થાન આપવું. ૮

इति श्रीहरिदासोदितं श्रीस्वामिनीप्रार्थनाष्टकं सम्पूर्णम् ।

* * *

---

[1] सुधारस° । [2] °रिपु° ।

३४. श्रीयमुनाविज्ञप्तिः।

[અનુષ્ટુભ]

कृष्णां कृष्णसमां कृष्णरूपां कृष्णरसात्मिकाम्।
कृष्णलीलामृतजलां कृष्णसम्बन्धकारिणीम् ॥१॥

શ્યામ, શ્રીકૃષ્ણ જેવાં, શ્યામસ્વરૂપ, શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીની લીલા માટેનાં અમૃત જળવાળાં અને શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીનો સંબંધ કરનારાં (છેલ્લા શ્લોકમાં **नमामि यमुनां** સાથે બધા શ્લોકોનો અન્વય છે, તેથી) શ્રીયમુનાજીને હું નમન કરૂં છૂં. ૧

कृष्णप्रियां कृष्णमुख्यरससङ्गमदायिनीम्।
कृष्णक्रीडाश्रयां कृष्णपदवीप्रापिकामपि ॥२॥

પ્રભુને વહાલાં, પ્રભુના મુખ્ય રસનો સંગમ દેનારાં, પ્રભુને ખેલવાના ધામરૂપ, અને પ્રભુના માર્ગનો બોધ કરનારાં શ્રીયમુનાજીને હું નમન કરૂં છૂં. ૨

कृष्णास्थितां कृष्णवासहृदयां कृष्णभावुकाम्[1]।
कृष्णाप्रियाप्रियां कृष्णस्थायिभावसमुद्भवाम् ॥३॥

પ્રભુમાં હૃદયવાળાં, પ્રભુ પોતામાં આવી રહે તેવી ઇચ્છાવાળાં, પ્રભુને ચાહતાં, શ્રીસ્વામિનીજીને વહાલાં અને પ્રભુના સ્થાયી ભાવ–રતિમાંથી ઉદ્ભવેલાં શ્રીયમુનાજીને હું નમૂં છૂં. ૩

कृष्णैकमीलनस्थानभूतां कृष्णसुखार्थिनीम्।
कृष्णगोपीसहचरीं कृष्णसम्मानवर्धिनीम् ॥४॥

---

[1] कृष्णकामुकाम्।

પ્રભુને મળવાનાં સ્થાનરૂપ, પ્રભુના સુખની ઇચ્છાવાળાં, પ્રભુનાં ગોપીજનોનાં સહચરી અને પ્રભુનાં માનને વધારનારાં શ્રીયમુનાજીને હું નમન કરૂં છું. ૪

कृष्णकार्यपरां कृष्णलीलास्थलविशोधिकाम् ।
कृष्णक्रीडाकुङ्कुमादियुतां कृष्णरसातुराम् ॥५॥

પ્રભુનૂં કાર્ય કરવામાં પરાયણ, પ્રભુની લીલા માટેના સ્થળને શુદ્ધ કરનારાં, પ્રભુની ક્રીડાનાં કંકૂ વગેરે-વાળાં અને પ્રભુ-સંબંધી રસ માટે આતુર એવાં શ્રીયમુનાજીને હું નમૂં છું. ૫

कृष्णगोपीपूज्यदेवीं कृष्णव्रतफलप्रदाम् ।
कृष्णलीलार्थमायातां कृष्णनीराधिसङ्गताम् ॥६॥

પ્રભુનાં ગોપીજનોનાં પૂજ્ય દેવી, પ્રભુ-સંબંધી વ્રતનૂં ફલ આપનારાં, પ્રભુની લીલા માટે ભૂતલ પર પધારેલાં અને પ્રભુરૂપી મહાસાગરને મળેલાં શ્રીયમુનાજીને હું નમૂં છું. ૬

कृष्णपादस्पर्शकामां कृष्णमानससंश्रिताम् ।
कृष्णासक्तां [1]कृष्णभक्तां कृष्णप्रीतिप्रसाधिनीम् ॥७॥

શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીના ચરણનો સ્પર્શ કરવાની ઇચ્છાવાળાં, પ્રભુના ચિત્તના આશ્રયવાળાં, પ્રભુમાં આસક્તિવાળાં, પ્રભુનાં ભક્ત અને પ્રભુની પ્રીતિ થાય તેવૂં કરનારાં શ્રીયમુનાજીને હું નમૂં છું. ૭

कृष्णाङ्घ्रिरेणुबहुलां कृष्णसेवकसम्मुखाम् ।
कृष्णभावविरोधिस्वदासप्रकृतिनाशिनीम् ॥८॥

---

[1] कृष्णकृष्णां, कृष्णभक्त° ।

પ્રભુના ચરણકમલની પુષ્કળ રજવાળાં, પ્રભુના ભક્તો તરફ સહાનુભૂતિવાળાં અને પ્રભુવિષયક ભાવથી વિરુદ્ધ એવી સ્વભક્તોની પ્રકૃતિનો નાશ કરનારાં શ્રીયમુનાજીને હું નમૂં છૂં. ૮

नमामि यमुनां कृष्णतूर्यप्रियतमामहम् ।
निजाचार्यपदाम्भोजदासे भावं प्रयच्छतु ॥९॥

પ્રભુનાં ચતુર્થ પ્રિયા એવાં શ્રીયમુનાજીને હું નમન કરૂં છૂં. શ્રીમદાચાર્યચરણકમલના દાસ એવા આ હરિદાસને શ્રીયમુનાજી પ્રભુ-સંબંધી ભાવ અર્પો. ૯

इति श्रीहरिदासोक्ता श्रीयमुनाविज्ञप्तिः समाप्ता ।

३५. श्रीवल्लभशरणाष्टकम्[1] ।

[અનુષ્ટુભ]

निःसाधनजनोद्धारकरणप्रकटीकृतः ।
गोकुलेशस्वरूपः श्रीवल्लभः शरणं मम ॥१॥

નિઃસાધન જનોનો ઉદ્ધાર કરવા માટે પ્રભુએ પ્રકટ કરેલી (વસ્તુતયા) શ્રીગોકુલેશસ્વરૂપ શ્રીવલ્લભ (શ્રીમહાપ્રભુજી) મારો આશ્રય છે. ૧

भजनानन्ददानार्थं पुष्टिमार्गप्रकाशकः ।
करुणावरणीयः श्रीवल्लभः शरणं मम ॥२॥

(ભક્તોને) ભજનના આનન્દનું દાન કરવા સારૂ (રસાત્મક) પોષણ-અનુગ્રહ-માર્ગનો પ્રકાશ કરનાર, કરુણાથી વરી શકાય એવા શ્રીમહાપ્રભુજી મારો આશ્રય છે. ૨

---

[1] અહીંથી ૪ ગ્રંથનો અનુવાદ મારા પિતૃચરણોનો છે.—સંપાદક

स्वामिनीभावसंयुक्तभगवद्भावभावितः ।
अत्यलौकिकमूर्त्तिः श्रीवल्लभः शरणं मम ॥३॥

શ્રીસ્વામિનીજીના ભાવથી યુક્ત એવા ભગવદ્‌ભાવથી ભાવયુક્ત, અતિ અલૌકિક સ્વરૂપવાળા શ્રીમહાપ્રભુજી મારો આશ્રય છે. ૩

श्रीकृष्णवदनानन्दो वियोगानलमूर्तिमान् ।
भक्तिमार्गाब्जभानुः श्रीवल्लभः शरणं मम ॥४॥

શ્રીસદાનન્દ પ્રભુના મુખારવિન્દના આનન્દરૂપ, વિયોગ જણાવવા અગ્નિસ્વરૂપ ભક્તિમાર્ગરૂપી કમલને પ્રફુલિત કરવામાં ભાનુ–સૂર્યરૂપ, શ્રીમહાપ્રભુજી મારો આશ્રય છે

रासलीलारसभर-समाक्रान्ताखिलाङ्गभृत् ।
भावरूपाखिलाङ्गः श्रीवल्लभः शरणं मम ॥५।

રાસીય લીલાના રસભારથી સર્વ દેહધારીઓને સારી રસબસ કરનાર, ભાવાત્મક સર્વ અંગવાળા શ્રીમહાપ્રભુજી આશ્રય છે. ૫

श्रीभागवतभावार्थाविर्भावार्थावतारितः ।
स्वामिसन्तोषहेतुः श्रीवल्लभः शरणं मम ॥६।

શ્રીભાગવતના[1] ભાવાર્થને પ્રકટ કરવા સારૂ પૃ
જેમને અવતાર લેવરાવ્યો છે એવા અને સ્વામી શ્રીકૃષ્ણચ
સન્તોષના કારણરૂપ શ્રીમહાપ્રભુજી મારો આશ્રય છે.

---

[1] પ્રથમ સ્કન્ધ સુ. ના મંગલાચરણમાં **अर्थं तस्य**—આ
શ્રીમહાપ્રભુજીએ આ હકીકત જણાવી છે.

वल्लवीवल्लभान्तःस्थलीलानुभववल्लभः ।
अन्यास्फुरणरूपः श्रीवल्लभः शरणं मम ॥७॥

ગોપાંગનાના વલ્લભ શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રના અન્તઃકરણમાં રહેલ લીલાનો અનુભવ જેને વહાલો છે, અને આથી અન્ય વાર્તા જે સ્ફુરવા દેતા નથી, એવા શ્રીમહાપ્રભુજી મારો આશ્રય છે. ૭

जिताम्भोजपदाम्भोजविभूषितवसुन्धरः ।
सदा गोवर्धनस्थः श्रीवल्लभः शरणं मम ॥८॥

કમલને પોતાની સુષુમાથી જીતનાર ચરણકમલોથી પૃથ્વીને વિભૂષિત કરનાર, સદા શ્રીગિરિરાજમાં બિરાજમાન શ્રીમહાપ્રભુજી મારો આશ્રય છે. ૮

अनन्यस्तन्मना नित्यं पठेद्यः शरणाष्टकम् ।
स लभेत् (?) साधनाभावयुक्तोऽप्येतत्पदाश्रयम्॥९॥

પ્રભુ સિવાય અન્ય જેને આલમ્બન નથી, તેવો જીવ પ્રભુમાં તદાકાર મનવાળો થઇને આ "શ્રીવલ્લભશરણાષ્ટક"નો પાઠ કરે, તે નિઃસાધન હોય તોપણ આ શ્રીમહાપ્રભુજીના ચરણકમલના દૃઢાશ્રયને પ્રાપ્ત થાય. ૯

इति श्रीहरिदासविरचितं श्रीवल्लभशरणाष्टकं सम्पूर्णम् ।

* * *

३६. श्रीवल्लभचरणाविज्ञप्तिः ।

[અનુષ્ટુપ]

निजाचार्यपदाम्भोजद्वयं सर्वसुखावहम् ।
वहामि शिरसा, तेन फलं मे सफलं ध्रुवम् ॥१॥

પોતાના આચાર્ય શ્રીમહાપ્રભુજીનાં બન્ને ચરણકમલો સર્વ સુખને આપનારાં છે, તેનું મારા મસ્તક ઉપર હું વહન કરૂં છું, જેથી મારૂં બધું ફળ નક્કી સફલજ છે. ૧

दुनोमि दीनदीनोऽहं भयाद्यवनसम्भवात् ।
ततो निवर्तयास्माँस्त्वमार्त्तानामार्त्तिनाशन ॥२॥

યવનોથી ઉત્પન્ન થયેલ ભયથી દીનમાં દીન એવો હું દુઃખી થાઉં છું; હે પીડિતોની પીડાનો નાશ કરનાર! (પ્રભુ!) તે દુઃખથી અમોને મુક્ત કરો. ૨

खेदकृत्यहृदुद्भेदे सुखसम्भेदवर्जिते ।
विगतस्वीयसम्भेदे भवानेव गतिः प्रभो ॥३॥

ખેદથી હૃદયને જેણે ભેદી નાખ્યું છે, જેમાં સુખનો ભેદ રહ્યોજ નથી, પોતાનાઓનો ભેદ પણ જેણે રહેવા દીધો નથી એવા સમયમાં, હે પ્રભો! આપજ અમારી ગતિરૂપ છો. ૩

न स्थातुं शक्यते, नैव गन्तुं वा, गोकुलेश्वर ।
मीनस्येव गतिर्जाता, ह्यस्माकं करुणाविभो ॥४॥

હે કરુણાનાથ! હે ગોકુલેશ્વર! અમારી ગતિ માછલાના સમાન થઇ છે કે–સ્થિરતા પણ કરી શકાતી નથી કે જઈ પણ શકાતું નથી. ૪

न सोढुं शक्यते नाथ धैर्यादिरहितैः स्वकैः ।
दुःखं भयसमुद्भूतं प्रभो त्वं संनिवर्त्तय ॥५॥

[અથવા निवर्त्तय दयानिधे! એવો પણ પાઠ છે.] હે નાથ! ધૈર્યાદિ રહિત એવા આપનાઓથી, ભયથી ઉત્પન્ન

થયેલૂં દુઃખ સહી શકાતૂં નથી. હે પ્રભો! આપ તે દુઃખને નિવૃત્ત કરો. ૫

नाथ त्वत्स्मरणोपायः सर्वपापनिवर्त्तकः।
नेदानीं सम्भवत्येतद्भयात्कात्र गतिर्मम ॥६॥

હે નાથ! આપનૂં સ્મરણ એ રૂપી ઉપાય સર્વ પાપને દૂર કરનાર છે; પરન્તુ તેઓના ભયથી આ સ્મરણ પણ થઇ શકતૂં નથી; માટે મારી અહીં શી ગતિ? ૬

इति श्रीहरिदासोक्ता श्रीवल्लभचरणविज्ञप्तिः समाप्ता।

* * *

३७. दैन्याष्टकम्।

[અનુષ્ટુભ]

वृन्दावन-रजोयुक्तं यमुनाजलपङ्किलम्।
कदा पदतलं मूर्ध्नि श्रीमद्वल्लभ धास्यसि ॥१॥

હે શ્રીમહાપ્રભુ! શ્રીવૃન્દાવનની રજથી યુક્ત, શ્રીયમુનાજીના જલના પંકવાળૂં, આપનૂં ચરણતલ મારા મસ્તક ઉપર ક્યારે પધરાવશો? ૧

सरागसार्द्रहृदये सर्वदापरिभावितम्।
कदा पदतलं मूर्ध्नि श्रीमद्वल्लभ धास्यसि ॥२॥

હે શ્રીમહાપ્રભો! પ્રેમ સહિત ભીના હૃદયમાં સર્વદા (સેવકોએ) વિચારેલૂં આપનૂં ચરણતલ મારા મસ્તકપર આપ ક્યારે પધરાવશો? ૨

निजावनेजनजलामृतसञ्जीविताश्रितम् ।
कदा पदतलं मूर्ध्नि श्रीमद्वल्लभ धास्यसि ॥३॥

હે શ્રીમદ્વલ્લભ! પોતાના ક્ષાલનના જલ રૂપી અમૃતથી આશ્રિતોને સારી રીતે જીવનદાન કરનાર, આપના ચરણતલને મારા મસ્તક ઉપર ક્યારે પધરાવશો ? ૩

कृतपुण्यचयैः प्राप्तं सर्वदा परिसेवितम् ।
कदा पदतलं मूर्ध्नि श्रीमद्वल्लभ धास्यसि ॥४॥

હે શ્રીવલ્લભાધીશ ! પુણ્યના ગંજને કરનાર સેવકોએ પ્રાપ્ત કરેલા અને સર્વદા સેવેલા આપના ચરણતલને મારા મસ્તક ઉપર આપ ક્યારે પધરાવશો ? ૪

सभक्तिपञ्चसङ्ख्याक-पुमर्थाङ्गुलिसंयुतम् ।
कदा पदतलं मूर्ध्नि श्रीमद्वल्लभ धास्यसि ॥५॥

હે શ્રીવલ્લભાધીશ ! ભક્તિસહિત ધર્મ, અર્થ, કામ, અને મોક્ષ, આ પાંચ પુરુષાર્થરૂપી આંગળીઓથી યુક્ત આપના ચરણતલને મારા મસ્તક ઉપર ક્યારે પધરાવશો ? ૫

स्वभक्तिरागसन्दोह-सततस्थितिरञ्जनम् ।
कदा पदतलं मूर्ध्नि श्रीमद्वल्लभ धास्यसि ॥६॥

હે શ્રીવલ્લભાધીશ ! પોતાની ભક્તિરૂપી રાગ-લાલરંગના સમૂહથી હમેશાં સ્થિતિના-નિવાસના સ્થલને રંજન કરનારૂં આપનૂં પદતલ મારા મસ્તક ઉપર ક્યારે પધરાવશો ? ૬

नखचन्द्रप्रकाशेन स्वतः स्वीयप्रकाशनम् ॥
कदा पदतलं मूर्ध्नि श्रीमद्वल्लभ धास्यसि ॥७॥

હે શ્રીવલ્લભાધીશ ! નખ-ચન્દ્રના પ્રકાશથી પોતાની મેળે પોતાનાઓનો પ્રકાશ કરનારા આપના ચરણતલને મારા મસ્તક ઉપર ક્યારે પધરાવશો ? ૭

पुष्टिकल्पद्रुमात्मत्वं मूलवद् भुवि सङ्गतम् ।
कदा पदतलं मूर्ध्नि श्रीमद्वल्लभ धास्यसि ॥८॥

હે શ્રીમદ્વલ્લભપ્રભો ! પુષ્ટિમાર્ગરૂપી કલ્પવૃક્ષનું સ્વરૂપ મૂલની માફક જે પૃથ્વી ઉપર પ્રાપ્ત થયું છે, એવું આપનું ચરણતલ મારા મસ્તક ઉપર ક્યારે પધરાવશો ? ૮

इति श्रीहरिदासोक्तं दैन्याष्टकं सम्पूर्णम् ।

◆

३८. हाहादैन्याष्टकम् ।

[અનુષ્ટુભ]

हाहा श्रीवल्लभाधीश हाहा कृष्णमुखाम्बुज ।
हाहा वियोगभावाग्ने देहि मे निजदर्शनम् ॥१॥

[અત્ર હાહા શબ્દ વિયોગ સહી ન શકવાથી ખેદનો પ્રદર્શક છે,] હે શ્રીવલ્લભાધીશ ! હે શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રના મુખારવિન્દ-સ્વરૂપ ! હે વિયોગના ભાવથી અગ્નિસ્વરૂપ ! મને આપનું દર્શન આપો. ૧

हाहा विशालनयन हाहा फुल्लतमानन ।
हाहा सुनासिकाशोभ देहि मे निजदर्शनम् ॥२॥

હે વિશાલ નેત્રવાળા ! હે પ્રપુલ્લિત નેત્રવાળા ! હે સુન્દર નાસિકાની શોભાવાળા પ્રભુ ! મને આપનું દર્શન આપો. ૨

हाहालकावृतमुख हाहामितसुधाधर ।
हाहातिरम्यचिबुक देहि मे निजदर्शनम् ॥३॥

હે કેશથી આવૃત મુખવાળા ! હે અમિત સુધા જેના અધરમાં છે એવા ! હે અતિ સુન્દર ચિબુક–દાઢીવાળા ! મને આપનું દર્શન આપો. ૩

हाहा निजजनाधार हाहा दीनजनाश्रय ।
हृदय हाहा दयार्द्रहृदय देहि मे निजदर्शनम् ॥४॥

હે નિજજનના આધાર ! હે દીનજનોના આશ્રયદાતા ! હે દયાથી પીગળેલ હૃદયવાળા શ્રીમહાપ્રભુજી ! મને આપનું દર્શન આપો. ૪

हाहा स्वकीयसर्वस्व हाहाऽधनमनोधन ।
हाहातिमृदुलस्वान्त देहि मे निजदर्शनम् ॥५॥

હે સ્વકીય ભક્તોના સર્વસ્વરૂપ ! હે નિર્ધનજનોના મનના ધનરૂપ ! હે અતિ કોમલ અન્તઃકરણવાળા શ્રીમહાપ્રભુજી ! મને આપનું દર્શન આપો. ૫

हाहा कृतस्वकीयार्त्ते हाहा भावार्तिदायक ।
हाहा हृदयभावज्ञ देहि मे निजदर्शनम् ॥६॥

હે સ્વકીયોને આર્ત્તિનું દાન કરનાર ! હે ભાવરૂપી આર્ત્તિ આપનાર ! હે હૃદયના ભાવને જાણનાર શ્રીમહાપ્રભુજી ! મને આપનું દર્શન આપો. ૬

हाहा निजजनप्राण हाहा निजजनावृत ।
हाहा पुष्टिपथाचार्य देहि मे निजदर्शनम् ॥७॥

હે સ્વકીય જનોના પ્રાણ ! હે સ્વકીય જનોથી ઘેરાયેલા ! હે પુષ્ટિ–અનુગ્રહ માર્ગના આચાર્ય શ્રીમહાપ્રભુજી ! મને આપનું દર્શન આપો. ૭

हाहा विजितकन्दर्प हाहा स्वानन्दतुन्दिल ।
हाहा हरिविहारात्मन् देहि मे निजदर्शनम् ॥८॥

હે કામદેવને જીતનાર ! હે પોતાના આનન્દથી ભરપૂર ! હે શ્રીહરિના વિહારસ્વરૂપ મહાપ્રભુજી ! મને આપનું દર્શન આપો. ૮

इति श्रीहरिदासोक्तं हाहादैन्याष्टकं सम्पूर्णम् ।

* * *

३९. श्रीवल्लभभावाष्टकम्[1] ।

[શિખરિણી]

तरेयुः संसारं कथमगतपारं सुरजनाः
कथं भावात्मानं हरिमनुसरेयुश्च सरसाः ।
कथं वा माहात्म्यं निजहृदि नयेयुर्व्रजभुवां
भवेदाविर्भावो यदि न भुवि वागीश भवतः ॥१॥

હે શ્રીવાગીશ મહાપ્રભો ! જો આ ભૂતલમાં આપનું પ્રાકટ્ય ન થયું હોત તો દૈવી જીવો અપાર પારાવાર સંસારરૂપી સમુદ્રને કેવી રીતે તરી શકત? અને રસિક ભગવદીયો ભાવાત્મક શ્રીહરિને કેવી રીતે અનુસરી શકત? અને વ્રજ-

---

[1] આ ૩૯–૪૦–૪૧ એ ત્રણ ગ્રંથોનો અનુવાદ ઉમરેઠવાસી વે. ા. સં. શાસ્ત્રીજી જયેષ્ઠારામ હરજીવન જોશીયે કરેલો છે.—સંપાદક

ભક્તોના માહાત્મ્યને પોતાના હૃદયમાં કેવી રીતે સ્થાપન કરી શકત? અર્થાત્ હે શ્રીમહાપ્રભો! આપ આ ભૂતલ ઉપર પ્રકટ ન થયા હોત તો દૈવી જીવો આ સંસારસમુદ્રને તરી શકત નહિં, અને રસિક ભગવદીયો શ્રીહરિને અનુસરી શકત નહિં, તેમજ વ્રજભક્તોના માહાત્મ્યને પણ પોતાના હૃદયમાં સ્થાપન કરી શકત નહિં, અતએવ આપશ્રીના પ્રાકટ્યની પૃથ્વીમાં આવશ્યકતા હતી. ૧

श्रयेयुः सन्मार्गं कथमनुभवेयुः सुखभरं
कथं वा सर्वस्वं निजमहह कुर्युश्च सफलम् ।
त्यजेयुः कर्मादेः फलमपि कथं दुःखसहितं
भवेदाविर्भावो यदि न भुवि वागीश भवतः ॥२॥

હે શ્રીવાગીશ મહાપ્રભો! જો પૃથ્વીમાં આપનું પ્રાકટ્ય ન થયું હોત તો દૈવી જીવો પુષ્ટિભક્તિમાર્ગનો આશ્રય શી રીતે કરત? સુખસાગરનો અનુભવ કેવી રીતે કરત? અને પોતાનું સર્વસ્વ (સ્ત્રી, પુત્ર, ઘર, કુટુંબ, દ્રવ્યાદિક) આત્મનિવેદનદ્વારા પ્રભુને સમર્પી અહંતા–મમતાનો ત્યાગ કરી માનવજન્મ–સાર્થક્ય શી રીતે કરત? જેમાં પુણ્યક્ષીણ થતાં જન્મમરણનું દુઃખ ભોગવવું પડે છે એવા દુઃખવાળા કર્માદિકના ફળને કેવી રીતે ત્યાગ કરી શકત? અર્થાત્ આપ ભૂતલમાં પ્રકટ ન થયા હોત તો દૈવી જીવો પુષ્ટિભક્તિનો આશ્રય કરી આનંદાનુભવ કરતાં સર્વસ્વ સમર્પી કર્મમાર્ગના દુઃખવાળા ફલાદિકનો ત્યાગ કરી શકત નહિં. ૨

वदेयुः सद्वादं कथमपहरेयुश्च कुमतिं
कथं वा सद्बुद्धिं भगवति विदध्युः कृतधियः ।

कथं लोकासक्तिं सपदि शमयेयुः समयुता
भवेदाविर्भावो यदि न भुवि वागीश भवतः ॥३॥

હે શ્રીવાક્પતિ મહાપ્રભો! જો ભૂતલ ઉપર આપનું પ્રાકટ્ય ન થયું હોત તો દૈવી જીવો શુદ્ધાદ્વૈત બ્રહ્મવાદને કેવી રીતે વર્ણન કરી શકત? અને માયાવાદાદિકથી કલુષિત બુદ્ધિને કેવી રીતે દૂર કરી શકત? અને સુબુદ્ધિમાન્ ભક્તજનો ભગવાનમાં કેવી રીતે સદ્બુદ્ધિ ધારણ કરી શકત? શાંતિયુક્ત ભગવદીયો તત્કાલ કેવી રીતે લૌકિકાસક્તિને શાંત કરત, અર્થાત્ ત્યજી શકત? સારાંશ કે આપ પ્રકટ ન થયા હોત તો શુદ્ધાદ્વૈત બ્રહ્મવાદનું જ્ઞાન થાત નહિં અને માયાવાદાસક્તિ છૂટત નહિં, તેમજ લૌકિકાસક્તિ ત્યજાયે ભગવદાસકિત જીવોને થાત નહિં. ૩

व्रजेयुर्विश्वासं परमफलनिःसाधनपथे
कथं वेदाल्लोकात् जगति विचरेयुर्गतभयाः ।
कथं लीलाः सर्वाः सदसि कथयेयुः प्रमुदिता
भवेदाविर्भावो यदि न भुवि वागीश भवतः ॥४॥

હે વાગીશ શ્રી મહાપ્રભો! આપ જો આ ભૂતલ ઉપર પ્રકટ ન થયા હોત તો ભગવલ્લીલા–મધ્યપાતરૂપી ઉત્કૃષ્ટ ફલ જેમાં પ્રાપ્ત થાય છે એવા નિઃસાધન માર્ગમાં વિશ્વાસ કેવી રીતે પ્રાપ્ત કરી શકત? લોકનો અને વેદનો ભય ત્યજી અર્થાત્ વેદથી અને લોકથી નિર્ભય બની જગતમાં કેવી રીતે ફરી શકત? અત્યંત હર્ષપૂર્વક સર્વે ભગવલ્લીલાઓનું સભામાં વર્ણન કેવી રીતે કરી શકત? અર્થાત્ હે શ્રીમહાપ્રભો! આપ

ભૂતલ ઉપર પ્રકટ ન થયા હોત તો આ નિઃસાધન માર્ગમાં વિશ્વાસપૂર્વક લોકથી અને વેદથી નિર્ભય બની સભામાં સહર્ષ ભગવલ્લીલાઓના રહસ્યને જાણી વર્ણન કરનારજ મળી શકત નહિં. ૪

स्मरेयुः सद्भावं कथमखिललीलामुत विभो-
रनन्तत्वं रूपे कथमपि च जानीयुरखिलाः ।
कथं वा गायेयुर्गुणगणमिहालौकिकरसा
भवेदाविर्भावो यदि न भुवि वागीश भवतः ॥५॥

હે શ્રીવાગીશ મહાપ્રભો! ભૂતલ ઉપર જો આપનું પ્રાકટ્ય ન થયું હોત તો ભગવદ્ભાવને અર્થાત્ પ્રભુ તરફના નિર્ગુણ પ્રેમભાવને અને પ્રભુની સમગ્ર લીલાઓને દૈવી જીવો કેવી રીતે સ્મરણ કરી શકત? અને સમગ્ર દૈવી જીવો પ્રભુનાં સ્વરૂપ અનંત છે તે પણ કેવી રીતે જાણી શકત? અને આ ભૂતલમાં અલૌકિક રસિક ભગવદીયો પ્રભુના ગુણસમૂહને કેવી રીતે ગાઇ શકત? અર્થાત્ હે શ્રીમહાપ્રભો! આપ જો ભૂતલમાં પ્રકટ ન થયા હોત તો ભાવભાવન, લીલાભાવન અને સ્વરૂપભાવન થઈ શકતજ નહિં, તેમજ અલૌકિક રસથી ભરેલા રસિકો ગુણગાન પણ કરી શકત નહિં. ૫

पठेयुः श्रीकृष्णोदितमथ पुराणं नियमिताः
कथं तस्याप्यर्थं निजहृदि धरेयुर्धृतियुताः ।
कथं वा गोपीशं सदयमु भजेयुः फलतया
भवेदाविर्भावो यदि न भुवि वागीश भवतः ॥६॥

હે શ્રીવાગીશ મહાપ્રભો! જો આ ભૂતલ ઉપર આપનું

પ્રાકટ્ય ન થયું હોત તો શ્રીકૃષ્ણચન્દ્ર પ્રભુએ કહેલાં ગીતાજીનો અને પુરાણ શ્રીમદ્ભાગવતનો અર્થ સમજીને નિયમપૂર્વક દૈવી જીવો પાઠ કેવી રીતે કરી શકત? અને તેના અર્થને એટલે શ્રીસુબોધિનીજીના ભાવને પણ ધૈર્યયુક્ત થઇ કેવી રીતે પોતાના હૃદયમાં ધારણ કરી શકત? અને દયાળુ શ્રીગોપીજનવલ્લભ શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રને ફલરૂપ સમજી કેવી રીતે સેવા કરી શકત? અર્થાત્ જો આપ પ્રકટ ન થયા હોત તો નિબંધ અને સુબોધિનીદ્વારા શ્રીભગવત્પ્રોક્ત ગીતા અને શ્રીભાગવત પુરાણના તત્ત્વરૂપ રહસ્યને સમજી દૈવીજીવો પાઠ પણ ન કરી શકત, તેમજ શ્રીભાગવતના તત્ત્વને હૃદયમાં ધારણ કરી ફલરૂપ પ્રભુને સમજીને તેમની સેવા પણ કરી શકત નહિં. ૬

वहेयुः स्वं धर्मं कथमितरसम्बन्धरहितं
सहेयुः पारुष्यं कथमसुरसम्बन्धिवचसाम् ।
दहेयुः स्वान्दोषान्कथमिह विना साधनबलं
भवेदाविर्भावो यदि न भुवि वागीश भवतः ॥७॥

હે શ્રીવાગીશ મહાપ્રભો ! ભૂતલ ઉપર જો આપનું પ્રાકટ્ય ન થયું હોત તો અન્યાશ્રય-ત્યાગપૂર્વક અનન્ય ભક્તિરૂપ સ્વધર્મનું કેવી રીતે પાલન કરી શકત? આસુરી જીવોની બાણ જેવી વાણીની કઠોરતાને (આપના ઉપદેશામૃતનું પાન કર્યા વિના) કેવી રીતે સહન કરી શકત? અને આ કલિયુગમાં સાધન-બળ વિના પોતાના સહજાદિક દોષોને કેવી રીતે બાળી શકત? કારણકે મનુષ્ય માત્રને ૧. **સહજદોષ**, એટલે જન્મથી થતા દોષો અર્થાત્ હીનજાતિમાં ઉત્પન્ન થવું તે અથવા બીજદોષ અગર ગર્ભદોષ, ૨. **દેશોત્થદોષ**-એટલે

કૃષ્ણમૃગરહિત મ્લેચ્છદેશમાં રહેવાથી થતા દોષો, ૩. **કાલોત્થ-દોષ**–કલિકાલથી, અશુભમુહૂર્તાદિકથી, યા અવસ્થાથી થતા દોષો, ૪. **સંયોગદોષ**–ધર્મભ્રષ્ટ પતિતાદિકના સંસર્ગથી થતા દોષો, ૫. **સ્પર્શજદોષ**–શાસ્ત્રોમાં જે જે વસ્તુઓને તથા પ્રાણીઓને અસ્પૃશ્યો ગણેલાં છે તેમનો સ્પર્શ થવાથી થતા દોષો, એ પ્રકારે પાંચ પ્રકારના દોષો અવશ્ય લાગે છે; તે દોષોને નિવૃત્ત કરવા માટે શ્રીમહાપ્રભુજીએ આત્મનિવેદન પ્રભુને કરવાનું ભગવદ્–આજ્ઞાથી જણાવેલું છે, અર્થાત્ આપના પ્રાકટ્યથી અનન્યભક્તિરૂપ ધર્મ પાળી શકયા, કડવાં બાણુ જેવાં વચન સહન કરી શકયા, અને વગર સાધને બ્રહ્મસંબંધ કરી ભગવદ્–આજ્ઞાનુસાર આપને શરણે આવી સહજાદિક પાંચે પ્રકારના દોષો દૂર કરી શકયા. ૭

जयेयुर्दुर्जेयान् दनुजमनुजातानपि कथं
कथं वा मार्गीयं फलमुपदिशेयुश्च परमम् ।
कथं वै गच्छेयुः शरणमतिभावेन सततं
त्वदाविर्भावो यदि न भुवि वागीश भवतः ॥८॥

હે શ્રીવાગીશ મહાપ્રભો! ભૂતલ ઉપર આપનું પ્રાકટ્ય ન થયું હોત તો કોઈનાથી ન જીતાય એવા અર્થાત્ દુઃખથી જીતાય એવા આસુરોને અને આસુરોને અનુસરનારાઓને કેવી રીતે જીતી શકાત? અને આ નિઃસાધન નિર્ગુણ પુષ્ટિભક્તિમાર્ગના ઉત્કૃષ્ટ ફલરૂપ મહામંત્રનો શી રીતે ઉપદેશ આપી શકત? અને અત્યંત ભાવપૂર્વક નિરંતર પ્રભુને શરણે શી રીતે જઈ શકત? અર્થાત્ આપ પ્રકટ થયા ન હોત તો

આસુરી જીવોને અને આસુરી જીવોને અનુસરનારાઓને અથવા આસુરભાવવાળાઓને જીતી શકાત નહિં, ભગવન્માર્ગીય પરમફલરૂપ મહામંત્રનો ઉપદેશ પણ મળી શકત નહિં અને દૈવી જીવો ભાવપૂર્વક ભગવત્-શરણાગતિ કરી જન્મ-મરણનાં દુઃખરૂપિયો સંસારસમુદ્ર તરી શકતજ નહિં; અતએવ હે શ્રીવાગીશ પ્રભો ! ભૂતલ ઉપર આપના પ્રાકટ્યની દૈવી-જીવોદ્ધારાર્થ આવશ્યકતા હતી. ૮

इति श्रीहरिदासोदितं श्रीवल्लभभावाष्टकं सम्पूर्णम् ।

४०. श्रीवैश्वानराष्टकम् ।

[શિખરિણી]

समुद्भूतो भूमौ भगवदभिधानेन सदयः
समुद्धारं कर्तुं कृपणमनुजानां कलियुगे ।
चकार स्वं मार्गं प्रकटमतुलानन्दजननं
स मे मूर्धन्यास्तां हरिवदनवैश्वानरविभुः ॥१॥

કલિયુગમાં દૈન્યરહિત અર્થાત્ નિઃસાધન મનુષ્યોનો સારી રીતે ઉદ્ધાર કરવાને અર્થાત્ ચોરાશીલક્ષ યોનિમાંથી નિર્મુક્ત કરી ભગવલ્લીલા-મધ્યપાતરૂપી ફલ પ્રાપ્ત કરાવવાને દયાયુક્ત થઈ પૃથ્વીમાં ભગવદ્-અવતાર તરીકે જેઓ પ્રકટ થયા અને અત્યંત આનંદજનક પોતાનો નિર્ગુણ પુષ્ટિભક્તિમાર્ગ પ્રકટ કર્યો તે ભગવન્મુખાવતાર વૈશ્વાનર પ્રભુ મારા મસ્તક પર બિરાજો. ૧

निजानन्दे मग्नः सततमथ लग्नश्च मनसा
हरौ मग्नासक्तिर्जगति जगदुद्धारकरणः ।
कृपापारावारः परहृदयशोकापहरणः
स मे मूर्धन्यास्तां हरिवदनवैश्वानरविभुः ॥ २ ॥

નિજાનંદમાં ડૂબેલા અને નિરંતર શ્રીહરિમાં જેમની ચિત્તવૃત્તિનો નિરોધ થયેલો છે એવા, જગતમાં ભગવદાસક્તિ રાખી જગતનો ઉદ્ધાર કરવાવાળા, કૃપાના સમુદ્રરૂપ પારકાના હૃદયના શોકને દૂર કરનાર એવા તે ભગવન્મુખાવતાર વૈશ્વાનર પ્રભુ મારા મસ્તક પર બિરાજો. ૨

महामायामोहप्रशमनमनोदोषनिचय-
प्रतीतः श्रीकृष्णः प्रकटपथविद्वेषसयुजाम् ।
मुखध्वंसं चक्रे निगमवचनैर्मायिकनृणां
स मे मूर्धन्यास्तां हरिवदनवैश्वानरविभुः ॥३॥

મહામાયારૂપ શક્તિના મોહથી મનના દોષસમૂહને સારી રીતે શાંત કરનારા અને પ્રકટ માર્ગના દ્વેષમાં જોડાયેલા માયાવાદી મનુષ્યોનાં, શ્રીકૃષ્ણસ્વરૂપે પ્રતીત થઇ વેદવચનોથી જેમણે મુખ બંધ કર્યાં છે એવા તે ભગવન્મુખાવતાર વૈશ્વાનર પ્રભુ મારા મસ્તક પર બિરાજો. ૩

प्रसिद्धैस्तैर्दोषैः सहजकलिदोषादिजनितै-
र्यतः स्वीयैर्धर्मैरपि च रहितः सर्वमनुजः ।
कृतः सम्बन्धेन प्रभुचरणसेवादिसहितः
स मे मूर्धन्यास्तां हरिवदनवैश्वानरविभुः ॥४॥

પ્રસિદ્ધ એવા ૧. સહજદોષ, ૨. દેશોત્થદોષ, ૩. કાલોત્થદોષ, ૪. સંયોગજદોષ, ૫. સ્પર્શજદોષ, એ પાંચે પ્રકારના દોષો જીવોને લાગેલા હોય છે જેથી કરી પોતાના સ્વધર્મથી રહિત થયા છે તેવા સર્વે મનુષ્યોને જેમણે બ્રહ્મસંબંધદ્વારા તેમના સર્વદોષ નિવૃત્ત કરી પ્રભુના ચરણારવિન્દની સેવામાં પરાયણ કર્યા તે ભગવન્મુખાવતાર વૈશ્વાનર પ્રભુ મારા મસ્તક પર બિરાજો. ૪

विभेदं यश्चक्रे हरिभजनपूजादिविधिषु
स्वमार्गीयप्राप्यं फलमपि फलेभ्यः समधिकम् ।
विना वैराग्यादेरपि परममोक्षैकफलदः
स मे मूर्धन्यास्तां हरिवदनवैश्वानरविभुः ॥५॥

શ્રીહરિની ભક્તિ અને પૂજન વગેરે વિધિઓમાં જેઓએ વિશેષે કરીને ભેદ કરેલો છે, અર્થાત્ પૂજનમાં વિધિનું પ્રાધાન્ય છે અને ભક્તિમાં સ્નેહનું પ્રાધાન્ય છે એમ બતાવી સ્વમાર્ગીય એટલે ભગવદ્ભક્તિ કરનારાઓને અન્યકર્મજ્ઞાન વગેરે મર્યાદામાર્ગીયોના ફલથી સારી રીતે અધિક અને વૈરાગ્યાદિક સિવાય પરમલીલામધ્યપાતરૂપી એક ફલને આપનાર એવા તે ભગવન્મુખાવતાર વૈશ્વાનર પ્રભુ મારા મસ્તક પર બિરાજો. ૫

परिक्रान्ता पृथ्वी चरणकमलैस्तीर्थमहिम-
प्रसिद्ध्यर्थं स्वीयस्मरणसमवाप्त्यै निजनृणाम् ।
तथा दैवान् जीवान् जगति च पृथक्कर्तुमखिलान्
स मे मूर्धन्यास्तां हरिवदनवैश्वानरविभुः ॥६॥

પોતાના ભક્તજનોને આપનું સ્મરણ રહે તેટલા માટે અને તીર્થોનું માહાત્મ્ય પ્રસિદ્ધ થવા માટે, તેમજ જગતમાં

સમગ્ર દૈવી જીવોને શરણે લેઈ અન્ય જીવોથી જુદા કરવાને જેઓએ પોતાનાં ચરણકમલોથી પૃથ્વીપરિક્રમા કરી તે ભગવન્મુખાવતાર વૈશ્વાનર પ્રભુ મારા મસ્તક પર બિરાજો. ૬

हरिं भावात्मानं तदखिलविहारानपि तथा
समस्तां सामग्रीं मनुजपशुपक्ष्यादिसहिताम् ।
कृपामात्रेणात्र प्रकटयति दृकूपारकरुणः
स मे मूर्धन्यास्तां हरिवदनवैश्वानरविभुः ॥७॥

ભાવાત્મક શ્રીહરિને, તેમના સમગ્ર વિહારોને તેમજ મનુષ્ય, પશુ, પક્ષી સહિત સમસ્ત લીલાસામગ્રીને પણ જેઓ કૃપા માત્રથી અહિયાં પ્રકટ કરે છે એવા, દૃષ્ટિ પડવાથી કરુણામય એવા તે ભગવન્મુખાવતાર વૈશ્વાનર પ્રભુ મારા મસ્તક પર બિરાજો. ૭

परेषामासक्तिं सुतधनशरीरादिषु दृढां
द्रुतं भस्मीचक्रे बहलमपि तूलं ज्वल इव ।
स्वसान्निध्यादेव व्यसनमपि कृष्णेऽपि विदधत्
स मे मूर्धन्यास्तां हरिवदनवैश्वानरविभुः ॥८॥

જેઓ અન્ય જીવોની પુત્ર ધન શરીર વગેરેમાં જે દૃઢ આસક્તિ હતી તે આસક્તિનો, અગ્નિ જેમ અત્યંત રૂના ઢગલાનો પણ નાશ કરે છે તેમ નાશ કરીને પોતાના સાંનિધ્યથીજ શ્રીકૃષ્ણમાં વ્યસન પણ સિદ્ધ કરાવે છે, તે ભગવન્મુખાવતાર વૈશ્વાનર પ્રભુ મારા મસ્તક પર બિરાજો. ૮

इति श्रीमत्प्रोक्तं हरिचरणदासेन हरिणा-
ष्टकं स्वाचार्याणां पठति परमप्रेमसहितः ।

जनस्तस्य स्याद्वै हरिवदनवैश्वानरपदे
परो भावस्तूर्णं सकलफलरूपस्तदधिकः ॥९॥

એ પ્રકારે શ્રીમદ્‌વલ્લભાચાર્યજીનું ભગવચ્ચરણારવિંદના દાસ શ્રીહરિરાયજીએ કહેલા સૌન્દર્યયુક્ત અષ્ટકનો જે મનુષ્ય પરમ પ્રેમપૂર્વક પાઠ કરે છે તેને ભગવન્મુખાવતાર વૈશ્વાનર પ્રભુના ચરણારવિંદમાં સમગ્ર ફલરૂપ અને તેથી અધિક ભાવ પ્રાપ્ત થાય છે. ૯

इति श्रीहरिदासविरचितं श्रीवैश्वानराष्टकं सम्पूर्णम् ।

* * *

४१. श्रीमदाचार्यसकलावतारसाम्यरूपनिरूपणम् ।

[અનુષ્ટુભ]

यथा श्रीमद्वराहेण दंष्ट्रया चोद्धृता मही ।
हिरण्याक्षश्च निहतो गोद्विजामरदुःखदः ॥१॥
तथा श्रीवागधीशेन नष्टा भक्तिः समुद्धृता ।
निहत्य भक्तद्वेष्टारं दुष्टसङ्घभयप्रदम् ॥२॥
यतोऽयं वल्लभाधीशो विख्यातः पृथिवीतले ।
“ रोषदृक्पातसम्प्लुष्टभक्तद्वि”डिति नामतः ॥३॥

इति वराहसाम्यम् ॥ १ ॥

જેવી રીતે શ્રીમદ્ વરાહ ભગવાને દાઢથી પૃથ્વીનો ઉદ્ધાર કર્યો અને ગાયો, બ્રાહ્મણો અને દેવોને દુઃખ દેનાર હિરણ્યાક્ષને માર્યો તેવી રીતે શ્રીવાગીશ (વલ્લભાચાર્ય) મહાપ્રભુએ

ભક્તોનો દ્વેષ કરનાર ભય આપનાર દુષ્ટોના સમુદાયને હણીને નાશ પામેલી ભક્તિનો ઉદ્ધાર કર્યો, જેથી આ શ્રીવલ્લભાધીશ્વર " रोषदृक्पातसम्प्लुष्टभक्तद्विड् " અર્થાત્ " રોષદૃષ્ટિના નિક્ષેપથી નાશ કર્યા છે ભક્તના દ્વેષીઓ જેમણે " એવા નામથી પૃથ્વીમાં પ્રસિદ્ધ થયા. એ પ્રકારે વરાહ–સામ્ય. ૧-૨-૩

सनन्दनाद्यो देवा ब्रह्मचर्यप्रकाशकाः ।
बभूवुर्ब्रह्मणः पुत्राः शुद्धमार्गप्रवर्तकाः ॥४॥
तथाऽयमपि वागीशो ह्यन्यस्त्रीसङ्गमत्यजत् ।
अतएवास्य नामास्ति "सुपूरित" "रहःप्रियः" ॥५॥
"पतिव्रतापति"श्चेति तेन तद्वद्बभूव सः ।
ब्रह्मचर्यत्वसंसिद्धिस्तेन जाता महाप्रभोः ॥६॥

इति सनकादिसाम्यम् ॥२॥

જેવી રીતે શુદ્ધ માર્ગને પ્રવૃત્ત કરનારા, બ્રહ્મચર્ય વ્રતને પ્રકાશ કરનારા, બ્રહ્માના પુત્રો સનંદન, સનક, સનાતન અને સનત્કુમાર દેવતાઓ થયા, તેવી રીતે આ વાગીશ મહાપ્રભુ પણ અન્ય સ્ત્રીઓના સંગને ત્યાગ કરનારા થયા, એટલા માટે એમનાં નામ " सुपूरितः " " रहःप्रियः " " पतिव्रतापतिः " અર્થાત્ 'પરિપૂર્ણ એવા,' 'એકાંત પ્રિય એવા' અથવા 'ઐકાંતિક ભક્તોમાં પ્રીતિવાળા,' અને 'પતિવ્રતાઓના પતિ એટલે ઉદ્ધારક એવા' અથવા 'પતિવ્રતા એટલે અનન્ય ભક્તિ કરનારા ભક્તોને સંરક્ષણ કરનારા એવા છે,' તેથી તે સનકાદિક તુલ્ય થયા, અને તેથી શ્રીમહાપ્રભુના બ્રહ્મચર્યત્વની સારી રીતે સિદ્ધિ થયેલી છે. એ પ્રકારે સનકાદિક–સામ્ય થયું. ૪-૫-૬

यथा श्रीनारदः पञ्चरात्रं व्यरचयत्प्रभुः ।
यस्मिन्सेवाप्रकारं च स्फुटं श्रीमानकल्पयत् ॥७॥
" भक्त्याचारोपदेष्टा"भू"त्कर्ममार्गप्रवर्त्तकः " ॥८॥
येनाचारश्च यज्ञश्च पुष्टिमार्गः प्रवर्त्तितः ।
ततोऽयं "यज्ञकर्त्ता" च "यज्ञभोक्ते"ति विश्रुतः ९

इति नारदसाम्यम् ॥३॥

જેવી રીતે શ્રીમાન્ પ્રભુ નારદે પંચરાત્રની રચના કરી છે કે જેમાં સ્પષ્ટ રીતે સેવાપ્રકાર વર્ણન કરેલો છે, તેવી રીતે શ્રીમહાપ્રભુ પણ "ભક્તિ માટે આચારનો ઉપદેશ કરનારા" અને "કર્મમાર્ગને પ્રવૃત્ત કરનારા" હોવાથી "જેમણે પુષ્ટિમાર્ગરૂપી આચાર–યજ્ઞ પ્રવૃત્ત કરેલો છે," તેથી આ શ્રીમહાપ્રભુ " **भक्त्याचारोपदेष्टा** " " **कर्ममार्गप्रवर्त्तकः** " " **यज्ञकर्त्ता** " " **यज्ञभोक्ता** " એ પ્રકારે નામોથી પ્રસિદ્ધ થયા. એ પ્રકારે નારદસામ્ય થયું. ૭–૮–૯

यथा नारायणो देवो गन्धमादनवासभाक् ।
कामसेनां विजित्याशु तिष्ठत्येकान्त ईश्वरः १०
तथाऽयमपि दुष्टौघं विजित्य करुणानिधिः ।
कृष्णप्रिये व्रजेऽवासीद्यतोऽयं श्री"व्रजप्रियः" ।११

इति नारायणसाम्यम् ॥४॥

શ્રીનારાયણદેવ ગંધમાદન પર્વતમાં નિવાસ કરતા કામદેવની સેનાને સત્વર જીતીને સમર્થ બની એકાંતમાં રહે છે, તેવી રીતે આ કરુણાસાગર શ્રીમહાપ્રભુ પણ દુષ્ટ ઈન્દ્રિય-

સમૂહને જીતીને શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનને પ્રિય એવા વ્રજમાં નિવાસ કરે છે, જેથી આ શ્રીમહાપ્રભુ " व्रजप्रियः " અર્થાત્ "જેમને વ્રજપ્રિય છે" એવા નામે કહેવાયા. એ પ્રકારે નારાયણ-સામ્ય થયું. ૧૦–૧૧

यथा श्रीकपिलः साङ्ख्यमुक्त्वा ज्ञानमुपाहरत् ।
जीवानां दुष्टमनसां देवहूतीप्रियावहः ॥१२॥
तथाऽणुभाष्यव्याख्यानादयमप्यखिलेश्वरः ।
विनाश्याऽज्ञानपटलं चरतां निजवर्त्मनि ॥१३॥
बभौ सर्वत्र विजयी श्रीइलम्माप्रियावहः ।
अतएवास्य नामोक्तं "सूत्रभाष्यप्रवर्त्तकः"॥१४॥

इति कपिलसाम्यम् ॥ ५ ॥

જેવી રીતે શ્રીકપિલદેવજીએ સાંખ્યનું નિરૂપણ કરીને દુષ્ટ મનવાળા જીવોનું અજ્ઞાન દૂર કર્યું અને દેવહૂતીનું પ્રિય કર્યું, તેવી રીતે આ સમગ્ર દૈવી જીવોદ્ધારક શ્રીમહાપ્રભુજી પણ બ્રહ્મસૂત્ર ઉપર " અણુભાષ્ય "નું વ્યાખ્યાન કરીને પોતાના ભકિતમાર્ગને અનુસરનાર જીવોના અજ્ઞાન–સમૂહને દૂર કરી સર્વત્ર વિજયી થયા, અને શ્રી ઈલમ્માજીનું પ્રિય કર્યું, એટલા માટે એમનું નામ " सूत्रभाष्यप्रवर्त्तकः " " સૂત્રભાષ્યને પ્રવૃત્ત કરનારા" એવું કહેવાયું. એ પ્રકારે શ્રીકપિલદેવનું સામ્ય થયું. ૧૨–૧૩–૧૪

आन्वीक्षिकीं यथा दत्तः प्रह्लादादिभ्य उक्तवान् ।
नानावाक्यप्रचारेण दृढीकृत्य सतां मतम् ॥१५॥

तथाऽयमपि वागीशः समाश्रित्य सतां मतम् ।
"भक्त्याचारोपदेशार्थं नानावाक्यनिरूपकः" ॥१६॥
तदर्थमेव भगवान् कथयामास वै बहून् ।
स्तवान् कृष्णाश्रयाद्यांश्च 'प्रभुः' 'श्रीकृष्णहार्दवित्' १७

इति दत्तसाम्यम् ॥ ६ ॥

જેવી રીતે શ્રીદત્તાત્રેયજીએ આન્વીક્ષિકી વિદ્યા પ્રહ્લાદજી વગેરેને વર્ણન કરીને નાના પ્રકારના ઉપદેશનો પ્રચાર કરી સત્પુરુષોના મતને દઢ કર્યો, તેવી રીતે આ વાગીશ પ્રભુએ પણ સત્પુરુષોના મતનો આશ્રય કરી "ભકિત માટે આચારનો ઉપદેશ કરવા સારૂ નાના પ્રકારે વાકયોનું નિરૂપણ કર્યું," અને તે ભકિતના પ્રચારાર્થેજ શ્રીમહાપ્રભુએ શ્રીકૃષ્ણાશ્રય વગેરે ઘણાં સ્તોત્રો વર્ણિત કર્યાં. તેથીજ "श्रीकृष्णहार्दवित्" "શ્રી શ્રીકૃષ્ણના હાર્દને જાણનારા" કહેવાયા. એ પ્રકારે શ્રીદત્તાવતાર-સામ્ય થયું. ૧૫-૧૬-૧૭

यथा यज्ञावतारश्च यामादिद्वादशात्मजैः ।
सार्द्धं गुणगणाब्धिश्चारक्षत्स्वायम्भुवान्तरम् ।१८।
तथा श्रीवल्लभाधीशः कुमाराभ्यां च नप्तृभिः ।
दूरीकृत्यासुरान् सर्वानपात्सारस्वतान्तरम् ॥१९॥

इति यज्ञावतारसाम्यम् ॥७॥

જેવી રીતે ગુણસમૂહના સાગરરૂપ યજ્ઞાવતાર પ્રભુએ યામ વગેરે બાર પુત્રો સાથે મળીને સ્વાયંભુવમન્વંતરનુ રક્ષણ કર્યું, તેવી રીતે શ્રીવલ્લભાધીશ્વર પ્રભુએ પોતાના શ્રીગોપી-

નાથજી અને શ્રીવિઠ્ઠલનાથજી એ બે પુત્રો તથા શ્રીવિઠ્ઠલનાથજીના સાત પુત્રરૂપ પૌત્રો એમ એ બધાએ સાથે મળીને સર્વે આસુરી જીવોને દૂર કરીને સારસ્વત કલ્પના દૈવીજીવોનું રક્ષણ કર્યું. એ પ્રકારે યજ્ઞાવતાર–સામ્ય દર્શાવ્યું. ૧૮–૧૯

यथा श्रीऋषभो देवः पुत्राणां ज्ञानदोऽभवत् ।
अज्ञातान्तर्द्धिरमलः पुंसां मोहाब्धिमज्जताम् ॥२०॥
तथाऽयं "चाज्ञातलीलो" नाम्ना ख्यातश्च भूतले ।
"स्ववंशे स्थापिताशेषस्वमाहात्म्य"श्च सोऽभवत्२१

इति ऋषभदेवसाम्यम् ॥ ८ ॥

જેવી રીતે પ્રકટ જણાતી નથી અંદરની બુદ્ધિ જેમની એવા નિર્મળ શ્રીઋષભદેવજી પોતાના પુત્રોના નિમિત્તે મોહસાગરમાં ડૂબતા પુરુષોને જ્ઞાન આપનાર થયા, તેવી રીતે આ શ્રીમહાપ્રભુજી જેમની લીલા કોઈ જાણી શકતું નથી તેથી "**अज्ञातलीलः**" એ નામે અને "પોતાના વંશમાં સ્થાપન કર્યું છે સમગ્ર માહાત્મ્ય જેમણે" એટલે પોતાના વંશમાં સમગ્ર માહાત્મ્ય સ્થાપન કરવાથી "**स्थापिताशेषस्वमाहात्म्यः**" એ નામે ભૂતળમાં પ્રસિદ્ધ થયા. એ પ્રકારે શ્રીઋષભાવતાર–સામ્ય પ્રદર્શિત કર્યું. ૨૦–૨૧

यथा श्रीपृथुराजा च गोरूपोर्वीं दुदोह वै ।
सर्वजीवार्थमनघो महाराजोपसेवितः ॥२२॥
तथा महेन्दिरास्वामी सामवेदसमुद्भवाः ।
ऋग्धेनूः सन्दुदोहाऽयं 'भक्तेच्छापूरका'ह्वयः ॥२३॥

पुष्टिमार्गप्रचारार्थं शुद्धाद्वैतमताप्तये ।
"लीलामृतरसौघार्द्रीकृताखिलशरीरभृत्" ॥२४॥
इति पृथुसाम्यम् ॥ ९ ॥

જેવી રીતે મ્હોટા રાજાઓએ સેવાયેલા પાપરહિત શ્રીપૃથુરાજાએ સર્વે જીવોના ઉપકારાર્થે ગાયનું રૂપ ધારણ કરનાર પૃથ્વીનું દોહન કર્યું તેવી રીતે મહાલક્ષ્મીપતિ શ્રીમહાપ્રભુએ શુદ્ધાદ્વૈત મતનું સ્થાપન કરવા અને પુષ્ટિભક્તિમાર્ગનો પ્રચાર કરવા માટે સામવેદોદ્ભવ ઋગ્વેદની શ્રુતિઓરૂપી ધેનુઓને દોહન કરી અને ભક્તોની ઇચ્છા પૂર્ણ કરી જેથી "**भक्तेच्छापूरकः**" અને લીલામૃતરૂપ રસના સમૂહથી સમગ્ર દેહધારીઓને સ્નિગ્ધ કરવાથી "**लीलामृतरसौघार्द्रीकृताखिलशरीरभृत्**" એ નામે કહેવાયા. એ પ્રકારે શ્રીપૃથુઅવતાર–સામ્યનિરૂપણ થયું. ૨૨ ૨૩–૨૪

भक्तं यथैकं मत्स्यस्तु सत्यवन्तमयात्प्रभुः ।
जलात्प्रलयकालीनात् मात्स्यं संश्रावयज्जनान् ॥२५॥
तथा श्रीवल्लभेशस्तु संसारभयवारिधेः ।
भक्तानपाद्बहून् श्रीशः श्रावयित्वा सुबोधिनीम् ॥२६॥
इति मत्स्यसाम्यम् ॥१०॥

જેવી રીતે શ્રીમત્સ્યાવતાર પ્રભુએ એક સત્યવાન્ ભક્તનું પ્રલયકાળના જળથી રક્ષણ કરી મનુષ્યોને મત્સ્ય પુરાણ શ્રવણ કરાવ્યું, તેવી રીતે મહાલક્ષ્મીપતિ શ્રીમહાપ્રભુ વલ્લભાધીશ્વરે તો સુબોધિનીનું શ્રવણ કરાવીને સંસાર–ભયના સમુદ્રથી અર્થાત્ જન્મમરણના દુઃખથી ઘણા ભક્તોનું રક્ષણ કર્યું. એ પ્રકારે મત્સ્યાવતાર–સામ્ય–નિરૂપણ કર્યું. ૨૫–૨૬

सुरासुराणामुदधिं मथ्नताममृतं यदा ।
भूतोऽप्राप्तामृतानां च क्लिश्यतां तेन कर्मणा ॥२७॥
तदा श्रीकमठः साक्षाद्दध्रे मन्दरपर्वतम् ।
पृष्ठे च हाटकमयं लक्षयोजनविस्तृते ॥२८॥
तथैव दैवजीवानामासुराणां च वाक्पतिः ।
क्लिश्यतां भवसिन्धौ च मोक्षपीयूषहेतवे ॥२९॥
गृहीत्वा ज्ञानसर्पस्य मुखपुच्छौ महाप्रभुः ।
तदा प्रलुप्तं निगमपर्वतं चोद्दधार ह ॥३०॥
दुष्टोत्थापितपाखण्डविषं भूरिपराक्रमम् ।
"पत्रावलम्बन"शिवरूपेणाथ पपौ मुदा ॥३१॥

इति कमठसाम्यम् ॥११॥

દેવદૈત્યો મળી સમુદ્રમંથન કરતાં અમૃત ઉત્પન્ન ન થયું, અને અમૃત પ્રાપ્ત ન થતાં કેવળ મંથન કરવારૂપ કર્મથી જ્યારે દેવ અને દૈત્યો ક્લેશ પામવા લાગ્યા ત્યારે પ્રભુએ સાક્ષાત્ શ્રીકૂર્મ(કચ્છપ) સ્વરૂપ ધારણ કરી એક લાખ યોજન વિસ્તારવાળી પીઠ ઉપર સુવર્ણમય મંદરાચલ પર્વતને ધારણ કર્યો, તેવીજ રીતે સંસારસમુદ્રમાં મોક્ષરૂપ અમૃતને માટે દૈવી અને આસુરી જીવોને ક્લેશ પામતા જોઈને શ્રીવાક્પતિ મહાપ્રભુએ જ્ઞાનરૂપ સર્પનું મુખ અને પુચ્છ ગ્રહણ કરીને તે સમયે ડૂબતા વેદરૂપ મંદરાચલનો ઉદ્ધાર કર્યો અને દુષ્ટોએ કાઢેલા અત્યંત પરાક્રમી પાખંડ માર્ગરૂપ વિષનું ત્યારપછી **પત્રાવલંબનરૂપી** શિવરૂપ ધારણ કરીને હર્ષપૂર્વક પાન કરી ગયા. એ પ્રકારે શ્રીકૂર્માવતાર–સામ્ય દર્શાવ્યું. ૨૭–૩૧

यथा धन्वन्तरिः पुंसां स्मृतिमात्रार्त्तिनाशनः ।
तथा सतामयमपि “स्मृतिमात्रार्त्तिनाशनः” ॥३२॥

इति धन्वनतरिसाम्यम् ॥१२॥

જેવી રીતે શ્રીધન્વન્તરિજી સ્મરણ કરવા માત્રથી દુઃખનો યા રોગાદિકનો નાશ કરે છે, તેવી રીતે આ શ્રીમહાપ્રભુજી પણ સત્પુરુષોને સ્મરણ કરવા માત્રથી જન્મમરણરૂપ દુઃખનો નાશ કરી ભગવત્પ્રાપ્તિ કરાવનાર હોવાથી “**स्मृतिमात्रार्त्तिनाशनः**” કહેવાય છે. એ પ્રકારે શ્રીધન્વન્તરિ–સામ્ય પ્રદર્શિત કર્યું. ૩૨

यथा श्रीमोहिनी दैत्यान् मोहयित्वाथ चाक्षुषैः ।
दैत्योत्सङ्गगतं पात्रं सुधायाः प्राप्य निर्मलम् ॥३३॥

सुरेभ्यश्चामृतं भूयो ददौ, दैत्येभ्य एव न ।
पुरुषोऽपि महाविष्णुर्धृत्वा स्त्रीरूपमद्भुतम् ॥३४॥

एवं श्रीवल्लभोऽपीशो नष्टं वेदमनुत्तमम् ।
उद्धृत्य जगतां नाथो निजभक्तार्थमादरात् ॥३५॥

विरुद्धाश्रयतो दुष्टान् मोहयित्वा महाप्रभुः ।
तेन सम्मथ्य निगमगिरिणास्मिन्भवे शुभम् ॥३६॥

पुष्टिरूपामृतमयं निष्कास्य गुणवारिधेः ।
देवेभ्योऽदादासुरेभ्यो न ददौ भक्तवत्सलः ॥३७॥

पूर्वमासीत्स्वयमपि वल्लभोऽथ द्वितीयके ॥
अवतारे सम्बभूव वाक्पतिः पुरुषाकृतिः ॥३८॥

इति मोहिनीसाम्यम् ॥१३॥

જેવી રીતે પુરુષ શ્રીમહાવિષ્ણુ શ્રીમોહિની–સ્વરૂપે અદ્ભુત સ્ત્રીરૂપ ધારણ કરીને નેત્રોના કટાક્ષદ્વારા દૈત્યોને મોહ ઉત્પન્ન કરીને દૈત્યોની પાસે ગયેલા નિર્મળ અમૃતનું પાત્ર લેઇને વારંવાર દેવતાઓને આપ્યું પરંતુ દૈત્યોને નજ આપ્યું, એ પ્રકારે સમર્થ શ્રીવલ્લભાધીશ્વરે પણ–જેનાથી કોઈ ઉત્તમ નથી એવા, નષ્ટપ્રાય થયેલા વેદનો ઉદ્ધાર કરીને જગદ્ગુરુ, ગુણના સમુદ્ર અને ભક્તવત્સલ શ્રીમહાપ્રભુએ-વિરુદ્ધાશ્રય–સ્વરૂપથી દુષ્ટ આસુરી જીવોને મોહ ઉત્પન્ન કરીને આદરથી નિજ ભક્તોને માટે તે વેદરૂપી પર્વતથી આ સંસારસમુદ્રનું મંથન કરીને શુભ પુષ્ટિરૂપ અમૃતને કાઢીને દેવી જીવોને પાન કરાવ્યું, અને આસુરી જીવોને ન આપ્યું. પૂર્વે નિત્યલીલામાં સ્વયં બિરાજતા અને ત્યારપછી બીજા અવતારમાં પુરુષરૂપે શ્રીવાક્પતિ વલ્લભાચાર્યજી થયા. એ પ્રકારે શ્રીમોહિની–અવતાર–સામ્ય–નિરૂપણ કર્યું. ૩૩–૩૮

[ગદ્ય-ભાગ]

अथ सकलजगदार्त्तितटिनीपतिनिवारको भगवान्नरसिंहो यथा स्तम्भादाविर्भूय हिरण्यकशिपुं कराग्रेण विदार्य निजभक्तं प्रह्लादं ररक्षैवं भगवान् श्रीवल्लभाधीशोऽपि 'चम्पकारण्ये' वीतिहोत्रात्प्रकटीभूयाखिलदुःखदातारं जीवाज्ञानरूपमहादैत्यं सद्वाक्यप्रचारनखैर्भित्त्वा प्रह्लादरूपवैष्णववृन्दमरक्षादित्यतएव "उग्रप्रताप" इति नामनिर्देश इति ॥ ३९ ॥

इति नृसिंहसाम्यम् ॥ १४ ॥

ત્યારપછી સમગ્ર જગત્‌ના દુઃખરૂપી સમુદ્રનું નિવારણ કરનાર ભગવાન્ નૃસિંહે જેવી રીતે સ્તંભમાંથી પ્રકટ થઈને હિરણ્યકશિપુનું નખથી વિદારણ કરીને સ્વકીય ભક્ત પ્રહ્‌લાદનું રક્ષણ કર્યું, એવી રીતે ભગવાન્ શ્રીવલ્લભાધીશ્વરે પણ **ચંપારણ્ય**માં અગ્નિથી પ્રકટ થઈને સમગ્ર જગત્‌ને દુઃખ આપનાર જીવોના અજ્ઞાનરૂપ મ્હોટા દૈત્યનું સદ્‌વાક્યના પ્રચારરૂપ નખોથી વિદારણ કરીને પ્રહ્‌લાદરૂપ વૈષ્ણવસમૂહનું રક્ષણ કર્યું, એટલા હેતુથીજ “उग्रप्रतापः” ‘મહાન્ પ્રતાપવાળા’ એવા નામથી પ્રસિદ્ધ થયા. એ પ્રકારે શ્રીનૃસિંહાવતાર–સામ્ય પ્રકટ કર્યું. ૩૯

अथ च यथाखिलगीर्वाणकदम्बसमीडितगरिष्ठगुणगणपटलो भगवान् वामनः कश्यपसुत आदौ भिक्षुरूपं गृहीत्वा बलेः सर्वस्वमाच्छिद्य ववृधे, पुनश्च तेन सम्पूजितस्तमनुगृह्यान्तर्दधे, तथैव भगवान् इलापतिः श्रीलक्ष्मणराजकुमारः शुद्धभिक्षुकवद्रूपं समाश्रित्य तत्र च महदभिमानिपण्डितसमूहं विजित्याचार्यपदवीं च प्राप्य विद्यानगराधीश्वरमनुगृह्य तेषां निरुत्तराणां जयेन पुष्टिमार्गमार्त्तण्डोदयं कृत्वा मातुलाभिमानं चाहत्य “कनकाभिषेका”सयशःप्रसारेण वृद्धिं प्राप्य पृथिवीं पर्यक्रामदिति ॥४०॥

इति वामनसाम्यम् ॥१५॥

ત્યારપછી જેવી રીતે સમગ્ર દેવસમૂહે સ્તુતિ કરાયેલા મહાન્ ગુણ સમૂહથી વ્યાપ્ત એવા કશ્યપપુત્ર ભગવાન્

વામનજી પ્રથમ ભિક્ષુસ્વરૂપ ધારણ કરીને બલિરાજાનું સર્વસ્વ લેઈને વૃદ્ધ પામ્યા અર્થાત્ વિરાટ સ્વરૂપ ધારણ કર્યું, અને ફરીથી બલિરાજાએ પૂજાયેલા એવા તે તેની ઉપર અનુગ્રહ (કૃપા) કરીને અંતર્ધાન થયા, તેવીજ રીતે પૃથ્વીપતિ શ્રીલક્ષ્મણરાજકુમાર **ભગવાન્ શ્રીવલ્લભાધીશ્વરે** શુદ્ધ ભિક્ષુકના જેવું સ્વરૂપ ધારણ કરીને અને ત્યાં મહાઅભિમાની એવા **પંડિતોના સમૂહને જીતીને આચાર્યપદવી મેળવીને વિદ્યાનગરના રાજા** શ્રીકૃષ્ણદેવ ઉપર કૃપા **કરીને** તે નિરુત્તર કરેલા પંડિતોનો વિજય કરીને **શુદ્ધાદ્વૈત બ્રહ્મવાદરૂપ પુષ્ટિમાર્ગરૂપી સૂર્યનો** ઉદય **કરીને** અને પોતાના મામાનો ગર્વ ઉતારીને **કનકાભિષેકથી પ્રાપ્ત કરેલી સત્કીર્તિના પ્રસારથી વૃદ્ધિ પામીને** પૃથ્વીપરિક્રમા કરી. એ પ્રકારે વામનાવતાર–સામ્ય દર્શાવ્યું. ૪૦

[અનુષ્ટુભ]

यथा द्विजद्रोहकरान् जघान क्षत्रियान्बहून् ।
परश्वधेन तीक्ष्णेन रेणुकानन्दवर्धनः ॥४१॥
तथा श्रौतद्रोहकरान् यः स्मार्तान्नासुरान् प्रभुः ।
"पत्रावलम्ब"खण्डेन जित्वा चक्रे निरुत्तरान् ॥४२॥

इति परशुरामसाम्यम् ॥ १६ ॥

જેવી રીતે રેણુકાના આનંદની વૃદ્ધિ કરનાર પરશુરામે બ્રહ્મદ્રોહ કરનારા ઘણા ક્ષત્રિયોનો તીક્ષ્ણ પરશુદ્વારા નાશ કર્યો, તેવી રીતે શ્રૌતદ્રોહી સ્માર્ત આસુરી જીવોને શ્રીમહાપ્રભુજીએ **પત્રાવલંબનદ્વારા** જીતીને નિરૂત્તર કર્યા. એ પ્રકારે શ્રીપરશુરામાવતાર–સામ્ય પ્રદર્શિત કર્યું. ૪૧–૪૨

कलिकालमलग्रस्तान् जीवानालोक्य दुर्मतीन् ।
मन्दभाग्यांस्तथा दुष्टान् श्रीमान् सत्यवतीसुतः ॥४३॥
श्रीमद्भागवतालापादुद्दधार दयापरः ।
पाखण्डतिमिराक्रान्तजीवजालदिवाकरात् ॥४४॥
तथा महाप्रभुरपि दुष्टाध्वार्णवमज्जितान् ।
जीवानालोक्य भगवान्पुष्टिमार्गोपदेशतः ॥४५॥
अङ्गीकृत्य मन्त्रदानाच्च चक्रे भयविवर्जितान् ।
पुत्रपौत्रप्रपौत्राद्यैः करोति च करिष्यति ॥४६॥

इति श्रीवेदव्याससाम्यम् ॥ १७ ॥

જેવી રીતે મહાદયાળુ શ્રીમાન્ સત્યવતીપુત્ર વેદવ્યાસે કલિકાળના મળથી ઘેરાયેલા, દુષ્ટ બુદ્ધિવાળા, મંદભાગ્યવાળા, અને દુષ્ટ એવા જીવોને જોઈને પાખંડરૂપ અંધકારથી વ્યાપ્ત જીવસમૂહનો, અજ્ઞાન નાશ કરવામાં સૂર્ય સમાન શ્રીમદ્ ભાગવત પ્રકટ કરીને ઉદ્ધાર કર્યો, તેવી રીતે શ્રીભગવાન્ મહાપ્રભુએ પણ દુષ્ટ (પાખંડ) માર્ગરૂપ સમુદ્રમાં ડૂબેલા જીવોને જોઈને શરણ અને આત્મનિવેદનના મંત્રોપદેશથી અંગીકાર કરી પુષ્ટિમાર્ગનો ઉપદેશ કરીને ભયરહિત કર્યા, અને પુત્રો, પુત્રના પુત્રો અને તેમના પણ પુત્રો વગેરે અર્થાત્ સ્વવંશદ્વારા ભયરહિત કરે છે અને કરશે. એ પ્રકારે શ્રીવેદ-વ્યાસાવતાર-સામ્ય-નિરૂપણ થયું. ૪૩ થી ૪૬

अयोध्याधिपती रामः सेतुं कृत्वा यथार्णवे ।
स्वसेनां स्थापयामास जिग्येऽसुरचमूर्द्रुतम् ॥४७॥

तथेलम्माकुमारोऽपि श्रीमद्भागवतार्णवे ।
सेतुं "सुबोधिनी"रूपं विधायातारयज्जनान् ॥४८॥
जिगायासुरवर्गं च वैष्णवद्वेषकारकम् ।
"श्रीभागवतपीयूषसमुद्रमथनक्षमः" ॥४९॥

इति दाशरथिरामसाम्यम् ॥ १८ ॥

જેવી રીતે અયોધ્યાના અધિપતિ ભગવાન્ શ્રીરામચંદ્રજી સમુદ્રમાં સેતુ બાંધીને પોતાની સેનાને પાર લેઇ ગયા અને જલ્દીથી દૈત્ય સેનાને જીત્યા, તેવી રીતે ઈલમ્માકુમાર શ્રીવલ્લભાચાર્યજીએ પણ શ્રીમદ્ભાગવતરૂપી સમુદ્ર ઉપર **સુબોધિનીરૂપ** સેતુ બાંધીને દૈવી જીવોને તાર્યા, અને વૈષ્ણવોનો દ્વેષ કરનાર આસુરી જીવસમૂહને જીત્યા, એ હેતુથીજ " श्रीभागवतपीयूषसमुद्रमथनक्षमः " અર્થાત્ " શ્રીભાગવતરૂપી અમૃતના સમુદ્રનું મથન કરવામાં સમર્થ " એવા નામે પ્રસિદ્ધ થયા. એ પ્રકારે શ્રીદાશરથિ–રામાવતાર–સામ્ય દર્શાવ્યું. ૪૭–૪૮–૪૯

[ગદ્યભાગ]

अथ यथा सकलजगदभीष्टसम्पादकः श्रीभगवाञ् श्रीनन्दराजकुमारो निजसहोदरेण श्रीरेवतीरमणेन पूर्णरेवतीरमणसदृशेन सारस्वतकल्पेऽवतीर्य दुष्टकदम्बरूपं भूभारमुज्जहार, स्वहस्तमारणेन च तन्मोक्षं चकारैवमसावपि भगवान् पुरुषोत्तमो नारायणादिदीक्षितानां सोमयागफलस्वरूपः श्रीलक्ष्मणाङ्गजः कलाववतीर्य पुत्राभ्यां श्रीगोपीनाथविट्ठलाभ्यां सहाष्टाक्षरदानेन

निगददानेन च केनचिदपराधविशेषेण विनष्टमतीन् अतएव गोलोकच्युताञ् जीवानुद्दधारेति ॥५०॥

इति श्रीकृष्णसाम्यम् ॥ १९ ॥

ત્યારપછી જેવી રીતે સમગ્ર જગતને ઈચ્છિત સંપાદન કરનાર ષડૈશ્વર્યસંપન્ન શ્રીનંદરાજકુમાર શ્રીકૃષ્ણચંદ્રપ્રભુએ પોતાના સહોદર મ્હોટાભાઈ શ્રીરેવતીરમણ શ્રીબલભદ્રજી સાથે પૂર્ણરેવતીરમણતુલ્ય સારસ્વત કલ્પમાં પ્રકટ થઈને દુષ્ટ સમૂહરૂપી પૃથ્વીના ભારને ઉતાર્યો, અને શ્રીહસ્તે મારવાથી તેઓનો મોક્ષ કર્યો, એ પ્રકારે આ પુરુષોત્તમ ભગવાને પણ નારાયણ દીક્ષિત વગેરેના સોમયાગના ફલ સ્વરૂપ એવા શ્રીલક્ષ્મણભટ્ટજીના અંગથી પ્રકટ થયેલા શ્રીમહાપ્રભુજીએ કલિયુગમાં પ્રકટ થઇને શ્રીગોપીનાથજી અને શ્રીવિઠ્ઠલનાથજી બંને પુત્રો સાથે અષ્ટાક્ષર અને ગદ્યમંત્રનું દાન કરીને કોઇ અપરાધવશાત બુદ્ધિનાશ થવાથી એજ હેતુથી ગોલોકથી ચ્યુત થયેલા (વિછરેલા) જીવોનો ઉદ્ધાર કર્યો. એ પ્રકારે શ્રીકૃષ્ણાવતારસામ્ય નિરૂપણ કર્યું ૫૦

[અનુષ્ટુપ]

यथा हलधरः श्रीमान् निजानन्दाब्धिमज्जितः ।
कृष्णसौख्यप्रयत्नात्मा रोहिण्यानन्दवर्धनः ॥५१॥

किञ्च—

[ઉદ્ગીતિ]

निजभाण्डकारकाणामभीष्टदाताथ रेवतीश्रेष्ठः ।
श्रीपुष्टिमार्गसंस्थैः सद्भिः सेव्यो व्रजेशवन्नित्यम् ॥५२॥

[અનુષ્ટુભ]

तथाऽयमपि वागीशो नामभिस्तत्सदक्षकैः ।
विख्यातस्त्रिषु लोकेषु कृष्णानुग्रहभाजनः ॥५३॥
“आनन्दः” “परमानन्दः” “पूर्णानन्दो” “जगद्गुरुः” ।
“स्वानन्दतुन्दिल”श्चेति “इलम्मानन्दवर्धनः” ॥५४॥
“अदेयदानदक्ष”श्च “श्रीअक्काप्राणवल्लभः” ।
“भक्तेच्छापूरकः” “कृष्णभक्तिकृ‘न्निखिलेष्टदः” ।५५।

इति हलधरसाम्यम् ॥ २० ॥

શ્રીમાન્ હલને ધારણ કરનાર, નિજાનંદ સમુદ્રમાં ડૂબેલા, શ્રીકૃષ્ણના સુખ માટે પ્રયત્નશીલ જેમનો આત્મા છે એવા, રોહિણીજીના આનંદને વધારનાર, અને નિજ ક્રીડા કરવા વાળાઓને ઇચ્છિત દાન કરનાર, રેવતીજીના પતિ એવા શ્રીબલદેવજી જેવી રીતે પુષ્ટિમાર્ગસ્થિત સત્પુરુષોએ નિરંતર વ્રજેશ શ્રીકૃષ્ણચંદ્રની માફક સેવવા લાયક છે, તેવી રીતે આ શ્રીવાગીશ મહાપ્રભુ પણ “ **आनन्दः** ” આનંદરૂપ, “**परमानन्दः**” પરમાનંદરૂપ “ **पूर्णानन्दः** ” પૂર્ણ આનંદ સ્વરૂપ, “**जगद्गुरुः**” જગતના પૂજ્ય એવા, “ **स्वानन्दतुन्दिलः** ” પોતાના સ્વરૂપે કરીને આનંદવાળા, “ **इलम्मानन्दवर्धनः** ” ઇલમ્માજીના આનંદને વધારનાર, “ **अदेयदानदक्षः** ” ન આપી શકાય તેવાં દાન આપવા સમર્થ અર્થાત્ ભજનાનંદનું દાન કરનાર, “ **श्रीअक्काप्राणवल्लभः** ” શ્રી અક્કાજીના પ્રાણપ્રિય એવા, “**भक्तेच्छापूरकः**” ભકતની ઇચ્છા પૂર્ણ કરનાર, “ **श्रीकृष्णभक्तिकृत्** ” શ્રીકૃષ્ણની ભકિત કરનારા, અને “ **निखिलेष्टदः** ” સમગ્ર ઇચ્છિત વસ્તુને આપનારા, એ પ્રકારે તે તે સત્પુરુષોને રક્ષણ કરવાવાળાં

નામો વડે ત્રણે લોકમાં શ્રીકૃષ્ણના કૃપાપાત્ર તરીકે પ્રસિદ્ધ થયા. એ પ્રકારે શ્રીહલધરાવતાર–સામ્ય–નિરૂપણ કર્યું. ૫૧–૫૫

[ગદ્યભાગ]

अथ च यथा भगवान् बुद्धो देवकार्यार्थं सर्वान् विनिन्द्य विश्ववैपरीत्यं कर्माचरन् सर्वान् दैत्यान् मोहयामास, तथाऽयमपि भगवान् श्रीकृष्णास्यः "प्राकृतानुकृतिव्याजमोहितासुरमानुषः", इति नामानुकरणसम्पन्नो वैष्णवानां वैपरीत्यं कर्म प्रकाशयन् निगूढहृदयत्वं च दर्शयन् सन्न्यासधारणमङ्गीकृत्याऽऽसुरमोहलीलामाचचारेति ॥५६॥

इति बुद्धसाम्यम् ॥ २१ ॥

ત્યારપછી ભગવાન્ બુદ્ધ જેવી રીતે દેવોનું કાર્ય કરવા માટે સર્વે બ્રાહ્મણો અને વેદાદિકોની નિંદા કરીને જગતથી વિપરીત કર્મનું આચરણ કરતા સર્વે દૈત્યોને મોહ પમાડવા લાગ્યા, તેવી રીતે શ્રીકૃષ્ણમુખારવિંદરૂપ આ શ્રીમહાપ્રભુજીએ પણ "**प्राकृतानुकृतिव्याजमोहितासुरमानुषः**" પ્રાકૃત મનુષ્યોને અનુસરવાના મિષથી આસુરી જીવોને મોહ પમાડનાર, એ નામ પ્રમાણે વૈષ્ણવોને વિપરીત કર્મ દેખાડતા અને અત્યંત ગૂઢ–હૃદયપણાને દેખાડતા સંન્યાસાશ્રમનો અંગીકાર કરીને આસુરી જીવોને મોહ ઉત્પન્ન કરનારી લીલાનું આચરણ કર્યું. એ પ્રકારે બુદ્ધાવતાર સામ્ય દર્શાવ્યું, ૫૬

[અનુષ્ટુભ]

हयग्रीवो यथा नष्टवेदाविर्भावकारकः ।
तथाऽयमपि वेदोक्तं नष्टमार्गमदर्शयत् ॥५७॥

इति हयग्रीवसाम्यम् ॥ २२ ॥

જેવી રીતે હયગ્રીવ ભગવાન્ નાશ પામેલા વેદોનો ઉદ્ધાર કરનારા હતા, તેવી રીતે આ શ્રીમહાપ્રભુએ પણ નાશ પામેલા વેદપ્રતિપાદિત શુદ્ધાદ્વૈત નિર્ગુણ પુષ્ટિભક્તિમાર્ગને પ્રદર્શિત કર્યો. એ પ્રકારે હયગ્રીવાવતાર–સામ્ય દર્શાવ્યું. ૫૭

हंसो यथा च महतां पुत्राणां ब्रह्मणः पुरा ।
ज्ञानदः सम्बभूवेह ब्रह्मानुग्रहकारकः ॥५८॥
तथा महाप्रभुरपि महतां "ज्ञानदो"ऽभवत् ।
हनुमत्सदृशानां च रामसन्तोषकारकः ॥५९॥

इति हंससाम्यम् ॥ २३ ॥

જેવી રીતે પૂર્વે બ્રહ્માના મ્હોટા પુત્રો સનકાદિકોને, બ્રહ્માને અનુગ્રહ કરવાવાળા શ્રીહંસભગવાન્ પૃથ્વીમાં જ્ઞાન આપનાર થયા, તેવી રીતે શ્રીરામચંદ્રજીને સંતોષ પમાડનાર શ્રીમહાપ્રભુજી પણ હનુમાન્ સરખા મહાન્ ભક્તોને જ્ઞાન આપનાર થયા. એ પ્રકારે હંસાવતાર–સામ્ય–નિરૂપણ કર્યું. ૫૮–૫૯

कल्किर्यथा कलेरन्ते जीवाज्ञानं विनाशयन् ।
भद्रप्रदश्च जीवानां सम्भविष्यति सर्वतः ॥६०॥
एवं वैश्वानरोऽपीशः कलिनष्टं च दुर्बलम् ।
पुष्टिमार्गं पुनः श्रीमान् द्योतयिष्यति निर्मलम् ॥६१॥
पुष्टिमार्गं तु भगवान् सर्वकालेषु रक्षति ।
पुत्रपौत्रादिरूपैश्च "दुर्लभाङ्घ्रिसरोरुहः" ॥६२॥
भूतेषु च भविष्यत्सु वर्त्तमानेष्वपीश्वरः ।
चतुर्युगेषु कृतभुक् मार्गं रक्षति रक्षति ॥६३॥

इति कल्किसाम्यम् ॥ २४ ॥

જેવી રીતે કલિયુગના અંતમાં કલ્કિ ભગવાન્ ચારે તરફથી જીવોના અજ્ઞાનનો નાશ કરતા અને જીવોને કલ્યાણ કરનાર થશે, એ પ્રકારે સમર્થ એવા શ્રીમાન્ વૈશ્વાનર પણ કલિયુગથી નષ્ટપ્રાય દુર્બળ બનેલા નિર્મળ **પુષ્ટિભક્તિમાર્ગનો** ફરીથી પ્રકાશ કરશે, ભગવાન્ સર્વકાલમાં પુષ્ટિમાર્ગનું તો રક્ષણ કરે છે. અને દુર્લભ જેમના ચરણકમળ છે એવા કૃત યુગને ભોગવનાર સમર્થ ભગવાન્ સર્વ સમયમાં ભૂત, ભવિષ્ય, અને વર્તમાન્ ચારે યુગોમાં પણ પુત્રપૌત્ર વગેરે સ્વવંશદ્વારા પુષ્ટિમાર્ગનું અવશ્ય રક્ષણ કરશેજ. એ પ્રકારે કલ્કિ–અવતાર–સામ્ય દર્શાવ્યું. ૬૦–૬૩

एवं सर्वावताराणां गुणकर्मपराक्रमान् ।
दधाति नितरां सोऽयं श्रीमांल्लक्ष्मणनन्दनः ॥६४॥

तस्मात्सर्वैर्वैष्णवैश्च त्रैलोक्ये "विबुधेश्वरः" ।
प्रकीर्तितः कृष्णरूपः श्रीपूर्णपुरुषोत्तमः ॥६५॥

अतः स एव संसेव्यो वैष्णवैः पापभीरुभिः ।
ध्यातव्यः स्मरणीयश्च तैलङ्गतिलकः प्रभुः ॥६६॥

એ પ્રકારે સત્પુરુષ શ્રીમાન્ લક્ષ્મણનંદન શ્રીમહાપ્રભુજી સર્વ અવતારોના અત્યંત ગુણકર્મ પરાક્રમોને ધારણ કરે છે, તેટલા માટે ત્રૈલોકયમાં સર્વે વૈષ્ણવોથી પંડિતેશ્વર, શ્રીકૃષ્ણરૂપ, શ્રીપૂર્ણપુરુષોત્તમ કહેવાયા છે, અને એટલાજ માટે પાપથી ભય પામતા વૈષ્ણવોએ તેજ તૈલંગકુલ–તિલકરૂપ શ્રીમહાપ્રભુનુંજ સ્મરણ અને ધ્યાન કરવું જોઇએ. ૬૪–૬૫–૬૬

[ઉદ્ગીતિ]

अस्य श्रवणात्पाठात्प्रभवेत्पुंसामभेदत्वम् ।
श्रीमन्नन्दकुमारकवाक्पत्योश्चापि नूनमूर्व्यां वै ॥६७॥

[અનુષ્ટુભ]

एतन्मदुदितं बालस्वभावाद्वंशवत्सलः ।
श्रीवल्लभाचार्यनामा प्रभुः क्षाम्यतु सर्वथा ॥६८॥
स्वकीयं श्रीवल्लभीयं मामानन्दनिधिर्हरिः ।
निःसाधनं च वृणुते, स कृष्णः शरणं मम ॥६९॥

આ સર્વાવતારસામ્યનિરૂપણનો પૃથ્વીમાં પાઠ કરવાથી અથવા સાંભળવાથી પુરુષોને નિશ્ચય શ્રીનંદકુમાર શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર અને શ્રીમહાપ્રભુજીનું અભેદપણું સિદ્ધ થાય છે. શ્રીહરિરાયજી કહે છે કે–આ બાલ–સ્વભાવથી મારૂં કહેલું સ્વવંશ ઉપર પ્રેમ રાખનાર શ્રીવલ્લભાચાર્ય નામના પ્રભુ સર્વપ્રકારે ક્ષમા કરજો. જે આનંદના ભંડારરૂપ શ્રીહરિ, શ્રીવલ્લભાચાર્યજીના અને નિઃસાધન એવા મારો પોતાનો જાણી અંગીકાર કરે છે, તે શ્રીકૃષ્ણચન્દ્ર મારો આશ્રય હો. ૬૭–૬૮–૬૯

इति श्रीहरिदासविरचितं श्रीमहाप्रभुसर्वावतारसाम्यरूपनिरूपणं सम्पूर्णम् ।

४२. श्रीमहाप्रभोरष्टोत्तरशतनामानि ।

[અનુષ્ટુભ]

श्रीवल्लभाख्यस्वस्वामि–नामानि स्वीयतुष्टये ।
यथामति वदिष्यामि तदाश्रितजनाश्रितः ॥ १ ॥

શ્રીમહાપ્રભુજીના આશ્રિત ભગવદીયોનો આશ્રિત હું પોતાનાઓના સન્તોષને માટે પોતાના સ્વામી શ્રીવલ્લભાધીશ્વરનાં નામોને કહીશ. ૧

१. श्रीवल्लभाय नमः ।

स्नेहवद्भिर्लभ्यते इति वल्लभः અથવા **वल्लति–चेष्टयतीति वल्लभः** સ્નેહવાળા ભક્તોને મળી શકે માટે વલ્લભ અથવા પોતાનાઓને કૃપાથી પોતામાં તલ્લીન કરે તે વલ્લભ, આવા શ્રીવલ્લભાચાર્યને પ્રણામ. ૧

२. श्रीमहालक्ष्मीपतये नमः ।

શ્રીમહાલક્ષ્મીજીના પતિને નમન. ૨

३. श्रीगोपीनाथजनकाय नमः ।

શ્રીગોપીનાથજીના પિતાશ્રીને નમસ્કાર. ૩

४. श्रीविट्ठलेशे स्वाखिलमाहात्म्यस्थापकाय नमः ।

શ્રીવિઠ્ઠલનાથજીમાં પોતાનું બધું માહાત્મ્ય સ્થાપન કરનારને પ્રણામ. ૪

५. तीर्थयात्राचरणसञ्चारकर्त्रे नमः ।

તીર્થયાત્રામાં ચરણથી સંચાર કરનારને નમન. ૫

६. वादिवृन्दमुखध्वंसकाय नमः ।

વાદિજનોના મુખને નિરુત્તર કરનારને પ્રણામ. ૬

७. मायामतखण्डकाय नमः ।

માયાવાદરૂપી મતનું ખંડન કરનારને નમસ્કાર. ૭

८. भक्तिपथप्रवर्तकाय नमः ।

ભક્તિમાર્ગના પ્રવર્ત્તકને પ્રણામ. ૮

९. शुद्धब्रह्मवादबोधकाय नमः ।

શુદ્ધ બ્રહ્મવાદનો બોધ કરનારને પ્રણામ. ૯

१०. स्वजनहृदयशोधकाय नमः ।

સ્વકીય જનોના હૃદયને શુદ્ધ કરનારને નમન. ૧૦

११. सान्निधिमात्रदत्तस्वभावाय नमः ।

સાન્નિધ્ય માત્રથી પોતાના પ્રેમનું દાન કરનારને પ્રણામ. ૧૧

१२. स्वतन्त्रभक्तिरूपाय नमः ।

સ્વતન્ત્ર ભક્તિ–સ્વરૂપને પ્રણામ. ૧૨

१३. सर्वोद्धारकाय नमः ।

સર્વનો ઉદ્ધાર કરનારને નમન. ૧૩

१४. श्रीकृष्णाज्ञामात्रप्रकटाय नमः

શ્રીઠાકોરજીની આજ્ઞા માત્રથી પ્રકટ થયેલાને નમસ્કાર. ૧૪

१५. करुणानिधये नमः ।

દયાના ભંડારને પ્રણામ. ૧૫

१६. श्रीकृष्णास्याय नमः ।

સદાનન્દ–શ્રીકૃષ્ણચન્દ્ર પ્રભુના મુખારવિન્દને પ્રણામ. ૧૬

१७. कृष्णविरहविरक्ताय नमः ।

શ્રીકૃષ્ણચન્દ્ર પ્રભુના વિરહને જણાવવા વિરક્ત–સંન્યા-

સાશ્રમ ગ્રહણ કરનારને પ્રણામ, ('વિરહના અનુભવ માટે-સર્વ ત્યાગનો ઉપદેશ કરનાર' આવું નામ શ્રીસર્વોત્તમજીમાં છે.) ૧૭

१८. सदानन्दासक्ताय नमः ।

સદાનન્દ શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રમાં આસક્ત એવા શ્રીમહાપ્રભુજીને પ્રણામ; ("**कृषिर्भूवाचकः शब्दो णश्च निर्वृतिवाचकः । तयोरैक्यं परं ब्रह्म 'कृष्ण' इत्यभिधीयते ॥**" આમ સત્ અને આનન્દનો અર્થ "**कृष्ण**" એ થાય છે, જેથી सदानन्द શ્રીકૃષ્ણજ છે.) ૧૮

१९. दैवजीवजनिसार्थकतासम्पादकाय नमः ।

દૈવી જીવોના જન્મને સાર્થક કરનારને નમસ્કાર. ૧૯

२०. अतिकरुणाय नमः ।

અતિ દયાળુને નમસ્કાર. ૨૦

२१. अलौकिकवह्नये नमः ।

અલૌકિક દીવ્ય શ્રીપ્રભુના મુખારવિન્દના અધિષ્ઠાતા અગ્નિ-સ્વરૂપને નમસ્કાર. ૨૧

२२. विषयासक्तिविदूषकाय नमः ।

જીવોની વિષયાસક્તિનો નાશ કરનારને પ્રણામ. ૨૨

२३. निजजनहृदयविभूषकाय नमः ।

પોતાના જનોના હૃદયને શણગારનારને નમન. ૨૩

२४. तापात्मने नमः

વિરહાગ્નિ-સ્વરૂપને નમસ્કાર. ૨૪

२५. सर्वनिरपेक्षाय नमः ।

સર્વ વસ્તુથી નિરપેક્ષને નમસ્કાર. ૨૫

२६. भक्तरक्षकाय नमः ।

ભક્તોની રક્ષા કરનારને નમન. ૨૬

२७. पतितसङ्ग्रहणाय नमः ।

પતિતજનોને પાવન કરનારને પ્રણામ. ૨૭

२८. अशरणशरणाय नमः ।

નિરાધારના આધારને પ્રણામ. ૨૮

२९. सर्वकारणाय नमः ।

સર્વના હેતુરૂપને નમન. ૨૯

३०. अन्तःस्थितकृष्णाय नमः ।

જેમના અન્તઃકરણમાં શ્રીકૃષ્ણ વિરાજે છે એવા શ્રીમહાપ્રભુજીને પ્રણામ; (આ હકીકત “**नमामि हृदये शेषे लीलाक्षीराब्धिशायिनम्**” આ શ્રીમહાપ્રભુજીના વચનામૃતથી સ્પષ્ટ સમજાય છે.) ૩૦

३१. अखिललीलारसभराक्रान्ताय नमः ।

સમગ્ર ભગવલ્લીલાના રસના ભારથી ભરપૂર એવા શ્રીમહાપ્રભુજીને નમસ્કાર. ૩૧

३२. अनुगृहीतभ्रान्ताय नमः ।

ભ્રાન્ત જીવો ઉપર અનુગ્રહ કરનારને નમન. ૩૨

३३. आनन्दमात्राय नमः ।

માત્ર આનન્દ સ્વરૂપને નમન; (પ્રભુ જેમ “આનન્દમાત્રકરપાદમુખોદરાદિ” છે તેવા.) ૩૩

३४. निजानन्दहेतवे नमः ।

પોતાનાઓના આનન્દના કારણ–રૂપને નમસ્કાર. ૩૪

३५. रतिपथकेतवे नमः ।

ભગવાન્‌માં રમણ–રતિ–આનન્દના માર્ગના ધ્વજ–રૂપને નમસ્કાર. ૩૫

३६. भगवद्धर्मसेतवे नमः ।

શ્રીષડૈશ્વર્યસમ્પન્ન શ્રીઠાકોરજીના ધર્મોની મર્યાદારૂપ શ્રીવલ્લભાધીશને નમન. ૩૬

३७. ब्रह्मसम्बन्धकरणाय नमः ।

દૈવીજીવોને બ્રહ્મસમ્બન્ધ કરાવનારને નમન. ૩૭

३८. सर्वदोषनाशकाय नमः ।

સર્વના દોષોનો નાશ કરનાર શ્રીમહાપ્રભુજીને નમન. ૩૮

३९. शुद्धभावविकासकाय नमः ।

શુદ્ધ ભાવને પ્રકટ કરનારને પ્રણામ. ૩૯

४०. श्रीभागवततामरसतरणये नमः ।

શ્રીભાગવતરૂપ કમલને ખીલાવવાને સૂર્યરૂપને નમન. ૪૦

४१. स्थापितभक्तिसरणये नमः ।

ભક્તિમાર્ગનું સ્થાપન કરનાર શ્રીમહાપ્રભુજીને નમસ્કાર.૪૧

४२. स्वजनभाग्यरूपाय नमः ।

પોતાના જનોના ભાગ્યરૂપને નમસ્કાર. ૪૨

४३. निजजनदत्तवैराग्याय नमः ।

પોતાના જનોને વૈરાગ્યનું દાન કરનાર શ્રીમહાપ્રભુજીને નમસ્કાર. ૪૩

४४. रसज्ञशिरोमणये नमः ।

રસરૂપ શ્રીકૃષ્ણ અથવા ભક્તિરસ અથવા નવરસોના જ્ઞાતા-

ઓના શિરોમણિ શ્રીમહાપ્રભુજીને પ્રણામ; (रसो वै सः એમ શ્રુતિ શ્રીકૃષ્ણચન્દ્ર પ્રભુને રસરૂપ કહે છે, તેમ "मल्लानामशनि:" આ પદ્યમાં ૧૦ રસ કહેવામાં આવ્યા છે તે રસ સમજવા). ૪૪

४५. निःसाधनस्वकीयार्थकृताखिलप्रयत्नाय नमः।

પોતાના નિઃસાધન જીવો માટે સર્વ પ્રયત્ન કરનારને નમન. ૪૫

४६. अस्मत्पतये नमः।

અમારા ધણીને નમસ્કાર. ૪૬

४७. स्वजनैकगतये नमः।

સ્વજનોના એક ગતિરૂપને નમન. ૪૭

४८. रहोरतये नमः।

એકાન્તમાં પ્રીતિવાળાને નમન; ("अरतिर्जनसंसदि" આ જ્ઞાની પુરુષોનું અસાધારણ લક્ષણ છે.) ૪૮

४९. भावभावनैकमतये नमः।

ભગવત્સેવાના ભાવની ભાવના કરવામાં જેમની એક મતિ છે તેઓશ્રીને નમન. ૪૯

५०. शुद्धपुष्टिपतये नमः।

શુદ્ધ–પુષ્ટિજીવોના પતિને નમન. ૫૦

५१. वियोगयोगिने नमः।

વિયોગ કરીને મેળાપ કરનારને નમન; ("विरहय्य काङ्क्षे" વિરહ કરીને ઇચ્છુ છું, આ વૃત્રવાકય સ્ફુટ છે.) ૫૧

५२. भावरसभोगिने नमः।

પ્રેમરસના ભોકતાને પ્રણામ. ૫૨

५३. भावात्मकानन्दाय नमः ।

ભાવાત્મક આનન્દરૂપને નમન. ૫૩

५४. भाववदाश्रयाय नमः ।

પ્રેમીજનોના આશ્રયને નમન. ૫૪

५५. भावदात्रे नमः ।

ભાવ–પ્રેમનું દાન કરનારને નમન. ૫૫

५६. स्त्रीशूद्रादिहितकर्त्रे नमः ।

સ્ત્રી–શૂદ્રાદિના હિતકર્ત્તાને પ્રણામ. ૫૬

५७. फलरूपाय नमः ।

ફલસ્વરૂપ શ્રીમહાપ્રભુજીને નમન. ૫૭

५८. फलसेवाप्रदर्शकाय नमः ।

ફલરૂપ સેવા બતાવનારને નમન. ૫૮

५९. मनोमात्रसेव्याय नमः ।

મનપૂર્વક સેવવા યોગ્યને નમન. ૫૯

६०. मनोविनोदहेतवे नमः ।

મનના આનન્દના હેતુરૂપને નમન. ૬૦

६१. अखिलस्मारकाय नमः ।

સમગ્રલીલાનું સ્મરણ કરાવનાર શ્રીમહાપ્રભુજીને પ્રણામ. ૬૧

६२. पतिततारकाय नमः ।

પતિત જનોના તારણહારને નમન. ૬૨

६३. श्रुतिपथमर्यादाधारकाय नमः ।

વેદમાર્ગની મર્યાદાને ધારણ કરનાર શ્રીમહાપ્રભુને નમસ્કાર. ૬૩

६४. निजजनक्लेशहारकाय नमः ।

પોતાના જનોના ક્લેશને હરણ કરનાર શ્રીમહાપ્રભુજીને નમન. ૬૪

६५. अपारसुखकारकाय नमः ।

અપાર સુખના કર્ત્તાને નમન. ૬૫

६६. कृपापूर्णाय नमः ।

કૃપાથી પૂર્ણ એવા શ્રીવલ્લભને નમન. ૬૬

६७. विविधापराधक्षमाय नमः ।

વિવિધ અપરાધોને માફ કરનારને નમન. ૬૭

६८. भक्तवश्याय नमः ।

ભક્તાધીન પ્રભુને નમસ્કાર. ૬૮

६९. भक्तकृपार्थकृतकृष्णाज्ञाद्वयोल्लङ्घनाय नमः ।

ભક્તો ઉપર કૃપા કરવા સારૂ શ્રીકૃષ્ણપ્રભુની બે આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરનાર શ્રીમહાપ્રભુજીને નમસ્કાર; ("आज्ञा पूर्वन्तु या जाता गङ्गासागरसङ्गमे। यापि पश्चान्मधुवने न कृतं तद्द्वयं मया ॥ શ્રી અન્તઃકરણ પ્રબોધમાં આ હકીકત સ્ફુટ છે). ૬૯

७०. रसघनाय नमः ।

રસથી ભરપૂર એવા શ્રીમહાપ્રભુજીને નમન. ૭૦

११. स्वजनजीवनसाधनाय नमः ।

સ્વકીય જનોના જીવનના સાધનરૂપ શ્રીવલ્લભાધીશ્વરને નમસ્કાર. ૭૧

७२. विहितस्वजनावनाय नमः ।

પોતાના જનોનું રક્ષણ કરનાર શ્રીમહાપ્રભુજીને નમસ્કાર.૭૨

७३. स्मरणमात्रार्तिनाशनाय नमः ।

સ્મરણ માત્રથી પીડાને નાશ કરનાર શ્રીમહાપ્રભુજીને નમસ્કાર. ૭૩

७४. हरिप्रियाय नमः ।

પ્રભુને પ્રિય તેમ પ્રભુ જેને વ્હાલા છે એવા શ્રીમદ્વલ્લભાધીશ્વરને નમસ્કાર. ૭૪

७५. यमुनाप्रार्थकाय नमः ।

શ્રીમહારાણીજીની સ્તુતિ કરનારને નમસ્કાર. ૭૫

७६. तत्सम्पादितनूतनतनवे नमः ।

તે શ્રીયમુનાજીએ સિદ્ધ કરેલ છે નવીન શ્રીઅંગ જેનું એવા શ્રીવલ્લભને નમસ્કાર. ૭૬

७७. राजीवलोचनाय नमः ।

કમળનેત્ર શ્રીમહાપ્રભુને નમન. ૭૭

७८. भक्तदुःखविमोचकाय नमः ।

ભક્તનાં દુ:ખનો નાશ કરનારને નમન. ૭૮

७९. रासलीलारसपरायणाय नमः ।

શ્રીપ્રભુની રાસલીલાના રસમાં પરાયણ શ્રીમહાપ્રભુજીને નમસ્કાર. ૭૯

८०. निजजनसमूहसेवितचरणाय नमः ।

પોતાના જનોના સમૂહે જેમના ચરણની સેવા કરેલ છે એવા શ્રીમહાપ્રભુજીને નમન. ૮૦

८१. फलरूपचरणरेणवे नमः ।

ફલરૂપ જેમના ચરણની રજ છે એવા શ્રીમહાપ્રભુજીને નમસ્કાર. ૮૧

८२. कृष्णाश्रयहृदयाय नमः ।

શ્રીભગવદાશ્રયમાં અથવા શ્રીકૃષ્ણાશ્રય ગ્રન્થમાં જેમનું હૃદય છે એવા શ્રીમહાપ્રભુજીને નમન. ૮૨

८३. लीलामयाय नमः ।

ભગવલ્લીલામય એવા શ્રીમહાપ્રભુજીને નમન. ૮૩

८४. लीलाश्रयस्वहृदयैकविचारकाय नमः ।

ભગવલ્લીલાના આશ્રયરૂપ પોતાના હૃદયમાં એક લીલાસબન્ધી વિચાર કરનાર શ્રીમહાપ્રભુને નમસ્કાર. ૮૪

८५. आनन्दमूर्त्तये नमः ।

આનન્દ-સ્વરૂપ શ્રીમહાપ્રભુજીને નમન. ૮૫

८६. विरचितस्वजनमनोरथपूर्त्तये नमः ।

સ્વજનોના મનોરથની પૂર્તિ કરનાર શ્રીમહાપ્રભુજીને નમસ્કાર. ૮૬

८७. स्वजनद्वेषिदाहकाय नमः ।

સ્વજનોના દ્વેષીઓનો દાહ કરનાર શ્રીમહાપ્રભુજીને નમન. ૮૭

८८. स्वपक्षपोषकाय नमः ।

સ્વકીય પક્ષના પોષક એવા શ્રીમહાપ્રભુજીને નમન. ૮૮

८९. वाक्पीयूषवृष्टिकर्त्रे नमः ।

વાણીરૂપી અમૃતની વૃષ્ટિ કરનાર શ્રીમહાપ્રભુજીને નમસ્કાર. ૮૯

९०. स्वजनहृदयसन्तोषकाय नमः ।

સ્વજનોનાં હૃદયને સન્તુષ્ટ કરનાર શ્રીમહાપ્રભુજીને નમન.૯૦

९१. मदनाभिरामाय नमः ।

કામદેવ કરતાં પણ સુન્દર શ્રીમહાપ્રભુજીને નમન. ૯૧

९२. पूर्णकामाय नमः ।

પૂર્ણકામનાવાળા શ્રીમહાપ્રભુજીને નમન. ૯૨

९३. कृतदिग्विजयाय नमः ।

દિશાઓનો વિજય કરનાર શ્રીમહાપ્રભુજીને નમન. ૯૩

९४. विहितस्वजनदुरितविलयाय नमः ।

પોતાના જનોના દુરિત-પાપનો નાશ કરનાર શ્રીમહાપ્રભુજીને નમન. ૯૪

९५. अभयप्रदाय नमः ।

અભયદાન દેનાર શ્રીમહાપ્રભુજીને નમન. ૯૫

९६. कालादिभयहेतवे नमः ।

કાળ વગેરેને ભયના કારણરૂપ એવા શ્રીમહાપ્રભુજીને નમસ્કાર. ૯૬

९७. निःसाधनावलम्बनाय नमः ।

નિઃસાધન જીવોના આલમ્બન-આશ્રયરૂપી શ્રીમહાપ્રભુજીને નમન. ૯૭

९८. भावभूषणभूषिताय नमः ।

શ્રીભાગવતજીના ભાવરૂપી ભૂષણથી શણગારેલ શ્રીમહાપ્રભુજીને નમન. ૯૮

९९. सौभाग्यभाजनस्वजनाय नमः ।

જેમનાં સ્વજનો સૌભાગ્યનું પાત્ર છે એવા શ્રીમહાપ્રભુજીને નમસ્કાર. ૯૯

१००. दास्यकरणोचितस्वरूपाय नमः ।

દાસ્ય કરવાને યોગ્ય જેમનું સ્વરૂપ છે, (તાત્પર્ય કે જો દાસ્ય કરવું યોગ્ય હોય તો તે શ્રીમહાપ્રભુજીનુંજ) એવા શ્રીમહાપ્રભુજીને નમસ્કાર. ૧૦૦

१०१. फलरूपदास्याय नमः ।

ફલરૂપ છે દાસ્ય જેમનું એવા શ્રીમહાપ્રભુજીને નમસ્કાર; (તાત્પર્ય કે શ્રીમહાપ્રભુજીએ જે દાસ્યધર્મ બતાવ્યો છે તે ફલરૂપ છે.) ૧૦૧

१०२. मुखशोभितमन्दहास्याय नमः ।

મુખારવિન્દમાં શોભાયુક્ત છે મન્દહાસ્ય જેમને એવા શ્રીમહાપ્રભુને નમન. ૧૦૨

१०३. सानुकम्पनयनाय नमः ।

અનુકમ્પા–દયાયુક્ત છે નયન–નેત્રકમળ જેમનાં એવા શ્રીમહાપ્રભુજીને નમન. ૧૦૩

१०४. विस्मृतलौकिकाय नमः ।

લૌકિકને ભૂલી જનાર શ્રીમહાપ્રભુજીને નમન. ૧૦૪

१०५. वारितस्वजनसंसाराय नमः ।

સજ્જનોના સંસારને નિવૃત્ત કરનાર શ્રીમહાપ્રભુજીને નમસ્કાર. ૧૦૫

१०६. नित्यनिवृत्तलोकवेदकृतस्मृतये नमः ।

લોક તથા વેદનું સ્મરણ જેમને નિરન્તર નિવૃત્ત થઈ ગયેલ છે એવા ભગવદ્ભાવમગ્ન શ્રીમહાપ્રભુજીને નમન. ૧૦૬

१०७. परमानन्दसुधाभरभरितमूर्त्तये नमः ।

પરમાનન્દરૂપ અમૃતના ભારથી ભરપૂર મૂર્તિવાળા શ્રીમહાપ્રભુજીને નમસ્કાર. ૧૦૭

१०८. अस्मत्सर्वस्वरूपाय नमः ।

અમારા-આપણા સર્વસ્વરૂપ શ્રીમહાપ્રભુજીને નમસ્કાર.૧૦૮

[અનુષ્ટુભ]

इति नामानि जप्यानि श्रीवल्लभमहाप्रभोः ।
तत्पदाम्भोजयुगले भक्तिमात्रार्थिभिः सदा ॥२॥

તે શ્રીમહાપ્રભુજીના યુગલ ચરણકમળમાં માત્ર ભક્તિની ઈચ્છાવાળા ભક્તોએ શ્રીમાન્ વલ્લભાધીશ–મહાપ્રભુજીનાં આ પ્રમાણેનાં ૧૦૮ નામોનો જપ કરવો.

इति श्रीहरिदासोक्तं श्रीमद्वल्लभाचार्यनामावल्यष्टोत्तरशतं सम्पूर्णम् ।

* * *

४३. स्वस्वामिपाणियुगलाष्टकम् ।

[અનુષ્ટુભ]

आसातामेकशरणे विहिताकरणे हृदि ।
स्वामिनौ वल्लभाधीश-विट्ठलेशाभिधौ सदा ॥१॥

સ્વામી એવા શ્રીવલ્લભાધીશ તથા શ્રીવિઠ્ઠલેશપ્રભુચરણ એક આશ્રયવાળા આહ્વાન કરનાર–બોલાવનાર એવા મારા હૃદયમાં સદા બિરાજો. ૧

कृपां प्रकुरुतां दीने स्वत एव कृपाकरौ ।
स्वामिनौ वल्लभाधीश-विट्ठलेशाभिधौ सदा ॥२॥

પોતાની મેળે જ કૃપા કરનાર સ્વામી શ્રીવલ્લભાધીશ અને શ્રીવિઠ્ઠલેશ પ્રભુચરણ દીન એવા મારામાં સદા કૃપા કરો. ૨

प्रसीदेतां मयि श्रीमद्व्रजेशचरणाश्रये ।
स्वामिनौ वल्लभाधीश-विट्ठलेशाभिधौ सदा ॥३॥

સ્વામી શ્રીવલ્લભાધીશ અને શ્રીવિઠ્ઠલેશ પ્રભુચરણ શ્રીવ્રજનાથના ચરણના આશ્રયવાળા મારામાં સદા પ્રસન્ન થાઓ. ૩

दास्यं प्रयच्छतां मह्यं समस्तफलमूर्धगम् ।
स्वामिनौ वल्लभाधीश-विट्ठलेशाभिधौ सदा ॥४॥

સ્વામી શ્રીમદાચાર્યચરણ અને પ્રભુચરણો મને હંમેશાં બધા ફલોના મસ્તક પર રહેલું દાસ્ય આપો. ૪

कदापि मामनन्यं मा त्यजेतां निजसेवकम् ।
स्वामिनौ वल्लभाधीश-विट्ठलेशाभिधौ मम ॥५॥

મારા સ્વામી શ્રીમહાચાર્યચરણ અને શ્રીગુસાંઈજી અનન્ય પોતાના સેવક એવા મને કોઈ દિવસ પણ તજો નહિં. ૫

प्रमेयबलमात्रेण गृहीतां मत्करं दृढम् ।
स्वामिनौ वल्लभाधीश-विट्ठलेशाभिधौ मम ॥६॥

મારા સ્વામી શ્રીવલ્લભાધીશ્વર અને શ્રીવિઠ્ઠલપ્રભુ માત્ર પ્રમેય-બળથી મારા હાથને મજબૂત રીતે પકડો. ૬

आर्तिं निवारयेतां मे मस्तके हस्तधारणैः ।
स्वामिनौ वल्लभाधीश-विट्ठलेशाभिधौ मम ॥७॥

મારા સ્વામી શ્રીવલ્લભાધીશ્વર અને શ્રીવિઠ્ઠલેશ પ્રભુ મારા મસ્તક ઉપર શ્રીહસ્ત ધારણ કરીને મારી પીડાને દૂર કરો. ૭

मन्मूर्धनि विराजेतां प्रभू लोकविलक्षणौ ।
स्वामिनौ वल्लभाधीश-विट्ठलेशाभिधौ मम ॥८॥

સમર્થ લોકવિલક્ષણ-અલૌકિક મારા સ્વામી શ્રીવલ્લભાધીશ અને શ્રીવિઠ્ઠલેશ પ્રભુ મારા મસ્તક ઉપર બિરાજો. ૮

इति श्रीहरिदासोक्तं स्वस्वामिपाणियुगलाष्टकं सम्पूर्णम् ।

* * *

४४. श्रीमदाचार्यचिन्तनम् ।

(१)

[અનુષ્ટુભ]

अथ श्रीवल्लभाचार्यध्यानमत्र निरूप्यते ।
निवार्य सर्वसन्देहाँस्तत्स्वरूपे कृपाबलात् ॥१॥

કૃપાબલથી તેઓના સ્વરૂપમાંના સર્વ સન્દેહોને દૂર કરીને હવે શ્રીમહાપ્રભુજીનું ધ્યાન અહીં નિરૂપવામાં આવે છે. ૧

व्रजस्त्रीहृदयं कृष्णवियोगभरभावितम् ।
व्रजस्त्रियोऽपि विरहभावप्राप्तिफलास्तथा ॥२॥

વ્રજસ્ત્રીઓનું હૃદય શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનના વિયોગના ભારથી ભાવનાયુક્ત છે તેમ વ્રજસ્ત્રીઓ પણ ભગવદ્વિરહભાવની પ્રાપ્તિરૂપી જેજે ફળ છે એવાં છે. ૨

नान्तर्गृहगता लक्ष्मीस्तदंशा अपि नैव हि ।
आधिष्ठानं विचिन्त्यैवं कृष्णं तत्र विभावयेत् ॥३॥

(રાસ-પ્રસંગમાં) જે ગોપીજનો અન્તર્ગૃહગતા (ઘરમાં પૂરાઇ રહેલાં) તે લક્ષ્મીરૂપ નથી તેમ તેઓ લક્ષ્મીજીના અંશ પણ નથી, આમ વિચાર કરીને તેમાં અધિષ્ઠાનરૂપે શ્રીકૃષ્ણની ભાવના કરવી. ૩

भावात्मानं तत्र तापभावमास्यं विचिन्तयेत् ।
साकारं कोटिकन्दर्पलावण्यं कृष्णमूर्त्तिमत् ॥४॥

ત્યાં (વિરહમાં) તાપ-ભાવરૂપ ભાવાત્મા મુખારવિન્દરૂપ શ્રીમહાપ્રભુજીનું ચિન્તન કરવું. (આ સ્વરૂપ કેવું છે ?) સાકાર

(આનન્દાકાર) કોટિ કામદેવના તુલ્ય લાવણ્યવાળું શ્રીકૃષ્ણ પ્રભુની મૂર્તિવાળું છે. ૪

“सर्वतः पाणिपादान्त”मितिगीतावचोबलात् ।
मन्तव्यावयवानां हि सर्वेषां कृष्णरूपता ॥५॥

“સર્વ તરફ છે કર–ચરણના છેડા જેના” એવું બ્રહ્મનું સ્વરૂપ ગીતાજીમાં કહેલું છે. આ વચનના બલથી શ્રીમહાપ્રભુજીનાં બધાં અવયવો શ્રીકૃષ્ણરૂપ માનવાં. ૫

यथा विशिष्टं कृष्णस्य रूपं चावयवास्तथा ।
सर्वावयवरूपाणां करपादादियुक्तता ॥६॥

જેમ શ્રીકૃષ્ણપ્રભુનું રૂપ વિશિષ્ટ–આનન્દરૂપ છે તેમ તેનાં અવયવો કર, પાદ, મુખ વગેરે પણ આનન્દરૂપ છે. તે મુજબ શ્રીમહાપ્રભુજીનાં સર્વ અવયવો કર, ચરણ વગેરે પણ આનન્દરૂપ છે. ૬

भावात्मनो ह्यवयवास्तथाभूतात्मका हि ते ।
अत श्रीकृष्णविरहस्त्रीभावाग्निः प्रभुर्मतः ॥७॥

તેમ ભાવસ્વરૂપ શ્રીમહાપ્રભુજીનાં શ્રીઅંગો તેવા પ્રકારનાં એટલે આનન્દરૂપ છે; માટે શ્રીકૃષ્ણ પ્રભુના વિરહ વખતનો સ્ત્રીઓનો વિરહભાવરૂપી જે અગ્નિ તે શ્રીમહાપ્રભુજી છે. ૭

तत्स्वरूपं यथा कृष्णस्तथैवेति विभाव्यताम् ।
स हि गूढः स्थायिभावः स्त्रीणामितिविनिश्चयः ॥८॥

જેવા શ્રીકૃષ્ણ પ્રભુ તેવું જ શ્રીમહાપ્રભુજીનું સ્વરૂપ છે એમ વિચાર કરો, (વિરહવતી) સ્ત્રીઓ—વ્રજાંગનાઓનો તે નક્કી ગૂઢ સ્થાયી ભાવ છે, એવો નિશ્ચય છે. ૮

तन्मुखं श्रीमदाचार्यास्तथाभूतां, न संशयः ।
कृष्णत्वेनैव तद्ध्यानं स्त्रीभावात्मतया ह्यतः ॥९॥

તે શ્રીપ્રભુના મુખારવિન્દરૂપ શ્રીઆચાર્યચરણો છે, તેથી શ્રીકૃષ્ણસ્વરૂપ છે, એમાં સંશય નથી; માટે સ્ત્રી–વ્રજાંગનાઓના વિરહભાવાત્મકપણાથી શ્રીકૃષ્ણ–સ્વરૂપેજ તેમનું ધ્યાન કરવું જોઇએ. ૯

व्रजस्त्रीहृदयस्थायिकृष्णवक्त्रतया तथा ।
मुखारविन्दरूपत्वात् तापभक्त्यात्मनापि च ॥१०॥

વ્રજસ્ત્રીઓના હૃદયમાં બિરાજતા શ્રીકૃષ્ણ પ્રભુનાં મુખારવિન્દપણાથી તેમ મુખારવિન્દરૂપ હોવાથી અને તાપ (વિરહતાપ)–રૂપ ભક્તિસ્વરૂપે પણ શ્રીમહાપ્રભુજી શ્રીકૃષ્ણરૂપ છે. ૧૦

पूर्ववत् कृष्णरूपत्वं भक्तेरपि विबुध्यताम् ।
कृष्णसम्बन्धि यत्किञ्चित्तत्तद्रूपमिति ध्रुवम् ॥११॥

પૂર્વવત્ ભક્તિનું પણ શ્રીકૃષ્ણ–સ્વરૂપપણું જાણવું, કારણ–કે ભગવત્સમ્બન્ધિ જે કોઈ વસ્તુ છે તે તદ્રૂપ એટલે ભગવદ્રૂપ છે એમ નક્કી સમજવું. ૧૧

मुखत्वादेव रासस्त्री–भावपूरिततोच्यते ।
व्रजस्त्रीहृदयानन्द–दायकत्वं तथा पुनः ॥१२॥

શ્રીપ્રભુના મુખારવિન્દ–સ્વરૂપ હોવાથી શ્રીમહાપ્રભુ વ્રજ–સ્ત્રીઓના ભાવથી પૂર્ણ શ્રીઅંગવાળા કહેવાય છે, (એટલે શ્રી–સર્વોત્તમજીમાં " श्रीकृष्णभावपूरितविग्रहः " આવું અભિધાન ગુસાંઇજીએ યોજ્યું છે.) તેમ વ્રજાંગનાઓના હૃદયને

આનન્દનું દાન કરનાર શ્રીમહાપ્રભુ છે; એથી વ્રજસ્ત્રીઓને આનન્દદાયકપણાનું સામર્થ્ય શ્રીમહાપ્રભુજીમાં છે. ૧૨

प्राकट्ये भुवि भक्तार्थं भक्तिरूपतया वचः ।
"इति श्रीकृष्णदासस्ये"त्यादि सर्वत्र युज्यते ॥१३॥

ભક્તોને માટે આપ પૃથ્વીમાં પ્રકટ થયા છે માટે ભક્તિરૂપપણાથી આવું વચનામૃત છે. "**भुवि भक्तिप्रचारैककृते**" આમ શ્રીસર્વોત્તમજીમાં સ્પષ્ટ છે. (અન્તઃકરણપ્રબોધમાં) **इति श्रीकृष्णदासस्य०** " એવી રીતે શ્રીકૃષ્ણના દાસ શ્રીમહાપ્રભુજીનું ચિત્ત તરફ હિત વચન છે," ઇત્યાદિ સઘળું શ્રીમહાપ્રભુજીમાં ઘટે છે. ૧૩

यथा भगवतो वाक्यं विपरीतरसे पुनः ।
तथा तद्भावसेवायामाचार्याणां वचोऽमृतम् ॥१४॥

જેમ વિપરીત રસમાં ("**स्वागतं वो महाभागाः**" "**व्रजं यात**" "**नेह स्थेयम्**" પ્રભુનું વાક્ય છે તેમ તે પ્રભુની ભાવાત્મક સેવામાં શ્રીઆચાર્યચરણોનું વચનામૃત છે; અર્થાત્ રાસપંચાધ્યાયીનાં ઉપરનાં વચનો ગોપીજનોને ઘેર જવાની સૂચના કરતાં જણાય છે, પણ ધ્વનિ જોતાં તે વચનો રોકવા માટેનાં છે એમ શ્રીસુબોધિનીજીમાં સ્પષ્ટ છે; તેમ મહાપ્રભુજી શ્રીકૃષ્ણના દાસ છે વગેરે વાક્યોનો અર્થ સમજવો. ૧૪

तस्माच्छ्रीवल्लभाचार्याः प्रभुरेवं हि चिन्त्यताम् ।
सर्वलीलाकृतिः सर्वलीलाभोगाश्रयः सदा ॥१५॥

તેથી શ્રીમહાપ્રભુજી શ્રીભગવાન્ છે એમ ચિન્તન કરો.

સર્વ ભગવલ્લીલાત્મક કૃતિવાળા, સર્વ ભગવલ્લીલાના ભોગના આશ્રયરૂપ સદા શ્રીમહાપ્રભુજી છે. ૧૫

श्रीकृष्णास्यं सदानन्द आनन्दैकपदादिकः ।
व्रजस्त्रीवृन्दमध्यस्थः पुष्टिमार्गप्रकाशकः ॥१६॥

શ્રીકૃષ્ણચન્દ્ર પ્રભુના મુખારવિન્દરૂપ, સદાનન્દ સત્-**कृष्** આનન્દ-**ण**, એમ શ્રીકૃષ્ણરૂપ, જેમનું સર્વોત્તમજીમાં **પ્રથમ** નામ "આનન્દ" એવું છે, વ્રજસ્ત્રીઓના સમૂહના મધ્યમાં બિરાજમાન, પુષ્ટિમાર્ગના પ્રકાશક શ્રીમહાપ્રભુજી છે. ૧૬

रासस्त्रीहृदयस्थायि-तापभावात्मको हरिः ।
सर्वलीलाश्रयः सर्वलीलारसतदात्मकः ॥१७॥

રાસસ્ત્રીઓના હૃદયમાં સ્થાયી તાપ ભાવાત્મક, શ્રીહરિરૂપ સર્વ લીલાઓના આશ્રય, સર્વ લીલાઓના રસરૂપ અને લીલારૂપ શ્રીમહાપ્રભુજી છે. ૧૭

स्वान्तःस्थकृष्णलीलाब्धिः स्वानन्दभरसम्भृतः ।
सोऽस्मत्प्रभुः सदा श्रीमद्वल्लभाख्यो विचिन्त्यताम् ।१८।

જેઓના અન્તઃકરણમાં શ્રીભગવલ્લીલાઓનો સમુદ્ર ઊછળી રહ્યો છે, તેવા પોતાના આનન્દના ભારથી પૂર્ણ એવા આપણા પ્રભુ શ્રીમહાપ્રભુજી છે, એમ સદા વિચાર કરો. ૧૮

स्वतन्त्रभक्तिसम्बन्धं साक्षात् कारयितुं स्वयम् ।
प्रतिबन्धायोग्यतादिदोषं व्यावर्त्तितुं तथा ॥१९॥
कृष्णाधरामृतास्वादफलं दातुं स्ववृत्ति यत् ।
प्रकटो दैवजीवानां सदा निःसाधनात्मनाम् ॥२०॥

પોતે સદા નિઃસાધન સ્વકીય દૈવી જીવોને પ્રભુનો

સાક્ષાત્ સ્વતન્ત્ર ભક્તિ–સમ્બન્ધ કરાવવાને, તેમ પ્રતિબન્ધ, અયોગ્યતાદિ દોષને દૂર કરવાને, પોતાની વૃત્તિરૂપ શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રના અધરામૃતના આસ્વાદનું ફળ આપવા સારૂ આપ પ્રકટ થયા છે. ૧૯–૨૦

अस्मद्भाग्यनिधिर्नूनं निजपक्षैकपोषकः ।
अपारकरुणासिन्धुर्दैवोद्धृतिपरायणः ॥२१॥
भक्तिमार्गप्रकटनः सर्वसन्देहवारकः ।
एवंविधः सदा श्रीमदाचार्यश्चिन्त्यतां हृदि ॥२२॥

આપણા ભાગ્યના ભંડાર, નક્કી પોતાના પક્ષનું એક પોષણ કરનાર, અપાર દયાના સાગર, દૈવી જીવોના ઉદ્ધારમાં તત્પર, ભક્તિમાર્ગને પ્રકટ કરનાર, સર્વ સન્દેહને દૂર કરનાર, આવા પ્રકારના શ્રીમદાચાર્ય–ચરણોનું હૃદયમાં સદા ચિન્તન કરો. ૨૧–૨૨

इति श्रीवल्लभाचार्यचिन्तनप्रकारः ।

(२)

[અનુષ્ટુભ]

अथ श्रीविठ्ठलाधीश–स्वामिरूपं निरूप्यते ।
द्विविधः स्वामिनीभावः स्त्रीभावो विरहे पुनः ॥१॥
कृष्णभावः सङ्गमेऽपि विपरीतरसे तथा ।
भावद्वयात्मकात्तत्र पुष्टिमार्गप्रवृत्तये ॥२॥
कृष्णास्यतः प्रादुरभूत् स्त्रीभावः केवलो हि सः ।
आविर्भावेऽपि सहज–कस्तूरीतिलकान्वितः ॥३॥

હવે શ્રીવિઠ્ઠલાધીશ-પ્રભુચરણનું સ્વરૂપ નિરૂપાય છે. સ્વામિનીજીનો ભાવ બે પ્રકારનો છે. (તે બન્ને ભાવોમાં) સ્ત્રીભાવ વિરહમાં છે, અને પ્રભુ-સંગમમાં તેમ વિપરીત રસમાં કૃષ્ણભાવ છે; તેમાં આ બન્ને ભાવાત્મક સ્વરૂપથી પુષ્ટિમાર્ગને ચલાવવા સારૂ કેવલ સ્ત્રીભાવે શ્રીપ્રભુચરણ શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રના મુખારવિન્દ (શ્રીમહાપ્રભુજી)થી નક્કી પ્રકટ થયા છે એટલે જન્મ સમયે પણ સ્વાભાવિક કસ્તૂરી-તિલક-યુક્ત શ્રીપ્રભુચરણ પ્રકટ્યા છે. ૧-૨-૩

स्वरूपसेवया साक्षात् सर्वैरात्मेन्द्रियादिभिः ।
अनुभूय हरेः सङ्गं परोक्षेणापि सर्वथा ॥४॥
सँय्योगविप्रयोगाभ्यां सेवाभक्तिप्रदर्शकः ।
मुख्यस्त्रीस्वामिनीनाथ-मुख्यदास्यपरायणः ॥५॥

સર્વ-આત્મા, ઇન્દ્રિયો વગેરેથી સ્વરૂપસેવાથી, સાક્ષાત અને સર્વ રીતે પરોક્ષ સેવાથી પણ શ્રીહરિના સંગનો અનુભવ કરીને સંયોગ અને વિપ્રયોગ આ બન્ને રીતે શ્રીભગવત્સેવારૂપ ભક્તિનું દર્શન કરાવનાર, મુખ્ય સ્ત્રી-ભાવવાળાં શ્રીસ્વામિનીજીના નાથ શ્રીકૃષ્ણચન્દ્ર પ્રભુની મુખ્ય-દાસ્ય સેવામાં આપ પરાયણ છે. ૪-૫

अग्निपुत्रवदत्यन्त-शुद्ध-पौरुष-सँय्युतः ।
प्रभोः श्रीस्वामिनीनां च सर्वकार्यैकसाधकः ॥६॥

અગ્નિપુત્ર શ્રીમહાપ્રભુજીની માફક અત્યન્ત શુદ્ધ પુરુષાતનથી યુક્ત, શ્રીઠાકોરજી અને શ્રીસ્વામિનીઓના સર્વ કાર્યને એક સિદ્ધ કરનારા શ્રીપ્રભુચરણ છે. ૬

स्वगताखिल-सामर्थ्य-समाधारः कृपापरः ।
श्रीमदाचार्यमात्रैकादेय-दान-विचक्षणः ॥७॥

પોતામાં રહેલ સમગ્ર સામર્થ્યના સુન્દર આધાર અને કૃપાપરાયણ, શ્રીમદાચાર્યચરણોની માફક અદેય વસ્તુનું દાન કરવામાં વિચક્ષણ શ્રીપ્રભુચરણ છે. ૭

स्वामिनी-पक्ष-पातैक-पोषकस्तत्सहायकः ।
सर्वलीलासहस्थायी नित्यलीलासमाश्रितः ॥८॥

એક શ્રીસ્વામિનીજીના પક્ષપાતનું પોષણ કરનાર, તેને સાહાય્ય આપનાર, સર્વ લીલાઓમાં સાથે રહેનાર, નિત્યલીલામાં સારી રીતે આશ્રય કરીને રહેલ શ્રીપ્રભુચરણ છે. ૮

स्वामिनीवृन्दमध्यस्थः स्वान्तस्थायिव्रजाधिपः ।
परमानन्दाग्निपुत्रः परमानन्दभाजनम् ॥९॥

સ્વામિનીજીઓના સમૂહના મધ્યમાં બિરાજમાન, જેમના અન્તઃકરણમાં શ્રીવ્રજાધીપ બિરાજે છે એવા, પરમ આનન્દ- વ્રજાધિ
રૂપ શ્રીઅગ્નિ-મહાપ્રભુના પુત્ર અને પરમ આનન્દનું પાત્ર શ્રી પ્રભુચરણ છે. ૯

एवंविधं विठ्ठलाख्यं प्रभुं ध्यायेदहर्निशम् ॥९½॥

આવા પ્રકારના-શ્રીવિઠ્ઠલનાથ-પ્રભુનું રાત્રિ-દિવસ ધ્યાન કરવું. ૯½

भावात्मकानन्तलीलासम्बन्धिनमनन्तरम् ॥१०॥

कात्यायनीप्रवेशाय योग्यरूपसमाश्रयम् ।
नित्यलीलैक-सुफल-प्रार्थकं कृष्णविग्रहम् ॥११॥

यमुनावत्स्वामिनीनां कृष्णसम्बन्धकारकम् ।
स्त्रीभावरूपं सततं ध्यायेच्छ्रीविट्ठलेश्वरम् ॥१२॥

ત્યારપછી ભાવાત્મક અનન્ત લીલાના સમ્બન્ધવાળા, કાત્યાયની દેવીમાં પ્રવેશ કરવા સારૂ યોગ્યરૂપને ધારણ કરનાર, નિત્યલીલારૂપી એક સુફળની ઇચ્છા કરનારા, ભગવત્સ્વરૂપ, શ્રીયમુનાજીની માફક સ્વામિની–વ્રજાંગનાઓને ભગવત્સમ્બન્ધ કરાવનાર, અને હમેશાં સ્ત્રીભાવરૂપ એવા શ્રીવિઠ્ઠલેશ્વરનું સતત ધ્યાન કરવું. ૧૦–૧૧–૧૨

गूढभावं प्रभुं ताप-भावं श्रीवल्लभाभिधम् ।
स्त्रीभावं स्वामिनं श्रीमद्विट्ठलेश्वरमेव च ॥१३॥

स्थापयेत्सततं चित्ते भक्तो भावसमन्वितः ।
स्वाचार्यसंश्रयात्ताप–भावं प्राप्नोति वै फलम् ॥१४॥

સ્ત્રીગૂઢભાવાત્મક–સ્વામી શ્રીવિઠ્ઠલેશ્વર, અને તાપ (વિપ્રયોગાત્મક) ભાવરૂપ શ્રીવલ્લભાધીશ્વરને પ્રેમી ભક્તે પોતાના ચિત્તમાં સતત સ્થાપિત કરવા, તેથી પોતાના આચાર્યચરણોના આશ્રયથી તાપ ભાવાત્મક ફળને ભક્ત પામે છે. ૧૩–૧૪

यथा भ्रमरगीतेषु तेषां प्राप्तमभूत्फलम् ।
प्रमेय–बलतोऽत्रापि स्वाचार्याणां भविष्यति ॥१५॥

જેમ ભ્રમરગીતમાં તે વ્રજભક્તોને ફળ પ્રાપ્ત થયું, તેમ અહીં પણ નિજાચાર્યોના પ્રમેયબળથી ફળ પ્રાપ્ત થશે. ૧૫

कात्यायनीप्रवेशश्च यथा लौकिकदेहतः ।
मुख्यस्त्रीभावसम्प्राप्त्या यमुनातोऽपि वा यथा ।१६।

स्वमुख्यफलसम्बन्धस्तथा श्रीविठ्ठलप्रभोः ।
आश्रयेणैव जीवानामसाधनयुतात्मनाम् ॥१७॥
भवेत्ततश्च फलयोर्दात्रोरप्येकरूपता ।
एवं विज्ञाय सततं सद्भिः कार्यस्तदाश्रयः ॥१८॥

મુખ્ય શ્રીભાવની પ્રાપ્તિથી અથવા તો શ્રીયમુનાજી (વાલુકારૂપ હોવાથી) પણ જેમ કાત્યાયનીમાં અલૌકિક દેહે પ્રવેશ કર્યો, તેમ નિઃસાધન જીવોને શ્રીવિઠ્ઠલનાથ પ્રભુના આશ્રયથીજ સ્વકીય મુખ્ય ફલનો સમ્બન્ધ થશે; તેથી બન્ને ફળો તથા ફળદાન કરનારનું પણ એક–રૂપપણું છે, એમ જાણીને સત્પુરુષોએ (દૈવીજીવોએ) સતત તેઓનો આશ્રય કરવો. ૧૬–૧૭–૧૮

सर्वत्रैवादरं हित्वा परमादरतो जनैः ।
तेनैव सकलं तेषामनायासेन सिध्यति ॥१९॥

સર્વ ઠેકાણે આદર તજીને પરમ આદરથી જનોએ (ઉપર કહ્યા મુજબ) આશ્રય કરવો, તેથીજ વિનાશ્રમે તેઓનું સમગ્ર કાર્ય સિદ્ધ થવાનુંજ. ૧૯

सदा मदीयहृदये वसतु स्वकृपाबलात् ।
सर्वदोषाश्रये स्वीये ह्येतद्रूपचतुष्टयम् ॥२०॥

જોકે મારૂં હૃદય સર્વ દોષોવાળું છે તોપણ પોતાનો જાણી પોતાની કૃપાના બળથી આ ચાર સ્વરૂપો (શ્રીઠાકોરજી, શ્રીસ્વામિનીજી, શ્રીમહાપ્રભુજી, અને શ્રીપ્રભુચરણ) સદા મારા હૃદયમાં બિરાજો. ૨૦

इति श्रीविठ्ठलेश्वरचिन्तनप्रकारः ।
इति श्रीहरिरायविरचितमाचार्यचिन्तनम् ॥

४५. प्रातःस्मरणम् ।

[વસંતતિલકા]

प्रातः स्मरेद्भगवतो वरविठ्ठलस्य
पादारविन्दयुगलं सकलार्थसिद्ध्यै ।
यो वै वितर्कतमसा पिहितं स्वभक्तं
प्रीतः "शमादिव पुरोदिततिग्मरश्मिः" ॥१॥

પ્રાતઃકાલે સમગ્ર અર્થની સિદ્ધિ માટે સર્વોત્તમ ભગવાન્ શ્રીવિઠ્ઠલેશના ચરણકમલ–દ્વયનું સ્મરણ કરવું, પ્રસન્ન થયેલાં જે ચરણ તર્કવિતર્કરૂપી અન્ધકારથી ઢંકાયેલ અર્થાત્ અન્ધ થઈ ગયેલ પોતાના ભક્તના, આગળ ઉદય પામેલ સૂર્યની માફક શાન્તિથી અન્ધકારનું શમન કરનાર છે. ૧

प्रातः स्मरेन्नमननिर्वृतिदं मुरारेः
पूर्णावतारवरविठ्ठलपादपद्मम् ।
मायाविकृत्यगहनं गतबन्धुलोके
यो वै स्वमार्गमनयत्कृपया प्रपन्नम् ॥२॥

પ્રાતઃકાલે નમન માત્રથી આનન્દનું દાન કરનાર, શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રના પૂર્ણાવતાર શ્રેષ્ઠ શ્રીવિઠ્ઠલનાથના ચરણકમલનું ધ્યાન કરવું, જેણે માયાવી લોકોના કૃત્યોથી ઘાટા જંગલરૂપ વનમાં જેમના બન્ધુઓ ચાલ્યા ગયા છે એવા લોકમાં કૃપાથી શરણાગત જીવને પોતાના માર્ગમાં લીધો છે. ૨

प्रातर्भजेदमलमूर्तिमनन्तशक्तेः
श्रीविठ्ठलस्य जनतापहरस्य नित्यम् ।
यो वै जनस्य शतजन्मकृतापराधं
पादानतस्य कृपयापनुनोद सत्यम् ॥३॥

પ્રાતઃકાલે અનન્ત શકિતવાળા, જનના તાપને નિત્ય હરણ કરનાર, શ્રીવિઠ્ઠલપ્રભુચરણની નિર્મલ મૂર્તિનું ધ્યાન કરવું, જે શ્રીવિઠ્ઠલેશપ્રભુએ ચરણોમાં નમેલ પોતાના જનનો, સેંકડો જન્મોમાં કરેલ અપરાધ કૃપાથી ખરેખર નાશ કરી નાખ્યો છે.૩

प्रातर्नता भजत भक्तजनाः सशिष्या
नारायणं नरवरं द्विजविठ्ठलेशम् ।
धर्मार्थकामभवमोक्षदमंहसोऽरिं
संसारदुःखशमनं गुरुमादिदेवम् ॥४॥

હે સશિષ્ય ભકતજનો ! નારાયણ, નરમાં શ્રેષ્ઠ, ધર્મ-અર્થ-કામ અને મોક્ષનું દાન કરનાર, પાપના શત્રુ, સંસારના દુઃખનું શમન કરનાર, આદિદેવ, ગુરુ બ્રાહ્મણ શ્રીવિઠ્ઠલેશ પ્રભુનો પ્રાતઃકાળે નમીને આશ્રય કરો. ૪

प्रातर्जना गदत नाम नरोत्तमस्य
श्रीविठ्ठलस्य हरिवल्लभवल्लभस्य ।
इष्टार्थदं सुखकरं मतिमानदं च
सर्वाघशोकशमनं गदतो नरस्य ॥५॥

હે મનુષ્યો ! નરોમાં ઉત્તમ શ્રીહરિ જેને વ્હાલા છે એવા શ્રીવલ્લભપ્રભુના વ્હાલા, શ્રીવિઠ્ઠલેશના નામને પ્રાતઃકાલે મુખથી બોલો, જે નામ મુખથી બોલતા નિજજનને ઈષ્ટ અર્થનું દાન કરનાર, સુખ કરનાર, બુદ્ધિ અને માનનું દાન કરનાર, અને સર્વ પાપના સમૂહને શાન્ત કરનાર છે. ૫

यः श्लोकपञ्चकमिदं सततं पठेच्चेत्
स स्यात्सुखी सुविषयी विदुषां वरिष्ठः ।

देवोपदेवगणभीतिहरं च हारं
सर्वावतारशमनं हरितोषणञ्च ॥६॥

જે મનુષ્ય હમેશાં આ પાંચ શ્લોકનો સવારમાં પાઠ કરે, તે મનુષ્ય વિદ્વાનોમાં શ્રેષ્ઠ, સુખી અને ભગવન્મય, જેવા સર્વ શબ્દ-સ્પર્શ-રૂપ-રસ-ગન્ધાદિ વિષયો છે એવો થાય. આ સ્તોત્ર દેવ-ઉપદેવગણો સમ્બન્ધી ભીતિને હરનાર, સુન્દર, સર્વાવતારનું શમન કરનાર એટલે નિત્યલીલાનું દાન કરનાર અને શ્રીહરિને પ્રસન્ન કરનાર છે. ૬

इति श्रीहरिदासोदितं श्रीविट्ठलेश्वराणां प्रातःस्मरणस्तोत्रं सम्पूर्णम् ।

४६. श्रीविट्ठलेश्वराष्टोत्तरशतनामावलिः ।

[અનુષ્ટુભ]

श्रीविट्ठलेश-मत्स्वामिनामानि सुखदानि मे ।
सन्तोषाय निरूप्यन्ते सतामपि च तुष्टये ॥१॥

શ્રીહરિરાયજી ઉપક્રમ કરે છે કે—મારા સન્તોષ માટે પણ સુખનું દાન કરનાર શ્રીવિઠ્ઠલેશ પ્રભુચરણનાં (૧૦૮) નામોનું નિરૂપણ કરવામાં આવે છે. ૧

१. श्रीविट्ठलाय नमः ।

विद्-જ્ઞાન-ઠ-રહિત એટલે જ્ઞાનહીન જનોનો અંગીકાર કરનાર-શ્રીવિઠ્ઠલ પ્રભુચરણને પ્રણામ. ૧

२. श्रीवल्लभात्मजाय नमः ।

શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજીના આત્મજ શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૨

३. श्रीगोपीनाथानुजाय नमः ।

શ્રીગોપીનાથજીના નાના ભાઇ શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૩

४. श्रीरुक्मिणीरमणाय नमः ।

શ્રીરુકિમણીજીના રમણ–પતિ શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૪

५. श्रीपद्मावतीप्राणप्रियाय नमः ।

શ્રીપદ્માવતીજીના પ્રાણપ્રિય શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૫

६. सर्वाङ्गसुन्दराय नमः ।

જેનાં સર્વ અંગો સુન્દર છે એવા શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૬

७. सहजारक्तनयनाय नमः ।

સ્વાભાવિક કાંઇ લાલ જેમનાં નેત્રો છે એવા શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૭

८. स्निग्धनीरदश्यामाय नमः ।

જલપૂર્ણ મેઘ–તુલ્ય શ્યામ શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૮

९. मदनाभिरामाय नमः ।

કામદેવ કરતાં સુન્દર શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૯

१०. हसद्वदनपङ्कजाय नमः ।

હસતા મુખકમળવાળા શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૧૦

११. करुणारसपूरितहृदयाय नमः ।

કરુણારસથી પૂર્ણ હૃદયવાળા શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૧૧

१२. व्रजस्त्रीभावपूर्णाय नमः ।

વ્રજવધૂઓના ભાવથી પૂર્ણ એવા શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૧૨

१३. भावाविघूर्णितलोचनाय नमः ।

ભાવથી ઘૂર્ણાયમાન નેત્રવાળા શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૧૩

१४. विस्मिताखिललौकिकाय नमः ।

સમગ્ર લોકસમૂહને આશ્ચર્ય પમાડનાર શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૧૪

१५. सततस्मृतकृष्णलीलाय नमः ।

હમેશાં શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન્‌ની લીલાનું સ્મરણ કરનાર શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૧૫

१६. लीलाव्यवहिताखिलकृतये नमः ।

ભગવલ્લીલાથી જેની સમગ્ર લૌકિક કૃતિ અટકી પડી છે એવા શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૧૬

१७. गोवर्धनास्थितिप्रियाय नमः ।

શ્રીગિરિરાજમાં રહેવું જેમને પ્રિય છે એવા શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૧૭

१८. गोत्रनाथसहचराय नमः ।

શ્રીગોવર્ધનનાથજીની સાથે ફરનાર શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૧૮

१९. तदतुलप्रीतिपात्राय नमः ।

તે શ્રીગોવર્ધનનાથજીની અતુલ-પ્રીતિના પાત્ર શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૧૯

२०. तल्लीलापूरितविग्रहाय नमः ।

તે શ્રીભગવાનની લીલાથી પૂર્ણ અંગવાળા શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૨૦

२१. गोवर्धनगमनोत्साहसंयुताय नमः ।

શ્રીગિરિરાજમાં પધારવાનો જેમને ઉત્સાહ છે એવા શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૨૧

२२. लीलाभावविभावनाज्ञानमार्गाय नमः ।

શ્રીભગવલ્લીલાના ભાવનો વિચાર કરવાથી માર્ગને જાણનાર શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૨૨

२३. सम्मुखागतगोवर्धननाथाय नमः ।

શ્રીગોવર્ધનનાથજી જેમની સન્મુખ પધારેલા છે એવા શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૨૩

२४. परस्परयोजितकरकमलाय नमः ।

પરસ્પર જોડેલ છે કરકમલ જેમણે એવા શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૨૪

२५. निजमन्दिरसहजास्थितये नमः ।

નિજ મન્દિરમાં સહજ જેમની સ્થિતિ છે એવા શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૨૫

२६. विविधभावभावुकाय नमः ।

વિવિધ ભાવોથી ભાવપૂર્ણ શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૨૬

२७. अनुभूताखिललीलाय नमः ।

સમગ્ર લીલાનો અનુભવ કરનાર શ્રીપ્રભુચરણને નમન.૨૭

२८. स्वप्रेष्ठक्षणावियोगासहिष्णवे नमः ।

પોતાના વહાલા શ્રીગોવર્ધનનાથજીના ક્ષણ માત્રના વિયોગને સહી ન શકનાર શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૨૮

२९. विहितविविधशृङ्गाराय नमः ।

શ્રીઠાકોરજીને વિવિધ પ્રકારની ઋતુ અનુસાર શૃંગાર કરનાર શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૨૯

३०. सेवासन्तोषितपुष्टिपतये नमः ।

સેવાથી પુષ્ટિમાર્ગના જીવોના પતિ શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રને સન્તુષ્ટ કરનારને નમન. ૩૦

३१. लीलान्तरानुभवार्थगोकुलगतये नमः ।

જુદી જુદી લીલાઓનો અનુભવ કરવા સારૂ શ્રીગોકુલમાં પધારનાર શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૩૧

३२. प्रार्थितगमनाज्ञाय नमः ।

શ્રીજી પાસે જવાની આજ્ઞા માગનાર શ્રીપ્રભુચરણનેનમન.૩૨

३३. यथाकथञ्चिल्लब्धाज्ञाय नमः ।

માંડ માંડ જેમને જવાની આજ્ઞા મળી છે એવા શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૩૩

३४. सम्मुखास्थितविहिताचरणसञ्चाराय नमः ।

સન્મુખ રહીને કાંઈક-ધીમેથી ચરણનો સંચાર કરનાર અર્થાત્ સન્મુખ આજ્ઞા મેળવી ધીમે પગલે પધારનાર શ્રીપ્રભુરણને નમન. ૩૪

३५. प्राप्तप्रसादकुसुममालापरिधानाय नमः ।

પ્રભુ તરફથી પ્રાપ્ત થયેલ છે પ્રસાદ, પુષ્પમાલા, ઉપરણો જેમને એવા શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૩૫

३६. ताम्बूलवीटिकाकमनीयकराय नमः ।

પાન-બીડાંથી સુન્દર હસ્તવાળા શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૩૬

३७. वियोगमुद्रितदृशे नमः

શ્રીજીના વિયોગથી નેત્ર બન્ધ કરનાર શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૩૭

३८. यथाकथञ्चिच्चलिताय नमः ।

પ્રભુ પાસેથી માંડમાંડ પધારતા શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૩૮

३९. मुहुर्विलोकितव्रजनाथाय नमः ।

વારંવાર શ્રીજીનું વિલોકન–દર્શન કરતા શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૩૯

४०. व्रजपरिवृढप्रतिक्षणविलोकिताय नमः ।

વ્રજપરિવૃઢ શ્રીનાથજીએ પ્રતિક્ષણે જેમના સામી કૃપાદૃષ્ટિ કરી છે એવા શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૪૦

४१. उच्चाटितनिजनाथमानसाय नमः ।

પોતાના નાથના મનમાં ઉચ્ચાટ પેદા કરનાર શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૪૧

४२. अतिकष्टबहिरागताय नमः ।

અત્યન્ત કષ્ટથી બહાર પધારેલ શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૪૨

४३. समुदितहृत्तापाय नमः ।

જેમના હૃદયમાં તાપ સારી રીતે ઉત્પન્ન થયો છે એવા શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૪૩

४४. तदङ्गसङ्गिसेवकसम्मुखस्थिताय नमः ।

ભગવાનના શ્રીઅંગના સંગવાળા સેવકોની સન્મુખ બિરાજમાન શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૪૪

४५. किञ्चिन्नामितग्रीवाय नमः ।

કાંઈક નમાવેલ છે ગ્રીવા–ડોક એવા શ્રીપ્રભુચરણને નમન.૪૫

४६. योजितकरकमलाय नमः ।

બન્ને કરકમલ જોડનાર શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૪૬

४७. निजकदाचित्स्मरणप्रार्थनाकर्त्रे नमः ।

કોઈ દિવસ પોતાની યાદી કરવાની પ્રાર્થના કરનાર શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૪૭

४८. निजसर्वस्वसेवाशिक्षादात्रे नमः ।

પોતાના સર્વસ્વ શ્રીજીની સેવાના શિક્ષણનું દાન કરનાર શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૪૮

४९. सावधानीकृतसेवकाय नमः ।

સેવકોને સાવધાન કરનાર શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૪૯

५०. तादृशभक्तसंवलिताय नमः ।

તાદૃશ ભક્તોથી સારી રીતે વીંટાયેલ શ્રીપ્રભુચરણને નમન.

५१. श्रीगोवर्धनोपरिपदस्थापकाय नमः ।

શ્રીગિરિરાજ ઉપર પદ–સ્થાનને સ્થાપન કરનાર શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૫૧

५२. नामिताशिरःशनैश्चलिताय नमः ।

મસ્તક નમાવીને ધીમે ધીમે પધારતા શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૫૨

५३. व्रजाधीशगवाक्षमार्गावलोकिताय नमः ।

ગોખના માર્ગથી શ્રીજીએ જોયેલ શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૫૩

५४. उत्तीर्णगोवर्धनागिरये नमः ।

શ્રીગિરિરાજથી ઊતરી આવેલા શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૫૪

૫૫. कृतसाष्टाङ्गनमस्काराय नमः ।

શ્રીગિરિરાજને સાષ્ટાંગ નમસ્કાર કરનાર શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૫૫

૫૬. एकदृष्टिदृष्टस्वामिमन्दिरध्वजाय नमः ।

એક નજરથી સ્વામી–શ્રીનાથજીના મન્દિરની ધ્વજાનું દર્શન કરનાર શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૫૬

૫૭. मस्तकनिहितकरयुगलाय नमः ।

પોતાના મસ્તક ઉપર બે હસ્તને ધારણ કરનાર શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૫૭

૫૮. भावविवशाय नमः ।

પ્રેમભાવથી વિવશ–પરાધીન થયેલ શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૫૮

૫૯. सेवकसमारूढसदश्वाय नमः ।

સેવકોએ સુન્દર ઘોડા ઉપર પધરાવેલ શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૫૯

૬૦. सेवार्थसेवकसम्प्रेक्षकाय नमः ।

શ્રીજીની સેવામાં સેવકો ઉપર સારી રીતે નજર રાખનાર શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૬૦

૬૧. अन्तरङ्गनिजसेवकसहिताय नमः ।

અન્તરંગ–પોતાના સેવકોથી સહવર્ત્તમાન શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૬૧

૬૨. स्वप्रेष्ठवार्त्ताकथनविस्मृतवर्त्मने नमः ।

પોતાના વ્હાલા શ્રીજીની વાર્ત્તાના કથનથી રસ્તાને ભૂલી જનાર શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૬૨

६३. स्मृतगोकुललीलाय नमः ।

શ્રીગોકુલ સમ્બન્ધી લીલાને યાદ કરનાર શ્રીપ્રભુચરણુને નમન. ૬૩

६४. यमुनाविहृतिविलोकनाविशेषोत्सवाय नमः ।

શ્રીયમુના-વિહારના દર્શનથી વિશેષ આનન્દવાળા શ્રીપ્રભુચરણુને નમન. ૬૪

६५. बाललीलाभावस्थाय नमः ।

શ્રીબાલલીલાના ભાવમાં સ્થિર શ્રીપ્રભુચરણુને નમન.૬૫

६६. श्रीगोकुलधृतचरणाय नमः ।

શ્રીગોકુલમાં ચરણુ ધરનાર શ્રીપ્રભુચરણુને નમન. ૬૬

६७. नवनीतप्रियमान्दिरगताय नमः ।

શ્રીનવનીતપ્રિયાજીના મન્દિરમાં પધારેલ શ્રીપ્રભુચરણુને નમન. ૬૭

६८. उत्तारितोष्णीषकटिबन्धाय नमः ।

પાઘ તથા કટિબન્ધનના વસ્ત્રને ઉતારનાર શ્રીપ્રભુચરણુને નમન. ૬૮

६९. निकटागतनिरीक्षितव्रजवल्लभाय नमः ।

સમીપે આવીને શ્રીવ્રજવલ્લભ-નવનીતપ્રિયાજીનાં દર્શન કરનાર શ્રીપ્રભુચરણુને નમન. ૬૯

७०. वन्दितनिजाचार्यपादुकाय नमः ।

પોતાના આચાર્ય શ્રીમહાપ્રભુજીની પાદુકાને વન્દન કરનાર શ્રીપ્રભુચરણુને નમન. ૭૦

७१. द्रुतविहितस्नानाय नमः ।

તુરત સ્નાન કરનાર શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૭૧

७२. पुनर्मन्दिरसमागताय नमः ।

ફરી મન્દિરમાં પધારેલ શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૭૨

७३. स्पष्टदृष्टस्वसर्वस्ववदननीरजाय नमः ।

પોતાના સર્વસ્વ શ્રીનવનીતપ્રિયાજીના વદનારવિન્દને સ્પષ્ટ જોનારને નમન. ૭૩

७४. अखिललीलानुभवार्थनिजाविर्भावाय नमः ।

સમગ્ર લીલાના અનુભવ માટે જેમનું પોતાનું પ્રાકટ્ય છે એવા શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૭૪

७५. श्रीगोवर्धननाथवार्त्ताकथनसुखदाय नमः ।

શ્રીગોવર્ધનનાથજીની વાર્ત્તાના કથનથી સુખદાન કરનાર શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૭૫

७६. सप्ततनुजजनकाय नमः ।

સાત પુત્રોના પિતા શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૭૬

७७. प्रवर्धितस्वजनकवंशाय नमः ।

પોતાના પિતાજીના વંશને વધારનાર શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૭૭

७८. सर्वनिरपेक्षाय नमः ।

સર્વમાં નિરપેક્ષ શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૭૮

७९. लोकवेदानासक्ताय नमः ।

લોક અને વેદમાં આસક્તિ રહિત શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૭૯

૮૦. श्रीकृष्णसेवासक्ताय नमः ।

શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનની સેવામાં આસક્ત શ્રીપ્રભુચરણને નમન.

૮૧. पुष्ट्यङ्गीकृतभक्ताय नमः ।

શ્રીપુષ્ટિ–અનુગ્રહ માર્ગમાં ભક્તોનો અંગીકાર કરનાર શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૮૧

૮૨. रसमार्गस्वरूपप्रकाशकाय नमः ।

રસાત્મક ભક્તિમાર્ગના સ્વરૂપનો પ્રકાશ કરનાર શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૮૨

૮૩. निरपेक्षजनवल्लभाय नमः ।

નિષ્કામ ભક્તોને વ્હાલા, અથવા નિષ્કામ ભક્તો જેમને વ્હાલા છે એવા શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૮૩

૮૪. स्वाज्ञापरपुत्रवत्सलाय नमः ।

પોતાની આજ્ઞામાં તત્પર પુત્રો જેમને વ્હાલા છે એવા શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૮૪

૮૫. सर्वान्तःकरणज्ञाय नमः ।

સર્વના અન્તઃકરણને જાણનાર શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૮૫

૮૬. सेवकजनकल्पवृक्षाय नमः ।

સેવક જનોને કલ્પવૃક્ષરૂપ–કલ્પવૃક્ષની માફક ચિન્તિત ફળ દેનાર શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૮૬

૮૭. स्वजनलौकिकालौकिकफलहेतवे नमः ।

સ્વજનોને લૌકિક અને અલૌકિક ફળનું દાન કરનાર શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૮૭

८८. निःसाधनजनचिन्तापराय नमः ।

નિઃસાધન-સ્વજનોની ચિન્તામાં પરાયણ શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૮૮

८९. भार्यावियोगव्याजत्यक्ताखिलभोगाय नमः ।

પત્નીના વિયોગના બહાનાથી સમગ્ર લૌકિક ભોગનો ત્યાગ કરનાર શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૮૯

९०. परमरसज्ञाय नमः ।

રસના ઉત્તમ જાણકાર શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૯૦

९१. विहितस्वमार्गसन्नयासधर्माय नमः ।

સ્વમાર્ગમાં રહીને સંન્યાસ ધર્મનું પાલન કરનાર શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૯૧

९२. जनकोपममूर्त्तये नमः ।

જનક-શ્રીમહાપ્રભુજી સમાન સ્વરૂપવાળા શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૯૨

९३. कृतस्वजनसेवकजनसम्मानाय नमः ।

સ્વજન અને સેવક જનોનું સન્માન કરનાર શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૯૩

९४. वन्दितस्वतातस्वरूपाय नमः ।

પોતાના પિતાજી-શ્રીમહાપ્રભુજીના સ્વરૂપને વન્દન કરનાર શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૯૪

९५. निजभावगोपनाय नमः ।

પોતાના સ્વરૂપના ભાવને અથવા ભગવદ્ભાવને ગુપ્ત કરનાર શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૯૫

९६. कापट्यकृतकर्ममार्गधर्मणे नमः ।

કાપટ્યથી કર્મમાર્ગના ધર્મોનું પાલન કરનાર શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૯૬

९७. अनासक्तिविहितलौकिकाय नमः ।

અનાસક્તિથી લૌકિક કાર્ય કરનાર શ્રીપ્રભુચરણને નમન.૯૭

९८. परमादरणीयपदाम्बुजाय नमः ।

પરમ આદરને યોગ્ય છે ચરણકમલ જેમનું એવા શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૯૮

९९. ब्रह्मादिदुर्लभचरणरेणवे नमः ।

જેમના ચરણની રજ બ્રહ્માદિ દેવોને દુર્લભ છે એવા શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૯૯

१००. सेवकजनभाग्याय नमः ।

સેવક જનોના ભાગ્યરૂપ શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૧૦૦

१०१. आनन्दनिधये नमः ।

આનન્દના ભંડાર શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૧૦૧

१०२. परमानन्दाग्निपुत्राय नमः ।

પરમાન્દસ્વરૂપ–અગ્નિ શ્રીમહાપ્રભુજીના પુત્ર–શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૧૦૨

१०३. विश्वोद्धरणदक्षाय नमः ।

જગતનો ઉદ્ધાર કરવામાં ચતુર–શ્રીપ્રભુચરણને નમન.૧૦૩

१०४. मायामतखण्डकाय नमः ।

માયામતનું ખંડન કરનાર શ્રીપ્રભુચરણને નમન; (તાત્પર્ય કે

ભાષ્યનો અન્તિમ ૧ાા અધ્યાય તથા વિદ્વન્મંડનાદિ ગ્રન્થો રચી માયાવાદનું ખંડન કરનાર આપ છે.) ૧૦૪

१०५. भक्तिपथप्रकाशकाय नमः ।

ભક્તિમાર્ગનો પ્રકાશ કરનાર શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૧૦૫

१०६. अग्निकुमाराय नमः ।

અગ્નિકુમાર શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૧૦૬

१०७. अस्मत्स्वामिने नमः ।

આપણા સ્વામી શ્રીપ્રભુચરણને નમન. ૧૦૭

१०८. सहजकस्तूरीतिलकाय नमः ।

સ્વાભાવિક કસ્તૂરીના તિલકવાળા શ્રીપ્રભુચરણને નમન.૧૦૮

[અનુષ્ટુભ]

इति श्रीविठ्ठलाधीश-स्वामिनामशतं शुभम् ।
अष्टोत्तरं सदा चिन्त्यं सर्वचिन्तानिवृत्तये ॥ १ ॥

સર્વ ચિન્તા દૂર કરવા સારૂ આવી રીતે સ્વામી શ્રીવિઠ્ઠલાધીશનાં એકસો ને આઠ શુભ નામોનો સદા વિચાર કરતા રહેવું. ૧.

इति श्रीहरिरायविरचिता श्रीविठ्ठलेश्वराष्टोत्तरशतनामावलिः समाप्ता ॥

* * *

४७. श्रीविट्ठलविभोरष्टकम्।

[શિખરિણી]

क्षितावाविर्भूतो जनकजनसम्भालनकृते
कृपापूर्णः कर्तुं भजनपथविस्तारमतुलम्।
स्मरस्मेराकारः सहजविपुलारक्तनयनः
स मे नित्यं नाथो वसतु हृदये विट्ठलविभुः ॥१॥

પિતાજી-શ્રીમહાપ્રભુજીના જનો-વૈષ્ણવોની સંભાળ લેવા સારૂ, તેમ ભક્તિમાર્ગનો અતુલ વિસ્તાર કરવા સારૂ કૃપાપૂર્ણ જે શ્રીપ્રભુચરણ પૃથ્વીમાં પ્રકટ થયા છે, કામદેવને ભૂલાવે એવા આકારવાળા, સહજ-વિશાળ કાંઇક રક્તનેત્ર કમલવાળા, તે શ્રીવિઠ્ઠલનાથ પ્રભુ હમેશાં મારા હૃદયમાં નિવાસ કરો. ૧

निजानन्दैः सान्द्रः सुभगवदनः श्यामलतनु-
र्लसन्नासाश्वासोन्नमनकृतसौन्दर्यनिचयैः।
वचोव्याहारातिस्फुरदमलहासातिरुचिरः
स मे नित्यं नाथो वसतु हृदये विट्ठलविभुः॥२॥

પોતાના આનન્દથી ભરપૂર, સુન્દર મુખવાળા, શ્યામ અંગવાળા, નાસિકાના શ્વાસને ઊંચો કરતાં સૌન્દર્યના સમૂહથી શોભાયુક્ત, વચનામૃત કરવા વખતે અત્યન્ત પ્રકાશિત નિર્મલ હાસ્યથી સુન્દર, તે શ્રીવિઠ્ઠલનાથ વિભુ મારા હૃદયમાં હમેશાં નિવાસ કરો. ૨

प्रयातः प्रेमार्द्रो विरहभरविक्षिप्तहृदयः
समुत्क्षिप्य स्वीयं भवनमखिलं सत्वरगतिः ।
हरिं द्रष्टुं दृग्भ्यां रहसि हरिदासाभिधगिरिं
स मे नित्यं नाथो वसतु हृदये विठ्ठलविभुः ॥३॥

પ્રેમથી ભીના, શ્રીજીના વિરહભાવથી વિક્ષિપ્ત હૃદયવાળા શ્રીપ્રભુચરણ પોતાના સમગ્ર ભવનનો ત્યાગ કરી ઉતાવળે પગલે એકાન્તમાં શ્રીનાથજીનાં નેત્રથી દર્શન કરવા શ્રીગિરિરાજમાં પધાર્યા તે શ્રીવિઠ્ઠલનાથ પ્રભુ મારા હૃદયમાં સદા નિવાસ કરો. ૩

परित्रस्ताः सर्वे कुमतिगतिग्रस्ता अपि निजाः
समस्ताः संसारे विषयसुखसारे कुमतिभिः ।
वचोवृन्दैश्चिन्तारहितहृदया येन विहिताः
स मे नित्यं नाथो वसतु हृदये विठ्ठलविभुः ॥४॥

દુર્બુદ્ધિ અને દુર્ગતિએ ગળેલા, વિષય સુખના સારવાળા, સંસારમાં દુર્બુદ્ધિવાળા જનોથી ત્રાસ પામેલા, એવા પોતાના સર્વને પણ જેમણે વચનામૃતોથી ચિન્તારહિત હૃદયવાળા બનાવ્યા, તે શ્રીવિઠ્ઠલનાથ પ્રભુ સદા મારા હૃદયમાં નિવાસ કરો. ૪

स्वमार्गीयो धर्मस्तदुपहितकर्मादिसहितः
सुगूढस्तद्भावः प्रचुरबलमूढोऽपि सततम् ।
दृढः श्रीगोपीनां परिदृढविचारेण विहितः
स मे नित्यं नाथो वसतु हृदये विठ्ठलविभुः ॥५॥

અંગ–ઉપાંગ સેવા–કર્માદિસહિત સ્વમાર્ગીય (પુષ્ટિમાર્ગીય) ધર્મ કે જેનો ભાવ ઘણા બુદ્ધિબળથી વારંવાર ઊહાપોહ કરી વિચારવામાં આવે તોપણ સારી રીતે ગૂઢ છે, શ્રીગોપીજનવલ્લભ શ્રીનાથજીના વિચારેલ માર્ગે જેમણે તેને દૃઢ, યાને મજબૂત રીતે–વિશદ (સ્પષ્ટ) કર્યો તે શ્રીવિઠ્ઠલનાથ પ્રભુ સદા મારા હૃદયમાં નિવાસ કરો. ૫

पवित्रीकर्त्तुं स्वं जगदखिलदेशास्थितमहो
समाज्ञसः सर्वस्वजनकरुणायुक्तहरिणा ।
प्रयातः षड्वारं हरिरतिपुरीं द्वारसुखदां
स मे नित्यं नाथो वसतु हृदये विठ्ठलविभुः ॥६॥

અહો ! સર્વ સ્વજનો ઉપર દયાળુ–શ્રીગોવર્ધનનાથજીની આજ્ઞાથી સમગ્ર દેશમાં રહેલ પોતાના દૈવી જગત્‌ને પવિત્ર કરવા છ વખત જે શ્રીદ્વારિકાપુરીમાં પધાર્યા, તે શ્રીવિઠ્ઠલનાથ પ્રભુ સદા મારા હૃદયમાં નિવાસ કરો. ૬

निजस्वामिस्नेहस्मरणधृतदेहादिसकलो
लसच्छ्रीमद्गोपीजनसहजभावैकभरितः ।
तनूजः श्रीवह्नेः प्रभुचरणसेवाव्रतयुतः
स मे नित्यं नाथो वसतु हृदये विठ्ठलविभुः ॥७॥

નિજસ્વામી–શ્રીનાથજીનું સ્નેહયુક્ત સ્મરણ, તેને માટે જેમણે શ્રીઅંગાદિ બધું ધારણ કરેલ છે એવા, સુન્દર શ્રીગોપીજનોના સહજભાવથી એક પૂર્ણ, શ્રીઅગ્નિ–શ્રીમહાપ્રભુજીના આત્મજ, શ્રીનાથજીની ચરણસેવાના વ્રતથી યુક્ત એવા શ્રીવિઠ્ઠલનાથ વિભુ સદા મારા હૃદયમાં બિરાજો. ૭

पितुः प्रीतेः पात्रं सहजमृगनाभीजातिलकः
समर्प्य स्वं वंशं तदखिलकलङ्कापकरणम् ।
पदाम्भोजासक्तः स्वजनपरमानन्दकरणः
स मे नित्यं नाथो वसतु हृदये विट्ठलविभुः ॥८॥

પિતાજી શ્રીમહાપ્રભુજીના કૃપાપાત્ર, સહજ કસ્તૂરીના તિલકવાળા, તેથી જેમનાં સમગ્ર કલંક–દૂર થઇ ગયાં છે એવા પોતાના સમગ્રવંશનું શ્રીજીને સમર્પણ કરીને તેના ચરણકમળમાં આસક્તિવાળા સ્વકીય જનોને પરમાનન્દનું દાન કરનાર તે શ્રીવિઠ્ઠલનાથ વિભુ સદા મારા હૃદયમાં નિવાસ કરો. ૮

इति श्रीमत्स्वामिस्मरणरतिमात्रैकसधनः
स्फुटं प्रावोचद्वै निजजनपतेरष्टकमिदम् ।
पठत्येवम्भावः प्रचुरसद्भावोऽपि सततं
पदद्वन्द्वे भावं सपदि लभते विट्ठलविभोः ॥९॥

એવી રીતે શ્રીમાન્ સ્વામી શ્રીઠાકોરજીના સ્મરણનો આનન્દ એજ એક માત્ર જેને ધન છે એવા શ્રીહરિરાયજીએ સ્વકીય જનોના પતિ શ્રીપ્રભુચરણનું આ અષ્ટક સ્પષ્ટપણે રચ્યું. આવી રીતે ભાવયુકત ભકત પ્રચુર પ્રેમરહિત હોય તોપણ હમેશાં આ સ્તોત્રનો પાઠ કરે તો તે વૈષ્ણવ શ્રીવિઠ્ઠલનાથ વિભુના ચરણદ્વન્દ્વમાં તુર્ત ભાવને પામે છે. ૯

इति श्रीहरिदासोक्तं श्रीविट्ठलविभोरष्टकं सम्पूर्णम् ।

◆

४८. श्रीगोकुलेशाष्टकम् ।

[શાર્દૂલવિક્રીડિત]

उद्धर्तुं धरणीतले निजबलेनैव स्वकीयाञ्जना-
नाविर्भूय तथा कृपापरवशः श्रीविट्ठलेशालये ।
यः श्रीभागवतार्थतत्त्वविवृतेश्चक्रे प्रचारं वचः-
पीयूषै रतिपोषणाय सततं श्रीगोकुलेशोऽवतु ॥१॥

ધરણીતલમાં પોતાના (પ્રમેય)બલથીજ સ્વકીય જનોનો ઉદ્ધાર કરવા શ્રીવિઠ્ઠલનાથજીના ઘરમાં પ્રકટ થઈને, તેમ કૃપાથી ભક્તાધીન બની જેમણે રતિ-(પ્રેમલક્ષણા ભક્તિ)-માર્ગનું પોષણ કરવા સારૂ વચનામૃતોથી શ્રીભાગવતના તત્ત્વની વિવૃતિ-(શ્રીસુબોધિનીજી)નો પ્રચાર કર્યો, તે શ્રીગોકુલેશ પ્રભુ હમેશાં રક્ષણ કરો; (તાત્પર્ય કે કુમાર્ગે જતા અટકાવી પુષ્ટિમાર્ગમાં રાખો). ૧

[વસંતતિલકા]

यः पुष्टिमार्गगतभावविभावनैक-
दक्षः समक्षमपि सन्निधिसेवकानाम् ।
यो ज्ञानगूढहृदयः सदयः सदैव
सेवासुखं मम तनोतु स गोकुलेशः ॥२॥

સાન્નિધ્યમાં વસતા સેવકોની સમક્ષ પણ જે પુષ્ટિ-(અનુગ્રહ)-માર્ગના ભાવોને સમજાવવાને એક મહાચતુર છે,

—જ્ઞાનથી ગૂઢ હૃદયવાળા અને સદા દયાળુ છે, તે શ્રીગોકુલેશ પ્રભુ મને પ્રભુસેવાના સુખનો વિસ્તાર કરો, એટલે પ્રભુસેવાનું દાન કરો. ૨

[શાર્દૂલવિક્રીડિત]

यः सेव्यः सततं सतां निजफलप्रेप्सावतां वर्त्तिना-
माचार्योदितशुद्धपुष्टिसुपथे नित्यानुकम्पापरः ।
यद्दृष्ट्यैव हृदन्धकारनिचयो यायात्क्षणात्क्षीणता-
मानन्दं मुहुरातनोतु मधुराकारः प्रभुर्वल्लभः ॥३॥

પ્રભુરૂપ ફળની ઇચ્છાવાળાં, પોતાની પાસે રહેતાં વૈષ્ણવોથી જે સદા સેવાઇ રહ્યા છે, શ્રીમદાચાર્યચરણોએ પ્રકટ કરેલ પુષ્ટિ-(અનુગ્રહ)-માર્ગમાં જે હમેશાં દયાપરાયણ છે, જેની કૃપાદૃષ્ટિથી જ હૃદયના અન્ધકારનો જથ્થો ક્ષણમાત્રમાં ક્ષીણતાને પામે છે, તે મધુર—સુન્દર આકારવાળા પ્રભુ શ્રીવલ્લભ (ગોકુલનાથજી) વારંવાર આનન્દનો વિસ્તાર કરો; (તાત્પર્ય કે સ્વકીયોને આનન્દનું દાન કરો). ૩

यो मायामतवर्त्तिदुष्टवदनध्वंसं वचोभिर्निजैः
कुर्वन् सेवकसर्वलोकहृदयानन्दं सदा पोषयन् ।
तद्भावं सुदृढं करोति कृपया दासैकहृद्यातया
यातानां शरणं हृदा स मनसो मोदं सदा यच्छतु।

જેઓ પોતાનાં વચનામૃતોથી માયાવાદને અનુસરનાર દુષ્ટ જનોના મુખનો ધ્વંસ કરી રહ્યા છે, અને સર્વ સેવકજનોના હૃદયમાં આનન્દને સદા પોષી રહ્યા છે, અને કૃષ્ણ

દાસો માટે હૃદયમાં પ્રાપ્ત થયેલ કૃપાથી શરણાગત જીવોના ભગવદ્ભાવને જે દૃઢ કરી રહ્યા છે તે શ્રીગોકુલેશ પ્રભુ સદા મારા મનના આનન્દને હૃદયદ્વારા આપો. ૪

[પૃથ્વી]

हसद्वदनपङ्कजस्फुरदमन्दभावार्द्रदृक्
कपोलविलसद्रसद्वयविमिश्रताम्बूलदः ।
समुन्नतसुनासिकः सरसचारुबिम्बाधरो
हरत्वखिलसेविनां चिरवियोगतापं क्षणात् ॥५॥

હસતા મુખકમળમાં ફરકતા પૂર્ણ ભાવથી ભીની નજરવાળા, ગંડસ્થલોમાં શોભાયુક્ત રસોથી મિશ્રિત એવા તામ્બૂલનું દાન કરનાર, સારી રીતે ઊંચી (શુકચઞ્ચૂવત્) સુન્દર નાસિકાવાળા, સરસ બિમ્બફળ (ઘોલાં–ટીંડોરાં) સમાન સુન્દર અધરવાળા, શ્રીગોકુલનાથ પ્રભુ સર્વ સેવકોના લાંબા સમયના વિયોગજન્ય તાપનું ક્ષણમાત્રમાં હરણ કરો. ૫

मनोजमधुराकृतिर्निजमनोविनोदोद्गतिः
कृती जनमनोहृतौ विरतिकारकः संसृतौ ।
स्वभावपरिपोषको [1]भवसमुद्रसंशोषकः
करोतु वरणं सदा सकलमत्र वै वल्लभः ॥६॥

મનોજ કામદેવ જેવી સુન્દર આકૃતિવાળા, પોતાના જનોના મનના આનન્દ માટે જેમનું પ્રાકટ્ય છે, જનોના

---

[1] **निजजनानुकम्पापरः** પોતાના જનો ઉપર અનુકમ્પા–દયા–કરવામાં તત્પર [આવો પાઠ પણ છે.]

મનને હરણ કરવામાં ચતુર, સંસારમાં વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન કરનાર, સ્વભાવ ભગવદ્ભાવનું પોષણ કરનારા, સંસાર સમુદ્રનું શોષણ કરનાર શ્રીવલ્લભ ગોકુલનાથ પ્રભુ અહીં સદા વરણઆત્મનિવેદનને સફળ કરો. ૬

[વસંતતિલકા]

गोधूममेचकमनोहरवर्णदेहो
यः कृष्णकेशनिचयोल्लसदुत्तमाङ्गः ।
सूक्ष्मोत्तरीयकटिवस्त्रविराजिताङ्गः
साङ्गां तनोतु मुदमद्भुतगोकुलेशः ॥૭॥

ગોધૂમ–ઘઉંવર્ણો નીલશ્યામ મનોહર જેમનો દેહ છે, શ્યામરંગવાળા કેશના સમૂહથી સુન્દર મસ્તકવાળા, સૂક્ષ્મ ઉત્તરીય–ઉપરણો અને ધોતીથી વિરાજિત અંગવાળા, અલૌકિક શ્રીગોકુલેશ પ્રભુ સંપૂર્ણ આનન્દનું દાન કરો. ૭

[શાર્દૂલવિક્રીડિત]

ताताज्ञैकपरः पराशयविदां वर्य्यः परानन्ददो
माला येन सुरक्षिता निजमहायत्नेन कण्ठे सताम् ।
धर्मो येन विवर्धितः पितृपदाचारप्रचारैः सदा
स श्रीगोकुलनायकः करुणया भूयाद्वशो सेविनाम् ।

પિતૃચરણ શ્રીગુસાંઇજીની આજ્ઞામાં તત્પર, બીજાના અન્તઃકરણને જાણનારાઓમાં શ્રેષ્ઠ, ઉત્તમ આનન્દનું દાન કરનાર, જેમણે પોતાના મહાયત્નથી વૈષ્ણવોના કંઠમાં માલાનું રક્ષણ કર્યું, શ્રીતાતચરણ-ગુસાંઇજીના સદાચારના પ્રચારથી

જેમણે ધર્મની સદા વૃદ્ધિ કરી તે શ્રીગોકુલનાયક દયાથી પોતાના સેવકોને અધીન થાઓ. ૮

सर्वं साधनजातमत्र विफलं ननुं विदित्वा जना
नित्यं भक्तजनप्रियं भजत तं त्यक्त्वेतरस्याश्रयम्।
तन्नामानि जपन्तु रूपमखिलं सञ्चिन्तयन्तु स्वयं
सौख्यं तत्पदभावतोभिलषितं सर्वं स्वतः सेत्स्यति।

હે વૈષ્ણવજનો ! અહીંનું બધું સાધન નિષ્ફળ છે એમ નક્કી જાણીને અન્યાશ્રયનો ત્યાગ કરી ભકતજનના પ્રિય એવા તે શ્રીગોકુલપતિનું ભજન કરો, તેમના નામોનો જપ કરો, તેમના સમગ્ર સ્વરૂપનું ચિન્તન કરો; તે શ્રીગોકુલનાથજી પ્રભુના ચરણમાં સ્નેહ રાખવાથી પોતાની મેળે તમારૂં સર્વ સુખ સિદ્ધ થશે. ૯

इति श्रीहरिदासोदितं श्रीगोकुलेशाष्टकं सम्पूर्णम् ।

४९. श्रीगोकुलेशाष्टोत्तरशतनामावलिः।

[અનુષ્ટુબ]

श्रीगोकुलेश मत्स्वामिन् नामानि तव तुष्टये ।
कथये तव दासानां सर्वकामफलप्रद ॥ १ ॥

આપના દાસોને સર્વ કામ અને ફલોનું દાન કરનાર ! મારા સ્વામી ! હે શ્રીગોકુલેશ પ્રભુ ! આપના સન્તોષ માટે આપનાં નામોનું હું નિરૂપણ કરૂં છું. ૧

१. श्रीगोकुलेशाय नमः।

શ્રીગોકુલના ઈશ–સ્વામીને નમન. ૧

२. श्रीरुक्मिणीनन्दनाय नमः।

શ્રીરુકિમણી–માજીના આનન્દદાતા સુપુત્ર શ્રીગોકુલેશ પ્રભુને નમસ્કાર. ૨

३. श्रीगिरिधरप्रियाय नमः।

જ્યેષ્ઠ બન્ધુ શ્રીગિરિધરજીના પ્રિય ભ્રાતા શ્રીગોકુલેશ પ્રભુને નમસ્કાર. ૩

४. श्रीगोविन्दमनोरञ्जनाय नमः।

શ્રીગોવિન્દરાયજીના મનનું રંજન કરનાર શ્રીગોકુલેશ પ્રભુને નમન. ૪

५. श्रीबालकृष्णानुजाय नमः।

શ્રીબાલકૃષ્ણજીના નાના ભાઈ શ્રીગોકુલેશ પ્રભુને નમન. ૫

६. श्रीगोकुलनाथाय नमः।

શ્રીગોકુલનાથજી આ નામવાળા શ્રીગોકુલેશ પ્રભુને નમન. ૬

७. श्रीरघुनाथाग्रजाय नमः।

શ્રીરઘુનાથજીના જ્યેષ્ઠ બન્ધુ શ્રીગોકુલેશજીને નમન. ૭

८. श्रीयदुनाथप्रीतिकर्त्रेनमः।

શ્રીયદુનાથજીની પ્રીતિને કરનાર શ્રીગોકુલેશ પ્રભુને નમન. ૮

९. श्रीघनश्यामपोषकाय नमः

શ્રીઘનશ્યામજીનું પોષણ કરનાર શ્રીગોકુલેશ પ્રભુને નમન. ૯

१०. श्रीपार्वतीप्राणपतये नमः।

શ્રીપાર્વતીજીના પ્રાણપતિ શ્રીગોકુલેશ પ્રભુને નમન. ૧૦

११. श्रीविट्ठलरायजनकाय नमः।

શ્રીવિઠ્ઠલરાયજીના જનક-પિતા શ્રીગોકુલેશજીને નમન. ૧૧

१२. श्रीगोवर्द्धनेशलालिताय नमः।

શ્રીગોવર્ધનેશજીનું લાલન કરનાર શ્રીગોકુલેશ પ્રભુને નમન.

१३. श्रीव्रजपति'लाड'कर्त्रे नमः।

શ્રીવ્રજપતિનું લાડ કરનાર શ્રીગોકુલેશ પ્રભુને નમન. ૧૩

१४. धर्मस्थापकाय नमः।

ધર્મનું સ્થાપન કરનાર શ્રીગોકુલેશ પ્રભુને નમન. ૧૪

१५. गोकुलपतये नमः।

શ્રીગોકુલના પતિને નમસ્કાર. ૧૫

१६. गोवर्धनगमनोत्सुकाय नमः।

શ્રીગિરિરાજમાં પધારવા માટે ઉત્સુક શ્રીગોકુલેશને નમન. ૧૬

१७. गिरिवरनमनकर्त्रे नमः।

શ્રીગિરિરાજને નમન કરનાર શ્રીગોકુલેશને નમન. ૧૭

१८. अतिप्रसन्नमुखारविन्दाय नमः।

અતિ પ્રસન્ન મુખારવિન્દવાળા શ્રીગોકુલેશને નમન. ૧૮

१९. भक्तनयनाह्लादकाय नमः।

ભક્તોના નેત્રને આનન્દ આપનાર શ્રીગોકુલેશ પ્રભુને નમન. ૧૯

२०. भक्तमनोरथपूरकाय नमः ।

ભક્તોના મનોરથને પૂર્ણ કરનાર શ્રીગોકુલેશને નમન. ૨૦

२१. श्रीगोकुलागताय नमः ।

શ્રીગોકુલમાં પધારેલા શ્રીગોકુલેશ પ્રભુને નમન. ૨૧

२२. स्वप्रभुनमनकर्त्रे नमः ।

પોતાના સેવ્ય સ્વરૂપ શ્રીગોકુલનાથજીને નમન કરનાર શ્રીગોકુલેશને નમન. ૨૨

२३. भक्तप्रियाय नमः ।

ભક્તોને પ્રિય અથવા ભક્તો જેમને પ્રિય છે એવા શ્રીગોકુલનાથજીને નમન. ૨૩

२४. आचार्यनामार्थप्रकटीकरणाय नमः ।

આચાર્યજીનાં (સર્વોત્તમ-સ્તોત્રમાંનાં) નામોનો અર્થ પ્રકટ કરનાર શ્રીગોકુલેશ પ્રભુને નમન. ૨૪

२५. पितामहचरणासक्तये नमः ।

પિતામહ-દાદા શ્રીમહાપ્રભુજીના ચરણમાં આસક્તિવાળા શ્રીગોકુલેશને નમન. ૨૫.

२६. पितामहस्वरूपज्ञापकाय नमः ।

દાદા શ્રીમહાપ્રભુજીના સ્વરૂપનું જ્ઞાન કરાવનાર શ્રીગોકુલેશને નમન. ૨૬

२७. पितृपादसरोजनम्राय नमः ।

પિતા-શ્રીગુસાંઇજીના ચરણકમલમાં નમેલ એવા શ્રીગોકુલેશ પ્રભુને નમન. ૨૭

२८. पितृदत्ततुलसीमालाधारकाय नमः ।

પિતા-શ્રીગુસાંઈજીએ આપેલ તુલસીની માલાને ધારણ કરનારા શ્રીગોકુલેશજીને નમન. ૨૮

२९. ऊर्ध्वपुण्ड्रधारकाय नमः ।

ઊર્ધ્વપુંડ્ર તિલક ધારણ કરનાર શ્રીગોકુલેશ પ્રભુને નમન. ૨૯

३०. षण्णवतिमुद्राङ्कितविग्रहाय नमः ।

છન્નું ગોપીચન્દનની મુદ્રાથી અંકિત શ્રીઅંગવાળા શ્રીગોકુલેશ પ્રભુને નમન; (સામાન્ય રીતે ૬૪ મુદ્રા ધારણ કરવામાં આવે છે.) ૩૦

३१. भव्यमूर्त्तये नमः ।

સુન્દર મૂર્તિ–સ્વરૂપવાળા શ્રીગોકુલેશ પ્રભુને નમન. ૩૧

३२. आकर्णनेत्राय नमः ।

કર્ણ—કાન પર્યન્ત નેત્રવાળા શ્રીગોકુલેશને નમસ્કાર. ૩૨

३३. कर्णशोभितकुण्डलाय नमः ।

કાનમાં શોભિત કુંડલવાળા શ્રીગોકુલેશને નમસ્કાર. ૩૩

३४. श्रीहस्ते जटितकङ्कणधारकाय नमः ।

શ્રીહસ્તમાં જડિત કંકણને ધારણ કરનાર શ્રીગોકુલેશને નમન. ૩૪

३५. अङ्गुलीषु सुमणिजटितमुद्रिकाधारिणे नमः ।

આંગળીઓમાં સુન્દર મણિથી જડેલ મુદ્રિકા—વીંટીને ધારણ કરનાર શ્રીગોકુલેશને નમન. ૩૫

३६. श्रीकण्ठे मुक्तामालाराजिताय नमः ।

શ્રીકંઠમાં મોતીની માલાથી સુશોભિત શ્રીગોકુલેશ પ્રભુને નમન. ૩૬

३७. कृष्णदास्यप्रियाय नमः ।

શ્રીકૃષ્ણનું દાસ્ય જેમને પ્રિય છે એવા શ્રીગોકુલેશ પ્રભુને નમન. ૩૭

३८. निजजन्मोत्सवकर्त्रे नमः ।

પોતાના જન્મોત્સવને કરનાર શ્રીગોકુલેશ પ્રભુને નમન.૩૮

३९. स्वजनहितमङ्गलाचरिताय नमः ।

સ્વજનોના હિત ખાતર મંગલમય આચરણવાળા શ્રીગોકુલેશ પ્રભુને નમન. ૩૯

४०. व्रजमङ्गलाचरिताय नमः ।

વ્રજમાં મંગલરૂપ ચરિત્રવાળા શ્રીગોકુલેશ પ્રભુને નમન. ૪૦

४१. व्रजमङ्गलदायकाय नमः ।

વ્રજને મંગલનું દાન કરનાર શ્રીગોકુલેશ પ્રભુને નમન. ૪૧

४२. पूर्वोक्तसृष्टिपूजादिकर्त्रे नमः ।

પૂર્વે કહેલ વ્રજસૃષ્ટિની પૂજા આદિ કરનાર શ્રીગોકુલેશને નમન. ૪૨

४३. महोदाराय नमः ।

મહા ઉદાર શ્રીગોકુલેશ પ્રભુને નમન. ૪૩

४४. सकलद्विजदक्षिणादात्रे नमः ।

સમગ્ર બ્રાહ્મણોને દક્ષિણા આપનાર શ્રીગોકુલેશને નમન.૪૪

૪૫. निजजनहृदयानन्दाविर्भावकर्त्रे नमः ।

પોતાના જનોના હૃદયમાં આનન્દનું પ્રાકટ્ય કરનાર શ્રીગોકુલેશ પ્રભુને નમન. ૪૫

૪૬. नीराजनवारितभक्तनिरीक्षकाय नमः ।

આરતી કર્યા પછી ભક્તો તરફ કૃપાદૃષ્ટિ કરનાર શ્રીગોકુલેશને નમન. ૪૬

૪૭. ताम्बूलदात्रे नमः ।

તામ્બૂલનું દાન કરનાર શ્રીગોકુલેશ પ્રભુને નમન. ૪૭

૪૮. हृष्टमानसाय नमः ।

પ્રસન્ન મનવાળા શ્રીગોકુલેશ પ્રભુને નમન. ૪૮

૪૯. आचार्यसिद्धान्तव्याख्यानकर्त्रे नमः ।

શ્રીમહાપ્રભુજીના સિદ્ધાન્તનું વ્યાખ્યાન કરનાર શ્રીગોકુલેશને નમન. ૪૯

૫૦. स्वमतस्थापकाय नमः ।

પોતાના મતનું સ્થાપન કરનાર શ્રીગોકુલેશ પ્રભુને નમન. ૫૦

૫૧. भागवतार्थाचरिताय नमः ।

શ્રીભાગવતના અર્થાનુસાર આચરણ કરનાર શ્રીગોકુલેશ પ્રભુને નમન. ૫૧

૫૨. पितुराज्ञया यमुनाष्टकशेषव्याख्यानकर्त्रे नमः

પિતા શ્રીગુસાંઈજીની આજ્ઞાથી યમુનાષ્ટકના બાકીના ભાગ (બે શ્લોક)નું વ્યાખ્યાન કરનાર શ્રીગોકુલેશને નમન. ૫૨

५३. पितृवाक्परिपालकाय नमः ।

પિતાશ્રીની આજ્ઞાનું પાલન કરનાર શ્રીગોકુલેશને નમન.

૫૪. शान्तमूर्त्तये नमः ।

શાન્ત-મૂર્ત્તિ શ્રીગોકુલેશને નમન. ૫૪

૫૫. महाकारुणिकाय नमः ।

મહા દયાલુ શ્રીગોકુલેશને નમન. ૫૫

૫૬. निजजनोपरिकृपादृष्टिकर्त्रे नमः ।

પોતાના જનો ઉપર કૃપાદૃષ્ટિ કરનાર શ્રીગોકુલેશને નમન. ૫૬

૫૭. अत्युदाराय नमः ।

અતિ ઉદાર શ્રીગોકુલેશ પ્રભુને નમન. ૫૭

૫૮. याचकजनमनोरथपूरकाय नमः ।

યાચક જનોના મનોરથને પૂર્ણ કરનાર શ્રીગોકુલેશને નમન. ૫૮

૫૯. गोकुलनाथाय नमः ।

શ્રીગોકુલનાથને નમન. ૫૯

૬૦. गोवल्लभाय नमः ।

ગાયો જેમને વ્હાલી છે એવા શ્રીગોકુલેશને નમન. ૬૦

૬૧. गोवर्धनेशप्रियाय नमः ।

શ્રીગોવર્ધનનાથજી જેમને પ્રિય છે એવા શ્રીગોકુલેશ પ્રભુને નમન. ૬૧

૬૨. श्रीमद्वल्लभकुलमण्डनाय नमः ।

શ્રીવલ્લભકુલના ભૂષણરૂપ શ્રીગોકુલેશને નમન. ૬૨

६३. गोस्वामिने नमः ।

ગાયોના સ્વામી શ્રીગોકુલેશજીને નમન. ૬૩

६४. वाक्सुधावृष्टिकर्त्रे नमः ।

વચનામૃતની વૃષ્ટિ કરનાર શ્રીગોકુલેશ પ્રભુને નમન. ૬૪

६५. चर्वितताम्बूलभक्तदात्रे नमः ।

ભક્તોને ચર્વિત તામ્બૂલનું દાન કરનાર શ્રીગોકુલેશ પ્રભુને નમન. ૬૫

६६. सकलभूषणभूषिताय नमः ।

સર્વ ભૂષણોથી અલંકૃત શ્રીગોકુલેશ પ્રભુને નમન. ૬૬

६७. मनोहररूपाय नमः ।

મનોહર–સુન્દર રૂપવાળા શ્રીગોકુલેશ પ્રભુને નમન. ૬૭

६८. निजजनप्राणवल्लभाय नमः ।

પોતાના જનોના પ્રાણવલ્લભ શ્રીગોકુલનાથજીને નમન.૬૮

६९. अग्निहोत्रादिकर्मकर्त्रे नमः ।

અગ્નિહોત્ર વગેરે કર્મ કરનાર શ્રીગોકુલેશને નમન. ૬૯

७०. त्रिवारं सन्ध्यावन्दिने नमः ।

ત્રણ વખત સન્ધ્યાવન્દન કરનાર શ્રીગોકુલેશને નમન. ૭૦

७१. कर्ममार्गप्रवर्त्तकाय नमः ।

કર્મમાર્ગના પ્રવર્ત્તક શ્રીગોકુલેશને નમન. ૭૧

७२. भक्तिमार्गतात्पर्याय नमः ।

પણ ભક્તિમાર્ગમાં જેમનું તાત્પર્ય છે એવા શ્રીગોકુલેશને નમન. ૭૨

७३. 'ठकुरानीघाटे' स्नानकर्त्रे नमः।

શ્રીઠકુરાણી ઘાટમાં સ્નાન કરનાર શ્રીગોકુલેશને નમન. ૭૩

७४. ज्येष्ठभ्रातुराज्ञाधारकाय नमः।

મ્હોટાભાઈની આજ્ઞાને ધારણ કરનાર શ્રીગોકુલેશને નમન. ૭૪

७५. निजमन्दिरगताय नमः।

નિજ મન્દિરમાં પધારનાર શ્રીગોકુલેશને નમન. ૭૫

७६. भगवद्गुणगानश्रवणकर्त्रे नमः।

શ્રીભગવદ્‌ગુણોના ગાનનું શ્રવણ કરનાર શ્રીગોકુલેશને નમન. ૭૬

७७. 'सारङ्गी'वाद्यप्रियाय नमः।

સારંગી વાદ્ય જેમને પ્રિય છે એવા શ્રીગોકુલનાથને નમન. ૭૭

७८. नीराजनकारिणे नमः।

આરતી કરનાર શ્રીગોકુલેશ પ્રભુને નમન. ૭૮

७९. 'चिद्रूप'मतखण्डनाय नमः।

ચિદ્રૂપ નામના સન્યાસીના મતનું ખંડન કરનાર શ્રીગોકુલેશ પ્રભુને નમન. ૭૯

८०. मालादृढस्थापकाय नमः।

તુલસીમાલાનું મજબૂત રીતે સ્થાપન કરનાર શ્રીગોકુલેશ પ્રભુને નમન. ૮૦

૮૧. पृथ्वीशाज्ञोल्लङ्घनाय नमः ।

પૃથ્વીપતિ–પાદશાહ જહાંગીરની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરનાર શ્રીગોકુલેશ પ્રભુને નમન. ૮૧

૮૨. तत्समीपे काश्मीरगताय नमः ।

તેની સમીપ કાશ્મીર દેશમાં પધારેલ શ્રીગોકુલેશ પ્રભુને નમન. ૮૨

૮૩. काश्मीरपावनकर्त्रे नमः ।

કાશ્મીર દેશને પવિત્ર કરનાર શ્રીગોકુલેશ પ્રભુને નમન.૮૩

૮૪. तदाज्ञया 'सोरम'वासनिर्धारकर्त्रे नमः ।

તેની આજ્ઞાથી સોરમજીમાં વાસ કરવાનો નિર્ધાર કરનાર શ્રીગોકુલેશ પ્રભુને નમન. ૮૪

૮૫. पुनर्गोकुलगताय नमः ।

ફરી શ્રીગોકુલમાં પધારનાર શ્રીગોકુલનાથજીને નમન.૮૫

૮૬. सपरिवारं वाराहक्षेत्रे गङ्गासमीपे गताय नमः ।

પરિવાર સહિત ગંગાજી સમીપ શ્રીવારાહ ક્ષેત્રમાં પધારેલ શ્રીગોકુલેશ પ્રભુને નમન. ૮૬

૮૭. स्वभ्रातुरासुरव्यामोहं श्रुत्वा गोकुलागताय नमः ।

પોતાના ભ્રાતાની આસુરવ્યામોહલીલા સાંભળીને શ્રીગોકુલમાં પધારેલ શ્રીગોકુલનાથજીને નમન. ૮૭

૮૮. दामोदरादिसमाधानकर्त्रे नमः ।

શ્રીદામોદરદાસજી વગેરે વૈષ્ણવોના ચિત્તનું સમાધાન કરનાર શ્રીગોકુલેશ પ્રભુને નમસ્કાર. ૮૮

८९. नवनीतप्रियमन्दिरगताय नमः ।

શ્રીનવનીતપ્રિયાજીના મન્દિરમાં પધારેલ શ્રીગોકુલેશ પ્રભુને નમન. ૮૯

९०. साष्टाङ्गदण्डवत्प्रणामकर्त्रे नमः ।

સાષ્ટાંગ દંડવત્પ્રણામ કરનાર શ્રીગોકુલેશ પ્રભુને નમન. ૯૦

९१. प्रभुचरणे तुलसीदलस्थापकाय नमः ।

પ્રભુના ચરણમાં તુલસીનું સ્થાપન કરનાર શ્રીગોકુલેશને નમન. ૯૧

९२. पितामहपितृसमीपे भ्रातृपादुकास्थापकाय नमः ।

શ્રીમહાપ્રભુજી તથા શ્રીગુસાંઇજીની પાદુકાની સમીપમાં ભ્રાતા શ્રીગિરિધરજીની પાદુકાને સ્થાપનાર શ્રીગોકુલેશને નમન.

९३. गूढभावप्रकटीकर्त्रे नमः ।

ગૂઢભાવને પ્રકટ કરનારા શ્રીગોકુલેશ પ્રભુને નમન. ૯૩

९४. महानुभावाय नमः ।

મહાન્ અનુભવવાળા શ્રીગોકુલેશ પ્રભુને નમન. ૯૪

९५. पुनः 'सोरम'पादधारिणे नमः ।

ફરી શ્રીસોરમજીમાં પધારનાર શ્રીગોકુલેશપ્રભુને નમન. ૯૫

९६. किञ्चित्कालं तत्र निवासकर्त्रे नमः ।

કેટલોક સમય ત્યાં નિવાસ કરનાર શ્રીગોકુલેશને નમન.૯૬

९७. सकुटुम्बं त्वरितगोकुलगताय नमः ।

સહકુટુમ્બ ઉતાવળે ઉતાવળે શ્રીગોકુલમાં પધારેલ શ્રીગોકુલનાથને નમન. ૯૭

९८. यमुनास्नानकर्त्रे नमः ।

શ્રીયમુનાજીમાં સ્નાન કરનાર શ્રીગોકુલેશને નમન. ૯૮

९९. गोदानकर्त्रे नमः ।

ગોદાન કરનાર શ્રીગોકુલેશ પ્રભુને નમન. ૯૯

१००. यमुनारसभोगकर्त्रे नमः ।

શ્રીયમુનાજીના જલપાનનો આનંદ લેનાર શ્રીગોકુલનાથજીને નમન. ૧૦૦

१०१. आनन्दपूरिताय नमः ।

આનન્દથી ભરપૂર શ્રીગોકુલેશ પ્રભુને નમન. ૧૦૧

१०२. आबालवृद्धं तुलसीमालातिलकधारिणे नमः।

બાળકથી વૃદ્ધ સુધી તુલસીમાલા અને તિલકને ધારણ કરાવનાર શ્રીગોકુલેશ પ્રભુને નમન. ૧૦૨

१०३. नित्यं श्रीगोकुलस्थानविराजिताय नमः ।

હમેશાં શ્રીગોકુલમાં સ્થાન કરી બિરાજમાન શ્રીગોકુલેશ પ્રભુને નમન. ૧૦૩

***१०४. पुष्टिमार्गभावभावनैकदक्षाय नमः ।**

શ્રીપુષ્ટિમાર્ગના ભાવની ભાવના કરવામાં એક ચતુર શ્રીગોકુલનાથજીને નમસ્કાર. ૧૦૪

१०५. ज्ञानगूढहृदयाय नमः ।

જ્ઞાનથી ગૂઢ હૃદયવાળા શ્રીગોકુલેશ પ્રભુને નમન. ૧૦૫

---

* ૧૦૩ નામજ મળે છે; ૧૦૮ નામ પૂરાં કરવા **શ્રીગોકુલેશાષ્ટકમાંથી** અહીં પાંચ નામ ઉતાર્યાં છે.—**અનુવાદક**

१०६. हसद्वदनपङ्कजाय नमः ।

હસતા મુખારવિન્દવાળા શ્રીગોકુલેશ પ્રભુને નમન. ૧૦૬

१०७. मनोजमधुराकृतये नमः ।

કામદેવ કરતાં પણ મધુર–સુન્દર આકૃતિવાળા શ્રીગોકુલેશ પ્રભુને નમન. ૧૦૭

१०८. तातज्ञैकपालनतत्पराय नमः ।

પિતૃચરણ-શ્રીગુસાંઇજીની આજ્ઞાનું પાલન કરવામાં એક તત્પર શ્રીગોકુલેશ પ્રભુને નમસ્કાર. ૧૦૮

[અનુષ્ટુભ]

इति श्रीगोकुलाधीशनाम्नामष्टोत्तरं शतम् ।
सर्वदा चिन्तनीयं हि सर्वचिन्तानिवृत्तये ॥१॥

એવી રીતે શ્રીગોકુલનાથજીના અષ્ટોત્તર શત નામનું સર્વદા ચિન્તન કરવું, જેથી સર્વ ચિન્તાની નિવૃત્તિ થાય.

इति श्रीमद्दासानुदासहरिदासविरचिता श्रीगोकुलेशाष्टोत्तरशतनामावलिः सम्पूर्णा ।

* * *

५० श्रीगुरुदेवाष्टकम् ।

[અનુષ્ટુભ]

पुष्टिमार्गीयसर्वज्ञः करुणारसपूरितः ।
श्रेष्ठः फलप्रदाता च तस्मै श्रीगुरवे नमः ॥१॥

કૃપામાર્ગના સમ્પૂર્ણ રહસ્યને જાણનાર, કરુણારસથી ભરપૂર, સર્વોત્તમ, તથા ફલનું દાન કરનાર—તે શ્રીગુરુદેવને નમસ્કાર. ૧

दैवजीवसमुद्धर्त्ता आनन्दमयविग्रहः ।
ध्येयोऽसि मे सदा स्वामिन् रसिकैकशिरोमणिः ।२।

દૈવી જીવોનો ઉદ્ધાર કરનાર, આનન્દમય જેમનું શ્રીઅંગ છે, એવા હે સ્વામી ! આપ સદા મારે ધ્યાન કરવા યોગ્ય છો, અને રસિક–ભગવદ્રસજ્ઞ–પુરુષોમાં એક શિરોમણિ છો. ૨

प्रतिबन्धनिराकर्त्ता पुष्टिज्ञानप्रदीपकः ।
सर्वसिद्धान्तवक्ता च दीनदुःखासहः प्रभुः ॥३॥

सर्वदोषप्रहन्ता च सर्वातीतसुखप्रदः ।
बुद्धिप्रेरकभावात्मा, नमामि तमहं गुरुम् ॥४॥

(ભક્તિમાર્ગના) પ્રતિબન્ધોને દૂર કરનાર, અનુગ્રહ માર્ગના જ્ઞાનનું દાન કરવામાં દીપક તુલ્ય, સર્વ સિદ્ધાન્તને કહેનાર, દીન જનોના દુઃખને ન સહી શકનાર, સમર્થ, સર્વ દોષોનો નાશ કરનાર, સર્વોપરિ સુખનું દાન કરનાર, બુદ્ધિના પ્રેરક અને ભાવસ્વરૂપ જે છે તે શ્રીગુરુદેવને હું નમન કરૂં છું. ૪

स्वरूपज्ञानशून्यस्य कृपया निखिलाघहृत् ।
कार्यमात्रसमर्थात्मन्, निजनाथ नमोनमः ॥५॥

સ્વરૂપના જ્ઞાનથી શૂન્ય–રહિત એવા સ્વકીય જનનાં સમગ્ર પાપોને જે કૃપાથી હરી રહ્યા છે, અને સર્વ કાર્યમાં સમર્થ સ્વરૂપ, એવા હે પોતાના ભક્તોના નાથ ! આપને નમન હો, નમન હો. ૫

रसमग्नो भग्नदुःखः सर्वदानविलक्षणः ।
सर्वाङ्गसुन्दर ! विभो ! रतिनाथविमोहनः ॥६॥
भक्तिप्रियो भावगम्यो रसज्ञो रसदायकः ।
अतिमाधुर्यनिचयो दुर्लभो भावबोधकः ॥७॥
अनन्यधर्मदाता च व्यभिचारनिवारकः ।
शरणागतसन्त्राता कालादिनयनाशकः ॥८॥ भय
श्रीविठ्ठलप्राप्तिकर्त्ता निजदासावलम्बकः ॥८½॥

ભગવદ્રસમાં નિમગ્ન, દુઃખને ભાંગનાર, સર્વ દાન આપવામાં વિલક્ષણ પ્રકારના, જેમનાં સર્વ શ્રીઅંગો સુન્દર છે એવા, હે વિભો ! આપ કામદેવને પણ મોહ કરનાર છો; ભક્તિ જેમને વ્હાલી છે, ભાવથી મેળવી શકાય તેવા રસને જાણનારા, રસનું દાન કરનાર, અત્યન્ત મધુરતાના સમૂહરૂપ, દુર્લભ ભાવને જણાવનારા, પ્રભુ વિના જેમાં બીજું નથી એવા શુદ્ધ ધર્મનું દાન કરનાર, વ્યભિચારનો વિનાશ કરનાર, શરણાગત જીવોના સારી રીતે રક્ષણહાર, કાલાદિના ભયનો નાશ કરનાર, શ્રીવિઠ્ઠલનાથજીના સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ કરાવનાર અને પોતાના દાસોને એક અવલમ્બનરૂપી આપ શ્રીગુરુદેવ છો. ૬-૭-૮½

इति श्रीनिजदासविरचितं गुरुदेवाष्टकं समाप्तम् ।

* * *

५१. प्रभुस्वरूपनिरूपणाष्टकम् ।

(શ્રીવિઠ્ઠલનાથ–ઠાકોરજીના સ્વરૂપનું નિરૂપણ છે.)

[અનુષ્ટુભ]

स्वामिनीभावगौरस्य स्वस्वरूपं प्रपश्यतः ।
कटाक्षैर्विठ्ठलेशस्य श्यामताचित्रितं वपुः ॥१॥

શ્રીસ્વામિનીજીના–ભાવથી ગૌર, અને કટાક્ષોથી પોતાના સ્વરૂપને નિહાળતા શ્રીવિઠ્ઠલનાથનું શ્રીઅંગ શ્યામપણાથી ચિત્રવિચિત્ર બની ગયું છે. ૧

स्वस्मिन्नुभयभावेन स्वेषामुभयरूपताम् ।
स्पष्टं बोधयितुं गौरश्यामः श्रीविठ्ठलेश्वरः ॥२॥

પોતામાં શ્રીસ્વામિનીજીનું સ્વરૂપ તથા પોતાનું સ્વરૂપ આ બન્ને ભાવ હોવાથી અને પોતાના ભક્તોમાં પણ આ બન્ને સ્વરૂપો છે, તે ભાવ સ્પષ્ટ જણાવવા સારૂ શ્રીવિઠ્ઠલનાથજી ગૌરશ્યામ છે. ૨

निजाचार्योदितस्वीयमार्गसेव्यस्वरूपताम् ।
बोधयन्नुभयात्मायं गौरश्यामो विराजते ॥३॥

પોતાના આચાર્ય શ્રીમહાપ્રભુજીએ કહેલ પોતાના માર્ગના સેવ્ય–સ્વરૂપપણાને જણાવતા બન્ને સ્વરૂપે આ ગૌરશ્યામ શ્રીવિઠ્ઠલનાથજી બિરાજે છે. ૩

रसस्य द्विविधस्यापि स्वरूपे बोधयन् स्थितिम् ।
ऐक्यं विरुद्धधर्मत्वाद् गौरश्यामः कृपानिधिः ॥४॥

સંયોગ અને વિપ્રયોગ અથવા ઉજ્જવળ અને શ્યામ આવા બે પ્રકારના રસની સ્થિતિને પોતાના સ્વરૂપમાં બતાવતા, સ્વયં પ્રભુ વિરુદ્ધધર્માશ્રય હોવાથી શ્રીસ્વામિનીજી અને પોતાનું ઐક્ય છે એમ સૂચવતા કૃપાનિધિ શ્રીવિઠ્ઠલનાજી ગૌરશ્યામ છે.૪

स्त्रीभावभगवद्भावोभयात्मेति विबोधितुम् ।
स्वस्वरूपं हरिर्गौरश्यामः श्रीविठ्ठलेश्वरः ॥५॥

સ્ત્રીભાવ એટલે શ્રીસ્વામિનીજીનો ભાવ અને પોતાનો ભગવદ્‌ભાવ, એ બન્ને સ્વરૂપે આપ છે, એમ પોતાના સ્વરૂપને જણાવવાને હરિ શ્રીવિઠ્ઠલનાથજી ગૌરશ્યામ છે. ૫

भावात्मकत्वतो दृष्टिर्हासाधरकृतिस्तथा ।
अतो विलोक्यते गौरश्यामः श्रीविठ्ठलेश्वरः ॥६॥

ભાવાત્મકપણાથી હેઠી દૃષ્ટિ છે, તેમ હાસ્ય અધર ઉપર કરેલ છે; માટે શ્રીવિઠ્ઠલનાથજી ગૌરશ્યામ દેખાય છે. ૬

निजानन्दप्रदानेन व्यवधानं दिवानिशम् ।
न करोति व्रजस्थानामिति श्रीमत्प्रभुस्तथा ॥७॥

રાત્રિ દિવસ વ્રજભક્તોને નિજાનન્દનું દાન કરીને વચ્ચે કાંઇ અડચણ રહેવા દેતા નથી; એટલા માટે શ્રીવિઠ્ઠલનાથજી ‘તથા’ એટલે તેવા શ્રીગૌરશ્યામ છે. ૭

सर्वात्मकामभावात्मस्वरूपं बोधयन्प्रभुः ।
श्रीविठ्ठलेश्वरोऽस्माकं गौरश्यामो विराजते ॥८॥

સર્વાત્મભાવ અને કામભાવ આ બન્ને ભાવો પોતાના

સ્વરૂપમાં છે એમ જણાવતા અમારા પ્રભુ [1]શ્રીવિઠ્ઠલેશ્વર ગૌરશ્યામરૂપે બિરાજે છે. ૮

[શ્રીસ્વામિનીજીના ધ્યાનમાં ને ધ્યાનમાં–વિવશ થતાં શ્રીવિઠ્ઠલનાથજીનું સ્વરૂપ કીટભ્રમર–ન્યાયથી કટિ પર્યન્ત ગૌર ને બાકીનું શ્યામ છે.]

इति श्रीहरिदासोदितं स्वप्रभुस्वरूपनिरूपणाष्टकं सम्पूर्णम् ।

---

[1] શ્રીદ્વારિકેશજીએ વિઠ્ઠલનાથજીના સ્વરૂપનું ભાવાત્મક પદ રચ્યું છે. તે ઉપરની શ્રીવિઠ્ઠલનાથજીના સ્વરૂપની ભાવના સમજાવવામાં ઉપયોગી જણાતાં આ નીચે લખ્યું છે:

રાગ બિલાવલ

देख्यो अद्भुत रूप सखी री, सूरसुताके साथ ।
विवश भये देखकर सुन्दर, कटि पर रही गये दोऊ हाथ ॥१॥

ताते गौर चित्र श्यामलतन, उपमा कहत न आवे गाथ ।
'द्वारिकेश' प्रभु यह विधि देखे, मैं तो कर लियो जन्म सनाथ ॥२॥

બીજું પદ પણ ભાવવાહી હોવાથી અત્રે અસ્થાને નહિં જણાય:

श्रीविठ्ठलनाथ–दृग बंक निरख मेरे, तनमनकी शुद्ध भूल गई ।
संग स्वामिनी बिराजे श्रीयमुने, दोऊ कर कटिपे निहार रही ॥१॥

नवघन–जलद गौरश्यामलतन, भ्रूकुटि धनुष–उपमा जो कही ।
नेन चपल अलके घुघरारी संकेत निकुंज बताय दई ॥२॥

श्रीविट्ठल विट्ठलेशस्वरूप एक, दोऊ शरणागत ऊनकी गई ।
निजरसदान देत अभयता, तापनिवारण येहि सई ॥३॥

जुगलस्वरूप ध्यान उर अन्तर, ओर न सूझे बात नई ।
पदअंबुज निज निशवासर दोऊ, स्वरूपमें विवश भई ॥४॥

५२. स्वप्रभुविज्ञप्तिः ।

(શ્રીવિઠ્ઠલનાથ ઠાકોરજી સમક્ષ વિજ્ઞપ્તિ)

[વસંતતિલકા]

श्रीविठ्ठलेश भवता भवतापतप्तः
सर्वैरसाध्विति सदा बहुधाभिशप्तः ।
सत्साधनातिविमुखो ह्यनुभूतदुःखो
निःसाधनाधिपतिना किमुपेक्ष्यतेऽयम् ॥१॥

હે શ્રીવિઠ્ઠલનાથ પ્રભુ ! સંસારના તાપથી તપેલ, સર્વ જનોએ અસાધુ છે એવી રીતે ઘણે પ્રકારે નિન્દેલ, ઉત્તમ સાધનોથી અતિવિમુખ, દુઃખોનો અનુભવ કરનાર–આ દાસની નિઃસાધન જીવોના અધિપતિ એવા આપથી ઉપેક્ષા કેમ કરાય છે? ૧

[શિખરિણી]

मदीया ये दोषा न खलु गणनीया मुररिपो
भवान्निर्दोषात्मा स्वजनकरुणाजीवननिधिः ।
अहं दोषाक्रान्तो विषयसुखविभ्रान्तहृदयः
समस्तात्मोद्धर्त्ता न पुनरवलोक्यः करुणया ॥२॥

હે મુરારિ! (તાત્પર્ય કે પ્રતિબન્ધક દોષરૂપી મુર દૈત્યનો આપે નાશ કર્યો છે માટે) નક્કી મારા દોષો આપે ગણવા ન જોઇએ, કારણકે આપ નિર્દોષ સ્વરૂપ તેમ સ્વજનો ઉપર કરુણા કરવામાં જીવન–જળના નિધિ–સમુદ્ર છો; હું ભલે દોષોથી દબાયેલ, વિષય–સુખથી વિભ્રાન્ત હૃદયવાળો છું, પણ આપ સમસ્ત જીવોના ઉદ્ધારકર્તા છો, માટે પૂરી કરુણાથી મારા તરફ દૃષ્ટિ નહિ કરો ? (અર્થાત્ કૃપાદૃષ્ટિ કરવીજ જોઇએ).૨

त्वया पूर्वं ग्राहादचलपरिणाहाद् गजपतिः
सुरैरस्पृष्टो यः स्वयमिह समुद्भूय दयया ।
समुद्धारं प्राप्तः पशुरखिलविज्ञानरहितः
कथं तादृङ् मादृङ् नहि खलु विधीयेत भवता॥३॥

સમસ્ત દેવતાઓએ મલીને પણ જેનો સ્પર્શ ન કર્યો, (તાત્પર્ય કે ઉદ્ધાર ન કર્યો) તે સમગ્ર વિજ્ઞાનથી રહિત, પશુ એવો ગજપતિ–(ગજેન્દ્ર) પર્વતાકાર ઝૂડથી આપદ્વારા દયાથી પહેલાં (હરિ–અવતારમાં) ઉદ્ધારને પામ્યો છે, ત્યારે નક્કી મારા જેવો આપથી કેમ તેવી રીતે મુક્ત નથી કરાતો ? ૩

इदं तावत्सर्वं श्रुतिविहितकर्मादिफलदं
विभो यावद्भक्तिर्भवति तव पादाब्जयुगले ।
भवेत्सापि स्वेच्छाविहितदयया पश्यसि च चेत्
ततः सर्वं मन्ये ननु भवदधीनं व्रजपते ॥४॥

હે વ્રજપતિ ! હે વિભુ ! આપના ચરણકમલમાં જ્યાંસુધી ભક્તિ હોય છે ત્યાંસુધી વેદવિહિત (નિત્યનૈમિત્તિક) આ બધું કર્મ સફળ થાય છે અને તે ભક્તિ પણ આપ ઈચ્છાપૂર્વક દયાથી જો નિહાળો તોજ થાય; તેથી હું માનું છું કે નક્કી બધું આપને અધીન છે. ૪

[શાર્દૂલવિક્રીડિત]

गौरश्यामशरीरयोर्मणिमयालङ्कारशोभाभृतो-
रत्यन्तं प्रिययोः परं मिलितयोर्वृन्दावने क्रीडतोः ।
नीलस्वर्णसमानवस्त्रवृतयोः श्रीराधिकाकृष्णयो-
रूपद्भाववदात्मनोश्चरणयोः सेवेय मत्स्वामिनोः ।५

ગૌર અને શ્યામ જેનાં શ્રીઅંગો છે, મણિમય અલંકારની શોભાને ધારણ કરનાર, પરસ્પર અત્યન્ત પ્રિય, શ્રીવૃન્દાવનમાં મલીને ક્રીડા કરતાં, શ્યામ અને સુવર્ણવત્ પીત વસ્ત્રને ધારણ કરનાર, ઉદય પામતા-નેત્રવાળું જેનું સ્વરૂપ છે, તે મારાં માલીક પ્રેમના શ્રીરાધા અને શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રનાં બન્ને ચરણોની સેવા કરૂં. ૫

[વસંતતિલકા]

गोपीसहस्रगणसंवृतयोः स्वरास-
सञ्जातभावभरभावितयोर्नितान्तम् ।
मत्तालकालिकुलसुन्दरवक्त्रपद्म-
शोभाभृतोर्भगवतोर्भवितास्मि दासः ॥६॥

હજારો ગોપીજનોના ગણથી સારી રીતે વીંટાયેલ, નિરન્તર પોતાની રાસક્રીડાના ઉત્પન્ન થયેલ ભાવના ભારથી ભરપૂર, મદોન્મત્ત કેશરૂપી ભ્રમરના કુલથી સુન્દર મુખપદ્મની શોભાને ધારણ કરનાર ષડૈશ્વર્યસમ્પન્ન આપ બન્ને શ્યામા અને શ્યામનો હું દાસ થાઉં. ૬

[માલિની]

मधुरमधुरमूर्त्तौ भक्तभावेष्टपूर्त्तौ
विहितमुरलिनादे वारिताशेषवादे ।
विरचितबहुनृत्ये मोदितानेकभृत्ये
विगलितफलतृष्णं देवकृष्णे मनोऽस्तु ॥७॥

સુન્દર-સુન્દર મૂર્ત્તિવાળા, ભસ્મોના ભાવરૂપી ઇષ્ટ ફલને ભક્તો પૂર્ણ કરનાર, મુરલીનાદ કરનાર, (જગતના) સમસ્ત વાદોને અટકાવનાર, બહુ નૃત્ય કરનાર, અનેક દાસજનોને આનન્દ

આપનાર, શ્રીકૃષ્ણદેવમાં (સાંસારિક) ફળની તૃષ્ણા વગરનું મારૂં મન થાઓ. ૭

[પૃથ્વી]

नवीनजलदाकृतिः सुखसमूहसेवाकृतिः
समस्तमणिभूषितः सुरभिचन्दनारूषितः ।
स्फुरन्मुरलिकाधरः स्वजनमोहनैकाधरः
सदा मदनसुन्दरो व्रजपुरन्दरः स्मर्यताम् ॥८॥

નવીન મેઘતુલ્ય આકારવાળા, જેની સેવા કરવી તે સુખના સમૂહરૂપ છે, સમસ્ત મણિઓથી વિભૂષિત, ખુશબોદાર ચન્દનથી ખરડાયેલા જેના અધરમાં મુરલિકા ફરકી રહેલ છે, સ્વજનોને મોહ કરનાર જેનો એક અધર છે, એવા, કામદેવ કરતાં સુન્દર શ્રીવ્રજના પુરન્દર—ઇન્દ્ર શ્રીકૃષ્ણ પ્રભુનું સદા સ્મરણ કરો.૮

स्वहस्तगिरिधारिणः प्रचुरवर्षणावारिणो
महेन्द्रमदहारिणो व्रजवसुन्धराचारिणः ।
गवादिसुखकारिणः स्वजनशोकसन्तारिणः
सुरारिकुलमारिणश्चरणपङ्कजं चिन्तये ॥९॥

પોતાના શ્રીહસ્તમાં ગિરિરાજને ધારણ કરનાર, વ્રજભૂમિમાં વિચરનાર, ગાયો વગેરેના સુખકર્ત્તા, સ્વજનોનો શોકમાંથી ઉદ્ધાર કરનારા, અસુરોના કુલનો સંહાર કરનાર, એવા શ્રીકૃષ્ણપ્રભુના ચરણકમલનું હું ચિન્તન કરૂં છું. ૯

[માલિની]

मृदुतरकरकोटिस्पर्शतश्छात्रिताद्रे-
रुपरितनतिरश्चानकृताव्याहतत्वम् ।

जलधरजलधाराधारखाताद्यभावः
स जयति जितजिष्णोः कोऽपि हस्तप्रभावः ॥१०॥

કોમલ કરના અગ્રભાગના સ્પર્શથી છત્રરૂપ કરેલ શ્રીગિરિરાજની ઉપર રહેલ પશુ પક્ષીઓને જેણે આઘાત પહોંચવા ન દીધો, તેમ જલધર–મેઘની જલધારાને આધારે તે તે ભાગો ખોદાય જવા જોઈએ તે પણ જેણે ન થવા દીધું, ઇન્દ્રને જીતનાર શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રપ્રભુનો કોઈ પણ તે હસ્તપ્રભાવ સદા વિજય પામે છે. ૧૦

इति श्रीहरिदासविरचिता स्वप्रभुविज्ञप्तिः सम्पूर्णा ।

* * *

५३. रसात्मकभावस्वरूपनिरूपणम् ।

[અનુષ્ટુપ]

रसात्मकतया सिद्धः परमात्मा श्रुतावतः ।
सँय्योगविप्रयोगाभ्यां शृङ्गारस्तु रसो हरिः ॥१॥

“रसो वै सः” “તે પ્રભુ રસરૂપ છે” એમ શ્રુતિમાં પ્રભુને રસાત્મકપણાથી સિદ્ધ છે એમ કહેવામાં આવેલ છે, સંયોગ અને વિપ્રયોગથી તે શૃંગારરસરૂપ શ્રીહરિ છે. ૧

धर्मधर्मिविभेदेन तावपि द्विविधौ मतौ ।
धर्मरूपस्तु संय्योगो बहिः प्राकट्यकालिकः ॥२॥

परोक्ष आन्तरो यस्तु स धर्मित्वेन सम्मतः ।
वियोगोऽपि तथा यस्तु प्रभुप्राकट्यसाधकः ॥३॥

स्वतन्त्रफलरूपो यः स्वरूपावेशतो हरेः ।
धर्मिरूपः स विज्ञेयो नाविर्भावप्रयोजनम् ॥४॥

ધર્મ અને ધર્મીના ભેદથી તે સંયોગરસ અને વિપ્રયોગરસ બે પ્રકારે મનાયેલ છે, બહાર પ્રકટ થવાના સમયનો સંયોગરસ ધર્મરૂપ છે, અને પરોક્ષ (યાને પ્રત્યક્ષ ન અનુભવાતો) તે સંયોગરસ ધર્મિપણાથી મનાયેલ છે; વિપ્રયોગરસ પણ તે પ્રમાણે છે, કે જે પ્રભુના પ્રાકટ્યને સિદ્ધ કરનાર છે તે ધર્મરૂપ છે, અને સ્વરૂપમાં શ્રીહરિનો આવેશ થવાથી સ્વતન્ત્ર ફલરૂપ જે વિપ્રયોગરસ છે તે ધર્મિરૂપ જાણવાનો છે; તેમાં શ્રીહરિના પ્રાકટ્યનું પ્રયોજન હોતું નથી. ૨–૩–૪

बहिःसँव्वेदनं वापि तदसंव्वेदनं तथा ।
तयोरवस्थाद्वितयं भावेनैव, न चान्यथा ॥५॥

બહારનું જ્ઞાન અથવા બહારનું અજ્ઞાન એમ તે સંયોગ અને વિપ્રયોગરસની બે અવસ્થા છે. આ બે અવસ્થા ભાવથીજ સમજવાની છે, બીજી રીતે નહિ. ૫

वियोगात्मस्वरूपेण सँय्योगाभाववद् द्वयम् ।
बहिःसँव्वेदनाभावे तत्र साक्षात्तथा क्रिया ॥६॥

વિયોગાત્મક સ્વરૂપથી બન્ને અવસ્થા સંયોગ વિનાની છે. બહારના જ્ઞાનના અભાવમાં ત્યાં સાક્ષાત્ તે પ્રમાણે ક્રિયા થાય છે. ૬

तदसँव्वेदनं विप्रयोगानुभव एव हि ।
एवं सततसद्भावे स्वतन्त्रा भक्तिरुच्यते ॥७॥

તે સ્વરૂપના અજ્ઞાનમાં નક્કી વિપ્રયોગનો અનુભવ થાય છે. આમ નિરન્તર ભાવ રહેતાં તે ભક્તિ સ્વતન્ત્ર કહેવાય છે. ૭

भावरूपः स्वरूपात्मा निरुद्धः पूर्ण एव हि ।
धर्मरूपवियोगे तु प्रविशन्ति गुणा हरेः ॥८॥
धर्मिरूपे तत्र कृष्णः कोशवत्प्रविशेत्पुनः ।
यथा भगवदावेशो मूर्त्तिकोशे हरेस्तथा ॥९॥

એમ ભાવાત્મક સ્વરૂપે પૂર્ણ રીતે (હરિભક્તના હૃદયમાં) નિરુદ્ધ થાય છે, ધર્મરૂપના વિયોગમાં તો હરિના ગુણો ધર્મિસ્વરૂપમાં પ્રવેશ કરે છે; ત્યાં શ્રીકૃષ્ણભગવાન્ કોશની માફક ફરી પ્રવેશ કરે છે; જેમ મૂર્ત્તિરૂપ કોશમાં ભગવાનનો આવેશ થાય છે, તેમ ભક્તમાં હરિનો આવેશ થાય છે. ૮-૯

यथा भगवदाविष्टा मूर्त्तिः कोशो हरेस्तथा ।
ते भक्ता अपि बोद्धव्याः, सेव्याश्च सततं तथा ।१०

જેમ પ્રભુનો જેમાં પ્રવેશ છે તે મૂર્ત્તિ સેવ્ય છે તેમ હરિ ભગવાનના કોશરૂપ ભક્તોને પણ હમેશ જાણવાના તેમ તેની સેવા કરવાની છે. ૧૦

तेषु भावद्वयं सिद्धं स्त्रीभावः सहजः पुरा ।
आविष्टभगवद्भावः पश्चाज्जातो विशेषतः ॥११॥

તે ભક્તોમાં બન્ને ભાવ સિદ્ધ છે; સ્ત્રીભાવ પ્રથમથી તેમાં સહજ છે પછી વિશેષે કરી આવિષ્ટ (પધારેલા) ભગવાનનો ભાવ થયેલ છે. ૧૧

तेषु धर्मा अपि तथा दृश्यन्ते द्विविधा अपि ।
एवमेवास्मदाचार्यस्वरूपमवबुध्यताम् ॥१२॥

તે ભક્તોમાં પણ તે પ્રમાણે બન્ને પ્રકારના ધર્મો દેખાય છે; આ પ્રમાણે આપણા આચાર્ય શ્રીમહાપ્રભુજીનું સ્વરૂપ જાણવું.૧૨

स्वामिनी–भगवद्भावयुतं चातिविलक्षणम् ।
अतएवोभयं तत्र ग्रन्थेषु विनिरूप्यते ॥१३॥
प्रभुभिः स्वामिनीभाव–भगवद्भाववत्त्वतः ।
"सर्वलक्षणसम्पन्न" इतिनाम विराजते ॥१४॥
तथा तत्रैव "रासस्त्रीभावपूरितविग्रहः" ।
"वस्तुतः कृष्ण एवे"ति चोक्तं श्रीवल्लभाष्टके ।१५
एवं विदित्वा तद्रूपं कर्त्तव्यः सर्वदाश्रयः ॥

માટેજ (શ્રીમહાપ્રભુજીનું) સ્વામિનીભાવ અને ભગવદ્ભાવયુક્ત સ્વરૂપ અતિ વિલક્ષણ રીતે તે ગ્રન્થોમાં શ્રીગુસાંઇજીથી નિરૂપાયેલ છે. સ્વામિનીભાવ અને ભગવદ્ભાવ આ બન્ને ભાવો તેમાં હોવાથી "**सर्वलक्षणसम्पन्नः**–સર્વ લક્ષણોથી સમ્પન્ન" આવું નામ શ્રીસર્વોત્તમસ્તોત્રમાં શ્રીમહાપ્રભુજીનું બિરાજે છે. તેમ ત્યાંજ "**रासस्त्रीभावपूरितविग्रहः**–રાસનાં સ્ત્રીઓના ભાવથી પૂર્ણ અંગવાળા" આ બે નામ શ્રીમહાપ્રભુજીનાં છે. "**वस्तुतः कृष्ण एव**–વસ્તુતાએ મહાપ્રભુજી શ્રીકૃષ્ણજ છે," એમ શ્રીવલ્લભાષ્ટકમાં શ્રીપ્રભુચરણે કહ્યું છે; એમ શ્રીમહાપ્રભુજીના સ્વરૂપને જાણીને સર્વદા તેમનો આશ્રય કરવો. ૧૩–૧૪–૧૫½

इति श्रीहरिरायविरचितं रसात्मकभावस्वरूपनिरूपणं समाप्तम् ।

५४. चतुःश्लोकी।

[અનુષ્ટુભ]

निजाचार्येषु सततं मनस्तत्प्रियसूनुषु ।
स्थापनीयं, न चान्येषु सममत्या कदाचन ॥१॥

આપણા આચાર્ય શ્રીવલ્લભાચાર્ય મહાપ્રભુજીમાં તેમજ તેઓશ્રીના પ્રિય આત્મજ શ્રીવિઠ્ઠલેશ્વર મહોદયમાં સતત ચિત્તનું સ્થાપન કરવું. તેઓના સમાન અન્ય કોઈ છે, એવી બુદ્ધિએ કરી કોઇ પણ દિવસે તેવા અન્યોમાં ચિત્તનું સ્થાપન ન કરવું. ૧

विधेया कृष्णसेवैव स्वमार्गेण स्वभावतः ।
अन्याश्रयः परित्याज्यो ह्यसमर्पितभक्षणम् ॥२॥

પોતાના આ શુદ્ધાદ્વૈત ભક્તિમાર્ગમાં રહી પોતાના પૂર્ણ ભાવે કરી શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રજીની સેવાજ કરવી. અન્ય કોઈ પણ દેવનો આશ્રય છોડી દેવો, તેમજ પ્રભુને ધર્યા વિનાના પદાર્થોને ખાવાનું પણ છોડી દેવું. ૨

स्वमार्गे वसतामेव सतां सङ्गो विधीयताम् ।
मनसा नासता कार्यो बलवद्बाधकत्वतः ॥३॥

આપણા આ ભક્તિમાર્ગમાં રહેતા એવા **સત્પુરુષોનો** સત્સંગ કરવો. મનથી પણ અસત્પુરુષની સોબત ન કરવી; કેમકે અસત્પુરુષની સોબત બળાત્કારે બાધ ઉત્પન્ન કરનારી છે. ૩

निवेदनानुसन्धानं देहादेरन्ययोगतः ।
जातान्यथाभावबाधाभावाय क्रियतां सदा ॥४॥

આપણાં દેહાદિક દુનિયાના અન્ય પદાર્થોના સમ્બન્ધમાં આવતાં જે ઊલટા પ્રકારનો ભાવ ઉત્પન્ન થાય છે, અને તેથી કરી જે બાધ ઉત્પન્ન થાય, તે બન્ને ન થાય, તે ખાતર હમેશાં આત્મનિવેદનનું અનુસન્ધાન કર્યા કરવું. ૪

इति श्रीहरिदासोक्ता चतुःश्लोकी समाप्ता ।

* * *

५५. 'प्रथमं' भगवदीयपरिशिक्षणम् ।

[અનુષ્ટુભ]

निजाचार्यपदाम्भोजे स्थाप्यतां सततं ममः ।
तत एव तदीयानां सकलं सिद्धिमेष्यति ॥१॥

નિજાચાર્ય–શ્રીમહાપ્રભુજીના ચરણકમલમાં હમેશાં મનને સ્થાપવું, તેથીજ તદીય ભગવદીયોનું બધું કાર્ય સિદ્ધ થશે.૧

सदा सङ्गः सतामेव विधेयो, नासतां क्वचित् ।
सत्सङ्गतो हरौ बुद्धिरसत्सङ्गाद् गृहादिषु ॥२॥

હમેશાં સત્પુરુષોનોજ સંગ કરવો; કોઈ દિવસ અસત્પુરુષોનો સંગ ન કરવો, કારણકે સત્સંગ કરવાથી શ્રીહરિમાં બુદ્ધિ થાય છે અને અસત્સંગ કરવાથી ઘર વગેરેમાં બુદ્ધિ થાય છે.૨

असन्तस्तु विबोद्धव्या मतिमन्तो निजा अपि ।
सन्तो हरौ रतियुता उदासीनास्तदाश्रिताः ॥३॥

ભલે પોતાના હોય તોપણ અસત્પુરુષોને જાણી લેવા. ભગવાનના આશ્રિત, સંસારમાં ઉદાસીન, શ્રીહરિમાં પ્રેમવાળાઓને સત્પુરુષો જાણવા. ૩

स्वमार्गीयः परो धर्मो हरिसेवा निरन्तरम् ।
फलरूपतया ज्ञात्वा विधेया मनआदिभिः ॥४॥

ફલરૂપ જાણીને મન-કાયા-વચનથી સદા શ્રીકૃષ્ણની સેવા કરવી; આ સ્વમાર્ગીય સર્વોત્તમ ધર્મ છે. ૪

सदानुसंस्मृतिः कार्या निवेदनकृतेरपि ।
सद्भिः सह ततः कृष्णः क्षणात्तद्धृदयं विशेत् ।५

હમેશાં સત્પુરુષો (તાદૃશી વૈષ્ણવો) સાથે નિવેદનનું પણ સ્મરણ કરતા રહેવું; તેથી શ્રીકૃષ્ણ ક્ષણમાત્રમાં તે હૃદયમાં પ્રવેશ કરે. ૫

श्रीभागवतभावार्थ-श्रवणं कीर्त्तनं तथा ।
स्मरणं वा सदा कार्यं बाहिर्मुख्यनिवृत्तये ॥६॥

બહિર્મુખતાની નિવૃત્તિ સારૂ શ્રીભાગવતના ભાવાર્થનું શ્રવણ, કીર્તન અને સ્મરણ સદા કર્યા કરવું. ૬

इति श्रीहरिदासविरचितं भगवदीयपरिशिक्षणं सम्पूर्णम् ।

* * *

५६. 'द्वितीयं' भगवदीयशिक्षणम् ।

[અનુષ્ટુભ]

जीवः स्वाधीरतादोषान्न जानाति प्रभोः कृतिम् ।
प्रभुस्तु निजदासानां विदधाति स्वतो हितम् ॥१॥

જીવ પોતાની અધીરતાથી પ્રભુની કૃતિને જાણી શકતો નથી. પ્રભુ તો પોતાના ભક્તોનું પોતે હિતજ કરે છે. ૧

स्वबुद्ध्या भासते दुःखं मूढानां, लौकिका हि ते ।
अलौकिकं हितं कुर्वन् प्रभुरेव करोति हि ॥२॥

મૂઢ જીવોને પોતાની બુદ્ધિથી દુઃખ ભાસે છે, કારણકે તેઓ લૌકિકમાં આસક્તિવાળા છે; અલૌકિક હિત તો કર્ત્તા પ્રભુજ નક્કી (બધું) કરે છે; [ચિત્રકેતુ રાજા વગેરેના ચરિત્રનું અત્ર અનુસન્ધાન કરવાથી ઉપરની વાત સમજાશે.] ૨

येषामलौकिके दृष्टिः शास्त्रीया वापि तादृशी ।
न तेषां दुःखलेशोऽपि भासते स्वामिनः कृतौ ॥३॥

જેઓની નજર અલૌકિક સુખમાં છે અથવા શાસ્ત્રીય નજર પણ તેવીજ છે તે જીવોને સ્વામી–પ્રભુની કૃતિમાં લેશ પણ દુઃખ ભાસતું નથી. ૩

हितार्थं दण्डयत्येष पितृवत्सेवकं हरिः ।
स निजाज्ञानतो नैव मनुते कृतिमुत्तमाम् ॥४॥

આ શ્રીહરિભગવાન્ હિત સારૂ પિતાની માફક શિક્ષા કરે છે, પરન્તુ તે જીવ પોતાના અજ્ઞાનથી પ્રભુની કૃતિને ઉત્તમ માનતો નથીજ. ૪

तथापि सहजस्नेहान्नोदास्ते करुणानिधिः ।
तदज्ञानेऽपि कुरुते स्वानुरूपां कृतिं निजे ॥५॥

તોપણ કરુણાનિધિ શ્રીઠાકોરજી સહજ સ્નેહથી [સ્વકીય જીવનું હિત કરવામાં] ઉદાસીનતા રાખતા નથી; તે જીવ

સમજતો નથી, તોપણ પ્રભુ પોતાના ભક્ત માટે પોતાને યોગ્ય તેવી રીતનું કાર્ય કરે છે. ૫

यमङ्गीकुरुते कृष्णः सदोषमपि तं क्वचित् ।
न जहाति जनं नित्यस्वीकृतिः कृपया प्लुतः ॥६॥

શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન્ જેનો અંગીકાર કરે છે,—દોષયુક્ત હોય તોપણ પોતાના તે જનનો કોઈ પણ સ્થલે ત્યાગ કરતા નથી; કારણકે આપે તે જીવનો સદાને માટે સ્વીકાર કર્યો છે ને આપ કૃપાથી ભરપૂર છે. ૬

एतादृशं विहायान्यं प्रभुत्वेन च ये जनाः ।
मन्यन्ते ते महामूढा निरूढं मोहमाश्रिताः ॥७॥

આવા પ્રભુને છોડી જે મનુષ્યો બીજાને પ્રભુપણાથી માને છે (તાત્પર્ય કે અન્યનો આશ્રય કરે છે) તેઓ મહા મૂઢ અને મજબૂત અજ્ઞાનનો આશ્રય કરનારા છે. ૭

अतः सेव्यः सदानन्दो नन्दाङ्गणविहारकृत् ।
यशोदोत्सङ्गललितो गोपबालकवेष्टितः ॥८॥

આથી નન્દરાયજીના આંગણામાં વિહાર કરનાર, શ્રીયશોદાજીના ખોળામાં લાલિત, ગોપબાલકોથી વીંટાયેલા સદાનન્દ—શ્રીકૃષ્ણભગવાનની સેવા કરવી. ૮

व्रजस्त्रीभावसंसिद्ध्यै सर्वलीलाविलासयुक् ।
तदर्थमेव प्रकटः सर्वोद्धृतिकृतिप्रियः ॥९॥

વ્રજાંગનાઓના ભાવની સારી રીતે સિદ્ધિ કરવા સારૂ સર્વ લીલાઓના વિલાસથી યુક્ત સર્વોદ્ધાર કરવામાં પ્રીતિવાળા શ્રીકૃષ્ણપ્રભુ તે (વ્રજભક્તો) માટેજ પ્રકટ થયા છે. ૯

स्वस्य प्रकटनो भक्तिमार्गज्ञानोदयो यतः ।
अतस्तदास्यरूपैकदासभावैकसाधकः ॥१०॥

જેઓ ભક્તિમાર્ગીય જ્ઞાનનો ઉદય થયો છે એવા પોતાના શ્રીમહાપ્રભુજીને પ્રકટ કર્યા છે; માટે તે પ્રભુના મુખારવિન્દ-સ્વરૂપ શ્રીમહાપ્રભુજીનો એક દાસભાવજ સર્વ સિદ્ધિ કરનાર છે. ૧૦

तदात्मजपदाम्भोजरजोमात्रावलम्बिनः ।
एतद्भिन्नेषु सर्वेषु निवृत्तोत्कृष्टबुद्धयः ॥११॥
सत्सङ्गशोधकाः कृष्णपरमोत्कर्षबोधकाः ।
असत्संसर्गतो भीता विनीता हरिसेविषु ॥१२॥
निश्चिन्तचेतसो नित्यं हरिं भजत रे जनाः ।
सर्वथा फलसम्बन्धो भावीत्यत्र न संशयः ॥१३॥

[હવે ત્રણ પદ્યથી ફલિત કર્તવ્યનું આપ શાસન કરે છે:]
તે શ્રીમહાપ્રભુજીના પુત્ર શ્રીપ્રભુચરણ-ગુસાંઈજીના ચરણ-કમલની રજનું માત્ર અવલમ્બન કરનારા, આ સિવાય બધામાં ઉત્તમતાની બુદ્ધિ જેઓની દૂર થઈ ગઇ છે એવા, સત્સંગને ખોજતા, શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રના પરમ ઉત્કર્ષને સમજાવનારા, દુષ્ટના સંસર્ગથી ડરતા, શ્રીહરિના સેવકોમાં વિનય-ભાવવાળા, નિશ્ચિન્ત મનવાળા હે વૈષ્ણવજનો! શ્રીહરિ-કૃષ્ણભગવાનનું નિરન્તર ભજન કરો; આમ કરતાં સર્વ રીતે ફળનો સમ્બન્ધ થશે; એમાં સંશય નથી. ૧૧-૧૨-૧૩

इति श्रीहरिदासविरचितं भगवदीयशिक्षणं सम्पूर्णम् ।

* * *

५७. "तृतीयं" तदीयानां शिक्षणम् ।

[અનુષ્ટુભ]

कृष्णे कृपानिधौ चेतः स्थाप्यं स्वाचार्यवर्त्मना ।
ततः सेत्स्यति सर्वेषामैहिकं पारलौकिकम् ॥१॥

પોતાના આચાર્ય શ્રીમહાપ્રભુજીએ બતાવેલ ભક્તિમાર્ગથી કૃપાનિધિ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનૂમાં ચિત્ત સ્થાપવું, તેથી સર્વ ભગવદીયોનું આ લોક અને પરલોક સમ્બન્ધિ કાર્ય સિદ્ધ થશે. ૧

यद् दृष्टं यच्छ्रुतं यद्वा स्फुरितं हृदि भाग्यतः ।
प्रभुसम्बन्धि तन्नित्यं भावनीयं प्रयत्नतः ॥२॥

ભાગ્યને લીધે ભગવત્સમ્બન્ધવાળું જે જોવામાં આવે, જે સાંભળવામાં આવે, અથવા તો જે હૃદયમાં સ્ફુરે, તેનો પ્રયત્નથી નિરન્તર વિચાર કરતા રહેવું. ૨

मनो मनोजरुचिरे रुचियुक्तं यदा सदा ।
तदा तदास्यदासानां फले किमवशिष्यते ॥३॥

જો કામદેવ કરતાં સુન્દર શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રમાં મન હમેશાં પ્રીતિયુક્ત હોય તો તે પ્રભુના મુખારવિન્દરૂપ શ્રીમહાપ્રભુજીના દાસોને ફલમાં શું બાકી રહે? ૩

ये निजाचार्यचरणानुरागात् क्लिन्नचेतसः ।
तेषामेव सदा कार्यः सङ्गो, नान्यादृशां क्वचित् ॥४॥

પોતાના આચાર્યચરણ શ્રીમહાપ્રભુજીમાં સ્નેહથી ભીંજાયેલ ચિત્તવાળા જે ભગવદીયો હોય તેનોજ સદા સંગ કરવો; ક્યાંય પણ બીજાઓનો સંગ ન કરવો. ૪

इति श्रीहरिदासविरचितं तदीयानां शिक्षणं सम्पूर्णम् ।

* * *

५८. 'प्रथमं' सिद्धान्तसंक्षेपनिरूपणम् ।

[ઉપજાતિ]

सदा निजस्वामिपदाम्बुजातयोः
सुजातयोश्चित्तमहर्निशं पुनः ।
स्थाप्यं, न याप्यं विमुखैकसङ्गतः,
पोष्यं हि सत्सङ्गकृते निरन्तरम् ॥१॥

હમેશાં નિજસ્વામી–શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રપ્રભુના સુન્દર ચરણકમલોમાં ચિત્તને સ્થાપવું, માત્ર ભગવદ્વિમુખના સંગમાં ન મોકલવું અને સત્સંગ માટે નિરન્તર ચિત્તનું પોષણ કરવું. ૧

[અનુષ્ટુપ]

हरिसेवैव कर्त्तव्या सर्वथा शरणं गतैः ।
देहादिविनियोगेन कृतात्मादिसमर्पणैः ॥२॥

આત્માદિનું સમર્પણ કરીને સર્વ રીતે શરણે ગયેલા વૈષ્ણવોએ પ્રભુને દેહાદિનો વિનિયોગ કરી સદા શ્રીકૃષ્ણપ્રભુની સેવાજ કરવી. ૨

सदा सङ्गः सतामेव विधेयो. नासतां क्वचित् ।
अन्याश्रयोऽपि बाधेत निजस्वामिप्रसन्नताम् ॥३॥

હમેશાં સત્પુરુષોનો સંગ કરવો, કોઈ પણ વખત દુષ્ટનો સંગ ન કરવો. પ્રભુ સિવાય અન્યનો આશ્રય કરવામાં આવે તો તે પોતાના સ્વામી શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીની પ્રસન્નતાનો નાશ કરે છે; (તાત્પર્ય કે–અન્યાશ્રય ન કરવાથી પ્રભુ પ્રસન્ન થાય છે). ૩

स्वाचार्यचरणे निष्ठा, विश्वासस्तन्निरूपिते ।
विषये यदि जायेत, फलसिद्धौ न संशयः ॥४॥

જો નિજાચાર્યના ચરણકમલમાં નિષ્ઠા રાખવામાં આવે, અને તેમણે નિરૂપિત વિષયમાં વિશ્વાસ રખાય, તો ફલસિદ્ધિમાં સંશય નથીજ. ૪

प्राप्तमेव फलं प्रायः श्रीकृष्णपदसेविनाम् ।
एतदेवाग्रिमं कृत्यं शरीरे लौकिके पुनः ॥५॥

શ્રીકૃષ્ણપ્રભુની સેવા કરનારાઓને પ્રાયઃ ફલ પ્રાપ્તજ થઈ ગયું છે; કારણકે શરીર લૌકિક છતાં આ પ્રથમ નમ્બરનું કાર્ય તે કરી રહ્યું છે. ૫

हरिः सेव्यो, हरिर्ज्ञेयो, हरिर्ध्येयो निरन्तरम् ।
हरिः श्राव्यो, हरिर्गेयो, हरिमेवाप्नुयात्तदा ॥६॥

શ્રીહરિ ભગવાનનું સેવન કરવું; શ્રીહરિને ઓળખવા; નિરન્તર શ્રીહરિ ભગવાનનું ધ્યાન કરવું; શ્રીહરિનું શ્રવણ કરવું; શ્રીહરિનું ગાન કરવું. ભક્તો આમ કરતા રહે તો શ્રીહરિનેજ પ્રાપ્ત થાય. ૬

हरौ चित्तं सदा स्थाप्यं निजाचार्योक्तमार्गतः ।
स एव स्वीयदासानां पूरयिष्यति हृद्गतम् ॥७॥

નિજાચાર્ય-શ્રીમહાપ્રભુજીએ કહેલ માર્ગ પ્રમાણે શ્રીહરિમાં સદા ચિત્તને જોડવું, તો તેજ શ્રીમહાપ્રભુજી પોતાના દાસોના હૃદયમાં રહેલ મનોરથને પૂર્ણ કરશે. ૭

इति श्रीहरिरायविरचितं सिद्धान्तसंक्षेपनिरूपणं सम्पूर्णम् ।

५९. 'द्वितीयं' सिद्धान्तसंक्षेपनिरूपणम् ।

[અનુષ્ટુપ]

सर्वसाधनहीनोऽपि नाममात्रैकजल्पकः ।
एकोऽपि प्राप्नुयादेव राधाप्रियमहोत्सवम् ॥१॥

ભલે સર્વ સાધનથી હીન હોય પણ પ્રભુના નામ માત્રને બોલ્યા કરે તો તે એકલો પણ ભગવદીય શ્રીરાધાપ્રિય શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રના મહાનન્દને પ્રાપ્ત થાય છે. ૧

अन्येषामवताराणां सेवया पञ्चजन्मसु ।
करोति, तस्य तुरगग्रीवे देवे रतिर्भवेत् ॥२॥

પાંચ જન્મો સુધી પ્રભુના બીજા અવતારોની સેવા કરવાથી તે સેવકને શ્રીહયગ્રીવ ભગવાનમાં પ્રેમ થાય. ૨

तत्रैव निश्चलमनाः सेवया दशजन्मसु ।
प्रह्लादरक्षाकरणे श्रीनृसिंहे रतिर्भवेत् ॥३॥

દશ જન્મ સુધી તે હયગ્રીવ ભગવાનમાં નિશ્ચલ મન રાખી સેવા કરવાથી પ્રહ્લાદની રક્ષા કરનાર શ્રીનૃસિંહ ભગવાનમાં પ્રેમ થાય. ૩

तत्रैव निश्चलमनाः सहस्रान्तेषु जन्मसु ।
एतदेव फलं पुंसां नारायणपरायणम् ॥४॥

હજારો જન્મ પર્યન્ત તે શ્રીનૃસિંહ ભગવાનમાં નિશ્ચલ મન રાખી સેવા કરવાથી તે મનુષ્યોનું મન નારાયણ–પરાયણ થાય, આજ ફલ છે. ૪

तत्रैव निश्चलमना नरः कोटीषु जन्मसु ।
रघुनाथपदाम्भोजे भक्तिं प्राप्नोति शाश्वतीम् ॥५॥

કરોડો જન્મો સુધી શ્રીનારાયણ ભગવાનમાં નિશ્ચલ મન રાખે તો શ્રીરામચન્દ્રજીમાં શાશ્વત (નિત્ય રહેનાર) ભક્તિને પામે છે. ૫

तत्र सीतापतौ लीनस्त्वनन्तेष्वेव जन्मसु ।
श्रीवृन्दावनमध्यस्थे श्रीकृष्णे भक्तिमाप्नुयात् ॥६॥

તે શ્રીસીતાપતિ રામચન્દ્રજીમાં અનન્ત જન્મો સુધી લીન રહે તો તે–ભકત શ્રીવૃન્દાવનના મધ્યમાં બિરાજમાન શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન્‌માં ભકિતને પામે. ૬

चिन्ता कापि न कार्या च, प्रभुः सर्वं करिष्यति ।
सर्वदा सर्वभावेन सेव्यः श्रीपुरुषोत्तमः ॥७॥

કોઇ પણ જાતની ચિન્તા ન કરવી, પ્રભુ બધું કરશે; સર્વદા સર્વ ભાવથી શ્રીપુરુષોત્તમની સેવા કરવી. ૭

भुक्तिमुक्तिस्पृहा यावत् पिशाची हृदि वर्त्तते ।
तावद्भक्तिसुखाम्भोधौ कथमभ्युदयो भवेत् ॥८॥

જ્યાંસુધી પિશાચણી તુલ્ય, ભોગ અને મોક્ષની ચિન્તા હૃદયમાં વર્તે છે, ત્યાંસુધી ભકિતમાર્ગરૂપી સુખસાગરમાં આબાદી કેમ થાય? ૮

गृहे मम धनं नास्ति, को दास्यति, कथं भवेत् ।
केन वा कृष्णसेवा स्यादिति चिन्तां विवर्जयेत् ॥९॥

મારા ઘરમાં ધન નથી, કોણ આપે? કેમ થાય? અથવા કયા ઉપાયથી શ્રીકૃષ્ણ પ્રભુની સેવા થાય? આવી રીતની ચિન્તાનો ત્યાગ કરવો. ૯

पञ्चशल्यैस्तु रहिता नरा भक्त्यधिकारिणः ।
श्रीकृष्णदेवेनान्यस्य साम्यं प्रथममीरितम् ॥१०॥
कृष्णभक्तान्यभक्तानां साम्यदृष्टिस्ततः परम् ।
कृष्णव्रते तथान्यस्य व्रतस्य समदर्शनम् ॥११॥
कृष्णतीर्थान्यतीर्थाभ्यां साम्यं तुर्यमुदाहृतम् ।
कृष्णशास्त्रान्यशास्त्राभ्यां समता पञ्चमं स्मृतम् ॥१२॥
इत्येवं पञ्चशल्यानि त्यक्त्वा भक्तो भवेत्सदा ।
जीवास्त आसुरा ज्ञेया अन्यमार्गप्रवर्त्तकाः ॥१३॥

પંચ પ્રકારનાં શલ્યોથી રહિત—મનુષ્યો ભક્તિમાર્ગના અધિકારી છે. [હવે તે પાંચ પ્રકારનાં શલ્યો કહે છે:] અન્ય દેવ સાથે શ્રીકૃષ્ણ પ્રભુને સમાન ગણવા એ પ્રથમ શલ્ય; શ્રીકૃષ્ણના ભક્તોને અન્યના ભક્તોની સમાન જોવા તે બીજું શલ્ય; શ્રીકૃષ્ણ પ્રભુનાં વ્રતમાં અન્યના વ્રત—તુલ્ય નજર રાખવી તે ત્રીજું શલ્ય; શ્રીકૃષ્ણ પ્રભુનાં તીર્થો (શ્રીયમુનાજી, શ્રીગિરિરાજ, શ્રીગોકુલ, આદિ) સમાન બીજાં તીર્થો—સમજવાં એ ચોથું શલ્ય; અને શ્રીકૃષ્ણ પ્રભુનાં શાસ્ત્રો (ગીતા, શ્રીભાગવતાદિ) સાથે બીજાં શાસ્ત્રોની તુલના કરવી તે પાંચમું શલ્ય; આ પ્રમાણેનાં પાંચ શલ્યોને કાઢીને સદા ભક્તિપરાયણ થવું. ભક્તિમાર્ગ સિવાય અન્ય માર્ગના પ્રવર્તકોને આસુરાવેશી જાણવા. ૧૦-૧૧-૧૨-૧૩

सर्वः समर्पणात्पूर्वमुत्तमः किं सदास्थितः ।
सत्यसङ्कल्पतो विष्णुर्नान्यथा तु करिष्यति ॥१४॥

भक्त्या समर्पितं कृत्वा पुष्टिमार्गे सदास्थितः ।
सेवाकृतिर्गुरोराज्ञा भगवद्रूपदर्शनम् ॥१५॥
प्रमाणभेदाद् भिन्नो हि स्नेहमार्गो निरूपितः ।
अतएवेतरौ भिन्नौ सान्तौ, मोक्षप्रवेशकृत् ॥१६॥

[શ્રીમહાપ્રભુજીએ "અન્તઃકરણપ્રબોધ" નામના ગ્રન્થમાં આજ્ઞા કરી છે તે વાકયને યાદ કરી શ્રીહરિરાયજી આજ્ઞા કરે છે કે] સર્વ જીવસમૂહ સમર્પણથી પહેલાં શું સદા ઉત્તમ હતો? (તાત્પર્ય કે ઉત્તમ નજ હતો; સમર્પણ પછીજ ઉત્તમત્વ પ્રાપ્ત થયું છે). વિષ્ણુ—શ્રીકૃષ્ણભગવાન્ સત્યસંકલ્પવાળા છે જેથી બીજી રીતે નહિ જ કરે. (શ્રીગીતાજીમાં ભગવદ્વાકય છે કે—"**न मे भक्तः प्रणश्यति**" મારો ભક્ત અધોગતિને પામતો નથી,)તેમ આ સદ્ભાગી જીવ ભક્તિથી બધું પોતાનું સર્વસ્વ પ્રભુને અર્પણ કરીને કૃપામાર્ગમાં રહેલ છે; માટે પ્રભુની સેવા કરવી, ગુરુની આજ્ઞાનું પાલન કરવું, અને શ્રીકૃષ્ણચન્દ્ર પ્રભુનું દર્શન કરવું. પ્રમાણમાર્ગ—મર્યાદામાર્ગથી પ્રેમમાર્ગ જુદો છે. માટેજ આ બન્ને પુષ્ટિમાર્ગ તથા મર્યાદામાર્ગ અન્ત સુધી ભિન્નજ છે; કારણકે મર્યાદામાર્ગીય જીવ મોક્ષમાં પ્રવેશ કરનાર છે, [ત્યારે પુષ્ટિમાર્ગીયને મોક્ષ તે "**लोन सो पानी**" મીઠાના જલ સમાન છે.]

इति श्रीहरिरायविरचितं सिद्धान्तसंक्षेपनिरूपणं सम्पूर्णम् ।

◆

६०. 'तृतीयं' सिद्धान्तसंक्षेपनिरूपणम् ।

भक्तिभावो भगवति स द्विधा रसरूपतः ।
मर्यादापुष्टिभेदेन तद्द्वैविध्यमिहोच्यते ॥१॥

ભગવાન્‌માં ભક્તિભાવ રસરૂપપણાથી બે પ્રકારનો છે. મર્યાદામાર્ગીય અને પુષ્ટિમાર્ગીય આ ભેદથી અહીં તે ભક્તિભાવનું બેપણું કહેવાય છે. ૧

पतिभावो हि मर्यादा, प्रियाभावो हि पोषणम् ।
भाव एव यतो भक्तिस्तथालक्षणरूपणात् ॥२॥

પ્રભુને પતિ અને સેવક ભાવથી સેવવા એટલે પ્રભુ ધણી અને પોતે સેવક આ ભાવથી સેવવા, તે મર્યાદાભક્તિ. પ્રભુ પતિ અને સેવક પ્રિયા આ ભાવથી પ્રભુને સેવવા, તે પુષ્ટિભક્તિ; કારણકે ભાવ એજ ભક્તિ છે. તે પ્રમાણે ભક્તિના લક્ષણનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે. ૨

पञ्चरात्रे तथा प्रोक्तं "स्नेहो भक्ति"रितिस्मृतः ।
सोपाधिनिरुपाधित्वकृतो भेदो हि बुध्यताम् ॥३॥

નારદ પઞ્ચરાત્રમાં તેમ કહ્યું છે કે " **माहात्म्यज्ञानपूर्वस्तु सुदृढः सर्वतोऽधिकः स्नेहो भक्तिरिति प्रोक्तस्तया मुक्तिर्न चान्यथा।** માહાત્મ્યજ્ઞાનપૂર્વક સુદૃઢ અને સર્વથી અધિક સ્નેહ તે ભક્તિરૂપે કહેવાયેલ છે. તેથી મુક્તિ થાય છે, અન્યથા નહીં." જે ભેદ પ્રાપ્ત થાય છે તે સોપાધિક અને નિરુપાધિકપણાથી છે એમ જાણવું. ૩

यथा लक्ष्म्या व्रजस्थानां वैलक्षण्यं हि भावगम् ।
तथा सर्वत्र बोद्धव्यं तारतम्याकृतेरपि ॥४॥

જેમ લક્ષ્મીજી તથા વ્રજભક્તોએ કરેલ ભજન ભાવાત્મક હોવાથી ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારનું છે, તેમ વરણના તરતમ ભાવથી અહીં સર્વત્ર ભિન્નપણું જાણવું ૪

तद्रूपमेव चरणद्वयं भक्तिप्रदं प्रभोः ।
"पञ्चपञ्चनखा"स्तत्रानन्दः पञ्चात्मको यतः ॥५॥

તે ભકિતરૂપજ પ્રભુનાં બે ચરણકમલો છે, અને તેજ ભકિતનું દાન કરનાર છે. તે ચરણકમલોમાં પાંચ પાંચ નખ છે; કારણકે ત્યાં પાંચ સ્વરૂપવાળો આનન્દ રહેલ છે; (આ પાંચ આનન્દનો ખુલાસો આગળ આવે છે.) ૫

उभयत्रापि भजनं, ते यतश्चन्द्ररूपिणः ।
अनुरागयुतानन्द-बोधायारुण्यसम्भवः ॥६॥

બન્ને ચરણકમલોનું ભજન કરવું, કારણ તે ચરણામ્બુજના નખો પણ ચન્દ્રસ્વરૂપી છે. અનુરાગ–પ્રેમયુકત આનન્દ તેમાં છે, એમ બતાવવા સારૂ તે નખોમાં લાલાશ રહી છે. ૬

तत्सदोदयबोधाय तादृक् चन्द्रेणतुल्यता ।
पञ्चपञ्चाङ्गुलिस्थित्या पुरुषार्थचतुष्टयम् ॥७॥
भक्तिश्च पञ्चमस्तत्र वर्त्तते सकलं हरेः ।
आनुषङ्गिकतासिद्ध्यै पुमर्थानां पदाम्बुजे ॥८॥
संलग्नताङ्गुलीनां तु तत्र वै दृश्यते सदा ।
विशालस्त्वग्रिमो भागो नौकेवारोहणार्थिका ॥९॥

તે નખચન્દ્રોનો સદા ઉદય છે, એમ જણાવવા સારૂ તે નખોની તેવા ચન્દ્ર સાથે સમાનતા છે. પાંચ પાંચ અંગુલિ

હોવાથી ત્યાં ધર્મ, અર્થ, કામ, મોક્ષ એમ ચાર અને પાંચમો ભકિત એ પુરુષાર્થો છે. આમ પ્રભુનું સર્વ ત્યાં છે. ચરણકમલમાં પુરુષાર્થોની આનુષંગિક સિદ્ધિ છે, એમ જણાવવા સારૂ ત્યાંજ સદા આંગળીઓની સંલગ્નતા એકબીજી સાથે રહેલી છે. આંગળીઓનો આગલો ભાગ વિશાળ છે; તે આરોહણને માટે જાણે વહાણજ હોય તેમ છે. ૭–૮–૯

पुरुषार्थानतिक्रम्य भवेत्तत्राधिरोहणम् ।
इति बोधयितुं चाग्रे पञ्चागुल्य उद्‌गताः ॥१०॥

પાંચ પુરુષાર્થોને ઓળંગ્યા પછી ત્યાં આરોહણ કરી શકાય છે, આ બાબત સમજાવવા સારૂ આગળ પાંચ આંગળીઓ ઊગેલી થઈ રહેલ છે. ૧૦

निश्रेण्य इव भक्तानामारोहे चरणाब्जयोः ।
गुरुः सदा भक्तिमात्राश्रयो गुणपरायणः ॥११॥
अन्तःप्रोतः प्रेमसूत्रैर्भक्तिमार्गैकभूषणम् ।
सदाप्रसन्नः सुमहद्‌भगवद्‌भक्तिबोधकः ॥१२॥

આ આંગળીઓ પ્રભુનાં ચરણકમલોમાં આરોહણ કરવા સારૂ ભકતોને નીસરણી સમાન છે; સદા માત્ર ભકિતના આશ્રયવાળા ગુરુદેવ, પ્રભુના ગુણગાનમાં પરાયણ છે, તેમ ભકિતમાર્ગના ભૂષણરૂપ (નૂપુરરૂપ) ગુરુ પ્રેમસૂત્રોથી અન્દર પરોવાયેલ છે; તે સદા પ્રસન્ન છે અને સારી રીતે મોટી ભગવદ્‌ભકિતને જણાવનાર–સમજાવનાર છે. ૧૧–૧૨

नृत्यादिलीलासंयोगी वियोगे मुद्रिताननः ।
कृष्णाधीनो भक्तिबद्धस्तन्मर्यादाप्रदर्शकः ॥१३॥

कृष्णाधीनगतिज्ञानजननार्थं तथा स्थितः ॥१३½॥

આ નૂપુરરૂપ ગુરુ પ્રભુની નૃત્યાદિલીલામાં સાથે જોડાય છે અને વિયોગમાં પોતાનું મુખ બન્ધ રાખી રહે છે. શ્રીકૃષ્ણને અધીન, ભક્તિથી બન્ધાયેલ, તે ભક્તિમાર્ગની મર્યાદાનું ઉત્તમ રીતે દર્શન કરાવનાર છે. પ્રભુને અધીન ગતિ અને જ્ઞાન ઉત્પન્ન કરાવવાને માટે ગુરુ તેવા સ્વરૂપે રહેલા છે. ૧૩½

अत्रावलम्बनं भक्तावीदृशो गुणयुग् गुरुः ।
इति बोधयितुं पादयुगले नूपुरद्वयम् ॥१४½॥

અહીં ભક્તિમાં ગુરુ તે અવલમ્બન છે. આવા ગુણવાળા ગુરુ હોવાથી બે શ્રીચરણમાં બે નૂપુર આપે ધારણ કર્યાં છે. ૧૪½

स्वभारमखिलं कृष्णो गुरूपर्येव पर्यधात् ।
इति ज्ञापयितुं मूको नूपुरोपरि हंसकः ॥१५½॥

શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને પોતાનો બધો ભાર શ્રીગુરુદેવ ઉપરજ રાખ્યો છે. આ બાબત સમજાવવા સારૂ નૂપુરની ઉપર અવાજ ન કરતો હંસ રહેલ છે. ૧૫½

कामभावस्तु भक्तानां सर्वेषामुद्भवेत्पुरा ।
इति दर्शयितुं पूर्वं कटिभागो निरूपितः ॥१६½॥
ततोऽप्युत्तमतासिद्धौ भवेद्दाम्पत्यजा रतिः ।
इति बोधयितुं वक्षःस्थले लक्ष्मीर्निरूपिता ॥१७½॥

સર્વ ભક્તોને કામભાવ તો પ્રથમ ઉદ્‌ભવે, એમ દર્શાવવા સારૂ પ્રથમ કટિભાગનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે; તેથી પણ ઉત્તમપણાની સિદ્ધિ સારૂ દામ્પત્ય (પતિ–પત્ની)

ભાવથી રતિ થાય; આ બાબત સમજાવવા સારૂ વક્ષ:સ્થલમાં શ્રીલક્ષ્મીજી નિરૂપાયેલાં છે. ૧૫-૧૬-૧૭½

ततोऽप्युत्तमतासिद्धौ लोभामृतनिवेशनम् ॥१८॥
बाह्याभ्यन्तरभेदेन तदेव च परं फलम् ।
रमणं गुणगानं च प्रकारद्वयपोषकम् ॥१९॥
इति सूचयितुं पश्चाद्वक्त्रं तत्र निरूपितम् ।
एवं त्रिधा भगवतो रूपं हृदि निधीयताम् ॥२०॥

તે કરતાં પણ ઉત્તમતા સિદ્ધ કરવા માટે લોભરૂપી અધરામૃતને રાખવામાં આવ્યું છે, બાહ્ય અને આન્તર રમણના ભેદથી તેજ પરમ ફલરૂપ છે. પ્રભુનું રમણ અને ગુણગાન આ બન્ને પ્રકારનું પોષક છે, આમ સૂચવવા સારૂ પછી ત્યાં મુખારવિન્દનું નિરૂપણ કરેલ છે; આ પ્રમાણે શ્રીહરિનું રૂપ ત્રણ પ્રકારે હૃદયમાં ધારણ કરો. ૧૮-૧૯-૨૦

भक्त्यैकलभ्यं, बोद्धव्यास्त्रिविधा अधिकारिणः ।
निजाचार्यपदाम्भोजप्रसादात्स्फुरितं हृदि ॥२१॥
मया निरूपितं, तेन प्रसीदतु कुलाधिपः ॥२१½॥

આ રૂપ એક માત્ર ભકિતથી મેળવી શકાય તેવું છે. આના અધિકારી જીવો પણ ત્રણ પ્રકારના છે. નિજાચાર્ય-શ્રીમહાપ્રભુજીના ચરણકમલના પ્રસાદથી જે હૃદયમાં સ્ફુર્યું તેનું મેં નિરૂપણ કરેલ છે. તેથી કુલના અધિપતિ શ્રીનાથજી પ્રસન્ન થાઓ. ૨૧-૨૧½

इति श्रीहरिदासोदितं सिद्धान्तसंक्षेपनिरूपणं सम्पूर्णम् ।

* * *

६१. स्वमार्गसर्वस्वम् ।

[અનુષ્ટુભ]

"नान्याधीनत्वमैश्वर्या"दिति श्रीप्रभुवाक्यतः ।
"भक्तानां दैन्यमेवैक"मित्याचार्यवचोऽमृतात् ॥१॥
दीनतैव हरेरार्त्या तत्सन्तोषे हि कारणम् ॥१½॥

"પ્રભુના ઐશ્વર્યને વિચાર કરવામાં આવે તો તે કોઇને અધીન નજ થાય," એવા શ્રીપ્રભુચરણના વાકયથી અને "ભકતોને દૈન્યજ એક સાધન છે" એવા શ્રીઆચાર્યચરણના વચનામૃતથી આર્તિભાવથી દીનતાજ રાખવી; તે શ્રીહરિના સન્તોષના કારણરૂપ થાય છે; (તાત્પર્ય કે દીનતાથીજ પ્રભુ રાજી થાય છે.) ૧½

सा नित्यसेवनान्नित्यसत्सङ्गेन कथाश्रुतेः ॥२॥
निःसाधनैकलभ्यत्वमवगत्य हरेस्तथा ।
साधनानां च वैफल्यं तद्बोधार्थं हि तत्कृतिः ॥३॥

તે દીનતા નિત્ય પ્રભુસેવનથી, સત્સંગથી અને કથાશ્રવણથી થાય છે, તેમ શ્રીહરિ નિઃસાધનપણાથીજ એક લભ્ય છે એમ જાણીને આથી સાધનોનું નિષ્ફલપણું છે તે જણાવવા સારૂ તે દીનતા કરવી જરૂરની છે. ૨-૩

न साधकत्वे तेषां हि सर्वेषामितिनिश्चयात् ।
कथं प्रभुस्तु प्रासन्न्य इति चिन्तोदयाद्धृदि ॥४॥
अनाविर्भावितश्चापि साधनेषु कृतेष्वपि ।
उदेति दीनता चित्ते, तदाविर्भवति क्षणात् ॥५॥

कृपालुरमितानन्दः स्वदुःखासहनः प्रभुः ॥५½॥

તે સર્વ સાધનો પ્રભુને સિદ્ધ કરી શકતાં નથી, આમ નિશ્ચય થતાં પ્રભુને શી રીતે પ્રાપ્ત કરવા? એમ હૃદયમાં ચિન્તા ઉત્પન્ન થવાથી, અને સાધનો કર્યા છતાં પ્રભુ પ્રકટ નથી થયા, આમ વિચાર કરવાથી ભકતના ચિત્તમાં દીનતા ઉદય પામે છે; તેજ ક્ષણે કૃપાળુ, પૂર્ણાનન્દ, પોતાના ભકતોના દુઃખને ન સહી શકનાર પ્રભુ પ્રકટ થાય છે. ૪–૫½

निःसाधनत्वसिद्ध्यर्थं मार्गे मुख्यं समर्पणम् ॥६॥
कैङ्कर्ये सर्वथा सिद्धे कुतः साधनसम्भवः ॥
आश्रयोऽपि तदर्थं हि प्रोक्तो मार्गे विशेषतः ॥७॥

નિઃસાધનપણાની સિદ્ધિ સારૂ આ માર્ગમાં મુખ્ય સમર્પણ–આત્માદિનું નિવેદન કરવામાં આવે છે; (તાત્પર્ય કે પોતાની પાસે કાંઈ હોય તો સાધનપણાનું અભિમાન આવે, પણ જ્યારે પોતાનું કાંઈપણ નથી એવું ભાન થયું કે નિઃસાધનપણું સિદ્ધ થાય છે.) તેમ 'સર્વ રીતે હું તો પ્રભુનો કિંકર–દાસ છું,' આમ જ્યાં ભાવ સિદ્ધ થાય ત્યાં સાધનનો સંભવ ક્યાંથી રહે? તે માટે આ માર્ગમાં વિશેષે કરી આશ્રય પણ કહેવામાં આવેલ છે. ૬–૭

अतः कृष्णाश्रयस्तोत्रे सर्वसाधनवारणम् ।
सामर्थ्यमेव हेतुत्वेनोक्तमुद्धरणे प्रभोः ॥८॥

માટેજ શ્રીમહાપ્રભુજીએ “કૃષ્ણાશ્રયસ્તોત્રમાં” “**म्लेच्छाक्रान्तेषु देशेषु**” વગેરે પદ્યોથી સર્વ સાધનોનું વારણ કહ્યું છે; (તાત્પર્ય કે તે બધાં સાધનો કલિકાળના આગમનથી

નષ્ટપ્રાય થઈ ગયાં છે તેમ કહ્યું છે.) અને આવા નિઃસાધન જીવના ઉદ્ધારમાં પ્રભુનું સામર્થ્યજ કારણરૂપ છે એમ કહ્યું છે. ૮

तस्मादुद्धारकाचार्याश्रितो भक्तियुतो जनः ।
वैफल्यं साधनानां च ज्ञात्वा स्वाशक्यतामपि ॥९॥
स्वदोषान् प्रभुसामर्थ्यं, सततं स्फूर्तिसंयुतः ।
विधायाशां चातकवदन्याशावर्जनेन च ॥१०॥
तिष्ठञ्शरणमार्गस्थः सर्वथा दैन्यमाप्नुयात् ।
फलात्मकं साधनं तु प्रभुदं समवाप्यते ॥११॥

તેથી જીવનો ઉદ્ધાર કરનાર શ્રીઆચાર્યચરણોનો આશ્રિત ભક્તિમાન્ જન સાધનોની નિષ્ફલતા અને પોતાની પણ અશક્યતા, પોતાના દોષો અને પ્રભુનું સામર્થ્ય જાણીને, આ બન્નેની હમેશાં સ્ફૂર્તિથી યુક્ત, બપૈયાની માફક અન્યની આશાને છોડીને એક ભગવાન્‌ની આશાને રાખીને રહે તો શરણમાર્ગમાં રહેલો ભક્ત સર્વ રીતે દીનતાને પ્રાપ્ત થાય છે; ફલાત્મક સાધન તો પ્રભુ આપે ત્યારેજ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. ૯–૧૦–૧૧

एवं स्वमार्गसर्वस्वं विज्ञेयं भाग्यराशिभिः ।
स्थैर्यं तदुपयुक्तेषु स्वधर्मेष्विति निश्चयः ॥१२॥

આ પ્રમાણે પોતાના માર્ગનું સર્વસ્વ જાણવું, અને ભાગ્યવાન્ ભગવદીયોએ તે ભગવન્માર્ગોક્ત પોતાના ધર્મોમાં સ્થિરતા કરવી, એવો અમારો નિશ્ચય છે. ૧૨

इति श्रीहरिदासविरचितं स्वमार्गसर्वस्वं सम्पूर्णम् ।

६२. गर्वापहाराष्टकम् ।

[વસંતતિલકા]

स्थूलं विलोक्य वपुरात्मभुवां समूहं
जायां धनानि कुपथे पतितानि भूयः ।
किं तोषमेषि मनसा, सकलं समाप्ते
पुण्ये वृथा तव भविष्यति मूढबुद्धे ॥१॥

હે મૂઢ બુદ્ધિવાળા! સ્થૂલ એવા શરીરને, સંતાનોના સમૂહને, સ્ત્રીને અને ફરી કુમાર્ગમાં પડેલાં ધનોને જોઇને મનથી તું સંતોષ પામે છે શું? પુણ્ય સમાપ્ત થતાં તારું બધું ફોગટ થઇ જશે. ૧

ईशं भजान्ध, विनियुङ्क्ष्व धनानि तत्र,
साधून्समर्च, परिपूजय विप्रवृन्दम् ।
दीनान्दयायुतदृशा परिपश्य नित्यं,
नेयं दशा तव दशाननतो विशिष्टा ॥२॥

હે અન્ધ! પ્રભુને ભજ; તેની સેવામાં ધનોને જોડ; સાધુ પુરુષોની સેવા કર; બ્રાહ્મણના સમૂહને પૂજ; હમેશાં દીન મનુષ્યોને દયાયુકત નજરથી જો; આ તારી દશા કાંઈ રાવણથી ચડિયાતી નથી. ૨

[ઉપજાતિ]

धनानि सङ्गृह्य रसं विगृह्य
निगृह्य लोकं परिगृह्य मोहम् ।
देहं वृथा पुष्टमिमं विधाय
न साधवो मूढसभाजिताः किम् ॥३॥

ધનનો સંગ્રહ કરીને, રસને મેળવીને, લોકને કબજે કરીને, મોહને પકડીને, અને આ દેહને ફોગટ પુષ્ટ કરીને, હે મૂઢ! સાધુ પુરુષોનો સત્કાર તેં શા વાસ્તે નથી કર્યો ? ૩

न नम्रता कृष्णजनेऽतिकूर्म-
धने (?) परं नैव दयातिदीने ।
कुटुम्बपोषैकमते सदा त्वं
विधेहि बुद्धाववमर्षमन्तः ॥४॥

શ્રીકૃષ્ણભગવાનના–ભગવદીય જનોમાં તને નમ્રતા નથી, અને અતિ કઠણ ધનવાળામાં નમ્રતા છે, પણ સદા નમેલ અતિ દીનમાં દયા નથી. કુટુમ્બના પોષણમાં એક જેની મતિ છે એવા હે મનુષ્ય! બુદ્ધિની અન્દર વિચાર કર. ૪

नैते हया, नैव रथा, न चोष्ट्रा,
न वारणा, नेतरवाहनानि ।
विहाय देहं समये गते ते
परं प्रपातस्य सुसाधनानि ॥५॥

દેહને તજીને કાલધર્મને પ્રાપ્ત થતાં આ ઘોડા, રથો, સાંઢિયા, હાથીઓ, અને અન્ય વાહનો તારાં નથી; પરન્તુ આ બધાં તારા અધઃપાતનાં સાધનો છે, એ સમજ. ૫

कृष्णस्य मायामवगत्य माया-
समूढतान्तं हृदयं विधाय ।
तदर्थमेवाऽखिललौकिकं ते
विधेहि रे वैदिकमप्यशेषम् ॥६॥

અરે જીવ! શ્રીકૃષ્ણભગવાનની માયાને જાણીને, અને હૃદયને માયાના પડળ વિનાનું કરીને તે પ્રભુને માટેજ તારૂં બધું લૌકિક અને સમગ્ર વૈદિક કર્મ પણ તું કર. ૬

[વસંતતિલકા]

आयुः प्रयाति, नहि याति सुतादिरात्मा,
रायोऽखिला अपि विहाय मृतं व्रजन्ति।
इत्थं विचिन्त्य विषयेषु विसृज्य सक्तिं
भक्तिं हरेः कुरु परां करुणार्णवस्य ॥७॥

આયુષ્ ચાલ્યું જાય છે અને દેહ તેમ પુત્ર વગેરે પણ શું નથી જતાં? સમગ્ર સમ્પત્તિઓ પણ મૃત દેહનો ત્યાગ કરીને ચાલી જાય છે. આ પ્રમાણે વિચાર કરીને, વિષયોમાં આસક્તિ છોડીને કરુણાસાગર શ્રીહરિભગવાનની શ્રેષ્ઠ ભક્તિને કર. ૭

[પૃથ્વી]

विधाय महदाश्रयं, समवहाय सक्तिं सृते-
र्निधाय चरणाम्बुजं हृदि हरेः सुखं संविश।
किमर्थमतिचञ्चलं प्रकुरुषे मनः सम्पदो
विलोक्य नहि ताश्चलाः सुखयितुक्षमा दुर्मद ॥८॥

હે દુર્મદ! મહાપુરુષોના આશ્રયને કરીને, સંસારની આસક્તિને છોડીને અને હૃદયમાં શ્રીહરિના ચરણકમલને ધારણ કરીને સુખે બેશ. સમ્પત્તિઓને જોઈને તું મનને શા વાસ્તે અતિ ચંચલ કરી રહ્યો છે? ચપલ એવી તે સમ્પત્તિઓ સુખ આપવાને સમર્થ નથી. ૮

इति श्रीहरिदासविरचितं गर्वापहाराष्टकं सम्पूर्णम्।

* * *

६३. राजभोगभावना ।

[અનુષ્ટુભ]

भोज्यपात्रं सुधारूपं कचोलौ कुच एव च ।
अधरं जलपात्रं तु, आधारश्चान्तरङ्गिणी ॥१॥
तुलसी तु तथा ज्ञेया भोजने रुचिदायिनी ।
धूपदीपौ स्वशृङ्गारौ स्नेहजं जलजोदकम् ॥२॥
भोजनं रसरीत्या च रमणं द्विविधं यथा ।
सँय्योगविप्रयोगाभ्यामोदनक्रसरादिभिः ॥३॥

હવે રાજભોગની ભાવના કહેવામાં આવે છેઃ–ભોજનનું પાત્ર અમૃતરૂપ છે, પાસેનાં બે કચોળાં બે સ્તનરૂપ છે, જલપાત્ર–ઝારી અધર–હોઠરૂપ છે, નીચેની તબકડી આધારરૂપ છે; તુલસી ભોજનમાં રુચિ ઉત્પન્ન કરનાર જાણવાં; ધૂપ અને દીપ પોતાના શૃંગારરૂપ છે; શંખોદક સ્નેહથી ઉત્પન્ન થયેલ સુખરૂપ છે, જેમ સંયોગ અને વિપ્રયોગથી રમણ રસરીતિથી બે પ્રકારનું છે તેમ ભાતકૃસર (દાળભાત) વગેરેથી ભોજન રસરીતિથી બે પ્રકારનું છે. ૩

विप्रयोगेऽधिकतरं सुखं भवति सङ्गमात् ।
अतीन्द्रियं चान्तरङ्गं विविधं नूतनं प्रियम् ॥४॥
ओदनं प्रियसत्त्वस्थं प्रेयसी द्विदला तथा ।
प्रियोरोजाकृतिं मत्त्वा मोदकौ स्वीचकार हि ॥५॥

સંગમ કરતાં વિપ્રયોગમાં વધારે સુખ થાય છે, અને તે વિવિધ પ્રકારનું, નવીન પ્રિય અતીન્દ્રિય (ઇન્દ્રિયગમ્ય નહિ

એવું) અન્તરંગ સુખ છે. ભાત પ્રિયના અન્તઃકરણના ભાવ રૂપ છે–તેમ દ્વિદલાન્ન દાલ વગેરે અન્ન પ્રેયસી–પ્રિયાના ભાવરૂપ છે. શ્રીઠાકોરજીએ પ્રિયાના ઉરોજની આકૃતિરૂપ માની બે મોદકનો અંગીકાર કર્યો છે. ૪–૫

एला तदग्रजामिव कर्पूरं करजक्षतः ।
शर्करा रसरूपत्वाद् घनीभूता प्रियाधरम् ॥६॥

પ્રિયાના ઉરોજનો અગ્ર ભાગ તે એલચીનો ભાવ છે; નખક્ષતનો ભાવ કર્પૂર છે, રસરૂપપણાથી ઘનરૂપ હોવાથી શર્કરા તે પ્રિયાના અધરના ભાવથી છે. ૬

परस्परस्पर्शजातः स्नेहो घृतमयं प्रियम् ।
सन्निधावुप मध्ये च दशनं चोपदंशनम् ॥७॥

પરસ્પરના સ્પર્શથી ઉત્પન્ન થયેલ સ્નેહ, તન્મય પ્રિય ઘૃતમય સામગ્રી સમજવી; ઉપ–સમીપમાં અને મધ્યમાં દાંતથી તે વસ્તુનો અંગીકાર કરવો તે દન્તક્ષતના ભાવથી છે.૭

अधरौ स्नेहयुक्तौ द्वौ पायसं कल्पयेत्प्रियः ।
प्रियोदराकृतिं मत्वा अपूपान्स्वीकरोति सः ॥८॥

સ્નેહયુક્ત બન્ને અધરના ભાવથી પ્રિય દૂધપાકને આરોગે છે અને પ્રિયાના ઉદરના આકારના ભાવને માની તે પ્રભુ અપૂપ–સુવાળી પૂરીનો અંગીકાર કરે છે. ૮

वटकानि नु गण्डं च दधि तद्दंशमेव च ।
तीक्ष्णाम्लानि च सर्वाणि त्रपादिर्यन्नवो रतौ ॥९॥

વડાં શ્રીપ્રિયાજીના ગંડસ્થલના ભાવથી છે; દહિં તે ઉપરના દન્તક્ષત તુલ્ય છે; તીખા અને ખાટા સર્વ પ્રદાર્થો રમણમાં જે નવીન નવીન લજ્જા વગેરે છે તેના ભાવથી છે.૯

व्यञ्जनानि विचित्राणि कटाक्षसरसानि च ।
कथिका नेत्रातिसुखं तक्रं दुग्धं प्रियाधरम् ॥१०॥

જુદી જુદી જાતનાં શાક તે પ્રિયાના કટાક્ષના સરસ ભાવથી છે; કઢી નેત્રના અતિ સુખના ભાવથી છે; છાશ અને દૂધ પ્રિયાના અધરના ભાવથી છે. ૧૦

जीरकं हिङ्गु लवणं प्रियासरसवक्त्रजम् ।
व्यस्तशृङ्गारशृङ्गारं ताम्बूलं कल्पयेत्प्रिये ॥११॥

જીરૂં, હિંગ, લવણ આ બધું પ્રિયાજીના રસયુક્ત મુખારવિન્દના ભાવથી સમજવું; વ્યસ્ત (ખસી ગયેલ) શૃંગારરૂપ તામ્બૂલની પ્રિય નિમિત્ત ભાવના–કલ્પના કરવી. ૧૧

इति भावेन सर्वाभिर्भोजितं भोजनं तथा ।
अतीन्द्रियोऽयं भावोऽस्ति, नान्यमार्गे कदाचन॥१२॥

આવી રીતના ભાવથી સર્વ વ્રજાંગનાઓએ પ્રિય પ્રભુને રાજભોગ આરોગાવેલ છે; તેમ આ ભાવ અતીન્દ્રિય (ઇન્દ્રિયોની કલ્પનામાં ન આવે એવો) છે. અન્ય માર્ગમાં આ ભાવ કોઇ પણ સમયે નથી. ૧૨

इति श्रीहरिदासोदिता राजभोगसम्बन्धिनी भावना सम्पूर्णा ।

* * *

६४. वीटिका(बीडी)समर्पणभावनिरूपणम्।

[ગદ્ય]

श्रीराजभोगोत्तरसमर्पणीयवीटिकाया मध्ये पूगीफलचूर्णसुरभिखदिरवर्तिकागर्भितलवङ्गोपनिबद्धपर्णद्वयसम्पुटितवीटिकाद्वयकरणं यत्तस्यायमाशयः ॥

શ્રીરાજભોગ પછી શ્રી ઠાકોરજીને જે બીડી સમર્પવામાં આવે છે તે બીડીના મધ્યમાં સોપારીનો ચૂર્ણ, (ચૂનો) ખુશબોદાર ખેરસારની ગોળી અન્દર રાખીને તેના ઉપર લવીંગની કીલ મારવામાં આવે છે, અને તે ઉપર બે પાનનો સમ્પુટ કરી બે બીડી કરવામાં આવે છે તેનો આ આશય છેઃ

भगवान् हि सर्वदा सपूर्वाऽसपूर्वामुख्यस्वामिनीयुगलसहित एव तिष्ठति रसात्मकत्वात्। भोजनादिकमपि न ताभ्यां विना करोति। अतएवास्मत्प्रभूणां "नैवेद्यं मा त्यज प्राणप्रिये गोपवधूपतेः। त्वन्मुखाम्भोजसुरभि भोज्यं भुङ्क्तेऽधिकं प्रियः।" "राधाधरसुधापातुः किमन्यन्मधुरं हि ते। यन्निवेद्यं त्वदर्थं तन्नान्यसम्बन्धतो भवेत्" इत्येतदर्थज्ञापकौ श्लोकौ। तदधीनत्वादुभयोर्भावावधिगत्य तथैव करोति ॥

ભગવાન્ રસાત્મક (રસરૂપ) હોવાથી અન્યપૂર્વા અને અનન્યપૂર્વા આવાં બે મુખ્ય સ્વામિનીજી સહિતજ સર્વદા બિરાજે છે; ભોજનાદિક પણ તેના વિના કરતા નથી; માટેજ આપણા પ્રભુના સમ્બન્ધમાં "નૈવેદ્ય સ્તોત્ર"માં કહેવામાં

આવ્યું છે કે "હે ગોપવધૂના પતિનાં પ્રાણપ્રિયા! આપ નૈવેદ્યનો ત્યાગ કરો નહિં, કારણકે તમારા મુખારવિન્દથી ખુશબોદાર બનેલ ભોજનને પ્રિય અધિક રીતે આરોગે છે. (૭મો). હે પ્રભુ! શ્રીરાધાજીના અધરામૃતનું પાન કરનારને બીજું શું મધુર લાગે? આપને જે નિવેદન કરવાનું હોય તે સ્વામિનીજી સિવાય અન્યના સમ્બન્ધવાળું નજ હોઈ શકે (૩ જો). આ પ્રમાણે અર્થને જણાવનારા બે શ્લોકો છે. આથી પ્રભુ ઉભય સ્વામિનીઓને અધીન હોવાથી બન્નેના ભાવને જાણીને તેમ કરે છે.

एवं सति भोजनोत्तरं वीटिकासमर्पणमुभयोरभीष्टं, ताम्बूलचर्वितग्रहणं च तत्पर्यायेण। ताम्बूलसमर्पणे क्षणविलम्बेन च मनस्येकस्या अपि दुखं भवेत्तद्रसिकविदग्धवरस्यासह्यतममनुचितं चेति विचार्य वीटिकामेव तथाविधां कारयति, यस्यामुभयरूपत्वं भवति। समर्पणं चोभयोरेकदैव सिध्यति, अतिसुखानुभवश्चोभयोर्मुखप्रसाददर्शनेन प्रभोर्भवतीति॥ तथाहि स्वभावसेवायां भाग्यवद्भिर्वीटिका तादृशी कार्या भोजनं च तथाविधेयमिति दिक्॥

આમ થતાં ભોજનાનન્તર બીડી અર્પણ કરવી તે બન્ને પ્રિયાઓને અભીષ્ટ છે, તેમ તામ્બૂલના ચર્વિતનું ગ્રહણ કરવું પણ પ્રિય છે. તે અનુક્રમે–એક પછી એક સમર્પણ કરવામાં આવે તો ક્ષણ માત્ર વિલમ્બ થવાથી એક પ્રિયાજીના હૃદયમાં દુઃખ થાય, તે રસિક અને ચતુર શિરોમણિને અતિ અસહ્ય

અને અનુચિત લાગેજ, એમ વિચારીને તેવા પ્રકારની બીડી કરાવે છે કે જે બીડીમાં ઉભયરૂપપણું હોય છે. અને સમર્પણ પણ બન્ને બીડીનું સાથેજ સિદ્ધ થાય છે, અને બન્ને સ્વામિનીજીઓના મુખની પ્રસન્નતાનાં દર્શનથી પ્રભુને અતિ સુખનો અનુભવ થાય છે; તેથી નક્કી સ્વભાવરૂપ સેવામાં ભાગ્યવાન્ ભગવદીયોએ તેવા પ્રકારની બીડી કરવી અને ભાવના પણ તેવી કરવી; એમ દિશામાત્ર સૂચન થયું.

इति श्रीवल्लभाचार्यदासानुदासहरिरायविरचितं वीटिका-समर्पणभावनिरूपणं समाप्तम् ।

६५. स्वतन्त्रलेखः ।

[અનુષ્ટુભ]

कृष्णस्तु स्वामिनीभावपूरिताशेषविग्रहः ।
शृङ्गाररसरूपत्वात्कचित्प्रतिकृतिस्तथा ॥१॥

શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન્, સ્વામિનીજીના ભાવથી પૂર્ણ છે સમગ્ર વિગ્રહ–શ્રીઅંગ જેમનાં એવા છે; આથી શૃંગાર–રસ–રૂપપણાથી ક્યાંય તેવી રીતે તેમનું સ્વરૂપ છે. ૧

[ગીતિ]

एवं श्रीमद्यमुना स्वप्रतिकृत्या कचिच्च कृष्णास्ते ।
उभयत्रापि तथात्वादाकृतिविषये दृशां तथा दृष्टिः[१] ॥२॥

આવી રીતે શ્રીમતી યમુનાજી પોતાની પ્રતિકૃતિ(સ્વરૂપ)થી ક્યાંક કૃષ્ણસ્વરૂપે બિરાજે છે. બન્ને સ્વરૂપો (શ્રીકૃષ્ણ

---

[१] प्रतीतेः છંદોભંગ થાય છે, તેથી दृष्टिः સંભવે છે.

પ્રભુ તથા શ્રીયમુનાજીના સ્વરૂપ)માં તે પ્રમાણે હોવાથી આકારના વિષયમાં આંખોને તેવી પ્રતીતિ થાય છે. ૨

स्वस्य प्रिया स्वकीया वामे स्थित्वाऽधरामृतं दत्ते ।
तत्पात्रीकृतकत्वं दक्षे नवनीतधारणे हेतुः ॥३॥

શ્રીયમુનાજી પોતાનાં પ્રિયા છે અને સ્વકીયા છે, તેથી પ્રભુના વામભાગમાં બિરાજી અધરામૃતનું દાન કરે છે; તે અધરામૃતનાં પોતે પાત્રરૂપ છે, માટે દક્ષિણ હસ્તમાં આપ નવનીતને ધારણ કરે છે, આ કારણ છે. ૩

[આર્યા]

तच्चौर्यं तु सहेतुकमहमिति मन्ये [2]सकलचातुरीज्ञे ।
नवनीतवेष्टितं यत् [3]प्रियसख्यधरासवो गोप्यः ॥४॥

સમગ્ર ચાતુરીને જાણનાર શ્રીપ્રભુમાં તે નવનીતની ચોરી સહેતુક છે એમ હું માનું છું. જે નવનીતને પિંડારૂપે રાખેલ છે તે ગુપ્ત રાખવા યોગ્ય પ્રિય સખીનો અધરાસવ છે.૪

[ગીતિ]

यद्वद्यादवकुलकं धृत्वान्यत्रैव पालकस्तद्वत् ।
हे यादवकुलतिलक स्थातव्यं [4]वै करालकलिकालात् ॥५॥

જેમ યાદવકુલને ધારણ કરીને બીજે ઠેકાણે પાલન કરવાનું કામ કરો છો, તે પ્રમાણે હે યાદવકુલતિલક! કરાલ કલિકાલ હોવાથી આપે સ્થિર થઈ બિરાજવાનું છે. ૫

---

[2] અહીં પણ છંદોભંગ છે. [3] प्रियसखीमधुरा° માં છંદોભંગ છે. [4] °व्यः कलिकालतः करालात् છંદોભંગવાળો પાઠ.

[અનુષ્ટુપ]

श्रेयस्करस्त्वमेवासि श्रेयसीनां श्रियः पते ।
अतस्तादृशतद्भावमाश्रित्यैवाश्रिता वयम् ॥६॥

હે લક્ષ્મીકાન્ત! આપજ અત્યન્ત પ્રિય વ્રજભક્તોનાં શ્રેયને કરનારા છો; આથી તેવા ભાવનો આશ્રય કરીને જ અમે આશ્રિત થયા છીએ. ૬

अप्रतर्क्यगुणाराध्योऽबाध्यः प्राकृतिकैर्गुणैः ।
साध्यः सर्वात्मभावादिसिद्धिभी राधिकादिभिः॥७॥

તર્કમાં ન આવી શકે એવા ગુણોથી તમો આરાધના કરવા યોગ્ય છો; પ્રકૃતિજન્ય (માયિક) ગુણોથી તમારો બાધ થઇ શકે તેમ નથી અને સર્વાત્મભાવની જેને સિદ્ધિ થયેલી છે એવાં રાધિકાજી વગેરેથી આપ સિદ્ધ થઇ શકો તેવા છો. ૭

[ગીતિ]

यद्यपि तर्कवितर्कौ निगमप्रतिपाद्य एव रूप्येते ।
नहि नहि नहि तदतीते, यतएवैवंविधं परं ब्रह्म ॥८॥

જોકે તર્ક અને વિતર્ક નિગમોથી પ્રતિપાદિત કરી શકાય તેવા બ્રહ્મમાં જ કરી શકાય છે, પણ વેદાતીત બ્રહ્મમાં નહિ, નહિ, નહિ જ; કારણકે પરબ્રહ્મ આવા પ્રકારનું જ છે. ૮

परमाभिलाषभाग्यैः प्राप्तं सर्वस्वमेतदेव [5]सदा ।
यत्तत्तनयो "हरि"रिति [6]दृग्दोषं हरति दर्शनं कृत्वा॥९॥

પરમ અભિલાષને પાત્ર એવા ભગવદીયોએ આ સર્વસ્વ

---

[5] नित्यम् છંદોભંગદૂષિત પાઠ. [6] हरते दृग्दोषमारार्तिकं कृत्वा અપપાઠ.

વસ્તુ નિત્ય પ્રાપ્ત કરી છે, જેનાં, તેનો વંશજ હરિરાય દર્શન કરીને નેત્રના દોષને દૂર કરે છે. ૯

श्रुतिरप्यनुवदतीत्थं तादृग्विषये तु "नेति नेत्यु"क्तेः ।
यद्यत्तत् प्रतिपाद्यं तदतीतं वा तदीयराद्धान्तः ॥१०॥

તેવા વિષયમાં " न इति न इति " એમ કહેવાથી શ્રુતિપણ આવી રીતે જેનો માત્ર અનુવાદ કરે છે, તે બ્રહ્મ તે શ્રુતિથી પ્રતિપાદ્ય છે અગર તે શ્રુતિથી પર છે; આવો તેઓનો સિદ્ધાન્ત છે. ૧૦

[અનુષ્ટુભ]

भवद्योग्यं परामृश्य लिखितं त्वदनुज्ञया ।
सेवकस्य तु धर्मोऽयं तदाज्ञाकरणं यतः ॥११॥

[શ્રીપ્રભુ પ્રતિ કહી ગ્રન્થ પૂર્ણ કરે છેઃ] આપને જે યોગ્ય લાગ્યું તેવો પરામર્શ–વિચાર કરીને આપની આજ્ઞાથી આ લખ્યું છે; કારણકે તે પ્રભુની આજ્ઞાનું પાલન કરવું તે આ સેવકનો તો ધર્મ છે. ૧૧

इति श्रीहरिदासोदितं स्वतन्त्रमिदम् ।

* * *

६६. फलविवेकः ।

[અનુષ્ટુપ]

फलं भगवतो रूपं सच्चिदानन्दविग्रहम् ।
कर्मणा ज्ञानभक्तिभ्यामिच्छया पुष्टिरूपया ॥१॥
अंशपूर्णप्रभेदेन प्राप्तं सत्स्वधिकारतः ।
"रसो वै स" इतिश्रुत्या रसरूपतयोदितम् ॥२॥

સત્, ચિત્ અને આનન્દ વિગ્રહવાળું ષડૈશ્વર્ય સમ્પન્ન-પ્રભુનું સ્વરૂપ ફલરૂપ છે. તે કર્મ, જ્ઞાન, ભક્તિ અને અનુગ્રહરૂપ ઇચ્છાથી, અંશ અને પૂર્ણ સ્વરૂપના ભેદથી સત્પુરુષોમાં અધિકારાનુસાર પ્રાપ્ત થાય છે. "रसो वै सः" "તે પ્રભુ નક્કી રસરૂપ છે." આ શ્રુતિએ પ્રભુના સ્વરૂપને રસરૂપ કહેલ છે. ૧–૨.

रसस्तु खलु शृङ्गारो नाट्यशास्त्रे निरूपणात् ।
अन्येषां करुणादीनां तत्ता शृङ्गारयोगतः ॥३॥
स एव मार्गभेदेन स्वांशभेदेन लभ्यते ।
कर्मज्ञानोभयविध-भक्ताख्येषु यथोचितम् ॥४॥

રસ તો નક્કી શૃંગારરસજ છે, કારણકે નાટ્યશાસ્ત્રમાં તેમ નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે. બીજા કરુણ વગેરે રસોનું રસપણું શૃંગારરસના યોગથી છે. તે શૃંગારરસાત્મક પ્રભુ-માર્ગના ભેદથી અને સ્વાંશના ભેદથી કર્મ અને જ્ઞાન આ બન્નેથી યુક્ત ભક્તોમાં અધિકારાનુસાર મેળવી શકાય છે. ૩–૪

स्वर्गभूलोकभेदेन प्राप्तिः फलमुदीर्यते ।
निष्कामे तु तथा तस्मिन्नक्षरांशसमुद्गतः ॥५॥
तिरोहितो जीवनिष्ठः स्वर्ग आत्मसुखात्मकः ।
आनन्दस्तेन रूपेण हरिरेव फलं मतः ॥६॥

સ્વર્ગ અને ભૂલોકના ભેદથી પ્રાપ્તિ થવી તે ફલ કહેવાય છે; તેમ નિષ્કામ એવા તે અધિકારી જીવમાં અક્ષરાંશમાંથી પ્રકટ થયેલો જે, જીવભાવમાં નિષ્ઠા રાખવાથી તિરોહિત-આત્મા–સુખાત્મક–સ્વર્ગ શબ્દવાચ્ય આનન્દ, તે રૂપે હરિ-ભગવાનજ ફલરૂપ મનાયેલ છે. ૫–૬

ज्ञानमार्गेऽक्षरः कामो विषयाः कर्मवर्त्मनि ।
आनन्दरूपिणः प्राप्यं सच्चिदानन्दकं गृहम् ॥७॥
गणितानन्दकं कृष्णधामरूपं स एव तत् ।
ऐश्वर्यधर्माविर्भावे लोकरूपं तदुच्यते ॥८॥

જ્ઞાનમાર્ગમાં અક્ષર–કામ એટલે ફલરૂપ છે, કર્મમાર્ગમાં સાંસારિક વિષયો ફલરૂપ છે. આનન્દ સ્વરૂપમાં લીન થયેલ અધિકારીને સત્ ચિત્ અને આનન્દરૂપ પ્રભુનું ગૃહ–ધામજ ફલરૂપ છે; અક્ષર બ્રહ્મ ગણિતાનન્દ શ્રીકૃષ્ણના ધામરૂપ–એટલે અક્ષરબ્રહ્મ–સ્વરૂપે તે પ્રભુ પોતેજ છે. પ્રભુ જ્યારે પોતાના ઐશ્વર્ય નામના ધર્મનો આવિર્ભાવ કરે છે, ત્યારે તે લોકરૂપ કહેવાય છે. ૭–૮

लोकाकारं यदा कृष्णो भूमाववतरेत् पुनः ।
चरणं तत्तदा विद्यान् मोक्षस्थानं विबोधिनाम् ॥९॥
अतएव पदप्राप्तिर्ज्ञानिनामुभयात्मिका ।
वैकुण्ठे वा विशेषे तु चरणे वा विशेद् बुधः ॥१०॥

પ્રભુ જ્યારે ફરી અક્ષર બ્રહ્મને લોકાકારરૂપે પૃથ્વીમાં ઉતારે છે, તે વખતે અક્ષર બ્રહ્મને પ્રભુના ચરણસ્થાનરૂપ જાણવું; અને તે જ્ઞાનીઓનું મોક્ષસ્થાન છે; માટે જ્ઞાનીઓને બન્ને રીતે ભગવત્પદની પ્રાપ્તિ થાય છે; વિશેષે કરી શ્રીવૈકુંઠમાં અથવા પ્રભુના ચરણમાં જ્ઞાની અધિકારી પ્રવેશ કરે. ૯–૧૦

भक्तिमार्गे स्वरूपं हि समग्रं फलमुच्यते ।
ज्ञानयुक्ते भक्तिमार्गे पुरुषोत्तमवेशनम् ॥११॥

पुष्टिरूपे भक्तिपथे स्वरूपप्राप्तिरिष्यते ।
सँय्योगविप्रयोगाभ्यां यथायोग्यं वृतेस्तथा ॥१२॥

ભક્તિમાર્ગમાં પ્રભુનું સમગ્ર સ્વરૂપ ફલરૂપ કહેવાય છે. જ્ઞાનયુક્ત ભક્તિમાર્ગમાં પુરુષોત્તમમાં પ્રવેશ (સાયુજ્યે) આ ફળ છે. પુષ્ટિ–અનુગ્રહાત્મક ભક્તિમાર્ગમાં પુરુષોત્તમના સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ ફળરૂપ છે, અને તે સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ સંયોગ અને વિપ્રયોગાત્મક ભાવથી વરણને અનુસરી તેવી રીતે યથાયોગ્ય થાય છે. ૧૧—૧૨

तत्रादौ वसुदेवस्य देवक्याश्च हरिः स्वयम् ।
दत्त्वा वियोगं, संय्योगं पश्चादेव वितीर्णवान् ॥१३॥
लोकसिद्धप्रकारेण तथैवाधिकृतिर्यतः ।
सँय्योगरसपुष्ट्यर्थं विप्रयोग इतीरणात् ॥१४॥

તેમાં પ્રથમ શ્રીહરિભગવાને પોતે વસુદેવ તથા દેવકીજીને વિયોગનું દાન કરીને પછી જ સંયોગનો વિસ્તાર કર્યો છે; કારણકે લોકસિદ્ધ પ્રકારે તેઓનો તેવોજ અધિકાર હતો. એથી સંયોગરસની પુષ્ટિ માટે વિપ્રયોગ છે એમ કહેવામાં આવ્યું છે. ૧૩—૧૪

महिष्यादिषु लक्ष्म्यां च यादवादिष्वपि प्रभुः ।
यथाधिकारं सँय्योगं केवलं दत्तवान्स्वतः ॥१५॥
वियोगाभावतो नात्र तथापुष्टत्वमुच्यते ॥१५½॥

પટરાણીજીઓમાં, શ્રીલક્ષ્મીજીમાં અને યાદવાદિમાં અધિકાર પ્રમાણે પ્રભુજીએ પોતે જ કેવળ સંયોગનું દાન કરેલ છે. આમ વિયોગના અભાવથી અહીં પુષ્ટપણું કહેવાતું નથી. ૧૫—૧૫½

वाचिकेन वियोगेन तथा मानसिकेन च ॥१६॥
श्रीमदाद्यमहिष्यां तु विशेषः कश्चनोदितः ।
लक्ष्म्यादिमुख्यसँय्योगो हरिणा नित्ययोजनम् ॥१७॥

વાણી સમ્બન્ધી તેમ મન સમ્બન્ધી વિયોગથી શ્રીમદાઘમહિષી શ્રીરુકિમણીજીમાં તો કાંઈક વિશેષ પ્રકાર કહેવામાં આવ્યો છે; શ્રીલક્ષ્મી આદિનું નિત્ય જોડાઈને રહેવું તે હરિ સાથે મુખ્ય સંયોગ છે. ૧૬–૧૭

कुब्जादिषु तु सँय्योगः परिच्छिन्नः स्वकालतः ।
आवतारिकरूपेण लोकरीत्यैव सर्वथा ॥१८॥

કુબ્જા વગેરેમાં તો પોતાના સમયાનુસાર પરિચ્છિન્ન (કોઈ એક વખતે) સંયોગ થયો છે, અને તે સર્વ રીતે અવતારસ્વરૂપથી અને લોકરીતિને અનુસરીને જ છે. ૧૮

अन्येष्वपि निरुद्धेषु कालभेदात्स्वयोजनम् ।
फलं तदधिकारेण तथालीलादिभिः पुनः ॥१९॥

બીજા નિરુદ્ધ જીવોમાં પણ કાલના ભેદથી પોતે તેની સાથે જોડાય છે; તે જીવના અધિકારાનુસાર તેવા પ્રકારની લીલા વગેરેથી તે ફળ તેઓને મળે છે. ૧૯

आकार एकरूपो हि सामग्र्यपि तथाविधा ।
वैधर्म्यमनुभूतेर्हि क्रियाभावविभेदतः ॥२०॥
लोकवेदातीतमेव वियोगात्मप्रभोर्मतः ।
भावमात्रेणानुभावो बहिर्वा हृदयेऽपि वा ॥२१॥

આકાર એકસરખો હોય તેમ સામગ્રી પણ તેવી જ હોય, તથાપિ ક્રિયા ને ભાવના ભેદથી, અનુભવથી વિભિન્ન-ધર્મપણું થાય છે; પરન્તુ આ વૈધર્મ્ય લોકવેદથી અતીત જ છે. વિપ્રયોગાત્મક પ્રભુનો અનુભાવ ભાવમાત્રથી બહાર અથવા હૃદયમાં પણ આમ માનવામાં આવ્યો છે. ૨૦-૨૧

यथा वियोगे सञ्जाते सँय्योगरसपोषणम् ।
तथा च पूर्वं सँय्योगः पोषणायोत्तरस्य हि ॥२२॥
स एव रासलीलास्थभक्तेभ्योऽदाद्धरिः फलम् ।
"तासामावि"रितिप्रोक्तः सँय्योगेनातिपोषितः ॥२३॥

જેમ વિયોગ થતાં સંયોગરસનું પોષણ થાય છે, તેમ પૂર્વે થયેલ સંયોગ ઉત્તર એટલે વિયોગ રસના નક્કી પોષણ માટે છે. શ્રીહરિભગવાને રાસલીલામાં રહેલા વ્રજભક્તોને ફળરૂપે આપેલ છે તેજ "તેઓના[1] મધ્યમાં પ્રકટ થયા" આ રીતિથી કહેલ છે, એટલે વિપ્રયોગરસ સંયોગરસથી અતિ પોષિત કરવામાં આવ્યો છે. ૨૩

सम्पाद्य योग्यतां सर्वैः प्रकारैर्मनसि स्थितम् ।
फलं स्वरूपभावात्म प्रादात्तत्परमं फलम् ॥२४॥

---

[1] तासामाविरभूच्छौरिः स्मयमानमुखाम्बुजः ।
पीताम्बरधरः साक्षात्कोटिमन्मथमन्मथः ॥

(શ્રીભાગવત-રાસપંચાધ્યાયી)

હસતા મુખકમલવાળા, પીતામ્બરને ધારણ કરનાર, કોટિમદનની ચેતનાનું મથન કરનાર શૌરિ-શ્રીકૃષ્ણ તે વ્રજભક્તોના મધ્યમાં સાક્ષાત્ સ્વરૂપે પ્રકટ થયા, (આ ભાવ અત્ર છે.)

સર્વ પ્રકારે યોગ્યતા સિદ્ધ કરીને મનમાં રહેલ ભાવાત્મક ફળસ્વરૂપનું આપે દાન કર્યું છે; તે આ પરમ ફલ છે. ૨૪

एतद्दानं लोकवेदातीतमेव स्वरूपतः ।
यशोदोत्सङ्गललितान्नान्यस्मादितिनिश्चयः ॥२५॥

સ્વરૂપથી આ દાન નક્કી લોકવેદાતીત છે, અને તે શ્રીયશોદોત્સંગલાલિત શ્રીપ્રભુથી છે, અન્યથી નથી; એવો નિશ્ચય છે. ૨૫

नातः परं फलं किञ्चिद्रूपं नातः परं हरेः ।
साधनं भावतो नान्यन्मानं चाचार्यवाग्गणात् ॥२६

આથી શ્રેષ્ઠ કોઇ ફળ નથી, આથી શ્રેષ્ઠ કોઇ શ્રીહરિનું રૂપ નથી, આ ભાવથી શ્રેષ્ઠ બીજું સાધન નથી, અને શ્રીમહાપ્રભુજીનાં વચનામૃતના સમૂહથી ઉત્તમ કોઇ પ્રમાણ નથી. ૨૬

इति श्रीहरिदासविरचितः फलविवेकः सम्पूर्णः ।

* * *

६७. भगवच्छास्त्रानिर्णयः ।

[ઇંદ્રવજ્રા]

जीवोऽस्मि लीलाकृतिसिद्धसृष्टो
देहोऽहमित्यन्वययोग्यबुद्धिः ।
सर्वेश आनन्दमयोऽत्र सिद्धः
साकाररूपोऽखिलसाधकस्त्वम् ॥१॥

(વિવિધ પ્રકારની) લીલા કરવાની સિદ્ધિ માટે આપે સરજેલ હું જીવ છું. "હું દેહ છું" એવી રીતે દેહના અન્વય-સમ્બન્ધથી બુદ્ધિ થઈ છે. આપ તો સર્વના સ્વામી, આનન્દમય, સાકારરૂપવાળા, સર્વ વસ્તુને સિદ્ધ કરનારરૂપે અહિં સિદ્ધ છો. ૧

त्वां भक्तगोसारमखण्डलीला-
कर्त्तारमज्ञानतमोऽपहारम् ।
सारं नराकारमनन्तरूप-
मानन्दमात्रं हरिमाश्रयामि ॥२॥

ભક્તોના રક્ષણહાર, અખંડ લીલાઓના કર્તા, અજ્ઞાનરૂપી અન્ધકારનો નાશ કરનાર, તત્ત્વરૂપ, નરસમાન આકારવાળા, અનન્ત જેનાં રૂપ છે, આનન્દમાત્ર, સર્વ-દુઃખહર્તા એવા આપનો હું આશ્રય કરૂં છું. ૨

[ઉપજાતિ]

अखण्डशब्दात्मकरूपविष्णुना
सर्वार्थदेन स्वमुखार्थकेन ।
संसारदावानलधूमयोनिना
श्रीकृष्णनाम्नात्मतमस्तरिष्ये ॥३॥

અખંડ વેદ સ્વરૂપાત્મક અને વ્યાપક, સર્વ અર્થોનું દાન કરનાર, પોતાના મુખારવિન્દરૂપ અર્થવાળા, સંસારરૂપી વનને બાળવા માટે ધૂમયોનિ-અગ્નિસ્વરૂપ, શ્રીકૃષ્ણના નામથી આત્માના અન્ધકાર-અજ્ઞાનને હું તરી જઈશ. ૩

गोचारकायाद्भुतगाथकाय
स्ववेणुनादाखिलमोहकाय।
अनेकलीलारसदायकाय
नमोस्तु तस्मै व्रजनायकाय ॥४॥

ગાયોને ચારનાર, અદ્ભુત સંગીત ગાનાર, પોતાના વેણુનાદથી સર્વને મોહ કરનાર, અનેક લીલાઓના રસનું દાન કરનાર, તે શ્રીવ્રજનાયકને મારા નમસ્કાર હો. ૪

विचित्रभालाद्भुतकञ्जमालाद्
उरोविशालाद्रमणीरसालात्।
कंसादिकालाद् व्रजधेनुपालाच्
श्रीनन्दबालादपरं न जाने ॥५॥

વિચિત્ર ભાલવાળા, કમલની માલાને ધારણ કરનાર, વિશાળ છાતીવાળા, વ્રજરમણીઓને રસનું દાન કરનાર, કંસાદિ દૈત્યોના કાલ, વ્રજની ગાયોનું પાલન કરનાર, શ્રીનન્દના બાળ સિવાય બીજા કોઈને હું જાણતો નથી. ૫

रसात्मकस्यातिमनोहराकृतेः
विशालनेत्रस्य वयोऽल्पकस्य।
चौर्यादिलीलाचपलस्य तस्य
कृष्णस्य दासोऽस्मि भवेभवेऽहम् ॥६॥

રસાત્મક, અતિમનોહર આકારવાળા, વિશાળ નેત્રવાળા, અલ્પ-નાની વયવાળા, ચોરી વગેરે લીલામાં ચપળ, તે શ્રીકૃષ્ણ પ્રભુનો હું જન્મોજન્મ દાસ છું. ૬

[1]कृष्णे विनिर्यापितभोगतृष्णे
स्वरूपदानाभिधभोगधृष्णे ।
लीलाकृते स्वीकृतभक्तपक्षे
नमोऽस्तु नित्यं विहितस्वरक्षे ॥७॥

જેમણે (મારી) ભોગની તૃષ્ણા દૂર કરી છે, સ્વરૂપદાનરૂપી ભોગથી મને જેમણે વશીભૂત કરેલ છે, લીલાઓ માટે ભક્તોના પક્ષનો સ્વીકાર કરનાર, પોતાના ભક્તોની રક્ષા કરનાર શ્રીકૃષ્ણ પ્રભુને મારાં નમન હો. ૭

हे मीन, हे कूर्मतनो, वराह,
हे सिंह, हे वामन, भार्गवाख्य ।
हे राम, सङ्कर्षण राम, कृष्ण,
हे बुद्ध. कल्किन्नवतारतः स्तुमः ॥८॥

હે મત્સ્ય ભગવાન્! હે કૂર્માવતાર! હે વરાહ! હે નૃસિંહ! હે વામન! હે પરશુરામ! હે શ્રીરામચન્દ્ર! હે સંકર્ષણ એવા રામ! હે શ્રીકૃષ્ણ! હે બુદ્ધ! હે કલ્કી ભગવાન્! પ્રભુના અવતાર હોવાથી આપનું અમો સ્તવન કરીએ છીએ. ૮

त्वं कृष्ण मां दीनदयार्द्रदृष्ट्या
स्वसेवनार्थं विहितान्यधर्मम् ।
निवर्त्तय; स्वीयतमस्य नान्या
गतिः; कृपालो मयि सुप्रसीद ॥९॥

હે કૃષ્ણ પ્રભુ! હું દીન છું, તેથી દયાર્દ્ર દૃષ્ટિથી મને આપની

---

[1] અત્ર નમસ્‌ના યોગમાં "सप्तमी विभक्ति" ચિન્ત્ય છે.

સેવા માટે શાસ્ત્રવિહિત બીજા ધર્મો કરવામાંથી આપ નિવૃત્ત કરો. (એટલે સેવા કરતાં શાસ્ત્રવિહિત ધર્મો ન થઇ શકે તેને નભાવી લ્યો.) હે કૃપાલો! અત્યન્ત આપનો હું, તેની બીજી ગતિ નથી; માટે મારા ઉપર સારી રીતે પ્રસન્ન થાઓ. ૯

[અનુષ્ટુભ]

वस्तुतो निर्गुणं मूढा अन्यथा तादृशं विदुः ।
ब्रह्म पूर्णं निजगुणैः शून्यमप्राकृतेतरैः[1] ॥१०॥

વસ્તુતાએ નિર્ગુણ બ્રહ્મને મૂઢ લોકો અન્યથા એટલે બીજી રીતે તેવું નિર્ગુણ જાણે છે, પણ સગુણ એટલે અપ્રાકૃત પોતાના આનન્દાદિ ગુણોથી પૂર્ણ છે, અને નિર્ગુણ એટલે પ્રાકૃત ~~એવા ઇતર~~ ગુણોથી રહિત છે. ૧૦

निरूपयन्त्या उभयं श्रुतेरेवाशयः स्फुटः ।
क्लिश्यन्ति केवलव्याख्यां कुर्वन्तः क्लिष्टकल्पनाः ।११।

(આવી રીતે ૧૦મા શ્લોકમાં કહ્યા મુજબ) ઉભય એટલે સગુણ-નિર્ગુણરૂપે નિરૂપણ કરતી શ્રુતિનો આશય સ્ફુટ છે, તોપણ કેવલ નિર્ગુણ છે એમ વ્યાખ્યા કરતા ક્લિષ્ટકલ્પનાવાળા (માયાવાદીઓ) મૂંઝાય છે. ૧૧

मायाशक्तिर्हरेरेव सर्वसामर्थ्यरूपिणी ।
सर्वरूपेण भवने हरेः सैवोपयुज्यते ॥१२॥

સર્વ સામર્થ્યરૂપવાળી માયા શ્રીહરિભગવાનની શક્તિજ છે. શ્રીહરિને સર્વરૂપ થવામાં તેનો ઉપયોગ કરવો પડે છે. ૧૨

---

[1] अप्राकृताश्च ते इतरे च तैः આમ્ સમાસ કરવો.
अप्राकृतेभ्य इतरे प्राकृतास्तैः

विद्याविद्ये[1] आपि हरेः शक्ती ते मायया कृते ।
प्रपञ्चे कारणेच्छातो बन्धमोक्षप्रदे मते ॥१३॥

વિદ્યા અને અવિદ્યા પણ હરિભગવાનૂની શક્તિઓ છે અને તે બન્નેનું નિર્માણ માયાએ કરેલ છે. આ બન્ને શક્તિઓ જગતમાં કારણરૂપ હરિની ઇચ્છાથી બન્ધ અને મોક્ષ કરનારી મનાયેલ છે. ૧૩

सत्यः प्रपञ्चो हरिणा कृतः स्वगुणमायया ।
विहारार्थं तत्र जीवाः सृष्टाः स्वांशा निजेच्छया॥१४॥

પોતાની ગુણમયી માયાથી સત્ય પ્રપંચ–યાને જગત્ શ્રીહરિભગવાને કરેલ છે; ત્યાં વિહારને માટે પોતાનાં અંશરૂપ જીવો પોતાની ઇચ્છાથી પ્રભુએ સર્જ્યા છે. ૧૪

तेषां मुक्तिः सदानन्दावाप्तिर्नित्यशरीरिणाम् ।
लवणप्रतिमेवायं प्रपञ्चात्मा हरिः स्वयम् ॥१५॥

નિત્ય, દેહધારી એવા તે જીવોને સદાનન્દ–પ્રભુની પ્રાપ્તિ તે મુક્તિ જાણવી. (સમુદ્રના જલમાંથી બનેલી) લવણની પ્રતિમા તુલ્ય જગત્સ્વરૂપ આ હરિભગવાન્ પોતે છે. ૧૫

नानारूपतया द्रष्टा, न रसात्मकताक्षतिः ।
रक्तश्यामश्वेतताद्याः सहजाः सैन्धवे यथा ॥१६॥

ભિન્નરૂપે રહ્યા છતાં આપ દ્રષ્ટા હોવાથી આપના રસાત્મકપણામાં ખામી નથી આવતી. જેમ સિન્ધાલૂણના કટકામાં લાલ–શ્વેતપણું વગેરે ગુણો સહજ છે તેમ તે જાણવું. ૧૬

---

[1] શ્રી ભાગવત એકાદશસ્કન્ધમાં ઉદ્ધવજીને આજ વાત કરેલ છે કે—

विद्याविद्ये मम तनू विद्ध्युद्धव शरीरिणाम् ।
मोक्षबन्धकरी आद्ये मायया मे विनिर्मिते ॥ (સ્પષ્ટ છે)

[1]तथा सहजरूपाणि स्वरूपे सन्ति वै हरेः ।
आनन्द एव प्राकट्ये तत्तद्रूपो हि भासते ॥१७॥

(ઉપરના શ્લોકમાં કહ્યું) તે મુજબ શ્રીહરિના સ્વરૂપમાં સ્વાભાવિક રૂપો છે; પરન્તુ પ્રાકટ્ય થતાં નક્કી તે તે રૂપે આનન્દાકાર પ્રભુ ભાસે છે. ૧૭

प्रतीकेषु हरेरेवं कर्त्तव्यः खलु निश्चयः ।
श्रुतिसिद्धब्रह्मवादे विद्यमाने कुबुद्धयः ॥१८॥
मोहमाश्रित्य शास्त्रार्थमन्यथा प्रवदन्ति हि ।
सन्मार्गमात्रविद्वेषादेवं तेषां निरूपणम् ॥१९॥

પ્રભુનાં પ્રતીક-સ્વરૂપો—મૂર્તિઓમાં એમ નક્કી નિશ્ચય કરવો. આમ શ્રુતિસિદ્ધ બ્રહ્મવાદ વિદ્યમાન છતાં કુબુદ્ધિવાળાઓ અજ્ઞાનનો આશ્રય કરીને બીજી રીતે શાસ્ત્રોનો અર્થ કરે છે; માત્ર સન્માર્ગમાં તેઓનો દ્વેષ હોવાથી આ પ્રમાણે નિરૂપણ તેઓ કરે છે. ૧૮-૧૯

अतस्तु भगवच्छास्त्रे प्रयतेतास्तिको नरः ।
संक्षिप्य सकलं चोक्तं कथनादुपरम्यते ॥२०॥

આથી આ પુરુષે ભગવાન્‌નાં શાસ્ત્રમાં યત્ન કરવો—એમ સંક્ષેપે બધું કહેવામાં આવ્યું છે; તો હવે વિરામ લેવામાં આવે છે. ૨૦

इति श्रीहरिदासोदितो भगवच्छास्त्रनिर्णयः सम्पूर्णः ।

* * *

---

[1] જેમ બ્રહ્માજીને માયાના પડદાનું અપસરણ થતાં ભગવત્સ્વરૂપો જોવામાં આવ્યાં. (શ્રીભાગવત-૧૦ સ્કન્ધ.)

६८. वाक्चक्षुर्मुख्यत्वनिरूपणम् ।

[અનુષ્ટુભ]

भगवानेव लीलार्थं विश्वमाविश्चकार हि ।
लीला च बन्धमोक्षाभ्यां स्वांशजीवेषु वै हरेः ॥१॥

ભગવાને લીલા કરવા સારૂ નક્કી જગત્‌ને પ્રકટ કર્યું છે અને હરિના પોતાના અંશરૂપ જીવોમાં બન્ધ અને મોક્ષથી બે પ્રકારે લીલા છે. ૧

बन्धार्थं विषयाः सृष्टा, मोक्षाय श्रुतिसर्जनम् ।
साधनत्वेन भोगस्य विषयाणां हि सर्वथा ॥२॥

બન્ધ માટે વિષયો (શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ, અને ગન્ધ) ઉત્પન્ન કર્યાં છે, મોક્ષ સારૂ શ્રુતિ–વેદોને પ્રકટ કર્યાં છે; કારણકે સર્વ રીતે વિષયો ભોગના સાધકપણાથી છે. ૨

इन्द्रियाण्यपि सृष्टानि स्वदेवसहितानि च ।
तैरेव विषयाविष्टैर्बन्धो जीवस्य वै भवेत् ॥३॥

અને પોતપોતાના દેવસહિત ઇન્દ્રિયોને પણ ઉત્પન્ન કરેલી છે; તે ઇન્દ્રિયો વિષયાવિષ્ટ થતાં જીવને જરૂર બન્ધ થાય છે. ૩

तत्रापि बन्धपूर्वत्वसिद्ध्यै विमुखानि तु ।
सृष्टानि सर्वथा यस्मात्पुरा विषयवेशनम् ॥४॥

ત્યાં પણ બન્ધપૂર્વકપણાની સિદ્ધિ સારૂ સર્વ રીતે તે ઇન્દ્રિયોને વિમુખજ સર્જેલી છે; જેથી પ્રથમ તે ઇન્દ્રિયોનો વિષયમાં પ્રવેશ થાય છે. ૪

"पराञ्चि खानि व्यतृण"दितिश्रुत्यावगम्यते ।
ततो निष्कासनोपायो ज्ञानं वा भक्तिरेव वा ॥५॥

પરમાત્માએ ઇન્દ્રિયોને બહિર્દષ્ટિવાલી પેદા કરી છે એમ શ્રુતિથી જાણી શકાય છે. તે બહિર્મુખતામાંથી નિકાલ કરવાનો ઉપાય જ્ઞાન અથવા ભક્તિજ છે.[1] ૫

श्रुतौ निरूपितो मार्गो मोक्षाय ज्ञानमेव हि ।
ज्ञाने वैफल्यमन्येषां मनोमात्रप्रयोजनात् ॥६॥

જ્ઞાન નક્કી મોક્ષ સારૂ છે એમ શ્રુતિમાં જ્ઞાનમાર્ગનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે; પરન્તુ મનોમાત્ર પ્રયોજન એટલે જ્ઞાનને પણ જેઓ મનોમાત્ર યાને મિથ્યા માને છે આવા બીજાઓ (માયાવાદીઓ)ને જ્ઞાનમાં વિફલપણું છે; (તાત્પર્ય કે અક્ષરબ્રહ્મની પ્રાપ્તિ પણ શુદ્ધાદ્વૈત બ્રહ્મવાદીને થાય છે, મિથ્યાવાદીને નહિ.) ૬

ध्यातव्यमक्षरं तत्तु साकारमपि वस्तुतः ।
नहि व्यक्तमधिष्ठेययोगाभावेन दीपवत् ॥७॥

અક્ષરબ્રહ્મનું ધ્યાન કરવું, તે પણ વસ્તુતાએ સાકાર છે; આશ્રય કરવા યોગ્ય પુરુષોત્તમના ભક્તિયોગના અભાવથી તે દીવાની માફક પ્રકટ થતું નથી. ૭

भक्तिं विना हरेर्नैवाविर्भावो ह्यक्षरे मतः ।
अपेक्ष्यते ततश्चित्तमेवाक्षरविभावने ॥८॥

---

[1] કઠવલ્લી ઉપનિષદ્‌ના બીજા અધ્યાયના પ્રથમના મંત્રમાં જણાવ્યું છે કે:
" पराञ्चि खानि व्यतृणत्स्वयम्भूस्तस्मात्पराङ् पश्यति, नान्तरात्मन् "
સ્વયં પ્રકટ થયેલ પ્રભુએ બહારદષ્ટિવાળી ઇન્દ્રિયોને ઉત્પન્ન કરી છે; તેથી જીવ બહારનું જુવે છે પણ અન્તરાત્મામાં જોઈ શકતો નથી.

પ્રભુભક્તિ વિના અક્ષરબ્રહ્મમાં હરિનો આવિર્ભાવ નથીજ થતો; તેથી અક્ષરબ્રહ્મમાં પ્રભુની ભાવના કરવામાં ચિત્તની અપેક્ષા છે. ૮

त्याजयित्वा तु विषयान् वैराग्येण शमादिभिः ।
शुद्धानि तानि नीयन्ते, कर्षयन्ति यथा न हृत् ॥९॥

વૈરાગ્ય અને શમ આદિથી વિષયોનો ત્યાગ કરાવીને જેમ હૃદયને (વિષયોમાં) ન આકર્ષે તેમ તે ઇન્દ્રિયોને શુદ્ધ કરી પ્રભુ તરફ લઈ જવામાં આવે છે. ૯

परं भगवदानन्दाप्राप्त्या व्यर्थानि तानि हि ।
स्वत एव विलीयन्तेऽतृणभूमिस्थवह्निवत् ॥१०॥

તે ઇન્દ્રિયો ઘાસ વગરની ભૂમિમાં રહેલા અગ્નિની માફક પોતાની મેળે લીન થઈ જાય છે; ભગવત્સમ્બન્ધી આનન્દની પ્રાપ્તિ વિના તે વ્યર્થ છે; [તાત્પર્ય કે–ભક્તિહીન જ્ઞાનમાર્ગમાં તે ઇન્દ્રિયો અતૃણ–ભૂમિસ્થ અગ્નિની માફક સ્વયં શાન્ત થઈ જાય છે; ભગવદાનન્દની પ્રાપ્તિ વિના તે નકામી છે.] ૧૦

भक्तिमार्गे तु भजनं साकारस्य हरेः पुनः ।
तत्र सर्वेन्द्रियाणां वै सार्थकत्वं, न संशयः ॥११॥

ભક્તિમાર્ગમાં તો પુનઃ સાકાર શ્રીહરિનું જ ભજન છે. ત્યાં પ્રભુના સાકાર સ્વરૂપમાં સર્વ ઇન્દ્રિયોનું સાર્થકપણું થાય છે; તેમાં સંશય નથી. ૧૧

तत्तदानन्दसम्पूर्त्या प्रत्येकं सफलानि हि ।
एतन्मार्गद्वयाभावे विषयावेशनं मतम् ॥१२॥

ત્યારે આનન્દની સમ્પૂર્ણ પૂર્તિ થવાથી ઈન્દ્રિયો દરેક સફળ થાય છે; આ (જ્ઞાન તથા ભક્તિમાર્ગ) બન્ને માર્ગના અભાવમાં વિષયોમાં પ્રવેશ કરવાનુંજ થાય છે. ૧૨

मनआदीन्द्रियाणां हि मनसस्तत्र मुख्यता ।
तदेव च वचो वक्ति यद्वाचयति मानसम् ॥१३॥

સર્વ ઈન્દ્રિયોમાં મન આદિ છે, કારણકે ઇન્દ્રિયોમાં મનની મુખ્યતા છે. જે મન બોલાવે છે તે વચન બોલે છે.

“यद्वक्ति तत्करोती”ति श्रुतावेतन्निरूपितम् ।
श्रुत्यन्तरेऽपि “मनसो वशे सर्वं बभूव” हि ॥१४॥

‘વચન જે કહે છે તે કર્મ ઇન્દ્રિય કરે છે,’ આમ વેદમાં નિરૂપાયેલ છે; બીજી શ્રુતિમાં પણ ‘બધું મનને વશ છે’ એમ કહેલ છે. ૧૪

सर्वेन्द्रियप्रेरकत्वादपि चित्तस्य मुख्यता ।
प्रथमोत्पत्तितश्चापि कृष्णसेवैकसाधनात् ॥१५॥

સર્વેન્દ્રિયનું પ્રેરક હોવાથી પણ ચિત્તની મુખ્યતા છે; તેમ (मन[1]श्चक्रे) મનની પ્રથમ ઉત્પત્તિ હોવાથી શ્રીકૃષ્ણની સેવાનું એક સાધન હોવાથી તેની મુખ્યતા છે. ૧૫

तथापि रसना तस्मात्किञ्चिद्बलवती पुनः ।
चक्षुश्च सर्वथा यस्माद्विक्षेपेऽपि हि चेतसः ॥१६॥

આમ છતાં તે મન કરતાં ફરી રસના ઇન્દ્રિય કાંઈક બલવતી છે, અને સર્વ પ્રકારે વિક્ષિપ્ત બનાવવાને ચક્ષુ ઇન્દ્રિય પણ બલવાલી છે. ૧૬

---

[1] પ્રભુએ મનને ઉત્પન્ન કર્યું. (રાસપંચાધ્યાયી)

सा स्वकार्यं करोत्येव, चक्षुः पश्यति कारितम् ।
उपर्यधो मनः; स्वीयं कार्यं प्रकुरुतश्च ते ॥१७॥

તે રસના પોતાના કાર્યને કર્યાજ કરે છે, અને તેણે કરાવેલ કાર્યને આંખ જોયા કરે છે. ઉપર અને નીચે મન છે; જ્યારે રસના અને આંખ તો પોતાનું કાર્ય કર્યા જ કરે છે. ૧૭

तत्र हेतुश्चिन्त्यतेऽत्र सम्यक् शास्त्रोक्तमार्गतः ।
विषयेषु रसो मुख्यो "रसवर्ज"मितीरणात् ॥१८॥

અહીં સારી રીતે શાસ્ત્રે કહેલ માર્ગથી કારણ વિચારવામાં આવે છે. "રસને [1]છોડીને" આ ભગવદ્વાક્યથી વિષયોમાં રસ તે મુખ્ય છે. ૧૮

निराहारस्य सर्वेषां निवृत्तावनिवृत्तितः ।
उक्तं तथैव हरिणा "जितं सर्वं जिते रसे" ॥१९॥

નિરાહાર (આહાર ન લેતા) મનુષ્યના સર્વે વિષયો નિવૃત્ત થઈ જાય છે, પણ રસના ઇન્દ્રિયની નિવૃત્તિ થતી નથી; તેથીજ "**जितं सर्वं जिते रसे**" રસના ઇન્દ્રિય જીતાતાં બધું જીતાયું છે, એમ શ્રીહરિએ (ભાગવતમાં) કહેલ છે. ૧૯

---

[1] विषया विनिवर्त्तन्ते निराहारस्य देहिनः ।
रसवर्ज रसोऽप्यस्य परं दृष्ट्वा निवर्त्तते ॥
गी० अ० श्लो० २

આહાર વગરના મનુષ્યના વિષયો નિવૃત્ત થઈ જાય છે, પણ રસના–ઇન્દ્રિયને છોડીને રસના પણ પરપ્રભુનાં દર્શન કરીને નિવૃત્ત થાય છે. અત્ર **रस** શબ્દનો અર્થ રાગ વિષયાભિલાષ એમ પણ કેટલાક કહે છે.

अतो बलवती वाणी तथा चक्षुश्च सर्वथा ।
ततो मनः समाकर्षत्येतद् दूरगवस्तुनि ॥२०॥

[અહિં રસના અને વાણીનું એકત્વ માનીને પ્રતિપાદન છે.] આથી વાણી તથા આંખ સર્વ રીતે બળવાન છે, તેથી આ દૂર રહેલ વસ્તુમાં મનને ખેંચી જાય છે. ૨૦

चक्षूरागस्तु प्रथमं प्रोक्तो भावे तु कामजे ।
बहिर्व्यापारपातेन न मनः पारते मते ॥२१॥

કામથી ઉત્પન્ન થતા ભાવમાં ચક્ષુરાગ (આંખનો સ્નેહ) પ્રથમ કહેવાયલ છે. આંખ વાણીદ્વારા બહારના વ્યાપારમાં પડી જવાથી મન પોતાના માનેલા વિષયમાં પાર પામી શકતું નથી. ૨૧

अतो वेणुसमुद्गीते तथोक्तं गोपिकाजनैः ।
पक्षिरूपोक्तिसमये मौनदृङ्मुद्रणे मते ॥२२॥

આથી વેણુગીતમાં પક્ષિરૂપ ભગવદીયોની ઉક્તિના સમયમાં ગોપીજનોએ તેમ કહેલું છે, (કે "शृण्वन्ति मीलितदृशो विगतान्यवाचः" બીજી વાણીને છોડીને તથા વીંચેલ નેત્રવાળાં પક્ષિરૂપ ભગવદીયો વેણુગીતનું શ્રવણ કરે છે.) અહીં મૌન અને નેત્રનું વીંચવું મનાયેલાં છે. ૨૨

एतद्द्वयवशीभूतहृदयास्तु निरोधिनः ।
उभयं नियतं येषामुत्तमास्ते प्रकीर्तिताः ॥२३॥

આ બન્ને (વાણી અને આંખ) જેને વશ છે એવા હૃદયવાળા છે તેઓને નિરોધવાળા જાણવા; એટલે જેઓનું આ બન્ને કબજામાં છે તેઓને ઉત્તમ ભગવદીયો જાણવા. ૨૩

इति श्रीहरिदासोक्तं वाक्चक्षुर्मुख्यत्वनिरूपणं सम्पूर्णम् ।

* * *

६९. सर्वाभोग्यसुधाधिक्यनिरूपणम् ।

[અનુષ્ટુભ]

रसात्मको हि भगवांस्तस्याधररसः पुनः ।
तस्य मुख्यरसत्वोक्तिरभेदे युज्यते कथम् ॥१॥
नहि प्रभोरभेदोऽस्ति कश्चिदत्र रसात्मनि ॥१½॥

પ્રશ્ન એ છે કે—નક્કી ભગવાન્ રસાત્મક છે, ફરી તેમને અધરરસ પણ એક રસ છે. બન્નેમાં અભેદ હોય ત્યારે તે અધરરસને મુખ્યરસપણું કહેવું કેમ ઘટી શકે? માટે પ્રભુના રસાત્મક સ્વરૂપમાં તો કોઈ અભેદ નથી; અર્થાત્ ભેદ છે, [તેમ ઠરે છે]. ૧½

तत्रोच्यते यथैवात्र फले चैकरसेऽपि हि ॥२॥
बहिरन्तःकृतो भेदो रसयोरपि दृश्यते ।
तथात्राप्यन्यरसता तारतम्याद्विबुध्यताम् ॥३॥

ત્યાં ઉત્તર કહેવામાં આવે છે કે—જેમ અહીં એકરસવાળા ફળમાં અન્દર અને બહારથી કરેલો ભેદ બન્ને રસોમાં પણ દેખાય છે, તેમ અહીં ભગવત્સ્વરૂપમાં તારતમ્યભાવથી અધર-રસનું અન્ય રસપણું જાણવું. ૩

त्वचातो न यथा यद्वत्तदन्तर्निःसृतो रसः ।
वस्तुतस्तूभयोरैक्यं तारतम्यं च वर्त्तते ॥४॥

છાલને લીધે તે ફળમાં અન્દર રહેલ રસ બહાર નીકળતો નથી. વસ્તુતાએ તો બન્ને રસોનું એકપણું અને ભિન્નપણું એ અંને છે. ૪

ऐक्यं च सर्वथा, तस्मादभेदे मुख्यतोच्यते ।
आनन्दसारभूतत्वमतएव प्रभूदितम् ॥५॥

અને સર્વ રીતે એકતા તો છે જ, તેથી અભેદત્વે મુખ્યપણું કહેવાય છે; માટે જ આનન્દનું સારભૂતપણું પ્રભુચરણે કહેલું છે. ૫

अतएव स्वामिनीनामाश्लेषेऽपि तदादरः ।
अतएवाधिकारोऽपि तत एव प्रवेशतः ॥६॥
वेणुद्वारा वियोगे तु जीवनं तत एव हि ।
एवं निर्धारतस्तत्तद्रसेऽत्रैव विधीयताम् ॥७॥

આથીજ સ્વામિનીઓના આલિંગનમાં પણ તે અધરસુધાનો આદર છે; આથી જ તે અધિકારદ્વારા પ્રવેશથી ત્યાં અધિકાર સિદ્ધ થાય છે. વિયોગમાં પણ તે અધરસુધાથી વેણુદ્વારા જીવન ટકે છે; આવી રીતે નિર્ધાર કરીને તે તે રસમાં અહીં સમાધાન માનવાનું છે; [તાત્પર્ય કે આ પ્રકારે સર્વાભોગ્ય-અધરરસનું મુખ્યપણું છે.] ૬-૭

इति श्रीहरिदासोक्तं सर्वाभोग्यसुधाधिक्यनिरूपणं सम्पूर्णम् ।

७०. चतुर्भुजस्वरूपविचारः ।

[ગદ્ય]

ननु श्रीनन्दराजकुमारो द्विभुज एव, तत्र स्वानन्ददानप्रतिबन्धापाकरणरूपक्रियाद्वयस्य विद्यमानत्वात्। नहि तत्र वंशजननधर्मरक्षणभूभारहरणमुक्तिदानलक्षणं क्रियाचतुष्टयमस्ति, तस्य वसुदेवाविर्भूते दृष्टत्वात् ।

[1][एवं सति शुद्धपुष्टिमार्गवर्त्तिभिः स्वसर्वस्वचतुर्भुजरूपे कथं भावनीयमिति चेत्—

પ્રશ્ન છે કે–શ્રીનન્દરાજકુમાર શ્રીકૃષ્ણ દ્વિભુજ છે. તે સ્વરૂપમાં પોતાના આનન્દનું દાન અને પ્રતિબન્ધ દૂર કરવારૂપી બે ક્રિયા વિદ્યમાન છે; (અર્થાત્ આ બે ક્રિયા વિદ્યમાન હોવાથી દ્વિભુજ છે). તે સ્વરૂપમાં વંશોત્પત્તિ, ધર્મરક્ષણ, ભૂભારહરણ, અને મોક્ષદાન, આ ચાર ક્રિયાઓ નથી. તે ચાર ક્રિયાઓ વસુદેવજીના ઘરમાં પ્રકટ થયેલ શ્રીકૃષ્ણમાં દેખાય છે. [એવું હોવાથી શુદ્ધ પુષ્ટિમાર્ગમાં વર્ત્તતા ભગવદીયોએ પોતાના સર્વસ્વરૂપ શ્રીચતુર્ભુજ સ્વરૂપમાં કેમ ભાવના કરવી ? આમ હોય તો—

अत्रैवं ज्ञेयं—“तमद्भुत”मितिश्लोकयुग्मे पुष्टिमर्यादाभेदेन द्वादशधा भगवद्गुणाः । ऐश्वर्यान्युभयविधान्यपि प्रकटीकृत्य प्रकट इति द्वादशविशेषणतात्पर्यमुक्तम् ॥ इत्थं च शुद्धपुष्टिस्वरूपे पुष्टिकार्यस्वरूपमपि क्रियाचतुष्टयमस्ति-स्वसेवा, धर्मरक्षा, आधिदैविकभावः परोद्बोधनं द्वयं च ज्ञेयम् । आयुधानि तु कथम् ? इत्थम्

स्वामिनीभावसंविष्टः स्त्रीवद्रूपोऽभवत्प्रभुः ।
अतो हि सेव्यता सुस्था तदीयानां स्वमार्गतः ॥१॥
मधुसूदनरूपत्वं गजराजविहारिणः ।
माधवत्वं रमासत्त्वाद्व्रजस्त्रीभावभावितम् ॥२॥

---

[1] આ ગ્રંથમાં મોટા [ ] કૌંસમાં આવતો ભાગ કાંકરોલીવાળી નકલમાં છે, “પુષ્ટિભક્તિસુધા”માં નથી; એ ભાગ કાંઈક અસંગત જણાય છે.

नारायणत्वं त्रिविधमपि तादृशकार्यतः ।
कृष्णरूपेऽपि विज्ञेयं "नारायणसमो गुणैः" ॥३॥
एतदर्थस्य विवृतिः 'स्वसेवे'ति तथैव हि ।
तद्रूपेण प्रसिद्ध्यर्थं चक्राद्यायुधदर्शनम् ॥ ४ ॥
प्रियाभुजाश्लिष्टभुजः कङ्कणाकृतिचक्रकः ।
कम्बुकण्ठे धृतभुजो लीलाकमलपत्रधृत् ॥ ५ ॥
चतुर्भुजः शङ्खचक्रगदापद्मधरोऽभवत् ॥ ५½ ॥

અહીં આ પ્રમાણે જાણવું: "**तमद्भुतं**" એ કૃષ્ણજન્મસમયના સ્વરૂપના બોધક બંને શ્લોકોમાં પુષ્ટિ અને મર્યાદાના ભેદે પ્રભુના બાર ગુણો કહ્યા છે. બંને પ્રકારનાં ઐશ્વર્યોને પ્રકટ કરીને આપ પ્રકટ થયા, એમ એ શ્લોકોમાંનાં બારે વિશેષણોનું તાત્પર્ય સમજાવવામાં આવ્યું છે. આમ શુદ્ધ પુષ્ટિસ્વરૂપમાં પુષ્ટિના કાર્યરૂપ ચાર ક્રિયા પણ રહેલી છે; તે પોતાના ભક્તોની સેવા, ધર્મરક્ષા, તેમજ આધિદૈવિક ભાવ અને પરનું (?) ઉદ્બોધન–એ બે–એમ ચાર જાણવાં. વારૂ ત્યાં આયુધો કેવી રીતે જાણવાં? તે આમ—

સ્વામિનીજીના ભાવથી યુક્ત હોવાથી પ્રભુ સ્ત્રીરૂપ ભાવવાળા છે. આથી કરીને પોતાના માર્ગમાં રહીને પણ તેવા પ્રભુની સેવા કરવી તે સંગત થઈ પડે છે; (કેમકે તેમાં સ્વવંશવૃદ્ધિ સંગત થઇ). પ્રભુ હાથી ઉપર વિહાર કરે છે, તેથી **મધુસૂદનરૂપપણું** છે; લક્ષ્મીજી નિત્ય નિકટ હોવાથી વ્રજાંગનાઓના ભાવથી પૂર્ણ **માધવપણું** છે. નારાયણ સમાન કાર્ય હોવાથી ગર્ગવાક્ય પ્રમાણે 'ગુણોથી પ્રભુ નારાયણ

સમાન હોવા'થી કૃષ્ણસ્વરૂપમાં ત્રણે પ્રકારનું **નારાયણપણું** છે. (આમ સ્વવંશવૃદ્ધિ, ધર્મરક્ષા, ભૂભારહરણ અને મુક્તિદાન એ ચારે સમાવિષ્ટ થઈ જાય છે.) આજ અર્થની સમજૂતી તે **સ્વસેવા** છે. તે રૂપે પ્રભુ પ્રસિદ્ધ હોવાથી સ્વરૂપમાં અનુક્રમે ચક્ર વગેરે આયુધ ધરવામાં આવ્યાં છેઃ તે એવી રીતે કે શ્રીસ્વામિનીજીના ભુજમાં સ્વભુજ લગાડ્યો હોવાથી ત્યાં ગદા, ધારણ કરેલાં કંકણોથી ચક્ર, સ્વામિનીજીના કંઠમાં ભુજ મૂક્યો હોવાથી ત્યાં શંખ, અને લીલારૂપી કમલપત્ર ધારણ કર્યું હોવાથી ત્યાં કમલ; આમ શંખ–ચક્ર–ગદા–પદ્મ-ધારી પ્રભુ ચતુર્ભુજ બિરાજી રહ્યા છે. ૧–૫૬]

एवं सति शुद्धपुष्टिमार्गप्रवर्तकाचार्यमार्गवर्तिनां चतुर्भुजरूपमनुपपन्नमिवाभाति ॥

આમજ જો હોય તો આવા પ્રકારનું ચતુર્ભુજ સ્વરૂપ સેવવાનું શુદ્ધપુષ્ટિમાર્ગનું પ્રવર્તન કરનારા શ્રીમહાપ્રભુજીના માર્ગમાં રહેનારા ભક્તોને બંધબેસતું થઇ નથી પડતું !

अत्रोच्यते–वसुदेवगृहाविर्भूत एव "पित्रोः सम्पश्यतोः सद्यो बभूव प्राकृतः शिशुः" इतिवाक्यान् नन्दगृहाविर्भूत एव केवलधर्मी लोकवेदाप्रथितः पुरुषोत्तमो जातः,पूर्वरूपं धर्मसहितं स्वस्मिन्नन्तर्भाव्य प्रकटो व्रजे तद्विशिष्टगमनाय; अतएव यज्ञपत्नीनां तेनैव रूपेण फलदानम् । इदं चाचार्यचरणैर्नामावल्यां यज्ञपत्नीसम्बन्धिनामनिरूपणस्थले " अद्भुतबालकाय नमः" इत्यादिनामरूपेण सूचितम् ॥ एवं सति व्रजलीलायामपि

कदाचिदेतद्रूपप्राकट्यादुभयरूपसत्त्वमत्र । प्रतिकृतावपि तथाभूतायां धर्मिमार्गप्रवृत्तिभजनमुपपद्यते। तत्र क्रियाद्वयमाधिकं मर्यादापालनतान्निवृत्तिरूपं ज्ञेयम् । अतएव यज्ञपत्नीनां ब्राह्मणीरूपत्वात् पुष्टावनङ्गीकारेण मुख्याया अभावेन भगवद्गूहनोक्तयाङ्गीकारश्चेति स एवोभयरूप इति तथाप्रतिकृतिभजनमेतन्मार्गवर्त्तिनां निष्प्रत्यूहमुपपद्यत इति नानुपात्तिः काचित् ॥

અહીં કહેવામાં આવે છેઃ વસુદેવજીના ઘરમાં (કારાગૃહમાં) પ્રકટ થયેલ શ્રીકૃષ્ણચન્દ્ર “ માતાપિતા જોતાં તુરત પ્રાકૃત બાલક થઇ ગયા ” આ શ્રીભાગવત–વાકયથી શ્રીનન્દરાયજીના ઘરમાં પ્રકટ થયેલ જ કેવળ ધર્મી, લોકવેદાતીત, પુરુષોત્તમ પ્રકટયા છે તે ધર્મ સહિત (વસુદેવજીને ત્યાં પ્રકટ થયેલ) સ્વરૂપને પોતામાં અન્તર્ રાખીને તેથી યુક્ત ગતિકાર્ય કરવા સારૂ વ્રજમાં પ્રકટ થયા છે; આથી યજ્ઞપત્નીઓ–(ઋષિપત્નીઓ)ને તે રૂપથીજ ફળદાન કર્યું છે. આ બાબત શ્રીમદાચાર્યચરણોએ ત્રિવિધનામાવલિ નામના ગ્રન્થમાં યજ્ઞપત્નીસમ્બન્ધિ નામના નિરૂપણના સ્થલમાં “ અદ્‌ભુત બાળકને નમસ્કાર ” ઇત્યાદિ નામરૂપથી સૂચવેલું છે. આમ હોવાથી વ્રજલીલામાં પણ કોઈક વખતે આ (વસુદેવગૃહાવિર્ભૂત) રૂપનું પ્રાકટ્ય થતું હોવાથી બન્ને રૂપોનું હોવાપણું આ સ્વરૂપમાં છે. પ્રભુનું ચતુર્ભુજ સ્વરૂપ પણ એવું હોવાથી ધર્મિમાર્ગ–પુષ્ટિમાર્ગની પ્રવૃત્તિવાળું ભજન પણ ઘટી શકે છે. તે ચતુર્ભુજ સ્વરૂપમાં બે ક્રિયા અધિક છે તે મર્યાદાપાલન,

અને મર્યાદાની નિવૃત્તિરૂપ જાણવું; માટેજ યજ્ઞપત્નીઓ બ્રાહ્મણીરૂપ હોવાથી પુષ્ટિમાર્ગમાં તેઓનો અંગીકાર ન હોવાથી, તેમ તેઓમાં મુખ્ય ઋષિપત્ની ત્યાં હાજર ન હોવાથી તે વિરહમાં પ્રભુને ભેટીને પ્રભુને પ્રાપ્ત થયાં, આમ કહેવાથી તેનો અંગીકાર પ્રભુએ કર્યો છે. આ અંગીકાર ઉભયરૂપવાળો છે, આમ તેવી પ્રતિકૃતિ (ચતુર્ભુજ સ્વરૂપ)માં કરાતું ભજન આ પુષ્ટિમાર્ગમાં વર્તનારાઓને નિર્વિઘ્નપણે ઘટી શકે છે, જેમાં કોઈ જાતની અયુક્તતા નથી.

इति श्रीहरिरायविरचितो(?) द्विभुजचतुर्भुजस्वरूपविचारः
सम्पूर्णः ।

* * *

७१. भावपोषकम् ।

[અનુષ્ટુભ]

भावसिद्धिर्भाववतां सततं सन्निधानतः ।
तत्कृपातस्तदुच्छिष्ट-भक्षणात्सेवनादपि ॥१॥
तत्कृत्यनुकृतेर्नित्यं तद्वाग्विश्वासतोऽपि च ।
तद्भावभावनान्नूनमन्याप्रीतिपरात्मना ॥२॥
हर्याविष्टोपदेशाच्च लोकवेदाद्यनादरात् ।
धर्मिमात्रसमाविष्टदृष्टेर्लीलाविचारणात् ॥३॥
निवेदनानुसन्धानात् तादृग्जनसमागमात् ।
फलदौर्लभ्यसंस्फूर्त्यान्यत्र तुच्छत्वचिन्तनात् ॥४॥

પ્રેમી ભક્તોને ભાવની (પ્રેમની) સિદ્ધિ નીચે કહેવામાં આવતાં (૪૬) સાધનોથી થાય છેઃ

હમેશાં પ્રભુના સાન્નિધ્યમાં રહેવાથી, તે પ્રભુની કૃપાથી, તેના ઉચ્છિષ્ટ (પ્રસાદી)નું ભોજન કરવાથી અને તેની સેવા કરવાથી, તે પ્રભુની કૃતિ–કાર્યને અધીન થઈ અનુસરવાથી, તેની વાણીમાં વિશ્વાસ રાખવાથી, તેના ભાવની ભાવના કરવાથી, નક્કી બીજી બાજુ અવ્યાપારયુક્ત રહેવાથી, ભગવાન્નો જેમાં આવેશ છે એવા ભગવદીયોના ઉપદેશથી, લોકવેદમાં આદર ન રાખવાથી, માત્ર ધર્મી પ્રભુમાં દૃષ્ટિને ચોટાડી રાખવાથી, ભગવલ્લીલાઓનો વિચાર કરવાથી, આત્મનિવેદન કર્યું છે તેના અનુસન્ધાનથી, તાદૃશ (તાદૃશી) ભગવદીય જનના સમાગમથી, ફળ પોતાની સ્થિતિ જોતાં દુર્લભ છે એવી સ્ફુરણા રાખવાથી, પ્રભુ સિવાય અન્યત્ર તુચ્છપણાનો વિચાર કરવાથી, ૧–૪

अत्यार्त्या दर्शनादीनां तथा तापोदयादपि ।
तदवस्थाभावनेन वैराग्येण गृहादिषु ॥५॥

श्रीकृष्णविरहस्फूर्त्तैर्भोगत्यागात्तदर्थकात् ।
श्रीकृष्णमेलनाभावादुदासीनतया स्थितेः ॥६॥

सेवातः सर्वदा चित्ते तदधीनत्वभावनात् ।
लीलाभिरेव सर्वाभिर्दोषाणां विनिवृत्तितः ॥७॥

कृष्णसेवाकृतेः श्रीमत्स्वामिनीपरितोषणात् ।
दास्यभावनया नित्यं निजदैन्यविभावनात् ॥८॥

निजाचार्यपदाम्भोजाश्रयादन्यविरागतः ।
तदेकपरताबुद्ध्या दृढविश्वासरक्षणात् ॥९॥
सर्वदा तद्गुणालापात् तदीयजनसेवनात् ।
परमानन्दतस्तत्र तदुक्तकरणादपि ॥१०॥
अतदीयपरित्यागादनन्यजनसङ्गतः ।
तदुत्कर्षपरिस्फूर्तेरितरत्राल्पबुद्धितः ॥११॥
एवम्भावाच्च सततं विहितश्रवणादिभिः ।
सर्वदोषविनिर्मुक्त्या भवेद्भावोद्गमो हृदि ॥१२॥

પ્રભુના દર્શનાદિમાં અત્યન્ત આર્તિ રાખવાથી, તેમ તાપના ઉદયથી, તે તાપાવસ્થાની ભાવના કરવાથી, ગૃહ વગેરેમાં વૈરાગ્ય રાખવાથી, શ્રીકૃષ્ણના વિરહભાવની સ્ફૂર્ત્તિથી, પ્રભુ માટે ભોગના ત્યાગથી, શ્રીકૃષ્ણના મિલનના અભાવથી, ઉદાસીનપણે રહેવાથી, સર્વદા ચિત્તમાં ભગવત્સેવાનો વિચાર કરવાથી, બધું પ્રભુને અધીન છે એવી ભાવનાથી, પ્રભુની (બાલ્ય, કૌમાર, પૌગંડ) આ સર્વ લીલાઓના અનુસન્ધાનથી, આમ દોષો નિવૃત્ત થતાં શ્રીકૃષ્ણપ્રભુની સેવા કરવાથી, શ્રીસ્વામિનીજી પ્રસન્ન થવાથી, હમેશાં દાસપણાની ભાવનાથી, પોતાની દીનતાનો વિચાર કરવાથી, શ્રીમહાપ્રભુજીનાં ચરણકમલનો આશ્રય કરવાથી, તેનાથી બીજી તરફ વૈરાગ્ય રાખવાથી, તે પ્રભુમાં એક પરાયણતાની બુદ્ધિથી, મજબૂત વિશ્વાસ રાખવાથી, હમેશાં તે પ્રભુના ગુણ ગાવાથી, ભગવદીય જનોના સેવનથી, ત્યાં પરમાનન્દથી, તે ભગવદીયોના કહેવા મુજબ કરવાથી, જે અતદીય યાને અવૈષ્ણવ તેનો ત્યાગ કરવાથી,

અનન્ય ભગવદીયનો સંગ કરવાથી, તે ભગવદીયોના ઉત્કર્ષનો વિચાર કરવાથી, ભગવદીયો સિવાયનામાં અલ્પતા છે એવી બુદ્ધિ રાખવાથી, હમેશાં આવા ભાવથી વિહિત એવાં શ્રવણ કીર્તનાદિથી સર્વ દોષોની નિવૃત્તિ થતાં હૃદયમાં ભગવદ્ભાવનો ઉદ્ભવ થાય છે, અર્થાત્ ભગવદ્ભાવ ઉત્પન્ન થાય છે. ૫-૧૨

तस्मिन् सिद्धे भाग्यवशादन्यन्नापेक्ष्यमेव हि ।
पुष्टिमार्गे भाव एव फलं सर्वोत्तमं मतम् ॥१३॥

ભાગ્યને વશ થઈને તે ભાવજ સિદ્ધ થઈ જતાં બીજા કશાની જરૂર નથીજ. પુષ્ટિ યાને અનુગ્રહ માર્ગમાં ભાવજ સર્વોત્તમ ફલરૂપે મનાયેલ છે. ૧૩

स्वामिनीनां स्वरूपेण लीलाभिश्च कृपानिधिः ।
भाव एव स्वरूपात्मा तादृग्लीलासुसंयुतः ॥१४॥
विहाय मथुरां गत्वा पूर्वरूपेण वै हरिः ।
स्वयमेवाददादार्त्यापोषयद्दूतवाक्यतः ॥१५॥

સ્વામિની-શ્રીવ્રજાંગનાઓંના સ્વરૂપથી અને લીલાઓથી ભાવસ્વરૂપ કૃપાનિધિ શ્રીકૃષ્ણ તેવી લીલાઓથી સહિત, વ્રજભોગોને છોડીને, મથુરાજીમાં પધાર્યા ને પૂર્વ રૂપેજ હરિ ભગવાને પોતેજ આર્તિનું દાન કર્યું અને તે આર્ત્તિથી ઉદ્ધવાદિ દૂતને મોકલી તે દ્વારા ભાવનું પોષણ કર્યું છે. ૧૪-૧૫

इति श्रीहरिरायजीविरचितं भावपोषकं सम्पूर्णम् ।

* * *

૭૨. गोपीवषनदिननिर्वाहकम् ।

[અનુષ્ટુપ]

गोपिकावद्विप्रयोगे कालक्षेपाय सर्वथा ।
कृष्णमूर्त्तिं प्रियां कृत्वा भजध्वं तं स्वभावतः ॥१॥

ભગવદીયોને ઉદ્દેશીને શ્રીહરિરાયજી આજ્ઞા કરે છે કે ભગવાન્‌ના વિપ્રયોગમાં સમય ગાળવા માટે સર્વ રીતે ગોપીજનોની માફક પોતાને પ્રિય એવા શ્રીકૃષ્ણના સ્વરૂપને પધરાવીને ભગવદ્‌ભાવથી તેનું ભજન કરો. ૧

भावाद्धि विप्रयोगेऽपि न स्थातुं शक्यते यतः ।
अतः स्वहृद्गतैर्भावैर्भूय एतन्मनोमयम् ॥२॥

ભગવદ્‌ભાવની પ્રાપ્તિ થતાં તે પ્રભુના વિપ્રયોગમાં રહી શકાતું નથી, આથી પોતાના હૃદયમાં રહેલ ભાવોથી ફરી, આ મનોમય ભાવના કરતાં રહેવું. ૨

शब्दार्थयोर्नित्यतावद् भक्तिरात्यन्तिकी हरौ ।
उदेति "श्रीवल्लभे"तिनामोच्चारणमात्रतः ॥३॥

જેમ શબ્દનું ઉચ્ચારણ થતાં હમેશને માટે અચૂક અર્થ ઊઠે છે, તેમ "શ્રીવલ્લભ" આ નામના ઉચ્ચારણ માત્રથી શ્રીહરિમાં એકાંતિક ભક્તિ ઉદય પામે છે. ૩

स्वार्थप्रकटसेवाख्ये मार्गे श्रीवल्लभप्रभोः ।
अङ्गीकृतस्य मे भोज्यं स्वास्ये कुरु हुताशन ॥४॥

શ્રીવલ્લભ પ્રભુના પોતાનાઓ માટે પ્રકટ કરેલ સેવામાર્ગમાં જેનો અંગીકાર થયેલ છે એવા મારૂં ભોજ્ય વસ્તુ,

હે હુતાશન! (અગ્નિસ્વરૂપ પ્રભો!) પોતાના મુખમાં અંગીકૃત કરો. ૪

पयःपत्रादिमात्रेण पूजितो यः परं पदम् ।
प्रागेव दिशति प्रीतः स कृष्णः शरणं मम ।५॥

જલ, તુલસીદલ માત્રથી પૂજેલા જે પ્રથમથી જ પ્રસન્ન થઇને પરમ પદનું દાન કરે છે તે શ્રીકૃષ્ણ મારો આશ્રય છે. ૫

स्नेहात्मगन्धतैलेन प्रियागन्धातिचारुणा ।
अभ्यक्तो मङ्गलस्नानं कुरु गोकुलनायक ॥६॥

પ્રિયાજીનાં અંગના ગન્ધથી ખુશબોદાર સ્નેહરૂપ સુગન્ધિ તેલથી જેને અભ્યંગ કરાવવામાં આવેલ છે એવા હે શ્રીગોકુલનાયક! આપ મંગળ સ્નાન કરો. ૬

दिवा त्वद्वनगमन-स्मरणात्तापभावतः ।
प्रियास्पर्शोष्णवीर्येण स्नातो भव व्रजाधिप ॥७॥

હે વ્રજાધિપ! દિવસે આપના વનમાં પધારવાના સ્મરણથી તાપભાવ થતાં પ્રિયાના સ્પર્શથી ગરમ એવા જલથી સ્નાન કરનારા આપ થાઓ. ૭

स्नानार्द्रतानिवृत्त्यर्थं प्रोञ्छिताङ्ग विभो मम ।
दूरीकुरुष्व गोपीश कृपया लौकिकार्द्रताम् ॥८॥

આપનું શ્રીઅંગ સ્નાનથી ભીનું થયેલ છે તે ભીનાશને દૂર કરવા, જેનાં શ્રીઅંગો પોછાયાં છે એવા હે વિભો! હે ગોપીશ! કૃપા વડે મારી લૌકિક (સાંસારિક) ભીનાશને દૂર કરો. ૮

प्रियाङ्गसङ्गसम्बन्धिगन्धसम्बन्धतो भवेत् ।
कदाचित्कस्यचिद्भावो, ह्यतः स्नानं समाचर ॥९॥

પ્રિયાજીનાં અંગના સંગ સમ્બન્ધી ગન્ધના સમ્બન્ધથી કોઈ દિવસ કોઇને ભાવની પ્રાપ્તિ થાય; માટે આપ સ્નાન કરો.૯

भावात्मकतया क्लृप्तस्वोत्तरीयात्मकासने ।
सिंहासने गोकुलेश कृपयोपविश प्रभो ॥१०॥

ભાવાત્મકપણાથી રચેલ છે પોતાનું ઉત્તરીય વસ્ત્રાત્મક આસન જેમાં એવા સિંહાસનમાં, હે શ્રીગોકુલેશ પ્રભો ! આપ કૃપાથી બિરાજો. ૧૦

उदेति सविता, नाथ प्रियया सह जागृहि ।
अङ्गीकुरुष्व मत्सेवां, स्वकीयत्वेन मां वृणु ॥११॥

હે નાથ ! સૂર્ય ઉદય પામે છે. પ્રિયાજીની સાથે જાગો, મારી સેવાનો અંગીકાર કરો, અને સ્વકીયપણાથી મારૂં વરણ કરો. ૧૧

प्रसीद पूजितो भक्त्या तुलस्या प्रियगन्धया ।
निष्किञ्चनाधीश नान्यत् कर्त्तुं शक्नोमि सर्वथा ॥१२॥

પ્રિય જેનો ગન્ધ છે એવાં તુલસીજીથી ભક્તિ વડે પૂજેલ એવા આપ પ્રસન્ન થાઓ. હે નિષ્કિચન ભક્તોના અધીશ્વર ! સર્વ રીતે બીજું કરવાને હું સમર્થ નથી. ૧૨

मुखाब्जमकरन्दासि-लोभेन रसभावतः ।
पर्युपासितचित्तानि व्रजरत्नानि तानि मे ॥१३॥
कुसुमान्यर्पितानीश, प्रसीद मयि सन्ततम् ॥१३½॥

મુખકમલના મકરન્દની પ્રાપ્તિના લોભથી રસભાવે કરી ચિત્તને સેવનારાં વ્રજરત્નારૂપ (ગોપાંગનારૂપ) તે મારાં આ પુષ્પો આપને અર્પિત કરેલ છે; માટે મારા ઉપર સદા આપ પ્રસન્ન થાઓ. ૧૩½

कृपासंहृष्टदृग्वृष्ट्या तदङ्गीकृतिशोभितः ॥१४॥
स्वरूपरसदानार्थं निष्पीड्यैतानि विद्यया ।
यदुच्छिष्टं मे ददासि कृतार्थोऽस्मि ततः प्रभो ॥१५॥

કૃપાથી સુપ્રસન્ન દૃષ્ટિના વર્ષાદથી તે પુષ્પોનો અંગીકાર કરી સુશોભિત એવા આપ, સ્વરૂપ–રસના દાન માટે વિદ્યાથી તે કુસુમોને દબાવીને મને જે ઉચ્છિષ્ટનું દાન કરો છો તેથી હે પ્રભુ! હું કૃતાર્થ છું. ૧૪–૧૫

प्रियासङ्केतकुञ्जस्य वृक्षमूलेषु पल्लवैः ।
कृतेषु भावतल्पेषु क्रीडन् गोचारणं कुरु ॥१६॥

પ્રિયાજીના સંકેતના કુંજનાં વૃક્ષોનાં મૂલોમાં પલ્લવોથી કરેલ ભાવાત્મક શયનોમાં રમણ કરતા આપ ગાયોને ચારવાનું કામ કરો. ૧૬

प्रियानखात्मकादर्शे विलोक्य वदनाम्बुजम् ।
व्रजाधीश प्रमुदितः कृपया मां विलोकय ॥१७॥

હે વ્રજાધીશ! પ્રિયાજીના નખરૂપ અરીસામાં મુખકમળનું દર્શન કરીને પ્રસન્ન થયેલ આપ મને કૃપાથી નિહાળો. ૧૭

भावात्मकास्यहृदय–पल्यङ्के शेषरूपके । प र्यङ्के
रमस्व राधया कृष्ण शयानो रसभावतः ॥१८॥

હે શ્રીકૃષ્ણ! શેષસ્વરૂપ, ભાવાત્મક અમારા હૃદયરૂપી

પર્યંકમાં શ્રીસ્વામિનીજી સાથે રસભાવથી પોઢેલ આપ રમણ કરો. ૧૮

यथा स्वान्तःस्थबालानां कृतार्थत्वाय सर्वदा ।
स्वोच्छिष्टं कृपया दत्तं, हरे देहि तथैव मे ॥१९॥

(પૂતનાએ હણેલ સોળ હજાર બાળકોએ પૂતનામાં પ્રવેશ કરેલ, તે બાળકોનો પ્રવેશ પૂતનાના પ્રાણહરણ સમયે પોતામાં પ્રભુએ કરાવેલ; તે વાર્તાનું સ્મરણ દઈને વીનવે છે કે) જેમ પોતાની અન્દર રહેલ વ્રજબાળકોને સર્વદા કૃતાર્થ કરવા સારૂ, હે હરિ! આપે (મૃત્તિકાભક્ષણના પ્રસંગમાં) પોતાના ઉચ્છિષ્ટનું દાન કર્યું, તેમજ મને આપના અધરામૃતનું દાન કરો. ૨૯

ताम्बूलं चर्वितमिव मुखोच्छिष्टं व्रजाधिप ।
गृह्णामि कृपया दत्तमस्तु मे फलितं तथा ॥२०॥

હે વ્રજાધિપ! આપના મુખનું ઉચ્છિષ્ટ–ચર્વિત તામ્બૂલ કૃપાથી આપ આપો તો ગ્રહણ કરૂં; તેવી રીતે મારૂં ભાગ્ય ફલિત થાઓ. ૨૦

त्वदाज्ञस्त्वयागात्मान्नकूटस्य समर्पणात् ।
गोवर्द्धनाचलाधीश प्रसीद सततं मयि ॥२१॥

આપે આજ્ઞા કરી કરાવેલ પોતાના યજ્ઞરૂપ અન્નકૂટના સમર્પણથી હે શ્રીગોવર્ધન પર્વતના અધીશ્વર! હમેશાં મારા ઉપર પ્રસન્ન થાઓ. ૨૧

यथेन्द्रयागभङ्गस्य स्वयागस्य च कारणात् ।
नन्दादीनामनन्यत्वं कृतं, मयि तथा कुरु ॥२२॥

જેમ ઇન્દ્રયાગનો ભંગ કરીને અને પોતાનો અન્નકૂટયાગ કરાવવાથી નન્દાદિ ગોપોનું અનન્યપણું આપે સિદ્ધ કર્યું અર્થાત્ અન્યાશ્રય દૂર કર્યો, તેમ મારા ઉપર કરો. ૨૨

[પૃથ્વી]

समुल्लसितकुङ्कुमच्छुरितपुष्पमालां यदा
ददासि हसिता सती सखि कृपाकटाक्षैर्मुदा ।
समीक्ष्य हि यदा वदिष्यसि[१] मया, मुदाहं तदा-
ऽमृताधिकतदात्मतामपि च तुच्छमुक्तिं ब्रुवे ॥२३॥

(અહીંથી ત્રણે શ્લોકમાં ગોપીરૂપ થઇને ભક્ત હૃદયનો વેગ વહાવે છેઃ) હે સખી ! હાસ્ય કરતી તું જ્યારે આનંદપૂર્વક મારા તરફ કૃપામય કટાક્ષો છોડીને ખીલેલા કુંકુમથી ખરડાયેલી પુષ્પમાલા આપીશ અને નિહાળી મારી સાથે વાત કરીશ, ત્યારે હું અમૃતથી પણ અધિક એવી તદાત્મકતાને પણ એક તુચ્છ મુક્તિ જેવી આનંદપૂર્વક કહીશ. ૨૩

[२]यदा सखि [३]रतौ श्रुतिप्रथितबन्धरीत्या रम-
ण्यतिश्रमजसीकरैरुरसि तं[४] समीक्षे[५] प्रियम् ।
तदा व्यजनव्यञ्जनार्थमपि [६]निर्निमेशोक्षणैः
सुरेशसदनं [७]नु मे भवति मोक्ष एव स्फुटम्[८] ।२४।

હે સખી ! જ્યારે વેદમાં પ્રસિદ્ધ રાસવિહારની રીતિએ

---

[१] ...मुदा तदाहं तदात्मतामपि हि मुक्तितोऽप्यधिकतुच्छमुक्तिं ब्रुवे–અપપાઠ છે. [२] यथा. [३] रति. [४] मां. [५] समीक्ष्य. [६] न्वेन्नमेषुण्यग–અપપાઠ. [७] नया भवतु. [८] અર્થ ભારે સંદિગ્ધ રહે છે.

હું રમણી શ્રમબિંદુઓથી યુક્ત એવા પ્રિયને વિહારમાં મારા હૃદય પર જોઉં છું, ત્યારે વીંજણો કરવાને માટે પલકારો માર્યા સિવાયનાં નેત્રે જોતી મને જાણે કે સ્પુટ રીતે અહીંજ સ્વર્ગ આવી રહ્યું હોય અથવા તો મોક્ષ આવી મળ્યો હોય! ૨૪

[શિખરિણી]

न मे [९]चित्ते किञ्चित् त्रिजगति च वर्वर्त्यति, परं
त्विदं त्वेकं तिष्ठत्यति मम [१०]मनस्येव सततम् ।
चिरप्रार्थ्यं यत्त्वं व्रजपतिसुतस्त्वत्प्रियतमा[११]
मुदा राधा चोभौ [१२]कुरुतमिह कुञ्जेषु रमणम् ।२५

મારા હૃદયમાં ત્રણે લોકમાં કાંઈ પણ રહ્યું નથી; પરંતુ મારા મનમાં સતત આ એકજ લાંબા વખત થયાં પ્રાર્થના કરાયેલું છે કે શ્રીનંદરાયજીના પુત્ર આપ અને આપનાં પ્રિયતમા રાધિકાજી એ ઉભય જણાં અહીં કુંજોમાં આનંદપૂર્વક રમણ કરો. ૨૫

इति श्रीहरिदासोक्तं गोपीवचनदिननिर्वाहकं सम्पूर्णम् ।

* * *

---

[९] कस्यापि त्रिजगति वरीवर्त्यति–અપપાઠ. [१०] मनस्यासि–અપપાઠ.
[११] ...सुतस्तत्प्रि–અપપાઠ. [१२] मतकृतानि–અપપાઠ.

७३. दास्याष्टकम् ।

[શાર્દૂલવિક્રીડિત]

ये नित्यं परिभावयन्ति चरणौ श्रीवल्लभस्वामिनो
ये वा तद्गुणगानसेवनपरा ये सन्निधिस्थायिनः ।
ये वा तद्गतभावभावितमनोमोदान्विताः सन्ततं
तेषामेव सदास्तु दास्यमपरं किं वा फलं जन्मनः ॥१॥

જેઓ શ્રીવલ્લભાધીશનાં ચરણોનું ધ્યાન કરે છે, જેઓ તેના ગુણગાનમાં અને સેવનમાં તત્પર છે, જેઓ તેની સાન્નિધ્યમાં રહેનારા છે, વળી જેઓ તે શ્રીમહાપ્રભુજીમાં રહેલ ભાવથી ભાવનાવાળા મનના આનન્દથી હમેશાં યુક્ત છે તે ભગવદીયોનું દાસ્ય મને સદા થાઓ. જન્મનું બીજું શું ફળ છે ? (અર્થાત્ કાંઈ નહિં.) ૧

ये कृष्णास्यकृपायुताः प्रतिदिनं तन्मार्गचिन्तापराः
ये वा लौकिकवैदिकादि सकलं तत्कर्तृकं मन्वते ।
येषामन्यदुपास्यमेव न परं चित्ते समारोहति
स्वीयत्वेन वृतास्त एव सततं मद्रक्षका भूतले ॥२॥

જેઓ શ્રીકૃષ્ણ પ્રભુના મુખારવિન્દાવતાર શ્રીમહાપ્રભુજીની કૃપાથી યુક્ત છે, પ્રતિદિન તે મહાપ્રભુજીના માર્ગનો વિચાર કરવામાં તત્પર છે, અને જેઓ લૌકિક વૈદિક સઘળું તેમણે કરેલું જ માની રહ્યા છે, અને જેઓના ચિત્તમાં બીજું ઉપાસ્ય દેવ ચઢતુંજ નથી, જેઓનું પ્રભુએ સ્વકીયપણાથી વરણ કરેલ છે તે ભગવદ્દીયો જ ભૂતળમાં મારા રક્ષક છે. ૨

ये तद्वाक्यविचारमात्रचतुरा गूढार्थबोधे रताः
ये विश्वासयुताः कृतौ च कथिते श्रीवल्लभस्वामिनः ।
ये तद्वक्त्रदिदृक्षया हृदि सदा तप्ता विरक्ताः सुखे
तद्दास्यं प्रतिजन्म मे फलतु, किं सिद्धैः फलैरन्यतः ।३

જેઓ શ્રીવલ્લભાધીશની કૃતિમાં તથા કથનમાં વિશ્વાસવાળા છે, જેઓ તેના મુખારવિન્દનાં દર્શનની ઈચ્છાથી સદા હૃદયમાં તપ્યા કરે છે, અને સંસારના સુખમાં વિરક્ત છે તેવા ભગવદ્દીયોનું દાસ્ય પ્રતિજન્મ મને ફલીભૂત થાઓ; બીજાં સિદ્ધ થતાં ફલોથી શું? (અર્થાત્ કાંઇ નહિ). ૩

ये श्रीवल्लभपादसेवनकृते दीनाः स्वदेहादिको-
पेक्षास्तत्परचेतनास्तदुदितं सर्वं स्वतः कुर्वते ।
येषां बुद्धिरहर्निशं समधिका तत्तोषणे सादरा
तेषामेव सतां सदा चरणयोः पातः परं मे फलम् ।।४।।

જેઓ શ્રીવલ્લભાધીશનાં ચરણકમલના સેવન માટે દીનતાવાળા છે, પોતાના દેહાદિકની ઉપેક્ષા કરનારા છે, તે શ્રીમહાપ્રભુજીમાં પરાયણ બુદ્ધિવાળા, તેઓશ્રીએ ફરમાવેલું બધું પોતે જાતે કરે છે, અને જેઓની બુદ્ધિ તે શ્રીમહાપ્રભુને પ્રસન્ન કરવામાં અધિક આદરવાળી છે, તે સત્પુરુષોનાં ચરણોમાં પડવું તેજ મારે પરમ ફળ છે. ૪

ये वा तत्प्रियनन्दसूनुचरणासक्ताः पुनः स्वामिनी-
दास्यं शुद्धतया तदीयहृदयाभिप्रायमातन्वते ।
ये जीवत्फलमेतदेव निखिलं बुद्ध्या सदा मन्वते
तेषामेव पदाम्बुजे मम रतिः सेवाफलं जायताम् ।५

જેઓ તે શ્રીમહાપ્રભુજીના પ્રિય નન્દ નન્દનનાં ચરણોમાં આસક્ત છે, ફરી શ્રીસ્વામિનીજીનું દાસ્ય તેમના હૃદયના અભિપ્રાયને જાણીને શુદ્ધપણાથી કરે છે અને જેઓ જીવવાનું બધું ફળ આજ છે એમ બુદ્ધિપૂર્વક માને છે, તે ભગવદીયોનાં ચરણકમલમાં સેવાના ફલરૂપ રતિ યાને પ્રેમ મને થાઓ. ૫

ये तद्बोधनचातुरीकलनतः सन्तुष्टचित्ताः सदा
ये वा मानससेवनां तदुदितां मुख्यां परां जानते ।
ये 'दोषः सकलो निवृत्त' इति तद्विश्वासतो मन्वते
तेषामेव ममास्तु पादकमलद्वन्द्वे परा रेणुता ॥६॥

જેઓ તે શ્રીમહાપ્રભુજીની સમજાવવાની ચાતુરીના વિચારથી સદા સન્તુષ્ટ ચિત્તવાળા છે અને જેઓ તે શ્રીમહાપ્રભુજીએ કરેલ માનસી સેવાને કેવલ મુખ્ય માને છે, જેઓ 'મારો બધો દોષ નિવૃત્ત થયો છે' એમ તેઓશ્રી ઉપરના વિશ્વાસથી માને છે, તે ભગવદીયોનાં બન્ને ચરણકમલમાં મને રજપણું થાઓ; [અર્થાત્ તેઓના ચરણકમલની હું રજ બનું એ ભાવ છે.] ૬

ये गोपीपतिपादरेणुभजने श्रीवल्लभैकाश्रिता
ये वा दास्यपरम्परामुपगताः प्राप्ताः परां दीनताम् ।
ये 'स्वीयं सकलं तदीय'मिति हृत्पङ्केरुहे मानय-
न्त्येतेषामहमस्मि दासपदवीं प्राप्तः सदा जन्मनि ॥७॥

જેઓ ગોપીપતિ–શ્રીકૃષ્ણ પ્રભુજીના ભજનમાં શ્રીવલ્લભાધીશના આશ્રયવાળા છે, જે દાસ્યની પરમ્પરાને પામ્યા

છે, શ્રેષ્ઠ દીનતાને પ્રાપ્ત થયા છે, જેઓ હૃદયમાં બધું તે પ્રભુનું છે એમ માની રહ્યા છે, સદાય જન્મમાં (ભવોભવ) આઓની દાસપદવીને હું પ્રાપ્ત થયો છું. ૭.

ये तद्रूपमहर्निशं स्वहृदये तापात्मकं सुन्दरं
साकारं सरसं रसात्मकतया ख्यातं हि जातं भुवि ।
नित्यं तत्परिचिन्तयन्ति सततं सङ्कीर्त्तयन्त्यादरात्
तेषां दैन्यभरेण मे प्रतिभवं दास्यं हि भूयात्फलम् ८

જેઓ તાપાત્મક, સુન્દર, સાકાર, સરસ, રસાત્મકપણાથી પૃથ્વીમાં પ્રકટેલ અને પ્રસિદ્ધ–તે મહાપ્રભુજીના સ્વરૂપનું રાત્રિદિવસ ચિન્તન કરે છે અને આદરથી હમેશાં ગાય છે, દીનતાના ભારથી પ્રતિભવ (પ્રતિજન્મ) તે ભગવદીયોનું દાસ્યજ મને ફલરૂપ થાઓ. ૮

इति श्रीहरिदासोक्तं दास्याष्टकं सम्पूर्णम् ।

७४. श्रीनृसिंह–वामन–जयन्त्युत्सवव्रतवैशिष्ट्य-निरूपणम् ।

[અનુષ્ટુભ]

देवोद्धृत्यै महामीनः, सुरकार्याय कच्छपः ।
वराहो भुव उद्धृत्यै सृष्टिकृद्ब्रह्मकार्यकृत् ॥१॥

દેવોના ઉદ્ધાર માટે શ્રીમત્સ્યાવતાર, દેવોના કાર્ય માટે કચ્છપાવતાર, પૃથ્વીનો ઉદ્ધાર કરવા સારૂ તથા સૃષ્ટિકર્ત્તા બ્રહ્માજીનું કાર્ય કરવા માટે શ્રીવરાહાવતાર છે. ૧

भक्तक्लेशासहिष्णुः श्रीनृसिंहो भक्तकार्यकृत् ।
वामनः सुरकार्यैकव्याजभक्तवृतिक्रियः ॥२॥

ભક્તના કાર્યને કરનાર તથા ભક્તના દુઃખને સહી ન શકનાર શ્રીનૃસિંહાવતાર છે અને દેવોના કાર્યના એક બહાનાથી ભક્તના વરણની ક્રિયાવાળા શ્રીવામનાવતાર છે. ૨

भार्गवो भूमिभारापनयनक्षात्रियान्तकृत् ।
रघुनाथो रसात्मैव धर्ममर्यादया युतः ॥३॥

પૃથ્વીના ભારને ઉતારવા સારૂ ક્ષત્રિયોના નાશને કરનાર શ્રીપરશુરામાવતાર છે અને ધર્મની મર્યાદાથી યુક્ત શ્રીરામચન્દ્રજી રસાત્માજ છે. ૩

बलरामो महादैत्यमारणाद् भूमिभारहा ।
कृष्णः पुष्टिरसात्मैव रसमर्यादया युतः ॥४॥

મહાન્ દૈત્યોને હણીને ભૂમિનો ભાર ઉતારનાર શ્રીબલદેવજી છે અને રસરૂપ મર્યાદાથી યુક્ત પુષ્ટિરસસ્વરૂપ શ્રીકૃષ્ણચન્દ્ર ભગવાન્ છે. ૪

बुद्धः पाषण्डवक्तैव कलिकालानुरूपकृत् ।
कल्किर्धर्मपुनःस्थित्यै दुष्टम्लेच्छविनाशकः ॥५॥

કલિકાલને અનુરૂપ–યોગ્ય ધર્મને કરનાર બુદ્ધ ભગવાન્ પાખંડ ધર્મના વક્તા છે અને ધર્મની પુનઃ સ્થિતિ કરવા સારૂ દુષ્ટ મ્લેચ્છોનો વિનાશ કરનાર શ્રીકલ્કિ ભગવાન્ છે. ૫

दशावतारा एवैते तत्तत्कार्याय चोदिताः ।
भक्तिमार्गे तु संसेव्यः कृष्ण एव सदा बुधैः ॥६॥

આ દશ અવતારો નક્કી તે તે કાર્ય માટે કહ્યા છે અને ભક્તિમાર્ગમાં તો ડાહ્યા મનુષ્યોએ શ્રીકૃષ્ણભગવાન્ જ સેવવા લાયક છે. ૬

सेवायामङ्गता चोक्ता पूजाया इति निश्चयः ।
तत्रावतारजन्मादि जयन्तीव्रतमुच्यते ॥७॥

ભગવત્સેવામાં પૂજામાર્ગનું પણ અંગપણું કહેલ છે એવો નિશ્ચય છે; તે સેવામાર્ગમાં પણ અવતારોના જન્માદિ છે, તે જયન્તી વ્રત કહેવાય છે. ૭

रामस्तु रसरूपत्वादस्मत्प्रभुसमो मतः ।
नृसिंहवामनौ भक्तकार्यकृत्त्वादिहोदितौ ॥८॥

“બધા અવતારોની જયન્તી ન મનાય અને શ્રીરામચન્દ્ર, નૃસિંહ અને વામન ભગવાન્‌ની જયન્તીનો ઉત્સવ આ પુષ્ટિમાર્ગમાં કેમ મનાય?” તેનું કારણ કહે છે: શ્રીરામચન્દ્રજી તો રસરૂપ છે જેથી પુષ્ટિપુરુષોત્તમ આપણા પ્રભુ શ્રીકૃષ્ણચન્દ્ર તુલ્ય છે. નૃસિંહ તથા વામનાવતાર ભક્તોના કાર્ય કરનાર હોવાથી આ માર્ગમાં માનવામાં આવ્યા છે, આથી આ ત્રણેયની જયન્તીઓ મનાય છે. ૮

अनुकूलौ भक्तिमार्गे तयोरुत्सवमाचरेत् ।
अतएवास्मदाचार्यैर्निबन्धे तदुदीरितम् ॥९॥

આ અવતારો ભક્તિમાર્ગમાં અનુકૂલ છે તેથી તે બન્નેનો ઉત્સવ કરવો, આથી જ શ્રીમહાપ્રભુજીએ નિબન્ધ સર્વનિર્ણય પ્રકરણમાં આ ઉત્સવ કરવાનું કહ્યું છે. ૯

अन्यथान्यावताराणामपि स्याद् व्रतमीरितम् ।
एवमाचार्यचरणाभिप्रायो ज्ञायते जनैः ॥१०॥
तदीयैः कृपया दानैः सान्निध्याद्विट्ठलेशितुः ॥१०½

બીજી રીતે હોત તો બીજા અવતારોનું વ્રત પણ કરવાનું કહ્યું હોત. શ્રીવિઠ્ઠલનાથજીના સાન્નિધ્યથી કૃપા વડે તેણે આપેલ તદીય દાનોથી આ પ્રમાણે શ્રીમદાચાર્યચરણોનો અભિપ્રાય જનોથી જાણી શકાય છે. ૧૦½

इति श्रीहरिदासविरचितं नृसिंहवामनजयन्त्युत्सवव्रतवैशिष्ट्यनिरूपणं समाप्तम् ।

* * *

७५. श्रीभागवतपुस्तकनित्यपूजनविधिः ।

आचम्य प्राणायामं कुर्यात्–

આચમન કરી પ્રાણાયામ કરવો.

ॐभद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवा भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः
स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाꣳसस्तनुभिर्व्यशेम देवहितं यदायुः ॥१॥

આ મન્ત્રથી શાન્તિ ભણવી.

ततः सङ्कल्पः–

તે પછી સંકલ્પ કરવો.

ॐ विष्णुर्विष्णुर्विष्णुः । अद्येत्यादिपूर्वोच्चरित एवंगुणविशिष्टायां शुभपुण्यतिथौ मम सकुटुम्बस्य, सपरिवारस्य श्रीगोवर्धनधरणचरणारविन्दप्रसादात् सर्वसमृद्धिप्राप्त्यर्थं प्रारब्धानुसारादनुग्रहपूर्वकं श्रीभगवन्ना-

मात्मकस्वरूपश्रीभागवतस्य पाठसाङ्गतासिद्ध्यर्थं श्रीभागवतस्य प्रतिष्ठां पूजनं चाहं करिष्ये–

"**तिथौ**" આ શબ્દ સુધી બોલી સપરિવાર સકુટુમ્બ એવા મને શ્રીગોવર્ધનધરણ–શ્રીનાથજીના ચરણારવિન્દના પ્રસાદથી (કૃપાથી) સર્વ (દૈવી) સમૃદ્ધિની પ્રાપ્તિ માટે પ્રારબ્ધને અનુસરી શ્રીભગવદનુગ્રહપૂર્વક શ્રીગોવર્ધનનાથજીના નામાત્મકસ્વરૂપ શ્રીભાગવતના પાઠની સાંગતાની સિદ્ધિ સારૂ શ્રીભાગવતની પ્રતિષ્ઠા અને પૂજા હું કરીશ.

तदस्तु–

તે થાવ.

'मित्रावरुणे'तिप्रतिष्ठां कुर्यात्–

"**मित्रावरुण**" એ મન્ત્ર વડે પ્રતિષ્ઠા કરવી.

ततः पुरुषसूक्तेन आवाहनादिषोडशोपचारैः पूजयेत्–

તે પછી પુરુષસૂક્તથી આવાહનાદિ ષોડશ (સોલ) ઉપચારોથી પૂજા કરવી.

ॐ सहस्रशीर्षा पुरुषः सहस्राक्षः सहस्रपात् ।
स भूमिं विश्वतो वृत्वा अत्यतिष्ठद् दशाङ्गुलम् ॥१॥

श्रीभगवन्नामात्मकस्वरूपिणे श्रीभागवताय नमः । आवाहनम् ॥

એમ બોલી આવાહનની ભાવના કરવી.

पुरुष एवेदꣳ सर्वं यद् भूतं यच्च भाव्यम् ।
उतामृतत्वस्येशानो यदन्नेनातिरोहति ॥२॥

श्रीभगवन्नामात्मकस्वरूपिणे श्रीभागवताय नमः ।

आसनम् ॥

આમ બોલી આસન આપવું.

एतावानस्य महिमा अतो ज्यायाँश्च पूरुषः ।
पादोऽस्य विश्वा भूतानि त्रिपादस्यामृतं दिवि ।३।
श्रीभगवन्नामात्मकस्वरूपिणे श्रीभागवताय नमः ।

पाद्यम् ।

એમ બોલી પાદ્યનું જલ અર્પણ કરવું.

त्रिपादूर्ध्वमुदैत्पुरुषः पादोऽस्येहाभवत्पुनः ।
ततो विष्वङ् व्यक्रामत् साशनानशने अभि ॥४॥
श्रीभगवन्नामात्मकस्वरूपिणे श्रीभागवताय नमः ।

अर्घ्यम् ॥

એમ બોલી અર્ઘ્યનું જલ અર્પણ કરવું.

तस्माद्विराडजायत विराजो अधिपूरुषः ।
स जातो अत्यरिच्यत, पश्चाद् भूमिमथो पुरः ॥૫॥
श्रीभगवन्नामात्मकस्वरूपिणे श्रीभागवताय नमः ।

आचमनीयम् ॥

એમ બોલી આચમનનું જલ અર્પણ કરવું.

यत्पुरुषेण हविषा देवा यज्ञमतन्वत ।
वसन्तोऽस्यासीदास्यं ग्रीष्म इध्मः शरद्धविः ॥૬॥
श्रीभगवन्नामात्मकस्वरूपिणे श्रीभागवताय नमः ।

स्नानम् । એમ બોલી સ્નાન કરાવવાની ભાવના કરવી.

तं यज्ञं बर्हिषि प्रौक्षन् पुरुषं जातमग्रतः ।
तेन देवा अयजन्त साध्या ऋषयश्च ये ॥७॥
श्रीभगवन्नामात्मकस्वरूपिणे श्रीभागवताय नमः ।

वस्त्रम् ।

એમ બોલી વસ્ત્ર ધરાવવું.

तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतः सम्भृतं पृषदाज्यम् ।
पशूस्ताँश्चक्रे वायव्यान् आरण्यान्ग्राम्याश्च ये॥८॥
श्रीभगवन्नामात्मकस्वरूपिणे श्रीभागवताय नमः ।

यज्ञोपवीतम् ।

એમ બોલી જનોઇ અર્પણ કરવું.

तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतः, ऋचः सामानि जज्ञिरे ।
छन्दाꣳसि जज्ञिरे तस्माद्, यजुस्तस्मादजायत॥९॥
श्रीभगवन्नामात्मकस्वरूपिणे श्रीभागवताय नमः ।

चन्दनम् ।

આમ બોલી ચન્દન ધરાવવું.

तस्मादश्वा अजायन्त ये के चोभयादतः ।
गावो ह जज्ञिरे तस्मात्, तस्माज्जाता अजावयः१०
श्रीभगवन्नामात्मकस्वरूपिणे श्रीभागवताय नमः ।

पुष्पम् ।

એમ બોલી પુષ્પ ધરવાં.

यत्पुरुषं व्यदधुः कतिधा व्यकल्पयन् ।
मुखं किमस्य कौ बाहू, का ऊरू पादावुच्येते॥११॥

श्रीभगवन्नामात्मकस्वरूपिणे श्रीभागवताय नमः।

धूपः।

એમ બોલી ધૂપ કરવો.

ब्राह्मणोऽस्य मुखमासीद्, बाहू राजन्यः कृतः।
ऊरू तदस्य यद्वैश्यः पद्भ्यां शूद्रो अजायत ॥१२॥
श्रीभगवन्नामात्मकस्वरूपिणे श्रीभागवताय नमः।

दीपः।

એમ બોલી દીવો કરવો.

चन्द्रमा मनसो जातः, चक्षोः सूर्यो अजायत।
मुखादिन्द्रश्चाग्निश्च, प्राणाद्वायुरजायत ॥१३॥
श्रीभगवन्नामात्मकस्वरूपिणे श्रीभागवताय नमः।

नैवेद्यम्।

એમ બોલી ભોગ ધરવો.

नाभ्यामासीदन्तरिक्षं, शीर्ष्णो द्यौः समवर्तत।
पद्भ्यां भूमिर्दिशः श्रोत्रात्तथा लोकाँ अकल्पयन् १४
श्रीभगवन्नामात्मकस्वरूपिणे श्रीभागवताय नमः।

पूगीफलताम्बूलम्।

આમ બોલી બીડું ધરવું.

सप्तास्यासन् परिधयः त्रिसप्त समिधः कृताः।
देवा यद्यज्ञं तन्वाना अबध्नन् पुरुषं पशुम् ॥१५॥
श्रीभगवन्नामात्मकस्वरूपिणे श्रीभागवताय नमः।

दक्षिणा। એમ બોલી ભેટ ધરવી.

वेदाहमेतं पुरुषं महान्तमादित्यवर्णं तमसःपरस्तात्
सर्वाणि रूपाणि विचिन्त्य धीरो नामानि कृत्वाभिवदन् यदास्ते ॥१६॥

श्रीभगवन्नामात्मकस्वरूपधारिणे श्रीभागवताय नमः। नमस्कारः।

એમ બોલી દંડવત્ પ્રણામ કરવા.

धाता पुरस्ताद्यमुदाजहार शक्रः प्रविद्वान्प्रदिशश्चतस्रः।
तमेवं विद्वानमृत इह भवति,नान्यःपन्था अयनाय विद्यते

श्रीभगवन्नामात्मकस्वरूपधारिणे श्रीभागवताय नमः। प्रदक्षिणा।

એમ બોલી પરિક્રમા કરવી.

यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवास्तानि धर्माणि प्रथमान्यासन्।
ते ह नाकं महिमानः सचन्ते,यत्र पूर्वे साध्याःसन्तिदेवाः

श्रीभगवन्नामात्मकस्वरूपिणे श्रीभागवताय नमः। मन्त्रपुष्पम्।

એમ બોલી મન્ત્રપુષ્પાંજલિ અર્પિત કરવી.

ततः प्रार्थना।

તે પછી પ્રાર્થના કરવી.

[સ્રગ્ધરા] ~~{શાર્દૂલવિક્રીડિત}~~

वन्दे श्रीकृष्णदेवं मुरनरकभिदं वेदवेदान्तवेद्यं
लोके भक्तिप्रसिद्ध्यै यदुकुलजलधौ प्रादुरासीदपारः।

यस्यासीद्रूपमेव त्रिभुवनतरणे भक्तिवच्च स्वतन्त्रं
शास्त्रं रूपं च लोके प्रकटयति मुदा यः स नो भूतिहेतुः

ભક્તિપ્રતિબન્ધક દોષરૂપી મુર અને નરકાસુરનો નાશ કરનાર, ને વેદ અને વેદાન્તથી જાણવા લાયક, શ્રીકૃષ્ણદેવ પ્રભુને હું નમન કરૂ છું. લોકમાં ભક્તિની પ્રસિદ્ધિ સારૂ અપાર એવા જે પ્રભુ યદુકુલરૂપી સમુદ્રમાં પ્રકટ થયેલા છે, ત્રણે ભુવનનો ઉદ્ધાર કરવા સારૂ ભક્તિવાળું સ્વતન્ત્ર જેમનું રૂપ છે, લોકમાં શાસ્ત્રને અને રૂપને આનન્દથી જે પ્રકટ કરે છે તે પ્રભુ અમારા ભૂતિના કારણરૂપ છે. ૧

[અનુષ્ટુપ્]

नमः श्रीकृष्णपादाब्जतलकुङ्कुमपङ्कयोः ।
रुचे यदरुणं शश्वन्मामकं हृदयाम्बुजम् ॥२॥

શ્રીકૃષ્ણના ચરણામ્બુજતલના કુંકુમ–કર્દમની કાન્તિને મારા નમસ્કાર થાઓ, જેથી મારૂં હૃદયકમલ હમેશાં અરુણ એટલે રાગ (પ્રેમ) યુક્ત રહે. ૨

श्रीभागवतरूपं च पूजयेद्भक्तिपूर्वकम् ।
सर्वान्कामान् प्रयच्छन्ति कुर्वते नात्र संशयः ॥३॥

ભક્તિપૂર્વક શ્રીભાગવતના સ્વરૂપની પૂજા કરવી. આ પ્રમાણે કરવામાં આવેલું શ્રીભાગવત–પૂજન, કરનારને (ઐહિક પારલૌકિક) બધું કાર્ય સિદ્ધ કરી આપે છે, એમાં સંશય નથી.

इति श्रीहरिदासविरचितः श्रीभागवतपुस्तकषोडशोपचार-
पूजनविधिः समाप्तः ।

* * *

७६. षट्षष्टि(६६)रपराधास्तत्फलानि प्रायश्चित्तानि च ।

[૬૬ અપરાધો, તેનાં ફલો અને પ્રાયાશ્ચતો]

॥ अपराधः ॥	॥ फलम् ॥	॥ प्रायश्चित्तम् ॥
१ भगवत्समीपे क्रोधः । ૧ પ્રભુની સમીપમાં ક્રોધ	म्लेच्छयोनौ जन्मत्रयम् । મ્લેચ્છયોનિમાં ત્રણ જન્મ	स्नानं घृतदीपश्च । સ્નાન અને ઘીનો દીવો
२ अन्येन सह भाषणम् । ૨ પ્રભુની સમીપમાં બીજા સાથે વાતચીત કરે તો	शत्रुपीडनम् । શત્રુથી પીડા થાય	शतं जपः । સો અષ્ટાક્ષર જપવા
३ स्त्रीणां भगवत्समीपेऽवलोकनं कामदृष्ट्या । ૩ પ્રભુની સમીપમાં કામદૃષ્ટિથી સ્ત્રીઓ તરફ જોવામાં આવે તો	नीचदरिद्रस्त्रीजन्मत्रयं षण्ढजन्मत्रयम् । નીચ દરિદ્ર સ્ત્રીના ત્રણ જન્મ, નપુંસકના ૩ જન્મ	मासं स्त्रीत्यागः । એક માસ સ્ત્રીનો ત્યાગ કરવો
४ हास्यम् । ૪ પ્રભુ સમીપમાં હસે તો	दारिद्र्यम् । દારિદ્ર આવે	स्वर्णनूपुरनिवेदनम् । સોનાનાં નૂપુર પ્રભુને નિવેદન કરવાં

॥ अपराधः ॥	॥ फलम् ॥	॥ प्रायश्चित्तम् ॥
५ देवतान्तरस्य नामग्रहणम् ।	मूकता ।	श्रीभागवतपाठः ।
૫ પ્રભુની સમીપમાં બીજા દેવનું નામ લેવામાં આવે તો	મૂંગાપણું	શ્રીભાગવતનો પાઠ કરવો
६ देवतान्तरस्तुतिः ।	अशक्तत्वम् ।	श्रीभागवतपाठः ।
૬ પ્રભુની સમીપમાં બીજા દેવનાં વખાણ કરે તો	અશક્તપણું	શ્રીભાગવતનો પાઠ
७ देवतान्तरतः फलाकाङ्क्षा ।	जन्मत्रयं निरपत्यता ।	लक्षतुलसीदलनिवेदनम् ।
૭ અન્ય દેવથી ફલની ઇચ્છા	ત્રણ જન્મ સુધી નિઃસન્તાનપણું	એક લાખ તુલસીદલ નિવેદન કરવાં
८ अवैष्णवशास्त्रश्रवणम् ।	वृक्षजन्मत्रयम् ।	नियमेन सह श्रीभागवतश्रवणत्रयम् ।
૮ અવૈષ્ણવ શાસ્ત્રોનું શ્રવણ કરે તો	વૃક્ષના ત્રણ જન્મ	નિયમ સહિત ત્રણવાર શ્રીભાગવતનું શ્રવણ કરવું
९ अवैष्णवानामादरणम् ।	जन्मत्रयं चर्मकारः ।	तत्तदिन्द्रियदण्डः ।
૯ અવૈષ્ણવોનો આદર કરે તો	ત્રણ જન્મ મોચીના	તેતે ઇન્દ્રિયોને દંડ દેવો

॥ अपराधः ॥	॥ फलम् ॥	॥ प्रायश्चित्तम् ॥
१० अवैष्णवजलादिग्रहणम् ।	सूचिमुखपिशाचा द्विशतवर्षाणि।	उपवासत्रयम् ।
૧૦ અવૈષ્ણવોનું જલાદિ ગ્રહણ કરે તો	બસો વર્ષ સુધી સોઈના સમાન મુખવાળો પિશાચ	ત્રણ ઉપવાસ કરવા
११ अवैष्णवस्य स्वसेव्यप्रदर्शनम् ।	वार्षिकसेवानिष्फलत्वम् ।	पञ्चामृतस्नानम् ।
૧૧ અવૈષ્ણવને પોતાના સેવ્ય સ્વરૂપનાં દર્શન કરાવવાથી	એક વર્ષની સેવા નિષ્ફલ	પંચામૃત સ્નાન કરાવવું
१२ अवैष्णवमुखाच्छ्रीभागवतश्रवणम् ।	काष्ठकीटजन्मत्रयम् ।	श्रीभागवतदानम् ।
૧૨ અવૈષ્ણવના મુખથી શ્રીભાગવત સાંભળે તો	લાકડાના કીડા (ઘણુ)ના ત્રણ જન્મ	શ્રીભાગવતનું દાન કરવું
१३ अवैष्णवस्पृष्टजलादिग्रहणम्	जलजन्तुः ।	उपवासः ।
૧૩ અવૈષ્ણવના અડેલ પાણી વગેરેનું ગ્રહણ કરે તો	પૂરાનો અવતાર	એક ઉપવાસ કરવો

॥ अपराधः ॥	॥ फलम् ॥	॥ प्रायश्चित्तम् ॥
१४ वैष्णवातिथेर्निराकरणम् ।	अभक्तदरिद्ररोगिनां च जन्मानि सप्त ।	सर्वस्वदानम् ।
૧૪ વૈષ્ણવ અતિથિનું અપમાન કરે તો	અભક્ત, દરિદ્ર અને રોગીના ૭ જન્મ આવે	પોતાના સર્વસ્વનું દાન કરી દેવું
१५ गुरुदेवतयोः समीपेऽनृतभाषणम् ।	अब्दत्रयं रौरवे कुम्भीपाके च पातः ।	श्रीभागवतपाठत्रयम् ।
૧૫ ગુરુ અને પ્રભુની સમીપમાં અસત્ય બોલે તો	ત્રણ વર્ષ સુધી રૌરવ ને કુંભીપાક નરકમાં પડવું પડે	શ્રીભાગવતના ત્રણ પાઠ કરવા
१६ श्राद्धान्नभक्षणम् ।	पूजनं विफलं मासकृतम् ।	उपवासः ।
૧૬ શ્રાદ્ધના અન્નનું ભક્ષણ	એક માસમાં કરેલ પૂજન નિષ્ફળ	એક ઉપવાસ કરવો
१७ श्राद्धान्नभक्षणोत्तरं भगवत्सेवनम् ।	पूजनं निष्फलं मासकृतम् ।	पञ्चामृतस्नानम् ।
૧૭ શ્રાદ્ધનું અન્ન જમ્યા પછી ભગવાનની સેવા	એક માસમાં કરેલ પૂજન નિષ્ફળ	શ્રીઠાકોરજીને પંચામૃત સ્નાન કરાવવું

॥ अपराधः ॥	॥ फलम् ॥	॥ प्रायश्चित्तम् ॥
१८ अवैष्णवान्नादिभक्षणोत्तरं सेवनम् ।	**क्षयरोगी जन्मत्रयम् ।**	**सर्ववैष्णवपूजनमन्नाद्यैः ।**
१८ અવૈષ્ણવનું અન્નાદિ જમ્યા પછી ઠાકોરજીની સેવા કરે તો	ત્રણ જન્મ સુધી ક્ષયરોગી થાય	અન્નાદિથી સર્વ વૈષ્ણવોનો સત્કાર કરવો
१९ पिण्याकभक्षणम् ।	ग्राहयोनिः। **~~ग्रहयोनिः ।~~**	**दिनत्रयं पञ्चामृतभक्षणम् ।**
१९ તલનો ખોળ ખાધો હોય તો	ઝૂડનો અવતાર આવે	ત્રણ દિવસ પઞ્ચામૃત લેવું.
२० श्लेष्मातकभक्षणम् ।	**मूत्रकीटजन्मत्रयम् ।**	**बहुनवनीतनिवेदनम् ।**
२० ગૂંદાં ખાધાં હોય તો	ત્રણ જન્મ મૂત્રનો કીડો થાય	શ્રીઠાકોરજીને ઘણું માખણ આરોગાવવું
२१ तैलभक्षणम् ।	**देवलत्वं शिवालये ।**	**दुग्धसमर्पणम् ।**
२१ કાચા તેલનું ભક્ષણ કરવામાં આવે તો	શિવજીના મન્દિરમાં દેવલક થાય	શ્રીઠાકોરજીને દૂધ આરોગાવવું

॥ अपराधः ॥	॥ फलम् ॥	॥ प्रायश्चित्तम् ॥
२२ **निषिद्धकन्दफलमूलादिभक्षणम् ।**	**श्वयोनित्रयम् ।**	**उपवासो मासम् ।**
२२ નિષિદ્ધ કન્દ, ફ્લ, મૂળ(ગાજર, લસણ, ડુંગળી, મૂળો, કોબી, આલફૂલ, મોગરી વગેરે) વગેરેનું ભક્ષણ કરે તો	કૂતરાના ત્રણ જન્મ આવે	એક માસના ઉપવાસ કરવા
२३ **मलिनवस्त्रपरिधानम् ।**	**जन्मत्रयं नपुंसकत्वम् ।**	**भगवति शतवस्त्रधारणम् ।**
२३ ઠાકોરજીની સેવામાં મેલાં વસ્ત્ર પહેરે તો	ત્રણ જન્મ સુધી નપુંસકપણું	પ્રભુને એકસો વસ્ત્ર ધરવાં
२४ **दग्धसन्धितापूर्णपरिधानम्।**	**नपुंसकत्वं जन्मत्रयम् ।**	**रौप्यसिंहासनार्पणम् ।**
२४ બળેલ, સાંધેલ, અપૂર્ણ વસ્ત્ર ધારણ કરે તો	ત્રણ જન્મ નપુંસકપણું	રૂપાનું સિંહાસન શ્રી....ને અર્પણ કરવું
२५ **गुरुदैवतयोरनमस्कारः ।**	**दासजन्मत्रयम् ।**	**किरीटार्पणं देवालयकरणं च ।**
२५ ગુરુ અને પ્રભુને નમસ્કાર ન કરે તો	દાસ-ચાકરના ત્રણ જન્મ	પ્રભુને કિરીટ-મુગટ અર્પણ કરવો અને દેવાલય કરાવવું

॥ अपराधः ॥	॥ फलम् ॥	॥ प्रायश्चित्तम् ॥
२६ भगवदालये देहकार्यम् ।	श्वपचजन्मत्रयम् ।	श्रीभागवतश्रवणं पठनं वा दशावृत्त्या ।
૨૬ ભગવન્મન્દિરમાં દેહકાર્ય કરે તો	ચાંડાલના ત્રણ જન્મ આવે	શ્રીભાગવતનું દશ વખત શ્રવણ કરવું અગર પાઠ કરવા
२७ असमर्पितभक्षणम् ।	कुम्भीपाके कल्पं पातः ।	वैष्णवपूजनं पायसान्नेन भोजनं च ।
૨૭ અસમર્પિતનું ભક્ષણ કરવામાં આવે તો	કુંભીપાક નરકમાં એક કલ્પ સુધી પડે	વૈષ્ણવોનો સત્કાર કરવો અને દૂધપાકનું ભોજન કરાવવું
२८ मन्दिरे पादुकाभ्यां यानम् ।	कुष्ठिजन्मत्रयं चर्मकारश्च ।	सहस्रपरिक्रमणम् ।
૨૮ મન્દિરમાં ચાંખડી પહેરી જવાથી	ત્રણ જન્મ સુધી કોઢિયો તથા મોચી બને	મન્દિરને એક હજાર પરિક્રમા કરવી
२९ एकहस्तप्रणामः ।	गजजन्म ।	साष्टाङ्गनमस्कारशतत्रयम् ।
૨૯ ઠાકોરજીને એક હાથે પ્રણામ કરે તો	હાથીનો જન્મ આવે	ત્રણસો વખત સાષ્ટાંગ નમસ્કાર કરવા

॥ अपराधः ॥	॥ फलम् ॥	॥ प्रायश्चित्तम् ॥
३० गुरुदैवतनिन्दाश्रवणम् ।	कुम्भीपाकः ।	गुरुदैवतप्रसादनम् ।
૩૦ ગુરુ કે ઇષ્ટદેવની નિન્દા સાંભળે તો	કુંભીપાક નરકની પ્રાપ્તિ	ગુરુ અને ઇષ્ટદેવને પ્રસન્ન કરવા
३१ गुरौ देवे चानात्मवद्वर्त्तनम् ।	ग्राह ग्रहयोनित्रयम् ।	लक्षं जपः ।
૩૧ ગુરુ અને ઇષ્ટદેવમાં જડ માફક વર્ત્તે તો	ઝૂડના ત્રણ જન્મ આવે	લાખ અષ્ટાક્ષર મંત્ર જપવા
३२ अकाले गुरुदैवतयोर्दर्शनम् ।	सकलधर्मनाशः ।	आदर्शसमर्पणम् ।
૩૨ સમય વગર ગુરુ તથા ઇષ્ટનાં દર્શન કરવામાં આવે તો	સર્વ ધર્મોનો નાશ થાય	ઠાકોરજીને અરીસો અર્પણ કરવો
३३ गुरुदैवते अनिरीक्ष्य भोजनम् ।	सूकरयोनित्रयं; जन्मत्रयमन्ध इति केचित् ।	सुवर्णकुण्डलार्पणम् ।
૩૩ ગુરુદેવ તથા ઇષ્ટદેવનાં દર્શન કર્યા વિના ભોજન કરે તો	ડુક્કરના ત્રણ જન્મ આવે અગર ત્રણ જન્મ સુધી અન્ધ જન્મે એમ કેટલાક કહે છે	સુવર્ણનાં કુંડળ ધરાવવાં

॥ अपराधः ॥	॥ फलम् ॥	॥ प्रायश्चित्तम् ॥
३४ गुरुदैवतयोर्भेदेन दृष्टिः ।	श्येनः ।	महाप्रासादकरणम् ।
૩૪ ગુરુ અને પ્રભુમાં ભેદદૃષ્ટિ રાખે તો	શકરાનો અવતાર	પ્રભુ માટે મોટો મ્હેલ બન્ધાવી આપવો
३५ गुर्वाज्ञोल्लङ्घनम् ।	असिपत्रादिघोरनरकपातः सर्वधर्महानिश्च ।	वैष्णवगुरुप्रसादनम् ।
૩૫ ગુરુની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરવામાં આવે તો	અસિપત્ર વગેરે ઘોર નરકમાં પડવું પડે અને સર્વ ધર્મની હાનિ થાય	વૈષ્ણવ અને ગુરુને પ્રસન્ન કરવા
३६ भगवन्नाम्ना याचनम् ।	उपचारनैष्फल्यम् ।	पञ्चगुणितनैवेद्यदानम् ।
૩૬ પ્રભુને નામે યાચના કરવામાં આવે તો	સેવાની નિષ્ફલતા	પાંચગણું નૈવેદ્ય ધરાવવું
३७ गुरुदैवतयोर्वित्तशाठ्यम् ।	उपचारनैष्फल्यम् ।	पञ्चगुणितनैवेद्यदानम् ।
૩૭ ગુરુ અને પ્રભુ માટે ધનનો લોભ	સેવાની નિષ્ફલતા	પાંચગણું નૈવેદ્ય કરવું

॥ अपराधः ॥	॥ फलम् ॥	॥ प्रायश्चित्तम् ॥
३८ गुरुदैवतयोर्गुप्तमकरीकरणम् ।	श्वयोनित्रयम् ।	पञ्चाध्यायीपाठशतम् ।
૩૮ ગુરુ અને પ્રભુની છાની વાત કહી દે તો	કૂતરાના ત્રણ અવતાર	રાસ પંચાધ્યાયીના ૧૦૦ પાઠ કરવા
३९ मुक्ताविशिष्टनिवेदनम् ।	श्वपचजन्मत्रयं व्याधिजन्मत्रयम्	साष्टाङ्गप्रणामशतत्रयम् ।
૩૯ ભુક્તથી બાકી રહેલ ધરે તો	ચંડાલના ત્રણ જન્મ તેમ ત્રણ જન્મ સુધી રોગ	ત્રણસો સાષ્ટાંગ પ્રણામ કરવા
४० गुरुदैवतयोः सम्मुखे पश्चासनेनोद्धृतवेशेन चावस्थानम् ।	सर्पयोनौ शतजन्मानि ।	साष्टाङ्गप्रणामशतत्रयम् ।
૪૦ ગુરુ અને પ્રભુની સન્મુખ પદ્માસન (પગ ઉપર પગ ચડાવીને) વાળીને અથવા ઉદ્ધત વેશથી બેસે તો	સર્પયોનિમાં એકસો જન્મ	ત્રણસો સાષ્ટાંગ પ્રણામ કરવા (૯,૩૮૯)

॥ अपराधः ॥	॥ फलम् ॥	॥ प्रायश्चित्तम् ॥
४१ काले पूजालोपः ।	गर्दभयोनित्रयम् ।	शतपलदुग्धाभिषेकः ।
૪૧ સમયસર પૂજા ન થાય તો	ગધેડાના ત્રણ જન્મ	શતપલ (૪૦૦ તોલા) દૂધથી શ્રી....ને અભિષેક કરવો
४२ तापसाभिमत्या नैवेद्यस्यानादानम् ।	वैतरण्यां पातः ।	उपवासत्रयं प्रासादकरणं च ।
૪૨ પોતે તપસ્વી છે એવા અભિમાનથી નૈવેદ્યગ્રહણ ન કરે તો	એકસો વર્ષ સુધી વૈતરણીમાં પડવું પડે	ત્રણ ઉપવાસ, ને પ્રભુ માટે મ્હેલ બન્ધાવવો
४३ वैष्णवपीडनम् ।	सप्तजन्मानि दरिद्रः पिशाचोऽब्दशतत्रयम् ।	तत्प्रसादनं धनाद्यैः ।
૪૩ વૈષ્ણવને પીડા કરવામાં આવે તો	સાત જન્મ સુધી દરિદ્રી અને ત્રણસો વર્ષ સુધી પિશાચ થાય	ધન વગેરેથી તે વૈષ્ણવને પ્રસન્ન કરવો
४४ अनौचित्येन पूजनम् ।	पूजनं विफलम् ।	अयुतं जपः ।
૪૪ અનુચિતપણાથી પૂજા કરે તો	પૂજન નિષ્ફળ થાય	દશહજાર અષ્ટાક્ષર મન્ત્ર જપવા

॥ अपराधः ॥	॥ फलम् ॥	॥ प्रायश्चित्तम् ॥
४५ भगवति कम्बलस्पर्शनम्।	यावत्पशुरोमसङ्ख्यावर्षं कुम्भीपाकः ।	प्रतिमाप्रमाणं सुवर्णहीरकादिदानम् ।
૪૫ પ્રભુને ધાબળી અડી જાય તો	જેટલાં પશુનાં રૂવાડાં તેટલાં વર્ષો સુધી કુંભીપાક નરક	તે પ્રતિમા જેટલું સોનું અગર હીરા વગેરેનું દાન કરવું
४६ उल्लङ्घनम् ।	मार्जारी ।	शतप्रासादपरिक्रमणम् ।
૪૬ પ્રભુના સ્વરૂપને ઓળંગે તો	બિલાડીનો અવતાર આવે	પ્રભુના મન્દિરને એકસો પરિક્રમા કરવી
४७ पृष्ठदर्शनम् ।	जगच्छत्रुत्वम् ।	शय्यार्पणम् ।
૪૭ પ્રભુનો પૃષ્ઠભાગ જોવાય તો	જગત્નો શત્રુ બને	ઠાકોરજીને શય્યા અર્પણ કરવી
४८ गुरुदैवतयोरविश्वासः ।	सर्वनिष्फलता ।	श्रीभागवतश्रवणम् ।
૪૮ ગુરુ અને પ્રભુનો અવિશ્વાસ	સર્વ કર્મોનું નિષ્ફળપણું	શ્રી ભાગવતનું શ્રવણ કરવું
४९ अपवित्रतायां दर्शनादिकम्	तावद्दिनकृतसेवावैफल्यम् ।	पञ्चामृताभिषेको मालतीकुसुमहारार्पणं च ।
૪૯ અપવિત્રતામાં દર્શન વગેરે કરવામાં આવે તો	તેટલા દિવસો કરેલી સેવા નિષ્ફળ	પંચામૃતથી અભિષેક કરવો અને માલતીના પુષ્પનો હાર અર્પણ કરવો

॥ अपराधः ॥	॥ फलम् ॥	॥ प्रायश्चित्तम् ॥
५० कृतविरुद्धोपचारः ।	मृतयोनिः ।	मालतीकुसुमार्पणम् ।
५१ अवैष्णवयागादावुपकारः ।	भगवत्प्रसादे सहस्रवर्षाण्यन्तरायः ।	यागद्विगुणनैवेद्यस्यार्पणम् ।
૫૧ અવૈષ્ણવ–યજ્ઞમાં ઉપકાર કરે તો	પ્રભુની કૃપા થવામાં હજાર વર્ષોનો અન્તરાય	તે યાગથી બમણું નૈવેદ્ય પ્રભુને ધરવું
५२ विद्धजन्माष्टम्येकादश्यादिकरणम् ।	सहस्रजन्मानि नरकपातस्तथा दरिद्रो निरपत्य आधिव्याधियुतश्च ।	शतं दण्डः ।
૫૨ વિદ્ધા જન્માષ્ટમી અને એકાદશી વગેરે કરે તો	હજાર જન્મો સુધી નરકમાં પડે, દરિદ્ર, નિઃસન્તાન અને આધિ (મનપીડા), વ્યાધિ (શરીર પીડા)થી યુક્ત થાય	એકસો દંડ, યાને તેટલું દ્રવ્ય પ્રભુને અર્પણ કરવું

॥ अपराधः ॥	॥ फलम् ॥	॥ प्रायश्चित्तम् ॥
५३ पर्वयात्रात्युत्साहभञ्जनम् ।	सहस्रवर्षं सर्पस्ततस्तावद्वर्षं गर्दभस्ततस्तावद्वर्षं दासस्ततो दरिद्रो नीचश्च ।	दण्डः ।
૫૩ પર્વયાત્રાના ઉત્સાહમાં ભંગ કરે તો	હજાર વર્ષ સુધી સર્પ, તે પછી તેટલાં વર્ષ સુધી ગર્દભ, તે પછી તેટલાં વર્ષ સુધી ચાકર, તે પછી દરિદ્રી ને નીચ અવતાર થાય	ઉપર (૫૨) મા અપરાધમાં કહ્યા મુજબ દંડ
५४ भगवन्मन्दिरे गुरुसमीपे च सांसारिकवार्ताकरणम् ।	अज्ञानलोकः ।	सहस्रनामपाठः ।
૫૪ પ્રભુના મન્દિરમાં ને ગુરુની સમીપમાં સાંસારિક વાત કરવામાં આવે તો	અજ્ઞાન (અન્ધતમ) લોકની પ્રાપ્તિ	શ્રીપુરુષોત્તમ સહસ્ર નામનો પાઠ કરવો
५५ गुरोरग्रे पाण्डित्यम् ।	मूको जन्मत्रयं, ततो जन्मत्रयं श्वा, ततो गर्दभः ।	तत्प्रसादनम् ।
૫૫ ગુરુની આગળ પંડિતાઈ બતાવે તો	ત્રણ જન્મ મૂંગો, તે પછી ત્રણ જન્મ કૂતરો, તે પછી ગર્દભ થાય	તે ગુરુને વિનયાદિથી પ્રસન્ન કરવા

॥ अपराधः ॥	॥ फलम् ॥	॥ प्रायश्चित्तम् ॥
५६ **गुरोरग्रे वाक्छलम् ।** ૫૬ ગુરુની આગળ ચંચળતા બતાવે તો	**कुब्जजन्मत्रयम् ।** કુબ્જના ત્રણ જન્મ પામે	**तत्प्रसादनम् ।** તે ગુરુને પ્રસન્ન કરવા
५७ **गुरोरग्रे तमश्छन्ना सेवनम् ।** ૫૭ ગુરુની આગળ તેનાથી છાની તરફ નજર રાખી સેવા કરે તો	**सेवनवैफल्यम् ।** સેવન નિષ્ફળ જાય	**लक्षं जपः ।** લાખ અષ્ટાક્ષર મંત્ર જપવા
५८ **तुलस्या अनर्पणम् ।** ૫૮ પ્રભુને તુલસી ન સમર્પે તો	**सेवनवैफल्यम् ।** સેવા નિષ્ફળ થાય	**सहस्रकमलार्पणम् ।** પ્રભુને એક હજાર કમળ ધરાવવાં
५९ **निषिद्ध-पुष्पवस्त्रालङ्काराङ्गीकारणम् ।** ૫૯ પ્રભુને (શાસ્ત્ર)નિષિદ્ધ પુષ્પ, વસ્ત્ર, અલંકાર ધરાવે તો	**कुष्ठी ।** કુષ્ઠિયાનો અવતાર આવે	**पुष्पमण्डपकरणम् ।** પુષ્પનો મંડપ બનાવવો

|| अपराधः ||	|| फलम् ||	|| प्रायश्चित्तम् ||
६० गुरुदैवतयोःपादेन स्पर्शनम्	**सर्पयोनिर्दश वर्षाणि ।**	**वाहन-सिंहासनार्पणम् ।**
૬૦ ગુરુ તથા પ્રભુને પગથી સ્પર્શ કરે તો	દશ વર્ષ સુધી સર્પની યોનિ	વાહન કે સિંહાસન અર્પણ કરવું
६१ सेवापरित्यागं कृत्वा तीर्थादिकरणम् ।	**उभयोर्वैफल्यम् ।**	**दण्डः ।**
૬૧ સેવાનો ત્યાગ કરી તીર્થાદિ કરવામાં આવે તો	બન્ને નિષ્ફલ જાય	યોગ્ય શિક્ષા ભોગવવી
६२ तुच्छफलप्रार्थनम् ।	**सप्तजन्मानि तदभावः ।**	**द्विगुणनैवेद्यं मासद्वयम् ।**
૬૨ પ્રભુ પાસે તુચ્છ ફલ માગે તો	સાત જન્મ સુધી તે ન મળે	બે માસ સુધી બમણું નૈવેદ્ય આરોગાવવું
६३ परीक्षणम् ।	**स्वर्णकारः ।**	**लक्षं जपः ।**
૬૩ પ્રભુની પરીક્ષા કરે તો	સોનીનો અવતાર આવે	એકલાખ અષ્ટાક્ષર મંત્ર જપવા
६४ अपभाषणम् ।	**पुष्कसादिजन्मत्रयम् ।**	**सहस्रनामपाठः ।**
૬૪ અવાચ્ય બોલે તો	પુષ્કસ (હીનજાતિ)ના ત્રણ જન્મ થાય	શ્રીપુરુષોત્તમ સહસ્રનામનો પાઠ કરવો

॥ अपराधः ॥	॥ फलम् ॥	॥ प्रायश्चित्तम् ॥
६५ **गुरुदैवतयोः समीपेऽमङ्गलकरणम् ।**	**चर्मशकुन्तजन्मत्रयं मार्जारीजन्मत्रयं च ।**	**ध्वज-दुन्दुभियन्त्रादिसमर्पणम्**
૬૫ ગુરુ અને પ્રભુની સમીપમાં અમંગળ કરવામાં આવે તો	ચામાચીડિયાના ત્રણ જન્મ ને બિલાડીના ત્રણ જન્મ	ધ્વજ, દુન્દુભિ (નગારું), યન્ત્રો વગેરે પ્રભુને અર્પણ કરવાં
६६ **सर्वत्राहम्भावश्च ।**	**सर्पयोनिशतम् ।**	**स्तवनम् ।**
૬૬ અને સર્વ ઠેકાણે અહંભાવ રાખે તો	સર્પયોનિમાં એકસો જન્મ	પ્રભુની સ્તુતિ કરવી.

सर्वापराधशमनं गुरुप्रसादनं दैन्यं च ।

સર્વ અપરાધોનું શમન કરવું હોય તો ગુરુદેવને પ્રસન્ન કરવા અને દીનતા રાખવી.

इति षट्षष्टिरपराधास्तत्फलानि तत्प्रायश्चित्तानि च सम्पूर्णानि ।[×]

× આ ગ્રન્થમાં કર્ત્તાના નામનો નિર્દેશ નથી; શ્રીહરિરાયજીનો માની સ્થાન આપ્યું છે.

७७-७८. अष्टपदीद्वयम् ।

[१]

गौडीरागेण गीयते ।

सखि विपिनादधुनैवायाति ।
श्रूयत एव मुरलिकानादो वादनामोदवायुर्वाति ॥१॥

હે સખિ! ભગવાન્ હમણાંજ વનમાંથી પધારે છે. જો જો, તેમની મુરલિકાનો નાદ સંભળાય છે અને વેણુવાદનના સૌરભવાળો વાયુ પણ વાય છે. ૧

झङ्कृतिरपि वनमालामधुपकृता कुरुते हृदि मोदम् ।
गोहुङ्कृतिरतिशयितमधुरा विदधाति विशेषविनोदम् ।२।

પ્રભુ ઉપરની વનમાલામાં રમી રહેલા ભ્રમરોના ગુંજારવ હૃદયમાં હર્ષ ઉત્પન્ન કરે છે, અને ગાયોનો અતિશય મધુર હુંકાર વિશેષ વિનોદ ઉપજાવે છે. ૨

गावो गोपा बलभद्रोऽपि समायाता निजगेहम् ।
एकलमेव मिल श्यामं मधुराकृतिकोमलदेहम् ॥३॥

ગાયો, ગોપીજન અને બલભદ્ર પણ પોતાને ઘેર સારી રીતે આવી રહેલાં છે. મધુર આકૃતિવાળા, કોમલદેહને ધારણ કરનાર એકલા શ્યામસુંદરને મલ. ૩

चलनीयं मिलनीयं हरिणा रमणीयाकृतिना सुचिरम् ।
श्रवणीयं वचनामृतनिचयं करणीयं हृदयं शिशिरम् ।४।

રમણીય આકૃતિવાળા હરિની પાસે જવું જોઇએ, તેમને લાંબો સમય મળવું જોઇએ અને પ્રભુના મુખારવિન્દમાંથી

ઝરતાં વચનામૃતના સમૂહને સાંભળવો જોઇએ. તેમ કરીને હૃદયને શાંત કરવું જોઇએ. ૪

सामग्रीमथ निजसङ्गे विविधामपि नयत नवीनाम् ।
कुरुत मनोरथचयमपि सफलं द्रुतमभिसरत सखीनाम्

આપણી સાથે અનેક તરેહની નવીન સામગ્રીને લઇ લો, અને અત્યાર સુધી એકત્રિત કરી રાખેલા, સખીજનોના મનોરથને પણ સફલ કરો અને જલ્દી ચાલો. ૫

विरहदहनजनितं परितापं शमयत मृदुलकरेण ।
परिरम्भणमपि तनुत चिरं सुखमनुभवतातिभरेण ।६।

વિરહાગ્નિથી ઉત્પન્ન થતા પરિતાપને કોમલ કરથી શાંત કરો, પરિરંભણ કરો, અને અતિશય ભારથી પ્રભુના આલિંગનનું સુખ અનુભવો. ૬

[मम हृदि] वसतु सदा हृदयेशवियुक्तयुवतिवचनम् ।
भावभरं गोवर्द्धनधरणे वितरतु कृतरचनम् ॥७॥

મારા હૃદયમાં હૃદયેશના વિયોગવાળાં યુવતિજનનું વચન સદા વાસ કરો; અને તે વચનની રચના ગોવર્ધનધરણમાં ભાવને વિશેષ વિસ્તારો. ૭

हरिदासेन सदा हरिवल्लभचरणरेणुवित्तेन ।
जल्पितमिदं न्यधीयत हृदये विरहाविकलचित्तेन ॥८॥

હરિવલ્લભની ચરણરજ એજ જેનું ચિત્ત છે, તેવા હરિદાસે આનું ગાન કર્યું છે; તે સદા વિરહથી વ્યાકુલ ચિત્તવાળો બનીને આ મેં હૃદયમાં પધરાવ્યું છે. ૮

[२]

श्रीरागेण गीयते ।

सखि गावो गोकुलमायाता हरिरुपयाति वने ।
नृत्यति गायति वेणुं रणयति जनयति सुखमनुकूलजने ।१।

હે સખિ ! ગોકુલમાં ગાયો આવી છે. હરિ વનમાં જાય છે. તે હરિ નૃત્ય કરે છે, ગાય છે, વેણુ વગાડે છે, અને તેમને અનુકૂલ જનોને ભગવાન્ સુખ ઉપજાવે છે. ૧

वनमालामधुपैरपि झङ्कृतिसादरमाकर्ण्य भृशम् ।
उद्गायति बोधयति निजगतिमपि निजदिवसावियोगकृशं

વનમાલા ઉપરના ભ્રમરોથી કરાતા ઝંકારવને અતિશય આદરપૂર્વક ખૂબ સાંભળીને તે ભગવાન્ ઉદ્ગાન કરે છે અને તેમ કરીને પોતાનો આખા દિવસનો વિરહ થવાથી જે લોક કૃશ બનેલાં છે, તેમને પોતાના આગમનનો બોધ કરે છે. ૨

चञ्चलनयनयुगं चालयति विशेषरसाभिनयेन ।
जनयति परमसुखं कटितटगतभावरसातिशयेन ॥३॥

વિશેષ રસના અભિનયથી પોતાનાં ચંચલ નેત્રોને તે ચલાવે છે, અને કટિતટમાં રહેલા અતિશય ભાવરસથી પરમસુખને ઉત્પન્ન કરે છે. ૩

विविधविलासगतिं तनुते कमलं भ्रामयति करेण ।
मुहुरनुपश्यति वनमालामपि हृष्यति भावभरेण ॥४॥

અનેક તરેહની વિલાસની ગતિઓ કરે છે, હસ્તથી કમલને ફેરવે છે, વારંવાર પોતાની વનમાલાને નિરખે છે, અને ભાવથી પરિપૂર્ણ થઈ આનંદ પામે છે. ૪

चलति कदाचिदमन्दमन्दगतिवारण इव (धरणी)देशे ।
स्वयमपि विस्मयरसमनुभवति विचित्रितनिजवेशे ।५।

અમંદમંદગતિવાળા હાથીની માફક તે વૃંદાવનમાં કોઈ કોઈ વખત ધીમી–ઝડપી ચાલે ચાલે છે; પોતે પણ પોતા ઉપર રહેલા વિચિત્રિત વેશને લીધે વિસ્મય–રસને અનુભવે છે. ૫

सखि सूचयति सरागदृशा रजनीरमणीकरणीयम् ।
चपलदृशां नु शरैरपि विध्यति युवतिमनोहरणीयम् ।६

રાત્રિએ રમણ કરવું જોઈએ એમ હે સખિ! સરાગ દૃષ્ટિથી તે સૂચન કરે છે; અને યુવતિજનને મનોહરણીય બને તેમ ચપલનયનાને તે કટાક્ષ–શરોથી જાણે કે વીંધે છે. ૬

कुटिलालककुलसङ्कुललपनं पश्यत विपिनायातम् ।
चलत चतुरहृदया हरिसम्मुखमपि हृदये भातम् ॥७॥

વિપિન (વન)માંથી આવેલા તે ભગવાનની કુટિલ અલકાવલિને જો. હે ચતુર હૃદયવાળી સખીઓ! હૃદયમાં પ્રકાશી રહેલા હોય છતાં પણ તે હરિની સન્મુખ ચાલો. ૭

श्रीवल्लभपदकमलरेणुसेवनमानसगतिना ।
हरिदासेन निरूपितमखिलं जयति सरसमतिना ॥८॥

શ્રીવલ્લભનાં પદકમલની રજનું સેવન કરવામાંજ જેના મનની ગતિ છે, તેવા સુબુદ્ધિ હરિદાસરૂપી હંસે આ સર્વ નિરૂપણ કરેલું છે, તે જય પામે છે. ૮

७९–९०. द्वादश पदानि।

बिभासरागे सप्त पदानि।

[१]

मृदुलकपोलतले तव चिह्नं किमिदं वद मदनाधिकसुन्दर।
प्रकटमञ्जनं नयने भाले कुङ्कुममपि गोगोपपुरन्दर॥१॥

હે મદનથી અધિક સુંદર! આ કોમલ કપોલતલ(યુગ)માં આ તમારૂં ચિહ્ન શું છે તે કહો. હે ગાય અને ગોપના ઇન્દ્ર! તમારા નયનમાં અંજન પ્રકટ દેખાય છે, ભાલમાં કુંકુમ દેખાય છે. ૧

वसनं शिथिलमथो शिथिला गतिरतिजृम्भा नयनं सजलं
सक्षतमधरं सनखं हृदयं स्खलितं वचनं रतिविकलम् ।२
सरसं वदनं प्रकटितरदनं मधुराधररसनिःश्वसनम्।
व्यथयति मामखिलं तव रूपं याहि विधेहि तवैव विलसनम्

તમારૂં વસ્ત્ર શિથિલ છે, આગમન પણ શિથિલ છે, અત્યંત બગાસાં આવે છે, નયન પણ સજલ છે, અધર ઉપર પણ ક્ષત થયેલા જણાય છે, હૃદય ઉપર નખક્ષત દેખાય છે, રતિથી વિકલ હોવાથી વચનો પણ ભાંગ્યાં તૂટયાં બોલાય છે, વદન રસયુક્ત છે, દાંત ખુલ્લા દેખાય છે, મધુરાધરનો રસ નિશ્વાસરૂપે વહે છે. આ આવું આપનું આખુંયે સ્વરૂપ મને વ્યથા ઉત્પન્ન કરે છે. આપ જાવ, તમારૂં જે વિલસન છે, તેને અવશ્ય આદરો. ૨–૩

[२]

वद सखि सिध्यति किं माने ।
प्रतिबंधं कुरुषे निजरमणे स्वयमपि वससि शोकसन्ताने १

હે સખિ! માનમાં શું સિદ્ધ થાય છે, તે કહે. કેવલ તું તો નિજ રમણને પ્રતિબંધ કરે છે, અને જાતેય શોકસમૂહમાં રહે છે. ૧

मैवं कुरु मयि पदपातिते निजमनसि विचारय रूपनिधाने ।
समये किमिति करोषि विलम्बं दयिते रतिरसदाने ॥२॥

એમ મા કર. હું તને પાયે પડું છે, અને તેથી હે રૂપનિધાન! મનમાં વિચારી જો. વહાલો રતિરસનું દાન કરવા તૈયાર છે, તે સમયે વાર શું લગાડી રહી છે? ૨

महती मम सखि भवति पिपासा मधुराधरनिरुपमरसपाने
राधे नाधेया मयि दोषा दोषसमूहनिरासनिदाने ॥३॥

હે સખિ! મધુરાધરના નિરુપમ રસપાનમાં મને મહાન્ પિપાસા થાય છે. હે રાધા! દોષસમૂહના નિરાસના કારણરૂપ મારામાં તારે દોષારોપ ન કરવા જોઇએ. ૩

[૩]
[ઝૂલણા]

अलसवलितं रजनिजागरारुणतरं
कमलललितं जयति नाथनयनम् ।
अर्द्धमुन्मीलितं प्रेयसीकीलितं
सूचयति भामिनीभावचयनम् ॥१॥

આળસથી વાંકું વળેલું, રાત્રિના ઉજાગરાથી અતિશય અરુણ રંગવાળું, કમલ સમાન લલિત, એવું પ્રભુનું નયન જય પામે છે. અર્ધ ઊઘડેલ, પ્રેયસી જનોમાં ચોંટેલું, પ્રભુનું નયન ભામિનીઓના ભાવસમૂહને વ્યક્ત કરે છે. ૧

जितमीनखञ्जनं लग्नदलिताञ्जनं
निजहृदयरञ्जनं विहितदयनम् ।
युवतिजनरुचिकरं चित्तहृतितत्परं
प्रकटरेखं विरहभरविलयनम् ॥२॥

તે નયન મીન અને ખંજનથી વિશેષ છે, લપેડાઈ ગયેલા આંજણવાળું છે, નિજજનોના હૃદયને રંજન પમાડે છે, નિજ જનો ઉપર દયાવાળું છે. વળી યુવતિજનોને રુચિકર, ચિત્તને હરી લેવામાં તત્પર, પ્રકટ રેખાવાળું, અને વિરહના ભારના અન્તરૂપ એવું પ્રભુનું નયન છે. ૨

सहजचपलं परमलावण्यसहजलं
भोगिनीभाग्यफलमधरशयनम् ।
दशदिक्षु सङ्गतं रसिकजनसम्मतं
सन्ततं सखि विहितरतिमृगयनम् (?) ॥३॥

તે નયન સ્વાભાવિક રીતિએ ચપલ, પરમ લાવણ્ય સહિત સજલ, ભોગિનીઓના ભાગ્યફલરૂપ, અધરના શયનરૂપ, દશે દિશાઓમાં સંગત, રસિકજનોને સંમત છે. હે સખિ! વિહિત કરેલી રતિમાં હરણ જેવું વર્તન કરતું અર્થાત્ ચંચલ તે નયન જય પામે છે. ૩

[४]

जागृहि जागृहि सुन्दर बाल ।
सुशृतपयो पिब दधिनवनीतं
कुरु वदने निजगोकुलपाल ॥१॥

હે સુંદર બાલક! તું જાગ જાગ; સારી રીતે તૈયાર કરી રાખેલું દૂધ પી; હે નિજ ગોકુલનું પાલન કરનાર! તારા વદનમાં દહીં તથા નવનીત આરોગ. ૧

विरचय रुचिरगोपश्रृङ्गारं
मृगमदतिलकसुशोभितभाल ।
वादय सुत निजमधुरमुरलिका-
मानन्दय परिहितवनमाल ॥२॥

હે મૃગમદના તિલકથી સુશોભિત કપાલયુક્ત પુત્ર! સુંદર ગોપજનોને ઉચિત શ્રૃંગાર ધારણ કર. હે આનંદ આપનાર! હે વનમાલ ધારણ કરનાર! તારી મધુર મુરલિકાને વગાડ. ૨

विपिने याहि गोपसहितो
गोकुलमपि चारय चरणरसाल ।
अथवा विलस तातभवने
जय जय कंसादिमहासुरकाल ॥३॥

ગોપસહિત વનમાં જા. હે મનોહર ચરણધારી! ગાયોના સમૂહને પણ ચરાવ. અથવા હે કંસાદિ મહાસુરોના કાલરૂપ! આ ભવનમાં જય પામ, જય પામ. ૩

[५]

[ઝૂલણા]

लालयति दोलिकामञ्चशयनम् ।
तिलकगोरोचनं भावमुक्ताफलं
कुटिलकुन्तलमुखं चकितनयनम् ॥१॥

હિંડોળામાં શયન કરનાર ભગવાન્‌ને [માતા] લાડ લડાવે છે. તે પ્રભુએ સુંદર તિલક ધારણ કરેલું છે. મુક્તાફલ (મોતી) સમાન સુંદર તેમનો કપોલ છે. સુંદર વાંકડિયા કેશસમૂહને ધારણ કર્યા છે. તેમનાં નયન ચકિત છે. ૧

चरणसञ्चालनं मोदभरगायनं
प्रतिबिम्बदर्शने मृदुलहासम् ।
बाललीलापरं पद्मसुमकरधरं
भाषणे फुल्लनासाविकासम् ॥२॥

ચરણથી સંચાલન કરે છે, હર્ષભર ગાન કરે છે, પ્રતિબિંબના દર્શનમાં મનોહર હાસ્ય ઉત્પન્ન કરે છે, બાળલીલાઓ કરવામાં તત્પર છે, હાથમાં પદ્મ ધારણ કર્યું છે અને ભાષણ કરતી વખતે તેમની નાસિકાઓ સંપૂર્ણ વિકાસ પામે છે. ૨

अङ्गुष्ठचोषकं गूढरसपोषकं
स्वल्पसन्तोषकं कृष्णचन्द्रम् ।
गोपिकाजनमनोमोदसम्पादनं
तदभिलषिताकृतौ विगततन्द्रम् ॥३॥

તે અંગુલિઓને ચૂસે છે, ગૂઢ રસને પોષે છે, સ્વલ્પ સંતોષી છે, તે શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર ગોપિકાજનના મનને હર્ષ

સંપાદન કરી આપનાર છે, અને તેમના અભિલાષની કૃતિઓ કરવામાં તેમની તંદ્રા પણ દૂર જતી રહી છે. ૩

[६]

बालक बालक बालक कथय मधुरवचनम् ।
श्रुतियुगलं परितपति कृपाकर
श्रावय कृतरचनम् ॥१॥

હે બાલક ! ઓ બાલક ! તુ મીઠાં મીઠાં વચનોને હે બાલક ! કહે. મારા કાન તપી ઊઠયા છે; હે કૃપાકર ! બાળલીલાની વાત સંભળાવ. ૧

स्खलितपदं प्रकटीकृतसुरदं
रदनच्छदविरचिततालम् ॥२॥

આપનાં જે મધુર વચન છે, તે સ્ખલિત ચરણવાળાં, અને જેમાં સુંદર દાંત ખુલ્લા થયા છે તેવાં છે, અને દંતચ્છેદથી જેનો તાલ રચાયેલો છે તેવાં છે. ૨

फुल्लनासिकं हासविकासं
नूपुरयुगेन वितरिततालम् ।
चरितचरणकमलं मतिविमलं
सुखयतु मम हृदयं सुरसालम् ॥३॥

મનોહર નાસિકા યુક્ત, હાસ્યના વિકાસવાળાં, અને બે ઝાંઝરથી જેનો તાલ ફેલાયેલો છે તેવાં એ મધુર વચન છે. ચાલતાં ચરણકમલરૂપ, વિમલ મતિરૂપ તે મારા સુરસાલ હૃદયને સુખ આપો. ૩.

[७]

बिभासे पदं; परं चोतालः ।

मदुदितमिदमानयसि मनसि नहि
मानिनि सहसि वृथा परितापम् ।
त्यजसि किमिति समुपागतमधुना
मधुराधरमिन्दिरादुरापम् ॥१॥

હે માનિનિ! આ મારૂં કહ્યું મનમાં લાવતી નથી, અને વૃથા પરિતાપને સહન કરે છે! લક્ષ્મીજીને પણ મેળવતાં મહેનત પડે તેવા મધુરાધર હમણાં તારી સમીપ આવેલા છે, તેમનો શા માટે ત્યાગ કરે છે? ૧

अनुनयमपि बहुयुवतीनायक
इह किं कुरुषे विविधालापम् ।
रसिकशिरोमणिसहचरि निगदित-
मिति दूरीकुरु त्वदभिशापम् ॥२॥

તે તો બહુ યુવતીના નાયક છે. તેમને શું કરવા તું ઝાઝી વાત કરી સમઝાવી રહી છે? હે રસિક શિરોમણિની સહચરિ! તારા તરફની કહેલી તરછોડણી દૂર કર. ૨

[८]

भैरवरागे पदम् ।

किं कुरुषे मयि मानं भामिनि ।
सकृदपराधे राधे नैवंकृतिरुचिता मदयुतगजगामिनि ।१।

હે ભામિનિ! મારા પર આટલું બધું માન શું કરવા

કરે છે? હે રાધિકા! એકાદ વખત આ સેવકનો અપરાધ થાય તોપણ હે મદ ઝરતા ગજની માફક ચાલવાળી! આમ કરવું તને શોભતું નથી. ૧

सपदि विहाय हृदयहितगर्वं कुर्वे चरणकमलनमनम् ।
कुरु वश्यं निजरसदानेन निवारय परमन्दिरगमनम् ।२।

હૃદયમાં મૂકેલા ગર્વને પણ એકદમ છોડી દઇને હું તારે ચરણે પડું છું. નિજરસનું દાન કરીને તેવાથી તારે વશ બનાવ, અને તેમ કરીને પરમંદિરમાં જતો અટકાવ. ૨

शिरसि निधेहि करं करुणे कुरु मामतिशयरसभावम् ।
विरहवह्निविज्वलितं मानिनि निर्वापय च हृदयदावम्।३।

હે કરુણાયુક્ત! તારો હસ્ત મારા મસ્તક ઉપર મૂક; મારા ઉપર અતિશય રસભાવ ભર. હે માનિનિ! વિરહાગ્નિથી ઉત્પન્ન થયેલા, તથા તેનાથીજ વધારે સળગી ઊઠેલા હૃદયના દાવને ઠારી નાખ. ૩

[૯]

भैरवे पदम् ।

करणीयं न हि दोषगणनम् ।
वृन्दाविपिनकदम्बतले चिन्तय सखि विहितवेणुरणनम् १

હે સખી! દોષોની ગણના કરવી જોઇએ નહિ. વૃંદાવનના કદંબતલમાં હે સખી! કરેલા વેણુના રણકારનું ચિંતન કર. ૧

मा मामुद्घाटय निजरमणं यद्यपि विहितबहुलदोषम् ।
सहजकृपालो पालय पतितं पदयो रहितविरहपोषम् ।२।

જોકે નિજરમણ બહુ દોષોથી ભરપૂર છે, તોપણ તેમાં મને ઉઘાડો પાડીશ નહિ! હે સહજ કૃપાળુ! વિરહના પોષણ વિનાના અને શરણે આવેલાનું પાલન કર. ૨

किं कर्त्तुं कामयसे सुन्दरि शक्तोऽहं न विरहसहने ।
विचरिष्यामि विकारभरेण विसङ्गितया विपिने गहने ।३।

હે સુંદરિ! તું શું કરવાની ઇચ્છા રાખે છે? હું વિરહને સહન કરવામાં સમર્થ નથી. હું તો તેથી કરીને આ ગહન વિપિનમાં વિકારના ભાર સહિત વિસંગી બનીને વિચરીશ. ૩

[१०]

भैरवे पदम् ।

जीवय जीवय विरहिजनम् ।
अतिपरितापविशेषविकलतासन्ततसेवितविजनवनम् ।१

અતિશય પરિતાપથી વિશેષ વિકલતા થવાથી કાયમ જે વિજન બનીને (સંગરહિત બનીને) વનનું સેવન કરે છે, તેવા વિરહી જનને જીવાડ, જીવાડ! ૧

पल्लवतल्पगतेऽपि कदाचिदहह सखि भवति भूमिपतनम्।
रक्षति लक्षणसहिते रहसि तवैव नामजपनम् ॥२॥

પલ્લવોની શય્યા ઉપર હોવા છતાં હે સખિ! અહાહા! કદાચિત્ ભૂમિ ઉપર પડી જવાય છે. હે સુલક્ષણ! તારા નામનો જપજ એકાંતમાં મારૂં રક્ષણ કરે છે. ૨

क्वचिदपि भवति वियोगभरेण सखीषु वृथा लपनम् ।
तिष्ठति मौनमुद्रया मीलितनयनयुगलनमनम् ॥३॥

સખીઓ સાથે કોઈ કોઈ વખત વિયોગના ભારથી તે વૃથા વાતચીત કરે છે, અને મૌન મુદ્રાથી બંને આંખો બંધ કરીને નમન કરતા તે ઊભા રહે છે. ૩

सहजदयावति भवतीदयया भवति तापगमनम् ।
राधे नैव दोषगणनं कुरु झटिति वितनु चलनम् ॥४॥

હે સહજ દયાવાળી! તારી દયાથી તો તાપ શમે છે. હે રાધે! દોષગણના ન કર; જલ્દીથીજ ત્યાં જવા પગ ઉપાડ. ૪

[११]

भैरवे पदम् ।

हरिरिह विलसति यमुनाकूले ।
रणयति मुरलीमधरसङ्गतामतिशयशोभनीयमूले ॥१॥

અહિં હરિ યમુનાજીના કિનારે વિલાસ કરે છે, અને અધર ઉપર રહેલી મુરલીનો, અત્યંત સુશોભિત વૃક્ષમૂળમાં ઊભા રહી રણકાર કરે છે. ૧

आकारयति धेनुसमुदायं गतवन्तं बहुदूरे ।
क्रीडति गोपतनयसहितोऽसिततरयमुनाजलपूरे ॥२॥

બહુ દૂર ગયેલી ગાયોના વૃંદને ભગવાન્ બોલાવે છે. શ્યામ યમુનાજીના જલપ્રવાહમાં ગોપબાલકો સહિત તે ક્રીડા કરે છે. ૨

कामपि रमयति निभृतनिकुञ्जे पल्लवकुसुमसमूहे ॥
अतिनिबिडे रविदर्शनरहिते परजनगमनदुरूहे ॥३॥

પલ્લવ અને કુસુમોના સમૂહવાળી કોઈ છાની નિકુંજમાં કોઇકની સાથે ભગવાન્ રમણ કરે છે. તે નિકુંજ તો અતિ-

શય ગાઢ છે, સૂર્યનું તેજ પણ તેમાં પ્રકાશતું નથી અને બીજા કોઇનાથી અગમ્ય છે. ૩

[૧૨]

भैरवे पदम् ।

[ઝૂલણા]

(जयसि) नन्दभवनानन्दबाललीलामन्द-
रचितचञ्चलतनो कथय ललितम् ।
मम मनो बहुविनोदाशया खिन्नमपि
सपदि शिशिरय विरहवह्निकलितम् ॥१॥

હે નંદભવનના આનંદની બાલલીલાથી અમંદ રીતિએ રચિત તનુ ધારણ કરનાર! તું જય પામે છે! આપનું લલિત કહો. મારૂં મન બહુ વિનોદની આશાથી ખિન્ન થયેલું છે, અને વિરહાગ્નિથી વિહ્વલ થયેલું છે, તેને એકદમ શાંત કરો. ૧

वचनरचनारचितपीयूषवर्षणै-
रहह वारय हरे मदनदलितम् ।
वल्लभाधीशपदकमलयुगपतितमिह
निजबलेनैव कुरु भजनफलितम् ॥२॥

વચનોની રચનાથી રચિત અમૃત–વર્ષણોથી હે હરિ! મદનથી દલિત થયેલા મારા મનને અહાહા! વારો. વલ્લભાધીશના પદકમલમાં પડેલાને નિજબલથીજ ભજનમાં ફલિત કરો. ૨

९१-९२. पदद्वयम् ।

[१]

रामकरीरागे पदम् ।

[ઝૂલણા]

गोकुलेशास्यवर देहि दास्यम् ।
मम विविधविकलतामवलोक्य लौकिके
नाथ कुरुषे कुपुरुषेऽतिहास्यम् ॥१॥

હે શ્રીમદ્‌ગોકુલચંદ્ર પ્રભુના શ્રેષ્ઠ મુખારવિન્દના અવતાર શ્રીમદ્વલ્લભાધીશ્વર! આપનું દાસ્ય મને આપો. હે નાથ! આપ લૌકિકમાં મારી અનેક પ્રકારની વિકળતાને જોઈ દુષ્ટ એવા આ મારા તરફ અતિ હાસ્ય કરી રહ્યા હશો! ૧

न भवति भयं यथा कुरु तथा मस्तके
निजचरणकरकमलयुगललास्यम् ।
वदति हरिदास इति विभुवदनदहनपद-
मन्तरा जगति किमितरदुपास्यम् ॥२॥

જે પ્રમાણે કોઈપણ પ્રકારનો ભય ન રહે, તે પ્રમાણે આ દાસના મસ્તક ઉપર આપનાં ઉભય ચરણકમલ અને હસ્તકમલની સુંદર ક્રિયા કરો. આ હરિદાસ કહી રહ્યો છે કે શ્રીભગવન્મુખારવિંદાવતાર શ્રીમદ્વલ્લભાધીશના ચરણકમલ વિના જગતમાં બીજું શું સેવ્ય છે? ૨

[२]

रामकरीरागे पदम् ।

[ઝૂલણા]

जयति (भट्ट)लक्ष्मणतनुजकृष्णवदनानले
श्रीमदिल्लमगारुगर्भरत्ने ।
दैववृतजनसमुद्धृतिकरणकृतनिजा-
विर्भवनविहितबहुविविधयत्ने ॥१॥

શ્રીમદ્‌લક્ષ્મણભટ્ટજીના પુત્ર અને શ્રીમત્કૃષ્ણચન્દ્રના મુખારવિન્દાગ્નિના અવતાર, વળી શ્રીમતી માતા ઇલ્લમાગારુજીના ગર્ભરત્ન અને દૈવી જીવોના સમુદ્ધારને માટે કરેલા પોતાના આવિર્ભાવે કરી અનેક પ્રકારના યત્ન કર્યાં છે, તેવા શ્રીવલ્લભાચાર્યજી જ્યાં વિજય પામી રહેલા છે, ત્યાં આ હરિદાસને શી ચિન્તા? (અન્વય માટે જુવો છેલ્લી કડી.) ૧

महालक्ष्मीपतौ गोपीनाथश्री-
विट्ठलाभिधसुभगतनुजताते ।
प्रथितमायावादवार्तिवदनध्वंस-
विहितनिजदासजनपक्षपाते ॥२॥

શ્રીમહાલક્ષ્મીજીના પતિ, વળી શ્રીગોપીનાથજી અને શ્રીવિઠ્ઠલનાથજી એ બે સુભગ પુત્રોના પિતા, અને જેમણે પ્રસિદ્ધ માયાવાદીઓનો મુખધ્વંસ કરીને પોતાના સેવકજનોનો પક્ષપાત કર્યો છે, તેવા શ્રીવલ્લભાચાર્યજી જ્યાં વિજય પામી રહેલા છે, ત્યાં આ દાસને શી ચિન્તા? ૨

पुष्टिपथकथनरचितानेकसुग्रन्थ-
मथितभागवतपीयूषसारे ।
रासयुवतीभावसततभावितहृदय-
सदयमानसजनितमोदभारे ॥३॥

પુષ્ટિમાર્ગના સ્વરૂપનું વિવરણ કરવાને માટે જેમણે અનેક ગ્રંથો રચ્યા અને શ્રીમદ્‌ભાગવતનો શ્રીસુબોધિનીરૂપે અમૃતસાર મથી કાઢયો, વળી રાસયુવતિના ભાવથી સતત ભાવવાળા હૃદય અને દયાયુક્ત માનસથી ઉત્પન્ન થયેલા આનંદવાળા તેવા શ્રીવલ્લભાચાર્યજી જ્યાં વિજય પામી રહેલા છે, ત્યાં આ દાસને શી ચિંતા? ૩

निजचरणकमलधरणीपरिक्रमणकृति-
मात्रपावितविततीर्थजाले ।
कृष्णसेवनविहितशरणगतिशिक्षण-
क्षपितसन्देहदासैकपाले ॥४॥

પોતાનાં ચરણકમલોથી પૃથ્વીની પરિક્રમા કરવા માત્રથી અનેક તીર્થોના સમૂહને જેમણે પવિત્ર કર્યો છે, અને પ્રભુની સેવાને વિશે કરવામાં આવેલા શરણાગતિના શિક્ષણથી જેઓના સંદેહો નષ્ટ થયા છે તેવા સેવકોનું જે રક્ષણ કરી રહ્યા છે, તેવા શ્રીવલ્લભાચાર્યજી જ્યાં વિજય પામી રહ્યા છે, ત્યાં આ દાસને શી ચિંતા? ૪

निजवचनपीयूषवर्षपोषितसतत-
साहित्यपुरुषजनभृत्ययुक्ते ।
विविधवाचोयुक्तिनिगमवचनोदितै-
रपि च वारितदुष्टजनदुरुक्ते ॥५॥

પોતાનાં વચનામૃતોની વર્ષાથી સતત રીતે પોષવામાં આવેલા સાહિત્યકારો, સામાન્ય જનો અને સ્વસેવકો જેમની પાસે છે, વળી વિવિધ પ્રકારની વચનયુક્તિપૂર્વકનાં વેદ-વચનોનો ઉલ્લેખ કરી જેમણે દુષ્ટ જનોની દુષ્ટ ઉક્તિઓનું નિરાકરણ કર્યું છે, તેવા શ્રીવલ્લભાચાર્યજી જ્યાં વિજય પામી રહ્યા છે, ત્યાં આ દાસને શી ચિંતા ? ૫

ईदृशे सति शिरसि सर्वदा वल्लभे
सकलकर्तरि च भर्तरि दयालौ ।
कैव परिदेवना भवति हरिदासके
सकलसाधनरहितजनकृपालौ ॥६॥

સર્વકર્તા, સર્વભર્તા, સર્વ નિઃસાધન જનો પર કૃપાવાળા આવા દયાળુ શ્રીવલ્લભાધીશ્વર પ્રભુ સર્વદા મસ્તક પર બિરાજી રહ્યા હોય ત્યાં આ હરિદાસને ચિંતા શી હોઇ શકે ? ૬

* * *